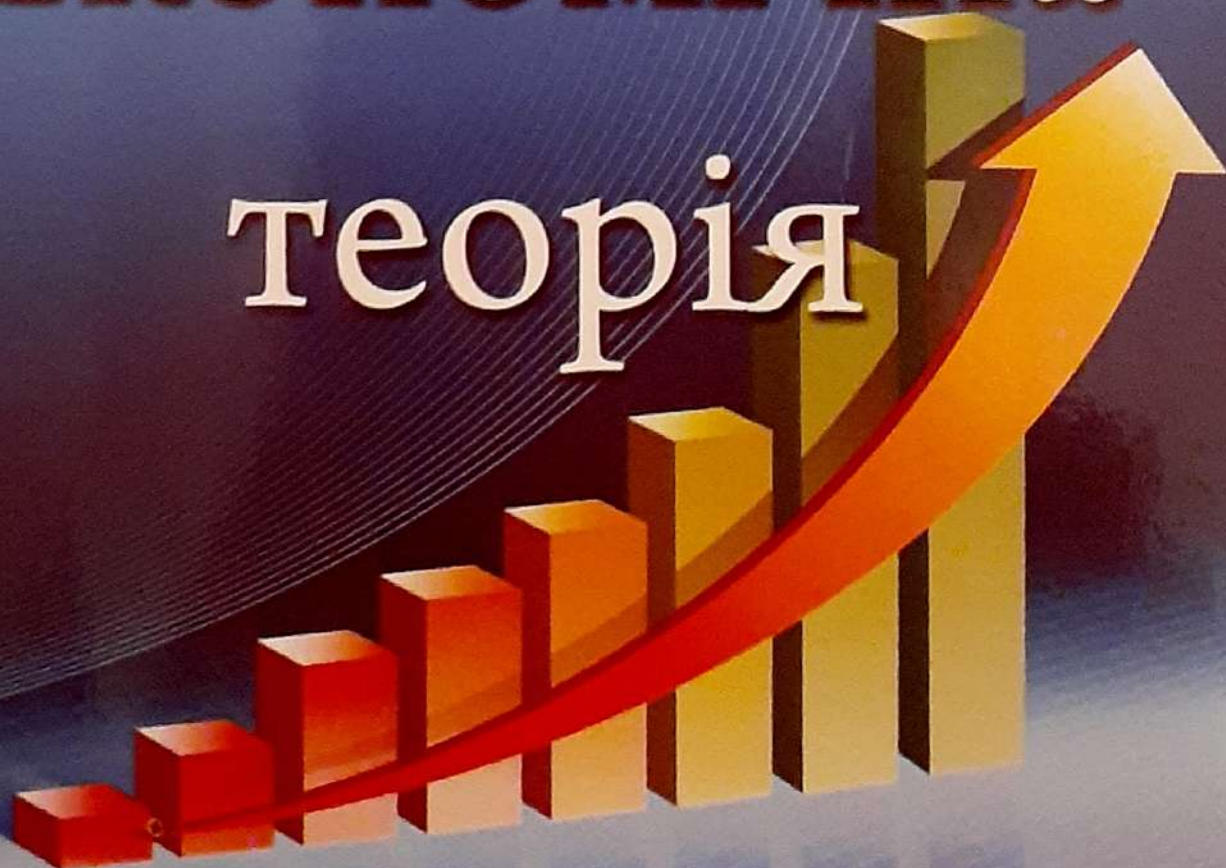

Мартин О.М.

Економічна теорія

МАРТИН О.М.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Навчальний посібник

Львів
«СПОЛОМ»
2011

УДК 330.1(075.8)
ББК 65.01я73
М 29

Мартин, Ольга Максимівна

Економічна теорія [Текст] : [Навчальний посібник] / Мартин О.М.; ЛДУ БЖД. – Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2011. – 246 с.

Рецензенти:

Башнянин Г.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
Кульчицький Б.В. – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та маркетингу Львівського національного університету імені Івана Франка

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-8630 від 15.09.2010 р.)

Навчальний посібник – складова навчально-методичного комплексу, що системно за допомогою структурно-логічних схем відображає практичні засади організації вивчення економічної теорії курсантами, студентами та слухачами – майбутніми фахівцями в галузі безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

Навчальний посібник буде корисним викладачам економічної теорії, учням середніх шкіл, а також всім, хто самостійно вивчає економічну теорію.

ISBN 978-966-665-618-9

© Мартин О.М., 2011
© ЛДУ БЖД, 2011
© Вид-во «СПОЛОМ», 2011

Економіка ніколи не буває ізольованою. Її ґрунт, її простір є так само ґрунтом і простором, де поселяються і живуть інші сутності – культурна, соціальна, політична, – які без угаву втручаються в економіку, аби сприяти їй чи так само їй протистояти... Можна було б у будь-якому порядку писати такі рівняння: економіка – це політика, культура, суспільство; культура – це економіка, політика, суспільство тощо.

Ф.Бродель

Економічна теорія не є набір вже готових рекомендацій, які застосовуються безпосередньо у господарській практиці. Вона є скоріше засобом, ніж вченням, інтелектуальним інструментом, технікою мислення, допомагаючи тому, хто володіє нею, приходити до правильних висновків.

Дж.М.Кейнс

Економічна теорія не лише корисна наука, а й захоплююча сфера знання. Покоління студентів, часто несподівано для себе, відкривали, якою захоплюючою може бути теорія економіки

П.А.Самуельсон, В.Д.Нордгаус

ПЕРЕДМОВА

Економічне життя суспільства – це безперервна діяльність людей, які виробляють матеріальні та духовні блага для задоволення своїх потреб. Господарська діяльність потребує вирішення різноманітних проблем: що виробляти і в якій кількості; як виробляти і які технології використовувати; для кого виробляти?

Економічне життя постійно розвивається і ускладнюється. Відображаючи соціально-економічні зміни у суспільстві, постійно змінюється і економічна теорія. Проте головним об'єктом дослідження є людина з її потребами, як вихідний пункт, як ціль усіх економічних процесів, що відбуваються в національній економічній системі в напрямку становлення економічних засад нової цивілізації, зорієнтованої на всебічний розвиток людини.

Розвиток ринкових відносин та входження України у світовий економічний простір зумовлюють особливу роль економічної освіти у процесі підготовки сучасних спеціалістів. Знання «Економічної теорії» дозволяє зрозуміти складний механізм ринкових процесів — як на рівні підприємства чи фірми, так і в масштабах всієї національної економіки, аналізувати сучасну економічну політику держави і ефективність методів державного регулювання економіки, а також формує економічне мислення, тобто той фундамент, який дає людині впевненість

у собі і можливість робити раціональний вибір в умовах складної економічної дійсності.

Разом з тим ускладнення економічних процесів в національній економіці і об'єктивна потреба оволодіння економічними знаннями кожною молодою людиною в сучасних умовах, пов'язане із виникненням своєрідної суперечності між обсягом економічної інформації, яка постійно зростає, і фіксованим обсягом навчального часу на її засвоєння. В таких умовах з метою підвищення ефективності пізнання основ економічної теорії виникає необхідність використання наглядної інтерпретації понять, закономірностей, теоретичного матеріалу, тобто використання графіків, структурно-логічних схем, діаграм, математичного апарату. Такий спосіб подання матеріалу дозволяє забезпечити доступність, систематичність та логічність вивчення, підвищити рівень сприйняття теоретичного матеріалу. Саме на цьому побудована концепція цього навчального посібника.

Пропонований навчальний посібник поєднує в кожній темі короткий теоретичний виклад із наочним ілюструванням за допомогою схем, таблиць та графіків, які розкривають існуючих зв'язків між економічними процесами та явищами. Кожна тема розпочинається визначенням того, які знання ви можете здобути, ознайомившись з матеріалом. Це допоможе вам сконцентрувати увагу на головному. Крім того, теоретичний матеріал ілюструється цікавим статистичним матеріалом, до кожної теми подано основні поняття та питання для самоконтролю, що дозволяє ще раз повернутися до матеріалу тої чи іншої теми, реально оцінити ступінь його засвоєння. Після викладу тем курсу в посібнику подано словник базової економічної термінології.

Пропонований посібник з основ економічної теорії включає всі теми, передбачені рекомендаціями чинної програми Міністерства освіти і науки України. Посібник складається із 15 тем, які об'єднані у чотири основні розділи - загальні закономірності економічного розвитку, мікроекономіка, макроекономіка, закономірності розвитку світового господарства.

В кінці посібника дано перелік рекомендованої сучасної навчальної літератури, що дає можливість зорієнтуватись у виборі підручників і навчальних посібників для більш ґрунтовного освоєння матеріалу курсу.

При написанні цього посібника були використані сучасні та зарубіжні підручники з економічної теорії та макроекономіки, а також більш ніж двадцятирічний досвід викладання спочатку у Національному лісотехнічному університеті, а зараз у Львівському університеті безпеки життєдіяльності.

Стародавні римляни висловили думку про те, що у самій праці міститься насолода. Автор бажає всім, хто буде працювати із посібником, мати задоволення від опановування нових знань, які дуже необхідні сучасній людині.

Автор сподівається, що навчальний посібник буде корисним не тільки студентам вищих навчальних закладів, але і викладачам економічної теорії, учням середніх шкіл, а також всім, хто самостійно вивчає основи економічної теорії.

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

*Ідеї економістів і політичних мислителів
і коли вони праві, і коли помиляються, –
мають набагато більше значення, ніж
заведено вважати. У дійсності вони
правлять світом.
Дж.М.Кейнс*

*Люди, які ніколи систематично не вивчали
економічну теорію, схожі на глухих, які
намагаються оцінити звучання оркестру.
П.Самуельсон*

*Наука перебуває у вічному становленні.
В. Парето*

Розпочинаючи будь-яку справу, людині необхідно усвідомити те, для чого вона її буде робити. Вивчення економічної теорії, розуміння економічних явищ дає можливість людині бути добре поінформованою у складному економічному світі. Економічна теорія дає відповіді на питання пов'язані з інфляцією і безробіттям, дефіцитом бюджету і зміною відсотка за кредит, оподаткуванням та ефективністю соціальних програм держави. Людина купує і продає, наймається на роботу, отримує доходи і сплачує податки. Саме економічна теорія пояснює як людині в умовах обмежених ресурсів обрати найоптимальніше рішення, як захиститися від наслідків інфляції, куди вкласти свої гроші. Перша тема курсу «Основи економічної теорії» – це ключ, що відмикає двері до надзвичайно цікавого світу економічних знань, необхідність яких сьогодні усвідомлює кожна людина.

Мета вивчення теми – з'ясування найважливіших положень про предмет і методи вивчення економічних процесів у суспільстві, закономірностей функціонування і розвитку виробництва, формування зацікавленості при вивченні основ економічної теорії.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: економіка, політекономія, економічна теорія, економікс, меркантилізм, маржиналізм, монетаризм, кейнсіанство, макроекономіка, мікроекономіка, методи економічної теорії, економічні категорії, економічні закони, економічна політика;

вміти: аналізувати як зароджувалися економічні знання й формувалася економічна наука; сформулювати і пояснити предмет економічної теорії; визначити, чим характеризуються сьогодні основні напрями економічної теорії; пояснити, для чого треба вивчати економічну науку; пояснити, які методи

використовує економічна наука і які логічні помилки можуть виникати під час вивчення економічних проблем; аналізувати особливості економічного сприйняття.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Термін «економіка» вживається для позначення тієї сфери людської діяльності, у якій створюються життєві блага, які необхідні для задоволення людських потреб. Економіка суспільства характеризується певним типом власності, метою розвитку виробництва та методами господарювання. Саме тому економіка відображає історично визначену сукупність економічних відносин між людьми у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ.

Економічне життя суспільства розвивається, постійно змінюється і ускладнюється, кожне наступне покоління по-своєму уявляє власні проблеми. Тому економічна теорія, яка відображає економічну дійсність, також розвивається безперервно і поступово.

Великі древньогрецькі мислителі Ксенофонт і Аристотель вводять термін «економіка», який являє собою єдність двох начал: ойкос – дім, господарство і номос – закон, правило ведення господарства. Тобто економіка означає виробництво, яке необхідно вести за певними законами і правилами.

Як наука, економічна теорія сформувалася наприкінці ХУІ – на початку ХУІІІ століття. Три століття вона розвивалася як політична економія. Термін «політична економія» ввів Антуан Монкретьєн, який у 1615 р. опублікував працю «Трактат політичної економії». Буквальний переклад запропонованого Монкретьєном терміна означає, що предметом економічної науки є *організація та управління суспільним господарством*.

В 1890 р. виходить в світ головна праця англійського економіста Альфреда Маршалла «Principles of economics», яка дає назву економікс економічній науці, що розвивається на Заході у ХХ столітті.

Економічна теорія вивчає, як суспільство використовує обмежені економічні ресурси з метою найповнішого задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Вона досліджує, як потрібно організувати виробництво, розподіл, обмін та споживання вироблених економічних благ в умовах обмежених економічних ресурсів і можливості їх альтернативного використання

Економічна наука використовує два рівні аналізу: макроекономічний і мікроекономічний. *Макроекономіка* – це наука, яка досліджує національну економіку в цілому і оперує такими агрегатними показниками як ВВП, ВНП, ЧВП, національний дохід, загальний рівень зайнятості, інфляція, грошовий обіг, сукупний попит, сукупна пропозиція тощо. Її завдання – з’ясувати загальну схему структури економіки і зв’язків між великими агрегатами, що формують національну економіку. *Мікроекономіка* вивчає поведінку домогосподарств, фірм, галузі в ринкових умовах і аналізує виробництво і ціну конкретного товару, витрати виробництва окремої фірми і формування максимального прибутку, видатки сім’ї, попит на окремий товар і його пропозицію тощо. Проблеми

макроекономіки і мікроекономіки є взаємопов'язані, доволі часто перетинаються, чимало матеріалу аналізується на макро- і мікроекономічних рівнях.

Предмет науки розкриває «що» пізнається, відповідно «як» пізнається економічна діяльність розкриває метод. Методи економічної теорії – це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються економічні процеси і явища. Для вивчення економічної дійсності застосовується *індуктивний метод*, за допомогою якого збираються та систематизуються факти, а також встановлюються *економічні принципи*, тобто узагальнення, що характеризують реальну поведінку ринкових суб'єктів. *Дедуктивний* метод передбачає застосування економічної теорії, яка або приймається, або відкидається після перевірки фактами.

Особливістю теоретико-економічного дослідження є те, що при вивченні економічної дійсності не можна користуватися конкретними прийомами і технічними засобами, які широко використовуються, наприклад, у природничих науках. Тут використовують наукове економічне мислення у вигляді наукової абстракції. Наукова абстракція як метод полягає у пізнанні реальних економічних процесів шляхом виділення найбільш характерних сторін певного явища, очищених (абстрагованих) від всього випадкового чи другорядного. Результатом застосування цього методу є формулювання економічних категорій і законів. Економічні категорії – це абстрактні поняття, які виражають суттєві властивості економічних процесів і явищ. Економічні закони відображають постійні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності між економічними процесами і явищами. До інших економічних методів відносять аналіз і синтез, гіпотезу, економічне моделювання, математичний та графічний методи.

Сучасна економічна наука є результатом її тривалого історичного розвитку. Як наука, економічна теорія сформувалася вкінці ХУІІ – на початку ХУІІІ століття. Історично процес її розвитку можна представити такими основними школами: меркантилізм, фізіократизм, класична політична економія, марксизм, маржиналізм, кейнсіанство, монетаризм.

Економічній теорії властива низка функцій. *Пізнавальна* функція означає, що економічна теорія, досліджуючи економічні процеси і явища, дає людям розуміння економічної дійсності і економічних законів, за якими розвивається економіка. Сучасна економічна теорія пояснює причини економічної кризи у країні, аналізує альтернативні шляхи виходу з неї. *Методологічна* функція полягає в тому, що економічна теорія є методологічною (теоретичною) базою для цілої системи економічних наук. *Прогностична* функція полягає у розробці довгострокових програм розвитку національної економіки. *Виховна* функція полягає в тому, що економічна теорія формує економічну культуру людини, розвиває логіку сучасного ринкового економічного мислення, виховує потребу в економічних знаннях. *Практична* функція економічної теорії зводиться до того, що економічна теорія є теоретичною базою для наукового обґрунтування і розробки економічної політики держави. Практичне значення економічної теорії також полягає в тому, що ці знання здатні допомогти керівникові фірми краще визначити свою господарсько-фінансову політику, прогнозувати наслідки своїх дій в конкретних економічних умовах.

Отже, економічна наука не тільки описує і аналізує розвиток виробництва і проблеми, пов'язані з ним, а й обґрунтовує відповідну економічну поведінку суб'єктів господарювання. Тому розрізняють позитивну і нормативну економічну науку. *Позитивна економіка* формулює наукові уявлення про економічну ситуацію, вивчає факти реальної дійсності, встановлює причини і наслідки тих чи інших подій. *Нормативна економічна наука* узагальнює суб'єктивні уявлення про те, якою має бути економіка, які конкретні економічні рішення є бажаними для розв'язання тієї чи іншої економічної проблеми. Нормативні твердження виникають на рівні обґрунтування економічної політики держави.

Економічна політика держави – це цілісна система цілей, напрямів і методів регулювання, які використовує держава з метою забезпечення стабільного розвитку економіки. Вона завжди спирається на певні економічні концепції, на підставі яких розробляються економічні програми. Виробити економічну політику на засадах економічної теорії – справа не проста. Насамперед слід чітко визначити мету, якої бажано досягти, далі слід передбачити можливі наслідки заходів, спрямованих на досягнення мети. І накінець, слід дати оцінку ефективності обраних економічних заходів. Завдяки оцінці можна вдосконалити інструментарій економічної політики. Економічна політика спрямована на досягнення таких цілей: економічне зростання, яке виступає основою підвищення життєвого рівня; повна зайнятість; економічна ефективність; стабільний рівень цін; економічна свобода; справедливий розподіл доходів; збалансований державний бюджет; торговельний баланс; екологічна безпека.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ЯК НАУКА

Економічна теорія – це наука, яка вивчає, як суспільство використовує обмежені економічні ресурси з метою найповнішого задоволення безмежних людських потреб.

Еволюція визначення предмета економічної теорії

Економічна школа (автори)	Визначення предмета економічної теорії
Давньогрецькі і давньоримські мислителі	Вчення про закони ведення домашнього господарства
Меркантилісти, фізіократи, класична політична економія	Наука про створення, примноження та розподіл багатства нації
Марксистська політична економія	Наука про виробничі відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання благ на різних етапах людського розвитку
Сучасне трактування предмету економічної теорії	
А.Маршалл	Це наука про сферу індивідуальних і суспільних дій людей, що найтіснішим чином пов'язана зі створенням і використанням матеріальних основ добробуту
Е.Долан	Це наука про діяльність людей за умов рідкості ресурсів
Дж.Робінсон	Це наука про вивчення поведінки людей як зв'язку між метою та обмеженістю засобів, що можуть мати альтернативні шляхи застосування
П.Самуельсон	Це наука про дії людей у процесі вибору обмежених ресурсів для виробництва різних товарів
К.Р.Макконнелл, С.Л.Брю	Це наука про ефективне використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з метою досягнення максимального задоволення потреб людини

Два рівні дослідження економічної теорії

Макроекономіка

вивчає функціонування національної економіки в цілому. Використовує такі показники як ВВП, ВНП, загальний рівень цін, рівень зайнятості, рівень безробіття, інфляція, грошовий обіг, сукупний попит, сукупна пропозиція, економічне зростання

Мікроекономіка

вивчає поведінку та взаємодію окремих економічних суб'єктів (фірм, домогосподарств). Використовує такі показники, як попит на окремий товар і його пропозиція, ціна товару, дохід фірми, витрати фірми і прибуток, доходи і видатки сім'ї

МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Методи економічної теорії – це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються економічні процеси і явища

Економічні закони відображають постійні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності між економічними процесами і явищами. Вони мають об'єктивний характер

Відмінності між економічними законами і законами природи

Економічні закони:

- є законами господарської діяльності і поза нею не існують;
- мають історичний характер

Закони природи:

- можуть діяти поза людським суспільством (наприклад, закон земного тяжіння);
- діють довічно і завжди;
- нейтральні до людських бажань і мотивів поведінки

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

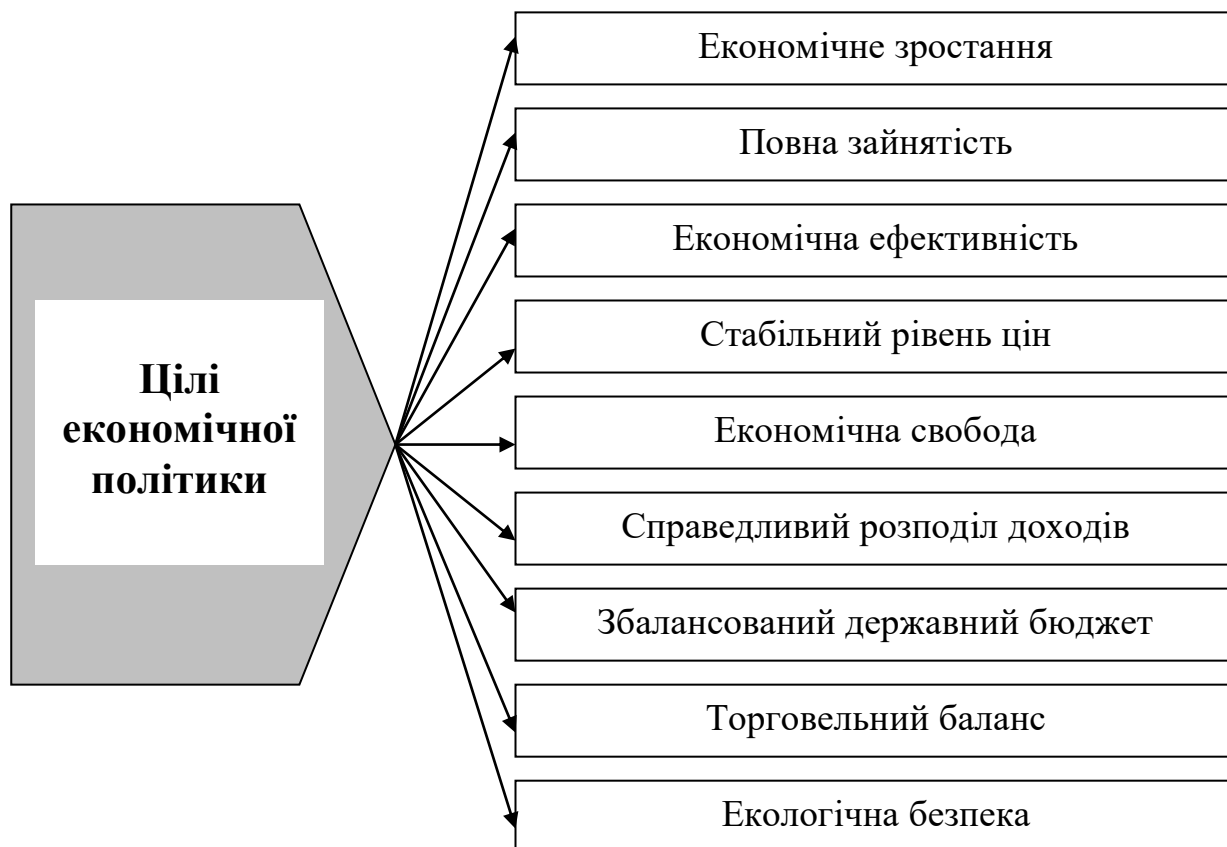
ВКЛАД УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ У РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Економічна політика держави – це цілісна система цілей, напрямів і методів регулювання, які використовує держава з метою забезпечення стабільного розвитку економіки

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які ви знаєте основні етапи розвитку економічної теорії?
2. Які напрямки економічної теорії виникли і розвивалися в ХХ ст.?
3. Як ви розумієте термін “економіка”?
4. Що є предметом економічної теорії?
5. Що являють собою економічні категорії і економічні закони?
6. Чим відрізняються економічні закони від законів природи?
7. Які ви знаєте методи пізнання економічних процесів?
8. За яких умов політекономія стає наукою? Що забезпечує її реалізацію?
9. Чому, на вашу думку, необхідно вивчати курс економічної теорії?
10. Яке практичне значення має економічна теорія?
11. Яке з визначень, на вашу думку, точніше передає сутність предмету економічної теорії?
 - а) Економічна теорія – це наука про суспільство на різних стадіях його розвитку;
 - б) Економічна теорія – це наука про відносини у суспільстві з приводу раціонального використання обмежених ресурсів;
 - в) Економічна теорія – це наука про управління підприємствами для досягнення максимального прибутку;
 - г) Економічна теорія – це наука про вибір ефективної державної політики для вирішення актуальних соціальних проблем.
12. Стійкі сутнісні, постійно повторювані зв'язки між економічними явищами – це:
 - а) економічні категорії;
 - б) економічні закони;
 - в) економічна політика.
13. Коли виникла назва економічної науки “політекономія”?
 - а) в середині ХУ ст.;
 - б) в 1615 р.;
 - в) в 1647 р.;
 - г) в 1776 р.
14. Які ви знаєте функції економічної теорії? До яких з них належать наведені нижче положення:
 - а) пізнання змісту економічних законів;
 - б) розробка рекомендацій щодо використання економічних законів;
 - в) здійснення передбачення господарських результатів;
 - г) використання наукових висновків для формування економічного мислення;
 - д) використання економічних знань для завчасного запобігання економічним втратам;
 - е) здійснення практичних заходів щодо вирішення економічних проблем.

ТЕМА 2. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

З певного погляду некоректно говорити, що людина в процесі виробництва створює матеріальні блага. Вона не створює, а тільки видозмінює, перебудовує, комбінує матеріальні предмети так, щоб зробити їх корисними для себе.

А.Маршалл

...Дії людей впливають з їхніх потреб, пристрастей, інтересів... і лише вони відіграють головну роль.

Г. Гегель

Із попередньої теми ви засвоїли розуміння предмету економічної теорії. Саме дві важливі речі роблять економічну науку завжди актуальною: безмежність і постійна змінюваність людських потреб, з одного боку, та обмеженість економічних ресурсів – з іншого. Актуальність науки зумовлена, зокрема, тим, що економічну теорію цікавить якнайповніше задоволення потреб людей при обмежених ресурсах. Потреби людини задовольняються за допомогою економічних благ, які виробляються в процесі виробництва.

Мета вивчення теми – розглянути найважливіші стимули економічної діяльності – потреби людини і її інтереси, а також механізм їх реалізації, з'ясувати основну суперечність економічної діяльності – максимальне задоволення потреб людей в умовах обмежених економічних ресурсів, а також розкрити суть виробництва та показники його ефективності.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: економічні потреби, економічні та неекономічні блага, споживчі та виробничі блага, економічний закон зростаючих потреб, економічні інтереси, суб'єкти та об'єкти економічних інтересів, економічні ресурси, земля, праця, капітал, людський капітал, проблема економічного вибору, крива виробничих можливостей, виробництво, відтворення, просте та розширене відтворення, засоби виробництва, засоби праці, предмети праці, ефективність виробництва, продуктивність праці, капіталовіддача, капіталомісткість;

вміти: охарактеризувати потреби і споживчі блага; пояснити механізм дії закону зростаючих потреб; пояснити, яке значення мають економічні ресурси в сучасному виробництві; побудувати криву виробничих можливостей; пояснити, як можна домогтися більшого ефекту від тих самих економічних ресурсів; пояснити проблему економічного вибору в умовах обмежених економічних ресурсів; аналізувати ефективність виробництва і динаміку показників, що її характеризують.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Внутрішніми спонукальними мотивами діяльності людини є потреби, як відчуття нестачі чогось, що необхідне для підтримання життєдіяльності і розвитку людської особистості. Потреби надзвичайно різноманітні. У найзагальнішому вигляді розрізняють: біологічні (їжа, вода, житло тощо), соціальні (спілкування, самореалізація, потреба поваги, визнання тощо) і духовні потреби (творчість, самовдосконалення тощо). Найбільш поширеною є класифікація потреб - «піраміда потреб» А. Маслоу.

Потреби людини задовольняються за допомогою неекономічних благ, які надаються людині природою (повітря, морська вода, сонячне тепло тощо) і економічних благ, які є результатом економічної діяльності (споживчі та виробничі блага). Саме потреби в економічних благах називають економічними потребами. Економічні потреби класифікують за різними критеріями.

Економічні потреби мають загальні ознаки: вони необмежені; постійно зростають; їх не можна задовольнити. До факторів, які зумовлюють необмеженість потреб, відносять, по-перше, людську фантазію; по-друге, конкуренцію виробників; по-третє, засоби масової інформації.

Суттєвим є наголосити, що безмежність потреб – риса передусім вільних, демократичних, відкритих суспільств. В радянський час характерними була уніфікація і приглушеність потреб. Офіційна пропаганда насаджувала ідею невибагливості радянських людей.

Виробництво стимулює розвиток нових потреб. Будь-яка задоволена потреба створює нову. Тому економісти формулюють *закон зростання потреб*, який виражає об'єктивну необхідність зростання потреб із соціально-економічним прогресом людства.

Потреби породжують економічні інтереси. Економічні інтереси – це усвідомлене прагнення економічних суб'єктів задовольнити певні потреби, які є спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності. Суб'єктами економічних інтересів є індивіди, домогосподарства, трудові колективи, фірми, суспільство. За суб'єктами економічні інтереси поділяють на особисті (інтереси індивіда, пов'язані з реалізацією приватної власності, трудовою діяльністю), групові (інтереси споживачів, акціонерів, трудових колективів) і національні економічні інтереси (підтримання стабільних темпів економічного зростання, високого рівня зайнятості, стабільності цін тощо).

Важливу роль в погодженні інтересів відіграє держава, яка використовує різні засоби впливу: по-перше, прийняття законодавчих актів; по-друге, адміністративні важелі (штрафи, заборони, дозволи, ліцензії тощо); по-третє, економічні важелі (процентні ставки, номінальну заробітну платню тощо).

У ринковій економіці найважливішими є *інтереси споживачів*, які визначають, що виробляти і в якій кількості. Саме ці інтереси окреслюють орієнтири дій для виробників. Відповідно виробники запроваджують нові технології, знижують витрати виробництва. А це означає, що первинність інтересів споживачів дає змогу задовольнити інтереси виробників і суспільства загалом.

Для виробництва товарів і послуг використовуються різноманітні економічні ресурси. Економічні ресурси – це всі природні, людські та вироблені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів і послуг. Це праця, капітал, земля і підприємницькі здібності. Економічні ресурси, що безпосередньо використовуються в процесі виробництва, називаються факторами виробництва.

Спільною рисою всіх економічних ресурсів є їх обмеженість, рідкісність на певний момент часу. Обмеженість ресурсів породжує низку проблем: обмеженість обсягів виробництва матеріальних благ, необхідність економії економічних ресурсів та необхідність вибору найефективнішого варіанта використання ресурсів із цілого ряду існуючих альтернатив.

Обсяг виробництва товарів і послуг з обмежених ресурсів є завжди недостатнім для задоволення необмежених потреб суспільства. Це обумовлює потребу ефективного використання ресурсів та економічного вибору. Обмеженість та економічний вибір пояснює крива виробничих можливостей, яка показує обсяги максимально можливого виробництва двох товарів (пожежних машин та продуктів харчування) за умови повного використання обмежених економічних ресурсів.

Кожна точка на кривій виробничих можливостей показує на максимальні обсяги випуску двох економічних благ. Усі точки, що лежать всередині кривої вказують, що економіка не повністю використовує наявні ресурси, а усі ж точки поза кривою вказують на більшу кількість обох благ, що є бажаним, проте недосяжним за даної технології та економічних ресурсів. Крива виробничих можливостей вказує на те, що суспільство повинно здійснити вибір між альтернативами, беручи до уваги той факт, що збільшення виробництва блага Х (продуктів харчування) можливе лише за умови пожертви деякою кількістю блага Y (пожежних машин).

Кількість іншого блага, від якого доводиться відмовитись або пожертвувати, заради одержання деякої додаткової кількості іншого блага, називають альтернативною вартістю цього блага. В нашому випадку кількість блага Y, від якого доводиться відмовитись, щоб отримати додаткову одиницю блага X, є альтернативною вартістю цієї одиниці блага X. Проте збільшення виробництва кількості блага X на одну одиницю вимагає відмови від усе більшої кількості блага Y. Необхідність збільшення кількості ресурсів, що переводяться з виробництва одного блага для одержання більшої кількості додаткових одиниць іншого блага, становить зміст *закону зростання альтернативної вартості*.

Крива виробничих можливостей використовується для графічного пояснення економічного зростання, результатом якого є збільшення виробництва національного продукту. При цьому крива зміщується вправо. Положення кривої виробничих можливостей в майбутньому буде залежати від того, який вибір робить суспільство сьогодні. Тому необхідно постійно збільшувати інвестиції в нові технології, у розвиток фундаментальних наук, наукових досліджень, в освіту, що в найближчій перспективі дасть можливість збільшити виробництво

економічних благ. Саме це відображає розумне поєднання інтересів споживачів, інтересів виробників та інтересів держави.

Отже, виробництво є найважливішою сферою життєдіяльності людей, де відбувається процес створення економічних благ, необхідних для задоволення їхніх потреб. Виробництву притаманні три основні ознаки:

1. Виробництво має суспільний характер, оскільки здійснюється суб'єктами господарювання на основі суспільного поділу праці.

2. В процесі виробництва між людьми виникають виробничі економічні відносини, суть яких визначається відносинами власності.

3. Виробництво – це безперервний процес, воно постійно відтворюється. В процесі відтворення відтворюється власне виробництво, розподіл, обмін і споживання вироблених економічних благ. Розрізняють два типи відтворення: просте і розширене, хоч буває і звужене, як це було в Україні під час економічної кризи 90-х рр. ХХ ст.

Виробництво як стадія суспільного відтворення – це сукупність вхідного потоку (економічні ресурси), безпосередньо виробництва і вихідного потоку (вироблені економічні блага). Економічні ресурси в процесі виробництва стають факторами виробництва, остання поділяються на особисті (праця, підприємницький талант), речові (капітал, земля). Крім цього у виробництві задіяні нематеріальні фактори (інформація, знання, наука, досвід, екологія тощо).

У будь-якому суспільстві елементами процесу виробництва є безпосередньо праця, засоби праці та предмети праці. Праця – це цілеспрямована діяльність людей, результатом якої є виробництво економічних благ. Засоби праці - речі, якими людина діє на предмети праці з метою перетворення їх у економічні блага (машини, устаткування, комп'ютери і т.п.). Засоби виробництва - сукупність предметів і засобів праці, які використовуються при створенні життєвих благ. Предмети праці - частина засобів виробництва, яка один раз бере участь у виробничому процесі і повністю переносить свою вартість на створений продукт (сировина, матеріали, паливо, енергія).

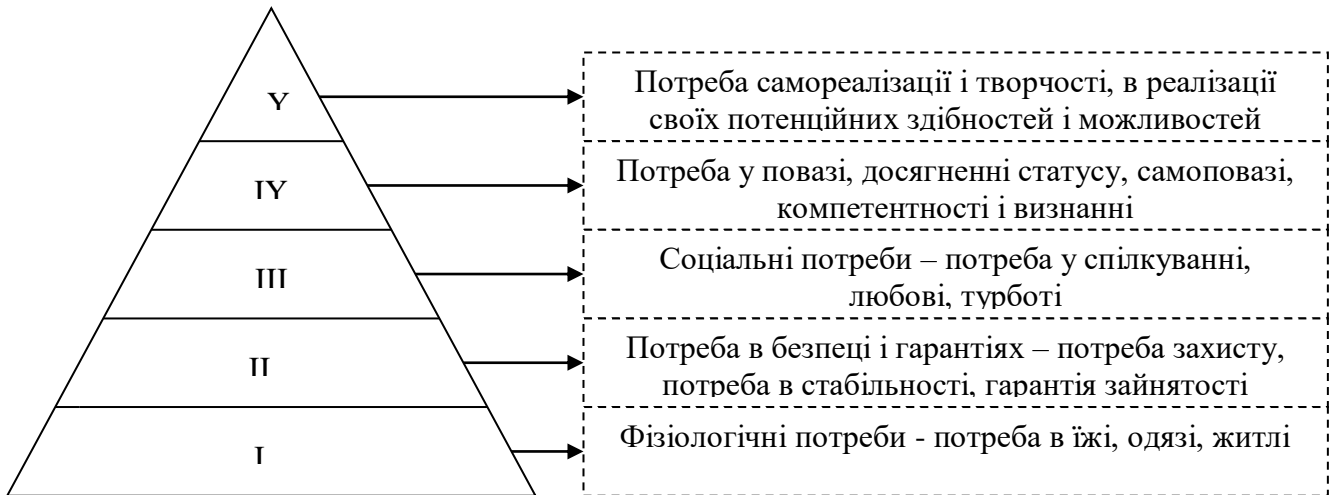
Суспільне виробництво має галузеву структуру. Галузі, що виробляють матеріальні блага (промисловість, сільське господарство, будівництво) та матеріальні послуги (транспорт, зв'язок, торгівля, комунальне господарство, пошиття одягу, хімчистка тощо) формують матеріальне виробництво. Нематеріальне виробництво охоплює галузі, в яких створюються нематеріальні блага (духовні цінності) та надаються нематеріальні послуги (охорона здоров'я, освіта, наука, культура, інформатика, спорт тощо).

Важливою характеристикою виробництва є його ефективність, яка визначається відношенням між ефектом (результатом) і затратами на цей результат, найбільш повне задоволення потреб людини і суспільства за наявних економічних ресурсів. Економічна ефективність виробництва означає виробництво максимальної кількості продукту за даних ресурсів і технології їх використання з мінімальними витратами виробництва. До показників ефективності виробництва відносять продуктивність праці, капіталовіддачу і капіталомісткість. Зростання ефективності виробництва означає збільшення перших двох показників і зменшення третього показника.

ПОТРЕБИ І ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Потреба – це відчуття нестачі чогось, що необхідне для підтримання життєдіяльності і розвитку організму, людської особистості, об’єктивні умови існування людини

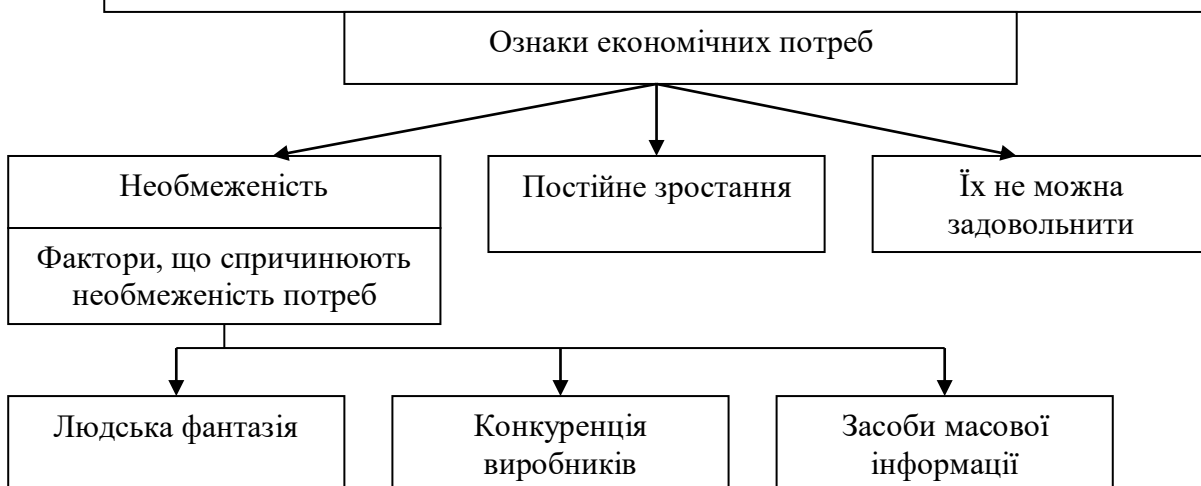
ІЄРАРХІЯ ЛЮДСЬКИХ ПОТРЕБ А.МАСЛОУ

Людина – це піраміда потреб з біологічними в основі і духовними на вершині. Причетність до вищих, духовних цінностей дивним чином возвеличує і тіло, і всі його потреби. Якщо спрямувати людину до усвідомлення всіх своїх потреб... то дуже скоро ми можемо спостерігати розквіт цивілізації нового типу. Людина стане більш відповідальною за свою долю, буде керуватися цінностями свого розуму, перестане бути байдужою до оточуючого її світу... що означатиме наближення до суспільства, побудованого на духовних цінностях.

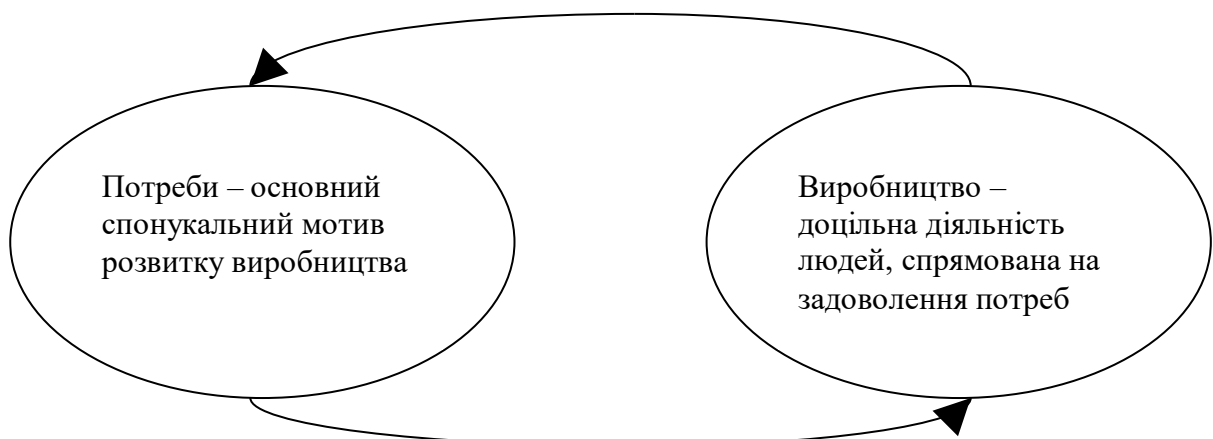
А.Г. Маслоу

Економічні потреби – це потреба в економічних благах

ВЗАЄМОВПЛИВ ПОТРЕБ І ВИРОБНИЦТВА

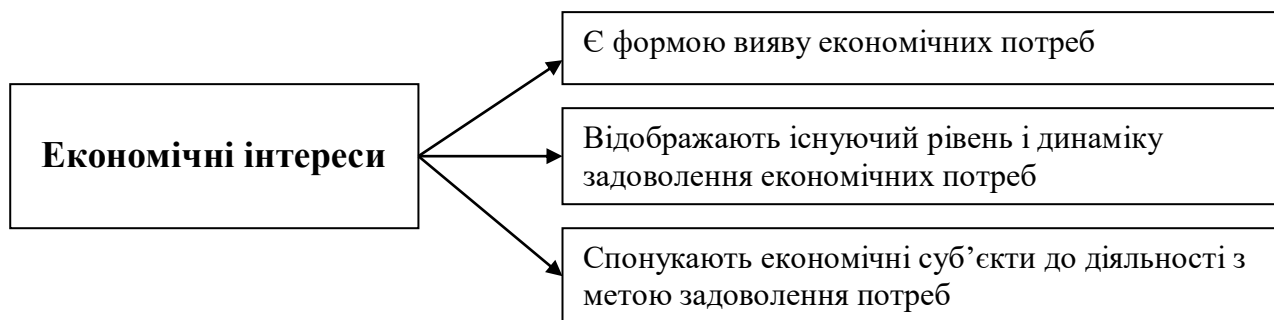

Економічний закон зростаючих потреб – відображає внутрішньо необхідні і сталі зв'язки між потребами і існуючими можливостями їхнього задоволення. Відповідно розвиток потреб є рушійною силою розвитку людського суспільства, що, у свою чергу, стимулює появу нових потреб

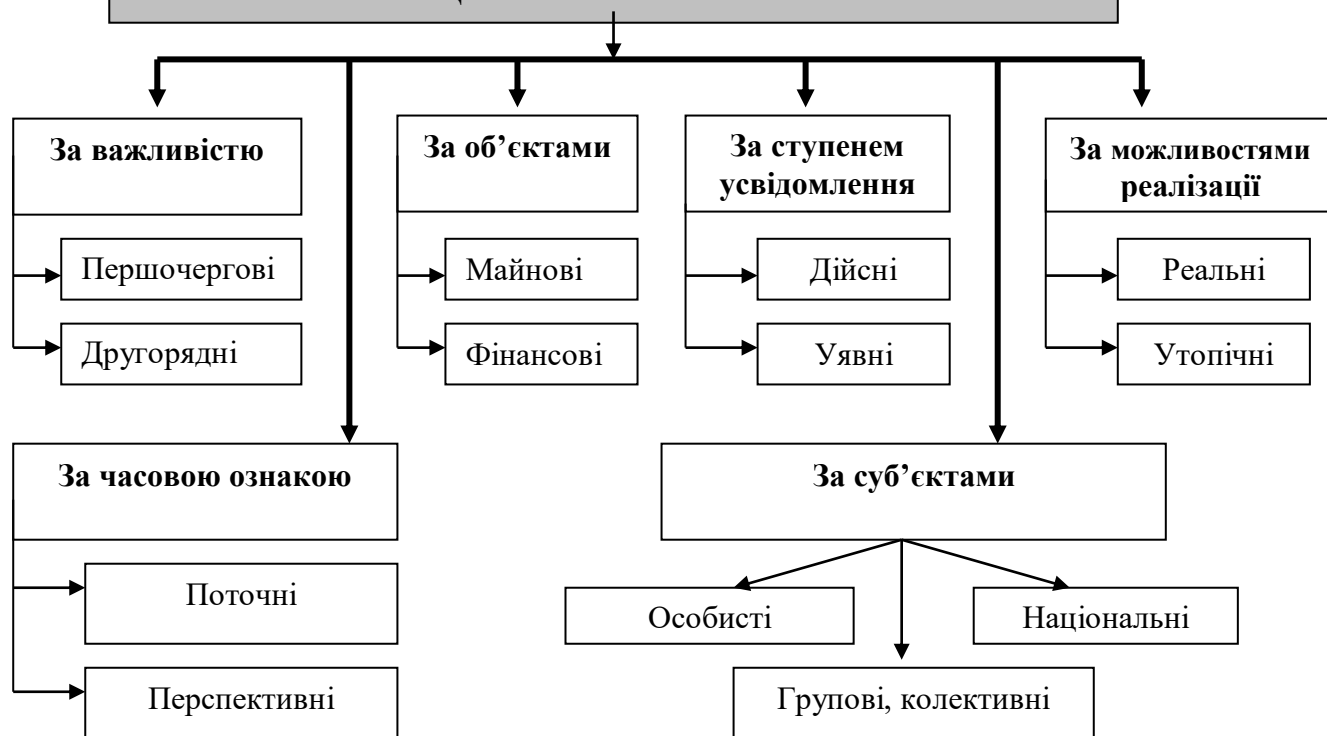
ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ

Економічні інтереси – це усвідомлене прагнення економічних суб'єктів задовольнити певні потреби, які є спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності

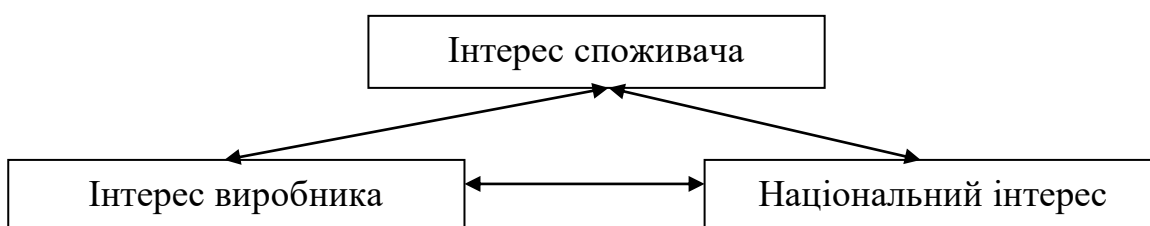
Взаємозв'язок потреб та інтересів

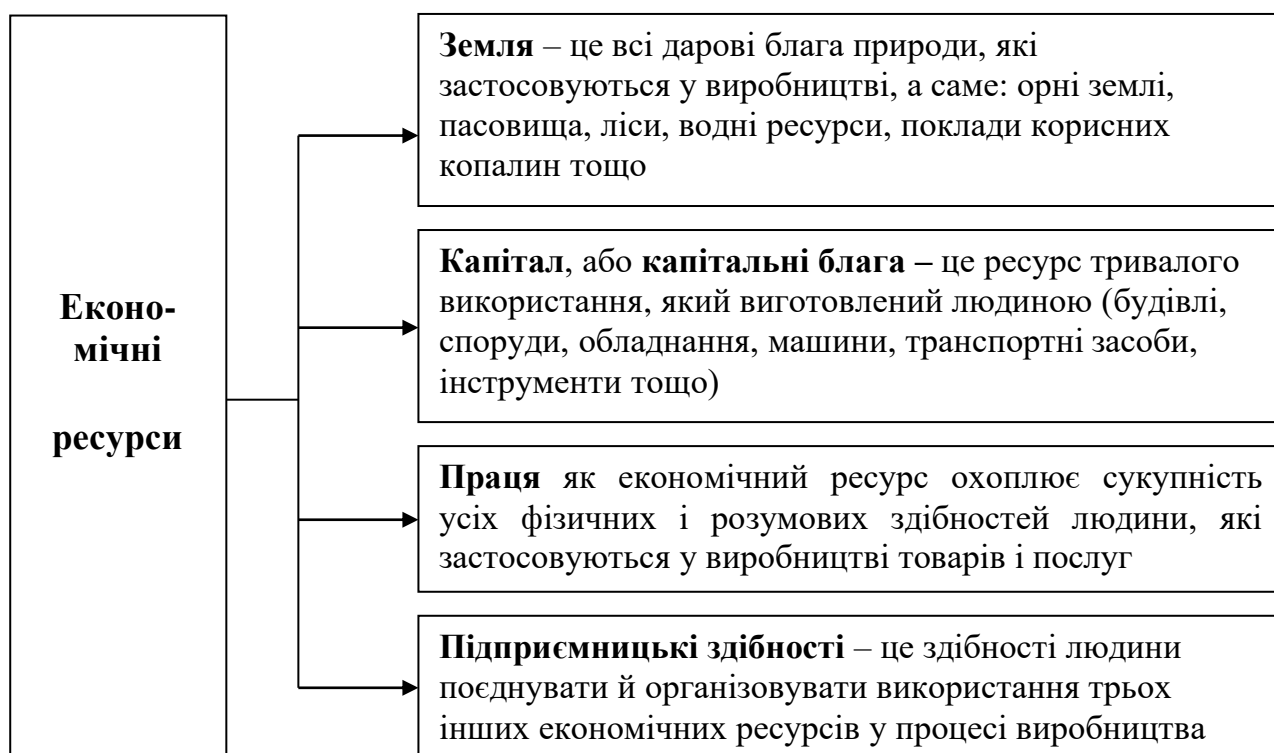
КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

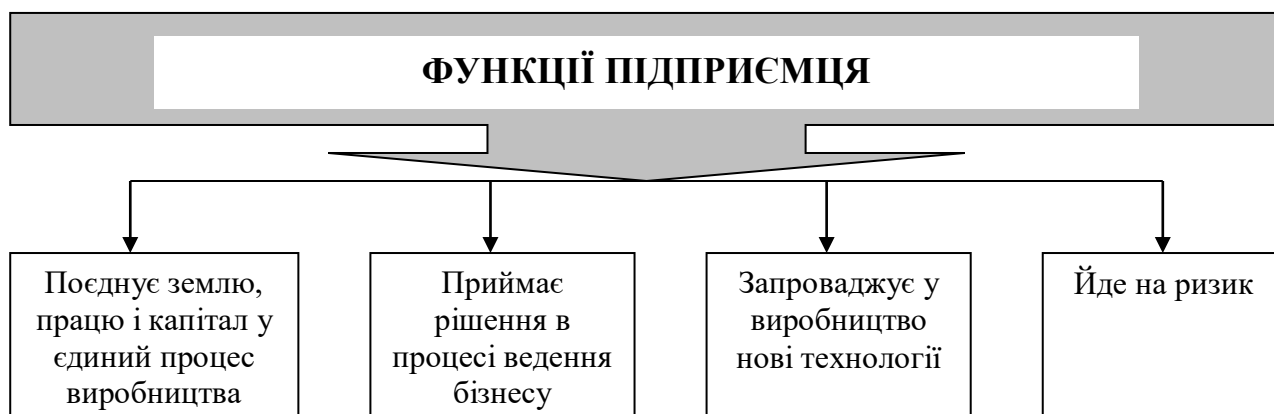
КООРДИНАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ

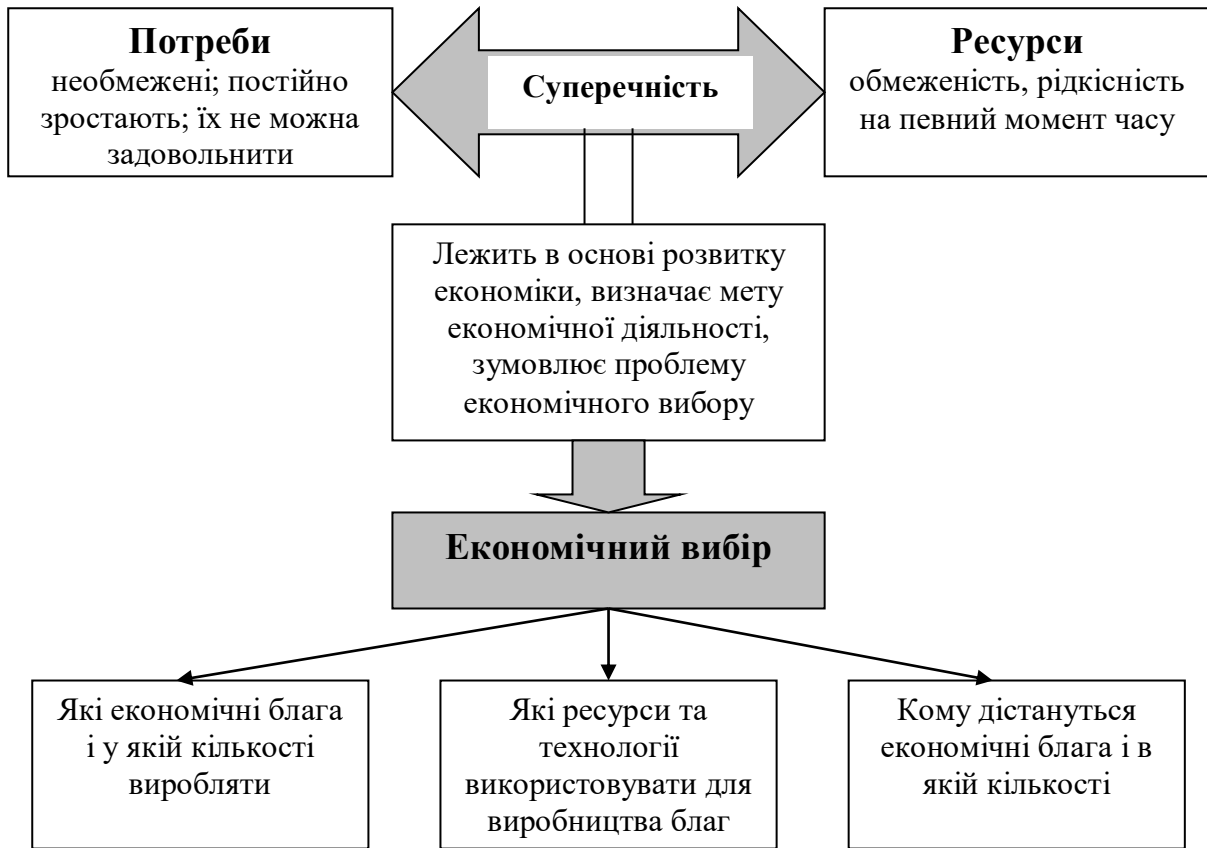
ЕКОНОМІЧНІ РЕСУРСИ ТА ЇХ ВИДИ

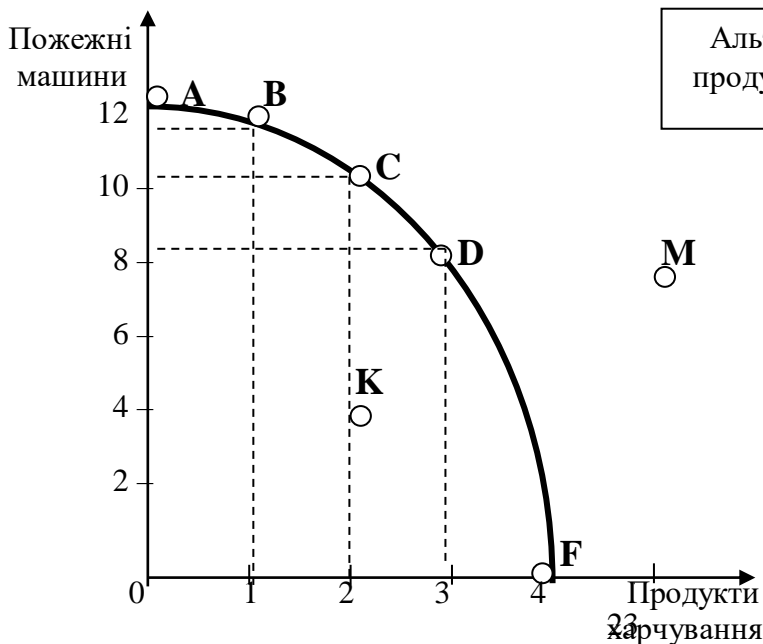
Фактори виробництва – це економічні ресурси, що використовуються в процесі виробництва

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ЯК НАСЛІДОК СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ БЕЗМЕЖНІСТЮ ПОТРЕБ І ОБМЕЖЕНІСТЮ ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ

Крива виробничих можливостей – це крива, яка вказує на можливість альтернативного використання економічних ресурсів і ефективного їх використання за умов повної зайнятості і повного обсягу виробництва за існуючого рівня технології.

Альтернативні можливості виробництва продуктів харчування та пожежних машин

Виробничі альтернативи	Продукти харчування, млн.од.	Пожежні машини, тис.штук
A	0	12
B	1	11,5
C	2	10
D	3	8
F	4	0

ВИРОБНИЦТВО ТА ЙОГО ФАКТОРИ

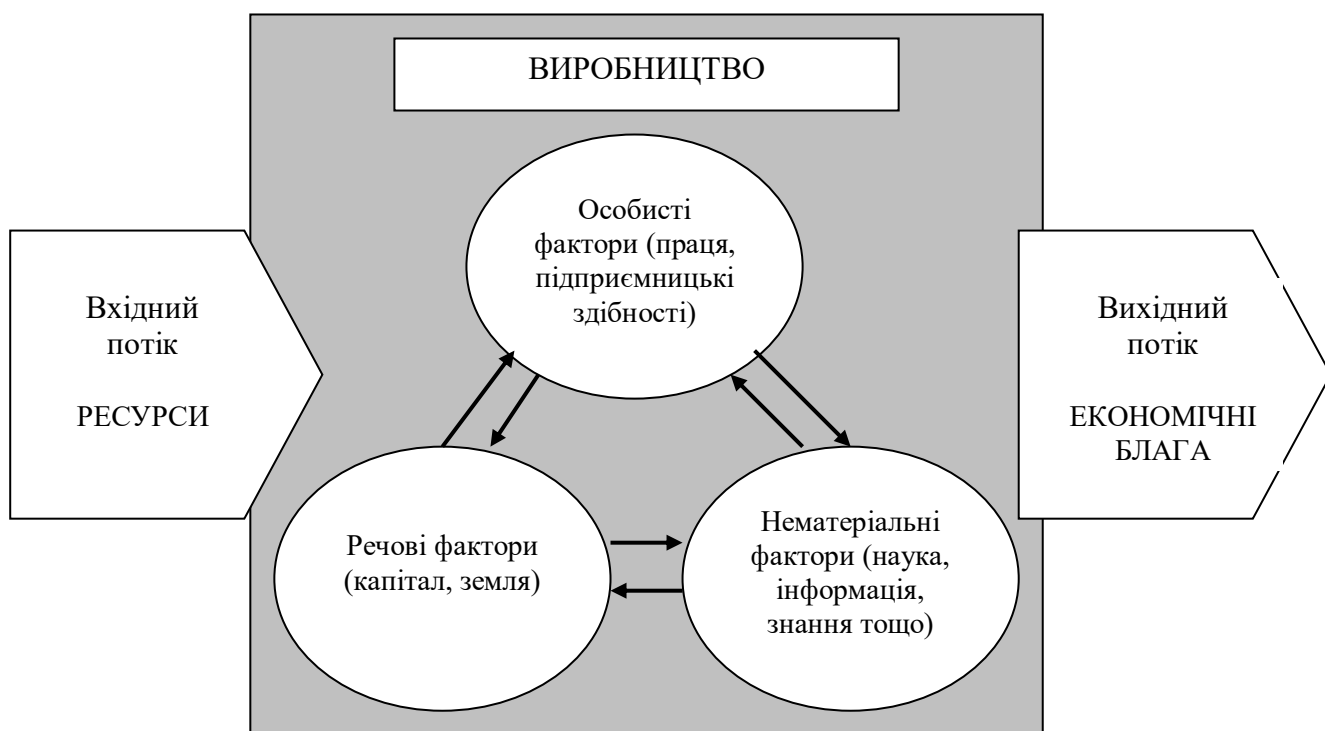
Виробництво – взаємодія між людьми, їх вплив на речовину природи з метою отримання життєвих благ; процес створення економічних благ, необхідних для задоволення потреб людей

Ознаки виробництва

Виробництво має суспільний характер

В процесі виробництва між людьми виникають виробничі відносини (відносини власності)

Виробництво постійно повторюється, тобто відтворюється. Процес відтворення включає чотири стадії: власне виробництво, розподіл, обмін і споживання

Основні елементи процесу виробництва

Праця

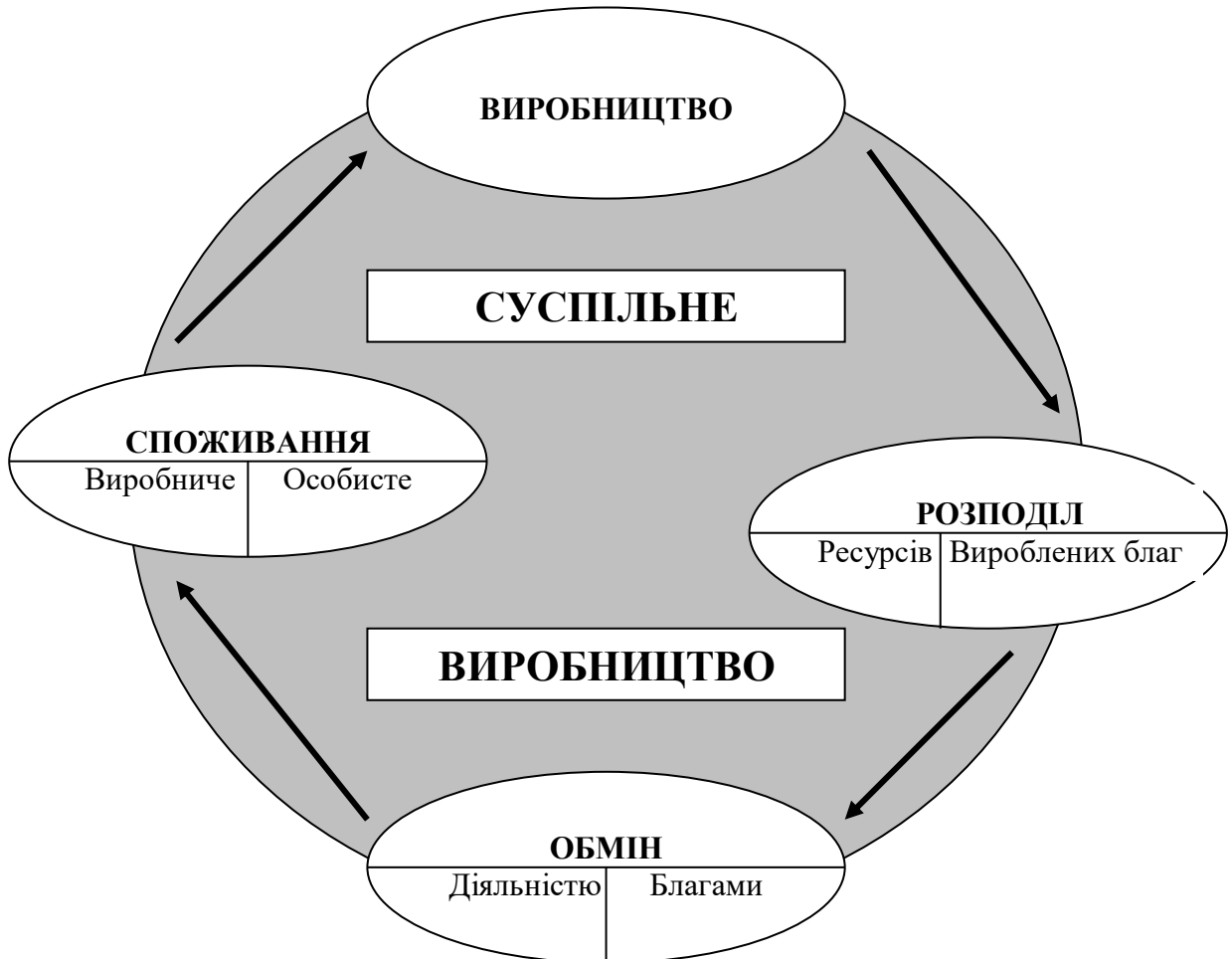
Засоби праці

Предмети праці

Засоби виробництва

СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ

Відтворення – постійний розвиток суспільного виробництва в органічній єдності власне виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених економічних благ (фази відтворення); безперервне відновлення процесу суспільного виробництва

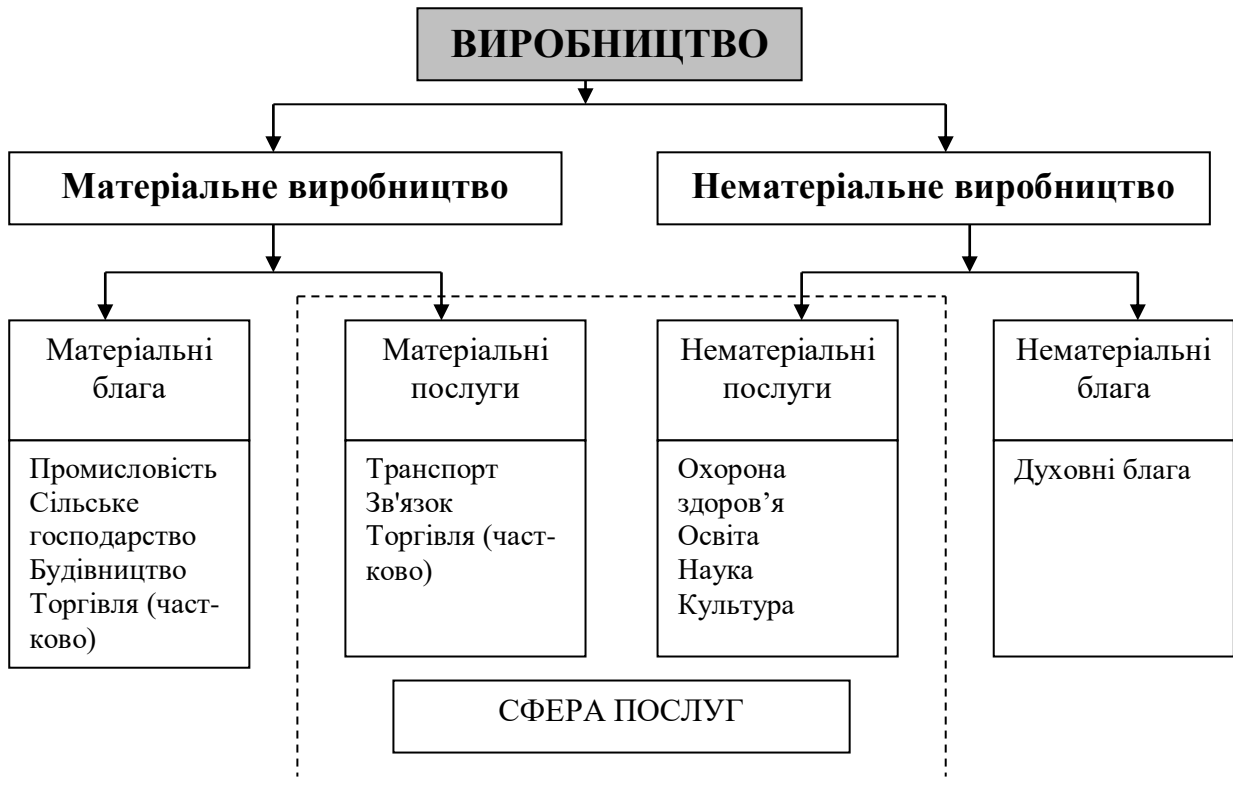

Основні види суспільного відтворення

Просте відтворення – відтворення, здійснюване в незмінних масштабах, за однакового рівня техніки і продуктивності праці

Розширене відтворення – постійно відновлюваний процес суспільного виробництва у зростаючих масштабах, основою якого є якісне вдосконалення факторів виробництва і технології їх використання

СТРУКТУРА СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

Ефективність - здатність приносити ефект, результативність процесу, роботи, проекту тощо. Ефективність виробництва визначається як відношення ефекту (результату) до витрат виробництва

Показники ефективності виробництва:

1. Продуктивність праці – це обсяг випуску продукції в розрахунку на одного працівника.

$$\text{Продуктивність праці} = \frac{\text{Обсяг продукції}}{\text{Кількість працівників}}$$

2. Капіталовіддача – це вартість виробленої продукції в розрахунку на 1 грн. вартості основного капіталу.

$$\text{Капіталовіддача} = \frac{\text{Вартість виробленої продукції}}{\text{Вартість основного капіталу}}$$

3. Капіталомісткість – показник, обернений до капіталовіддачі, характеризує затрати основного капіталу в розрахунку на 1 грн виробленої продукції

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які фактори впливають на формування потреб?
2. Які види потреб вам відомі? Дайте їх характеристику.
3. В чому полягає сутність закону зростання потреб?
4. Що означає поняття “інтерес”? Як він виникає? На чому ґрунтується?
5. Як впливають потреби на виробництво?
6. Охарактеризуйте систему економічних інтересів.
7. Хто виступає суб’єктами економічних інтересів?
8. Які ви знаєте фактори виробництва?
9. Як ви розумієте терміни “економічний ресурс земля”, “економічний ресурс праця”, “економічний ресурс капітал”?
10. Чому в суспільстві виникає проблема економічного вибору? Що характеризує крива виробничих можливостей?
11. На яке запитання дає відповідь виробник, вивчаючи потреби споживачів?
 - а) що виробляти;
 - б) як виробляти;
 - в) у чийх інтересах;
 - г) з чого виробляти?
12. Чому не потреби у визнанні, а фізіологічні потреби становлять основу “піраміди Маслоу”?
13. Проаналізуйте ситуацію. До вітрини магазину підходять два покупці, котрі мають однакові заробітні плати і однакові суми грошей у гаманцях. Дивлячись на ціну розкладеного на вітрині товару, перший з них каже: ”Занадто дорого”. Другий зауважує: “Цілком доступна ціна”. Чим, на ваш погляд можуть бути зумовлені такі оцінки?
14. Які об’єкти з наведеного переліку належать до економічних ресурсів?

а) земля і виробничі споруди;	б) засоби праці;
в) продукти харчування;	г) одяг, взуття;
д) автомобілі;	е) гроші;
є) підприємницька діяльність;	ж) праця.
15. У таблиці наведено виробничі можливості в економіці країни, яка виробляє два види товару – холодильники та автомобілі:

Вид продукції	Виробничі альтернативи				
	А	Б	В	Г	Д
Автомобілі, тис. одиниць	60	55	45	30	0
Холодильники, тис. одиниць	0	10	20	30	40

Побудуйте криву виробничих можливостей і проаналізуйте її. Про що свідчать точки на кривій? Які зміни відбудуться на графіку, коли відбудеться вдосконалення технології у виробництві холодильників?

ТЕМА 3. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА. ВІДНОСИНИ ВЛАСНОСТІ

Найкраща економічна система – це та, яка максимально забезпечує людей тим, чого вони найбільше потребують.
Д. Гебрейт

Причина, з якої люди створюють суспільство, – збереження їхньої власності.
Д. Локк

Людина зі своїми потребами і своєю владою над засобами задоволення останніх становить вихідний і кінцевий пункт всіякого людського господарства.
Карл Менгер

Загальні уявлення про людські потреби і економічні ресурси, що ви їх отримали в попередній темі, підготували вас до сприйняття значно складніших проблем – розуміння економічних систем і відносин власності. Суспільство, вирішуючи три основні проблеми організації виробництва, функціонує як економічна система. Обмеженість економічних ресурсів і проблема економічного вибору зумовлює необхідність ефективного використання ресурсів, але розумно розпорядитися економічними ресурсами може тільки їхній господар, тобто власник. Власність – це не тільки одна із найважливіших категорій в економічній теорії. В реальному житті вона відіграє важливе значення як для окремої людини, так і для суспільства в цілому. Вона визначає спосіб організації економічного життя будь-якого суспільства, тобто визначає суть економічної системи.

Мета вивчення теми – з'ясувати суть економічної системи суспільства, її основні моделі та їхню еволюцію, розкрити суть власності, економічний та юридичний зміст власності, їхній взаємозв'язок, місце власності в економічній системі.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: економічна система, продуктивні сили, економічні відносини, господарський механізм, ринкова, змішана, командна і традиційна економічна система, перехідна економічна система, власність, форми приватної та суспільної власності, роздержавлення і приватизація;

вміти: пояснити формаційний і цивілізаційний підхід до розвитку людського суспільства; розрізняти моделі економічних систем; пояснити характерні риси економічних систем та обґрунтувати, чому майбутнє за змішаною економікою; пояснити, чому економічна система, що ґрунтувалась на суспільній власності, поступилася в економічному змаганні ринковій економіці; пояснити особливості перехідної економічної системи; виокремлювати найважливіші структурні зміни в перехідній економіці України;

охарактеризувати переваги і недоліки певного виду та форми власності; пояснити основні відмінності між сучасними формами приватної і суспільної власності; пояснити процес та форми роздержавлення і приватизації в Україні.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Людське суспільство розвивається за певними закономірностями, вивчення яких є важливим для розуміння складних соціально-економічних процесів руху людства до вершин цивілізації. Найбільш поширеними є формаційний та цивілізаційний підходи до розуміння етапів економічного розвитку людського суспільства. Формаційний підхід в своїй основі визнає вирішальну роль процесу виробництва, відносини власності і класову боротьбу у суспільстві. Взаємодія продуктивних сил і виробничих відносин визначає певний спосіб виробництва, який разом із політичною надбудовою суспільства становить соціально-економічну формацію. За формаційним підходом виділяють п'ять способів виробництва: первіснообщинний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, комуністичний. Сьогодні формаційний підхід піддається критиці. Підставами цього є: по-перше, механічна зміна формацій практично заперечує активну роль людини у суспільному прогресивному розвитку, по-друге, твердження про два етапи комуністичної формації – соціалізм і комунізм – були і залишилися теоретичною утопією, а практична спроба реалізувати соціалізм на унеможливила еволюційний розвиток значної частини земної кулі і спричинила величезні людські і економічні втрати.

В основі цивілізаційного підходу є розуміння цивілізації, як історично конкретного стану суспільства, який, з одного боку, визначається досягнутим рівнем продуктивних сил і особливою формою виробництва, а з іншого – відповідною духовною культурою людей. Найважливішою рисою цивілізації є те, що головним суб'єктом виробництва та цивілізації в цілому, а також їх безпосередньою метою є людина. Сучасна західна економічна наука виділяє три стадії цивілізації: аграрне (доіндустріальне), індустріальне та постіндустріальне суспільство. В постіндустріальному суспільстві, яке сформувалося і розвивається з другої половини ХХ ст., визначальними є людський капітал, нові технології, інформатика, автоматизація і комп'ютеризація всіх сфер економіки.

Будь-яке суспільство функціонує як складна економічна система, у якій багато взаємопов'язаних між собою видів господарської діяльності, наявні певні економічні відносини між людьми. Перед економічною системою в умовах обмеженості економічних ресурсів та існування проблеми вибору виникає три взаємопов'язані економічні проблеми:

1. Що виробляти? Тобто які товари і послуги треба виробити і в якій кількості?

2. Як будуть вироблятися товари? Хто їх буде виготовляти, за допомогою яких ресурсів, і яких технологій?

3. Для кого призначені виготовлені товари, тобто як буде розподілятися виготовлений ВВП між різними суб'єктами?

Отже, так званий закон відносної обмеженості (рідкості) економічних ресурсів обумовлює існування економічної системи. Жодна економічна система

не може вирішити проблему обмеженості ресурсів, проте кожній із них властиві свої шляхи використання цих ресурсів для задоволення своїх потреб. Разом з тим економічна система є результатом еволюційного розвитку. Кожна нова економічна система виникає, формується, розвивається, стає більш досконалою з погляду суспільного прогресу, проте тривалий час зберігає ознаки попередньої економічної системи.

Економічна система – це певним чином впорядкована система відносин між господарюючими суб'єктами, які здійснюють вибір оптимальних способів використання економічних ресурсів з метою виробництва економічних благ для задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Кожній економічній системі притаманні такі властивості: цілісність, упорядкованість, динамічність, гнучкість, цілеспрямованість.

Економічну систему можна також визначити як сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну економічну структуру суспільства. Структурними елементами економічної системи є продуктивні сили, економічні відносини і господарський механізм. Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників, науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що використовуються при виробництві економічних благ. Людина в економічній системі виступає як працівник, як споживач і як кінцева мета виробництва. Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу обміну і споживання економічних благ. Ці відносини у свою чергу включають техніко-економічні, організаційно-економічні та соціально-економічні відносини, які в цілому визначаються відносинами власності. Господарський механізм – це сукупність форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на макрорівні з метою узгодження економічних інтересів цих суб'єктів та забезпечення всебічного розвитку людини.

Економічна наука виділяє такі типи економічних систем: дві ринкові системи: ринкова економіка вільної конкуренції і змішана економіка; дві неринкові системи: командно-адміністративна і традиційна. Основними критеріями такої класифікації є форма власності, характер координації економічної діяльності її суб'єктів та спосіб управління господарською діяльністю.

Ринкова економіка вільної конкуренції (чистий ринок) характеризується пануванням приватної власності, ринковим механізмом регулювання макроекономічної діяльності, функціонуванням великої кількості виробників і покупців товарів, особистою свободою всіх економічних суб'єктів. Механізм регулювання в цій системі здійснювався через ціни та ринок. Орієнтуючись на кон'юнктуру ринку, рівень та динаміку цін, виробник самостійно вирішує проблему розподілу та використання економічних ресурсів, виготовляючи економічні блага, які користуються найбільшим попитом. Чистий ринок характерний для країн періоду швидкого розвитку ринкових відносин і проіснувала приблизно до початку ХХ ст.

Ознаками **адміністративно-командної системи** є монополія державної власності, відсутність ринкових відносин і конкуренції, заборона приватного підприємництва, централізоване директивне планування виробництва і розподілу ресурсів та продуктів, зрівняльний характер оплати праці. В результаті виробництво є неефективне, а ринок дефіцитним (особливо ринок споживчих товарів). Ця система існувала у колишньому Радянському Союзі та країнах соціалістичної співдружності.

Змішана економіка функціонує в сучасних розвинутих країнах світу. Для неї характерним є існування різноманітних форм власності з переважанням приватної власності, оптимальне поєднання ринкового механізму із державним регулюванням національної економіки, маркетингова система управління в межах окремих фірм, домінування недосконалої конкуренції, орієнтація на соціалізацію економічного розвитку (зростають витрати на освіту, медичне обслуговування, розвивається соціальне страхування). Змішана економіка не є однотипною у всіх країнах, існують національні моделі соціального ринкового господарства, серед яких виділяють американську, японську, шведську, німецьку.

У сучасних слаборозвинутих країнах існує **традиційна економічна система**. Ринкові відносини тут мають нерегулярний характер, оскільки домінує натуральне господарство, що базується на ручній праці і відсталій технології. Дуже низький рівень життя, економічне становище повністю визначається спадковістю і кастовістю. Виробничі відносини базуються на традиціях та звичаях, що передаються з покоління в покоління, переважають релігійні та культурні цінності.

Економічна система, у якій відбувається перехід від адміністративно-командної до соціально орієнтованої ринкової системи називається **перехідною економічною системою**. Цей перехід може відбуватись еволюційним шляхом і шляхом швидких економічних змін. Політика радикальних змін, тобто політика «шокової терапії» була запропонована МВФ всім пострадянським країнам, в тому числі і Україні. Ринкова трансформація України, починаючи з 1991 р., означала реформування державного сектору і становлення приватного підприємництва, лібералізацію цін, відмову від директивного планування і розвиток державного регулювання, формування ринкової інфраструктури. Початковий етап переходу до ринкової економіки в Україні проходив в умовах складної економічної кризи, однією із причин якої було самоусунення держави від здійснення нею регулювальних функцій.

Основним критерієм, який визначає тип економічної системи, є власність. Ця фундаментальна категорія відображає всю сукупність суспільних відносин – економічних, соціальних, політичних, національних, морально-етичних, релігійних тощо. Вона визначає правила поведінки суб'єктів господарювання, спосіб взаємодії працівника із засобами виробництва, формує стимули трудової діяльності, зумовлює спосіб розподілу економічних благ, визначає мету функціонування економічної системи і шляхи її досягнення.

Поняття власності знаходить свій прояв в суб'єктах і об'єктах. Зв'язок між суб'єктами і об'єктами власності має не тільки економічний зміст. Цей зв'язок, а отже, і сама власність має юридичний аспект, який реалізується через право

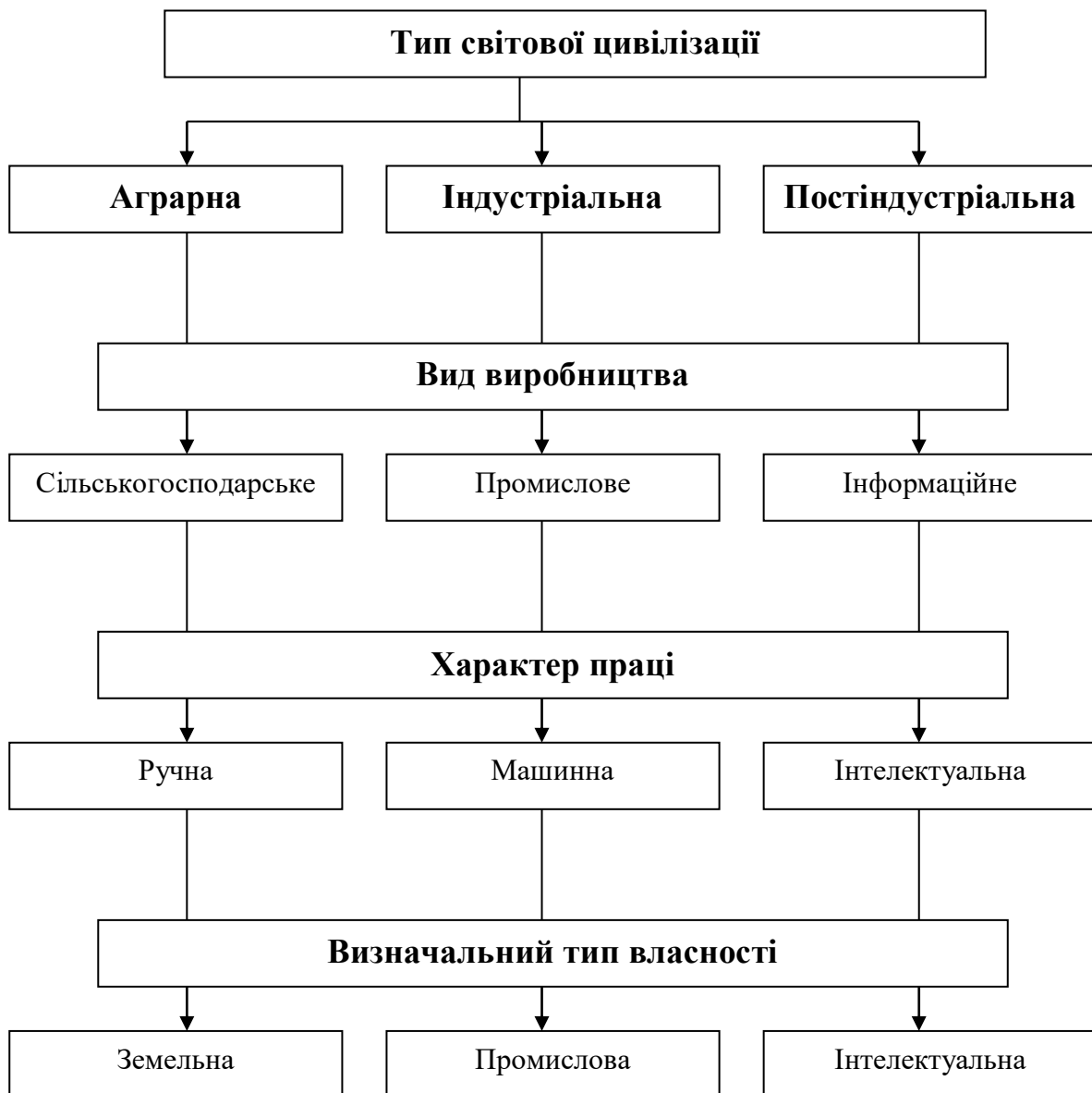
власності. Право власності – це сукупність узаконених державою прав і норм економічних взаємовідносин фізичних та юридичних осіб, які виникають між ними з приводу привласнення і використання об'єктів власності. Право власності ще з часів римського права визначається тріадою прав – володіння, користування, розпорядження.

Економісти виділяють два основних типи власності – приватну і суспільну, кожна з яких має свої форми. Приватна власність – це тип власності, коли право на володіння, користування та розпорядження належить окремій людині чи групі людей. Суспільна власність означає спільне привласнення засобів виробництва і його результатів. В сучасних умовах розвивається також змішана власність, яка поєднує різні форми власності, в тому числі і власність іноземних суб'єктів.

Закон України «Про власність» (1991 р.) визначає рівноправність співіснування в українській економіці приватної, колективної та державної власності. Допускається також існування змішаних форм власності, власності інших держав, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав. Згідно закону суб'єктами права державної власності є держава в особі Верховної Ради України (загальнодержавна власність) та Ради народних депутатів адміністративно-територіальних одиниць (муніципальна власність). Об'єктами загальнодержавної власності є майно органів влади, Збройних сил, енергетична система, система транспорту, зв'язку та інформації, що мають загальнодержавне значення, НБУ, кошти держбюджету, майно державних підприємств тощо. Об'єктами комунальної власності є майно, що забезпечує діяльність місцевих рад, кошти місцевих бюджетів, об'єкти житлово-комунального господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування, місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку та інформації.

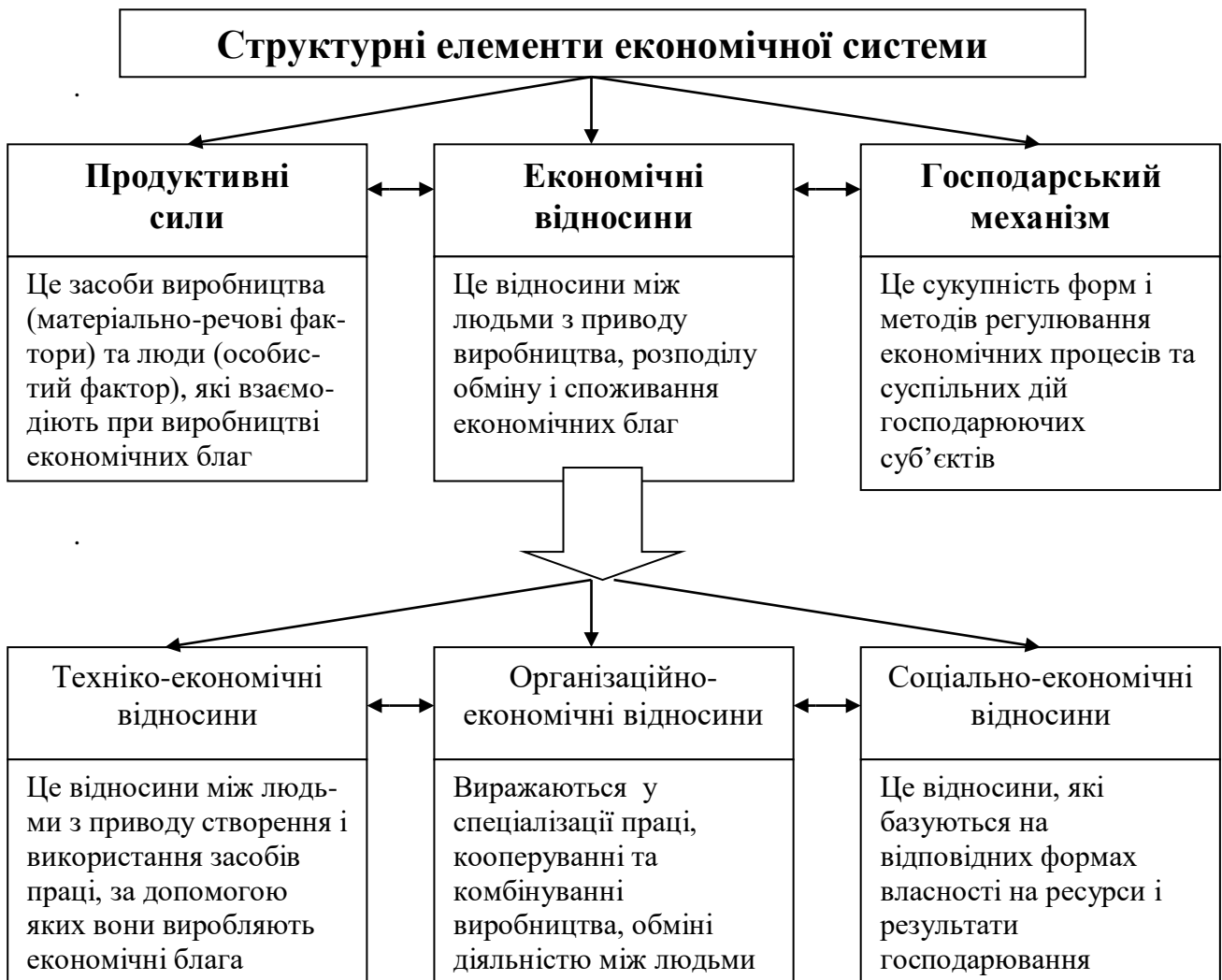
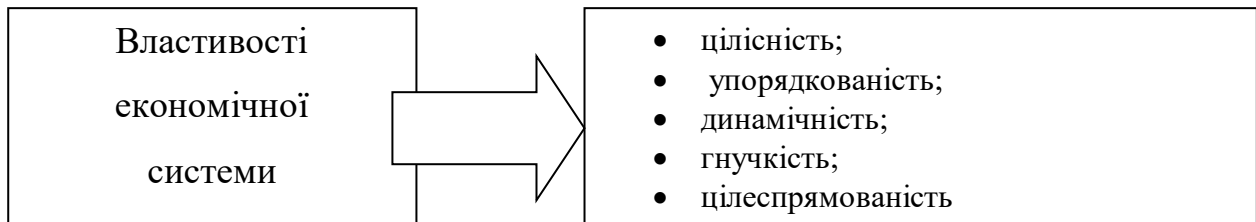
В перехідній економіці еволюція власності здійснюється шляхом роздержавлення і приватизації. Ці процеси спрямовані на усунення монополії державної власності, скорочення державного сектора і утворення багатокладної економіки та влади; її метою є створення багатокладної соціально орієнтованої ринкової економіки і забезпечення рівноправності усіх форм власності. Роздержавлення і приватизація відповідно до чинного законодавства може здійснюватися в різних формах. В Україні процес приватизації регулювався законами України «Про власність», «Про приватизацію майна державних підприємств», «Про приватизаційні папери».

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІЛЬНОСТІ

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ТА ЇЇ СТРУКТУРА

Економічна система – це певним чином впорядкована система відносин між господарюючими суб'єктами, які здійснюють вибір оптимальних способів використання економічних ресурсів з метою виробництва економічних благ для задоволення індивідуальних і суспільних потреб

ТИПИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Таблиця 3.1

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

	Чистий ринок	Змішана економіка	Адміністративно-командна економіка	Традиційна економіка
Тип господарства	Відкрита ринкова система	Відкрита ринкова система	Монополія держави	Замкнуте, натуральне
Власність	Приватна	Переважає приватної	Державна	Колективна
Головний мотив функціонування	Максимізація прибутку	Максимізація прибутку	Максимізація продукту	Максимізація продукту
Характер ринку	Вільний	Регульований	Плановий, керований	Вільний, нерегульований
Зв'язок між виробництвом і споживанням	Опосередкований через ринок	Опосередкований через ринок	Практично відсутній	Безпосередній
Роль уряду	Реалізує політичні функції	Регулює економіку	Планує і управляє всіма економічними процесами	Має сильну політичну владу

Перехідна економічна система –

це економічна система, у якій відбувається перехід від адміністративно-командної до соціально орієнтованої ринкової системи

Основні напрямки трансформаційних змін в перехідній економіці України в 90-х роках ХХ століття:

1. Формування та розвиток приватного сектора, розвиток підприємництва
2. Лібералізація цін і практично усіх ринків
3. Відмова від директивного планування, тобто зміна економічної ролі держави
4. Ліквідація дотацій підприємствам та переведення їх на повну фінансову самостійність
5. Фінансово-економічна стабілізація шляхом проведення жорсткої податкової та грошово-кредитної політики
6. Формування ринкової інфраструктури, створення інституцій, які б обслуговували як ринок загалом, так і кожний елемент структури ринку
7. Створення системи соціальної підтримки на основі соціальної переорієнтації національної економіки, сприяння адаптації населення до нових ринкових умов

ВЛАСНІСТЬ: СУТЬ І ТИПИ

Власність – це система економічних відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва та його результатів, тобто матеріальних умов життя

Відносини власності реалізуються через суб'єкти і об'єкти власності

Суб'єкти власності –

це люди чи групи людей, між якими виникають відносини привласнення економічних благ. До них відносять:

- окремі особи;
- сім'ї;
- юридичні особи – підприємства, організації, установи;
- держава

Об'єкти власності –

це все те, що можна привласнити. До них відносять:

- засоби виробництва;
- нерухомість;
- природні ресурси (земля з її надрами, водний і повітряний простір);
- гроші, валюта, цінні папери, дорогоцінності;
- інтелектуальна власність (інформаційні програми, винаходи, твори мистецтва тощо);
- людський капітал

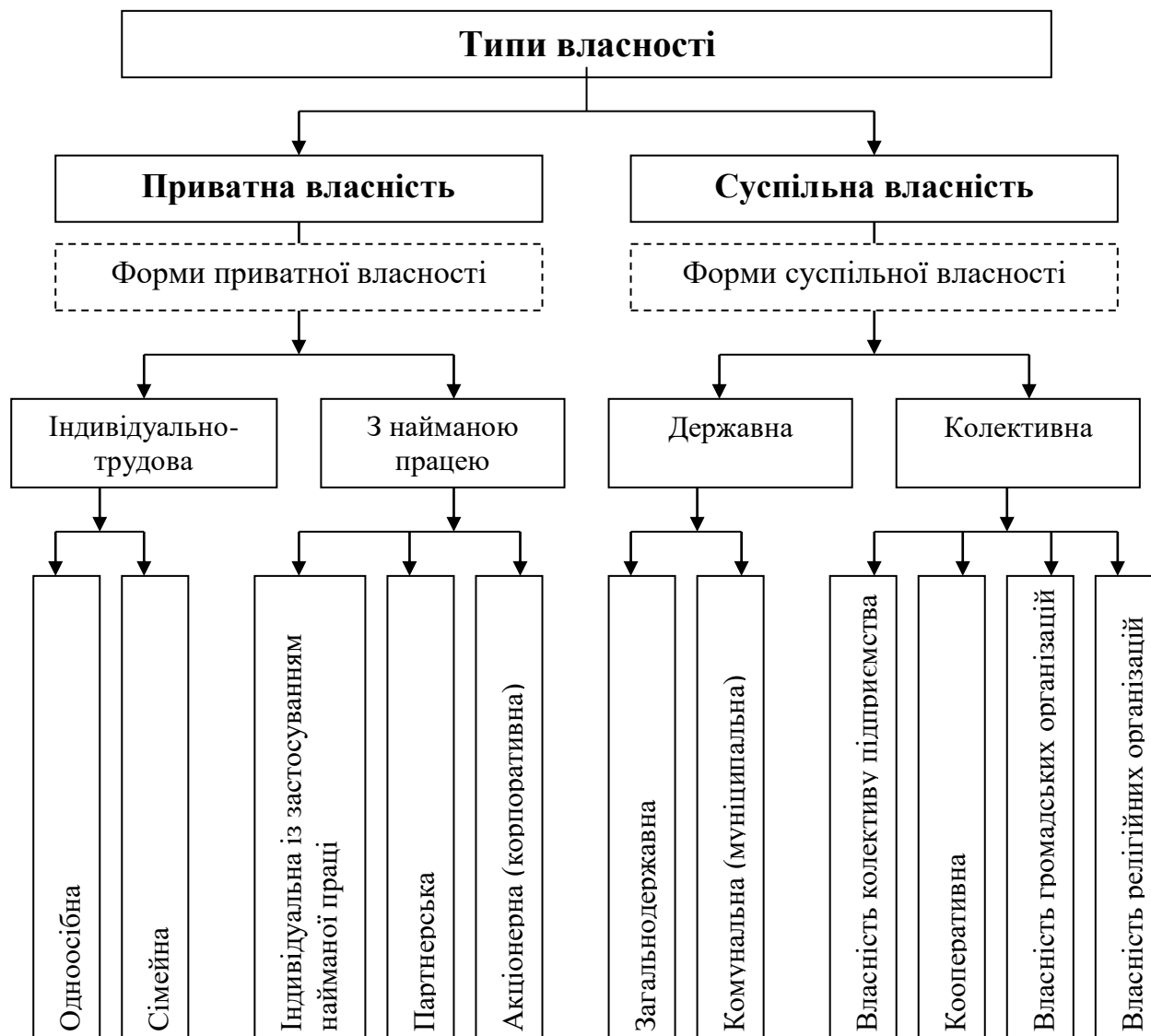
ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Право володіння – це фізичне володіння економічним благом. Це вихідна форма власності, що не означає повної власності, оскільки володіти об'єктом власності може як власник, так і орендар

Право користування – це використання об'єктів власності відповідно до виробничого чи особистого призначення останніх. Користувачем може бути як власник, так і орендар

Право розпорядження – це прийняття власником рішень про те, хто і як може використовувати об'єкт власності. Розпорядник є повним власником і може використовувати, продати, здати в оренду чи подарувати об'єкт власності

ТИПИ ТА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ

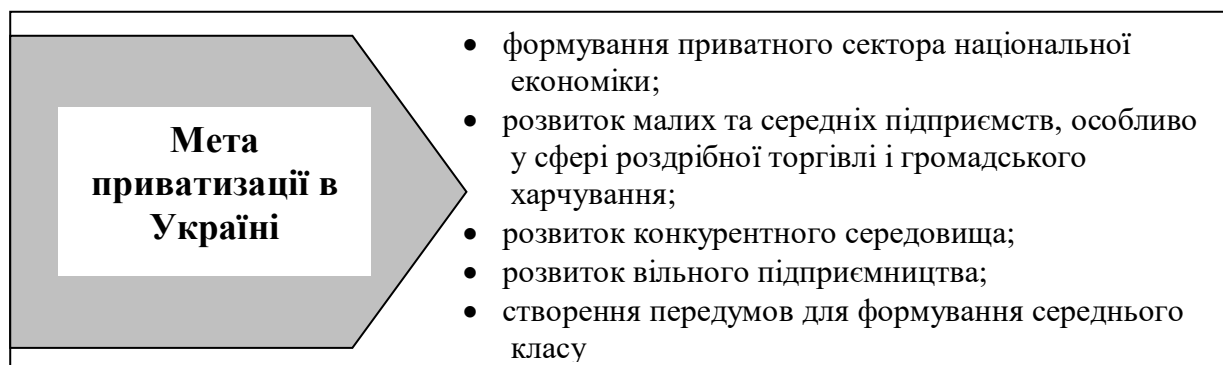
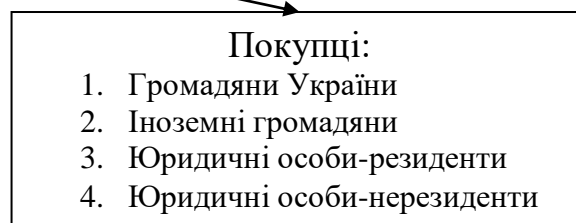
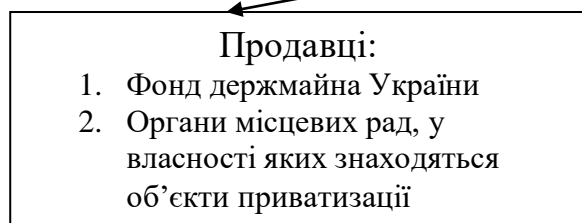
Сучасні тенденції в розвитку власності:

- зростає значення інтелектуальної власності, інтелектуальний капітал стає вирішальним фактором економічного розвитку в XXI ст.;
- збільшується частка акціонерної (корпоративної) власності, ця форма власності розвивається і якісно змінюється; акціонерні товариства переростають національні рамки і стають транснаціональними компаніями;
- виникає і розвивається міждержавна власність (під впливом розвитку ядерної енергетики, інформаційних технологій, космічних галузей, а також потреби збереження навколишнього середовища), темпи її зростання є досить високі;
- постійно зростає роль менеджерів та держави в управлінні власністю;
- висококваліфіковані спеціалісти (наприклад, науковці) поєднують працю за наймом із підприємницькою (венчурною) діяльністю;

РЕФОРМУВАННЯ ВЛАСНОСТІ В ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Суб'єкти приватизації в Україні

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. У чому полягає відмінність формаційного і цивілізаційного підходів до періодизації суспільного розвитку?
2. Які критерії розвитку цивілізації існують в науці?
3. У чому полягає сутність економічної системи?
4. Якими критеріями визначається тип економічної системи?
5. Які ви знаєте структурні елементи економічної системи?
6. Які основні риси командно-адміністративної системи? Чому монополія державної власності в цій системі зробила економіку неефективною?
7. Які основні риси змішаної економіки?
8. Які спільні риси притаманні сучасним моделям ринкової економіки:
 - а) приватна власність;
 - б) акціонерна (корпоративна) власність;
 - в) державна власність;
 - г) різноманітні форми власності;
 - д) монополія держави;
 - е) соціальне забезпечення всіх верств населення.
9. Знаючи характерні риси різних економічних систем, проаналізуйте недоліки і переваги кожної із них. Обґрунтуйте, чому модель змішаної економіки є найкращою серед інших економічних моделей.
10. Частка працівників на державних підприємствах Швеції на початку 90-х років сягала лише 7% від загального числа зайнятих. Чи можна, керуючись лише цим фактом, стверджувати, що економіка цієї країни є “змішаною”? Які додаткові факти могли б знадобитися вам для ґрунтовнішої відповіді?
11. Яке місце належить власності в економічному розвитку суспільства?
12. Які типи власності ви знаєте? Чим принципово вони відрізняються?
13. Які з наведених положень належать до характерних рис форм власності?
 - а) багатоструктурність за своїм змістом;
 - б) історичність існування;
 - в) відсутність різноманітних структур;
 - г) ефективність певної форми визначає конкуренція.
14. Що таке роздержавлення і приватизація, чому вони є важливим етапом переходу до багатокладної економіки?

ТЕМА 4. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Весь життєвий устрій первісного племені характеризувався надзвичайною узгодженістю інтересів окремих осіб... Обміну не було, або майже не було, продукти споживалися в тому господарстві, де вони вироблялися.
М.Туган-Барановський

Тільки-но відбувається обмін товарами, негайно стає чути й шелест грошей.
Ф.Бродель

Праця - батько багатства, земля – його мати
В.Петті

З попередніх тем про економічне життя суспільства зрозуміло, що головною метою виробництва є створення економічних благ для максимального задоволення людських потреб. Виробництво економічних благ забезпечується за допомогою ефективного розподілу і використання обмежених економічних ресурсів. Історичний досвід показує, що найефективнішою формою організації економічного життя суспільства є ринкова економіка. Саме в умовах ринку найкраще вирішуються три фундаментальні проблеми економіки – що, як і для кого виробляти? Саме тому тема «Теоретичні основи ринкової економіки» займає особливе місце в економічній теорії.

Мета вивчення теми – опанування студентами принципів ринкової організації економічної системи суспільства, з'ясування об'єктивних факторів становлення і еволюції товарної форми виробництва, історичного процесу виникнення грошей та їх еволюцію, розкриття механізму функціонування ринкової економіки та інститутів ринкової інфраструктури.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: товарне виробництво, суспільний поділ праці, гроші, паперові гроші, функції грошей, грошовий обіг, грошова система, банкнота, функції ринку, домогосподарство, фірма, держава, інфраструктура ринку, біржа, попит, закон попиту, пропозиція, закон пропозиції, ринкова рівновага, ціна, конкуренція;

вміти: пояснити закономірності еволюції натурального господарства в товарне; проаналізувати суть грошей і їхні функції, оцінювати позитивні і негативні сторони ринку; розрізняти особливості функціонування різних ринків; проаналізувати значення ринкової інфраструктури; розрізняти цінові і нецінові фактори, що впливають на економічну поведінку споживача та товаровиробника; аналізувати дію законів попиту і пропозиції; аналізувати способи збалансування ринку та встановлення на ньому рівноважних цін; передбачати наслідки впливу

різних факторів попиту і пропозиції на зміну рівноважних параметрів ринку; приймати обґрунтовані рішення щодо змін поведінки споживачів і виробників у випадку відхилень ринкових цін від рівноважних.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Історично людство знає дві форми виробництва: натуральну і товарну. **Натуральне господарство** було першою формою господарювання, де продукти виробляються лише для внутрішнього споживання, задоволення потреб самих виробників. Таке виробництво було низькопродуктивним, його характеризують використання ручної праці та нерозвиненість людських потреб. Поступово його витіснила ефективніша форма організації суспільного виробництва – товарна. **Товарне виробництво** означає виготовлення продуктів для обміну через купівлю-продаж на ринку.

Загальною умовою виникнення товарного виробництва є суспільний поділ праці, тобто спеціалізація виробників на виготовленні окремих видів економічних благ або виконанні певних виробничих операцій. Суспільний поділ праці виник ще в надрах древнього суспільства. Відомі три великі суспільні поділи праці: перший – скотарські племена відділилися від землеробських (5-7 тисячоліть тому); другий – відокремлення ремесла як виду діяльності; третій – відокремлення торгівлі і формування прошарку купців.

Поділ праці, який приносить вигоду суспільству – зростає продуктивність праці, постійно ускладнюється. Він виражає специфіку сучасних економічних відносин і передбачає кооперацію праці.

Причиною товарного обміну є економічна відокремленість виробників на основі приватної власності. Виробники самостійно вибирають вид господарської діяльності, вирішують що і скільки виробляти, розпоряджаються виготовленою продукцією на свій страх і ризик. Економічна відокремленість перетворює обмін продуктами в товарообмін на основі еквівалентності.

В умовах товарного виробництва продукти стають товарами. Товар - продукт, виготовлений для обміну, що має дві основні характеристики: споживну вартість і вартість. Товари задовольняють потреби не виробників, а споживачів. Продукт набуває суспільної форми товару під час реалізації на ринку. В принципі товаром може бути все, що купується-продається людьми.

Розвиток товарного виробництва означає існування різних його типів (просте, підприємницьке і державне товарне виробництво) і характеризується ускладненням товарообміну. Історично першою формою товарного обміну був натуральний чи бартерний обмін. Із розвитком суспільства, поглибленням спеціалізації праці та виникненням грошей виникає товарно-грошовий обмін, де гроші виконують роль посередника в обмінних операціях.

Гроші – це продукт історичного розвитку товарного виробництва, товар особливого роду, який виконує роль загального еквівалента при обміні. Розвиток суспільного поділу праці і товарного виробництва привели до того, що із всіх товарів виділяється один товар, який стає загальним еквівалентом. Найповніше суть грошей розкривається через функції, які вони виконують: міра вартості,

засіб обігу, засіб нагромадження. Функцію **міри вартості** гроші виконують, оскільки за допомогою грошей визначають ціни (вартість, цінність) всіх інших товарів. Функцію **засіб обігу** гроші виконують, обслуговуючи процес реалізації товарів і послуг, виступаючи посередником між продавцем і покупцем. Функція **засіб нагромадження** означає, що гроші використовуються для створення та нагромадження багатства.

На початковому етапі гроші були представлені різними товарами. Так, у стародавніх греків роль грошей виконувала худоба, у скандинавських народів – шкури тварин, в Індії – перлини, в Ісландії – риба, у Монголії – чай, в Київській Русі – хутро куниць. Проте неможливість довільного поділу і тривалого зберігання зумовили перехід від товарних до металевих грошей.

Грошова система, в якій за сріблом та золотом законодавчо закріплюється роль грошей, називається біметалізмом. Біметалізм існував від XVI до середини XIX ст. Перетворення золота (монометалізм) відбулося завдяки його фізичним властивостям і високій вартості. В Київській Русі за часів Володимира Великого на золотих монетах було зображено державний герб – тризуб.

Проте золоті монети з часом зношувалися, утруднювали обмін, їх можливо вилучати з обігу і переплавляти. тому були замінені символічними грошима – монетами із дешевих сплавів та паперовими грошима. Паперові гроші – це номінальні знаки повноцінних грошей в обігу. Вважається, що перші паперові гроші з'явилися в Китаї у XII ст. У Росії вони були випущені 1769 року, майже через 200 років після появи їх у Франції.

В сучасних умовах функціонують також банківські гроші (безготівкові гроші в межах банківської системи) та електронні гроші. Можливість здійснення платежів за допомогою комп'ютерних та телекомунікаційних технологій означає використання сучасних електронних грошей.

Гроші є основним інструментом функціонування ринкової економіки. Гроші здійснюють грошовий обіг, тобто рух у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в державі. Формою організації грошового обігу є грошова система.

Товарно-грошові операції потребують певної кількості грошей для обігу. Цю кількість визначає закон грошового обігу, який виражає об'єктивні зв'язки між кількістю необхідних для обігу грошей, товарною масою, цінами товарів, що підлягають реалізації, та швидкістю обігу грошової одиниці. Згідно цього закону (рівняння Фішера), кількість грошей, необхідних для обігу, є в прямій залежності від товарів і послуг, що реалізуються, і рівня цін та в оберненій залежності від швидкості обігу грошової одиниці. Держава регулює грошовий обіг, забезпечуючи його стабільність, що є важливою умовою ефективного розвитку національної економіки.

Товарне виробництво є матеріальною основою і глибинним змістом ринкових відносин. Відповідно розвиток товарних відносин визначає еволюцію ринкових відносин і ринкової економіки.

Ринок – це система економічних відносин, що виникають у сфері обігу у зв'язку з купівлею-продажем товарів чи послуг за цінами, які формуються на основі взаємодії попиту та пропозиції в результаті конкуренції. Ця система

економічних відносин є суттю ринкової системи господарювання, принципами функціонування якої є: економічна свобода, яка тримається на приватній власності та свободі підприємництва; конкуренція; автоматизм регулювання. Економічна свобода визначає рівноправне становище суб'єктів господарювання, визначає повну їх відповідальність за свої дії та формує особистий інтерес підприємця (отримання прибутку). Конкуренція виконує роль регулюючого механізму, який дає змогу раціонально розподіляти ресурси і орієнтувати виробництво на задоволення потреб споживачів. Коливання ринкових цін надає виробникам і споживачам різну інформацію: виробництво яких економічних благ треба збільшити, а яких – зменшити; які ресурси використовувати, щоб зменшити витрати виробництва; які блага купувати, а від яких слід відмовитись. Постійна взаємодія між попитом і пропозицією, тобто взаємодія між споживачами і виробниками забезпечує стійкий взаємозв'язок між виробництвом і споживанням. Створюваний ринком взаємозв'язок виробництва і споживання одночасно вирішує три завдання: задоволення платіжного попиту, реалізацію товарів і послуг, забезпечення виробництва економічними ресурсами.

Роль ринку в суспільному виробництві глибше розкривається через його функції. Ринок виконує низку функцій: інформаційну, регулюючу, стимулюючу, інтегруючу, сануючу.

Суб'єктами ринкових відносин є домогосподарства, фірми і держава. Їхню роль в економіці можна представити за допомогою моделі кругообігу ресурсів, продуктів та доходів. Ця спрощена модель дає загальне уявлення про функціонування ринкової економіки: по-перше, показує взаємозв'язок між суб'єктами ринку через ринки ресурсів та продуктів; по-друге, відображає найважливіші потоки – «доходи-видатки» та «ресурси-продукти», які визначають систему ринкової економіки. На противагу кругообіг ресурсів, продуктів та доходів в адміністративно-командній економіці відбувається без посередництва ресурсних ринків, оскільки тотальна державна власність повністю заперечує ринкові принципи господарювання.

Ринкова система є найефективнішою формою економічного життя суспільства. Проте попри суттєві переваги ринок має низку недоліків (виникнення монополій, інфляція, бідність, безробіття, екологічні проблеми, суспільні блага тощо), це зумовлює активну регулятивну роль держави в сучасній економіці, яку ми розглянемо в темі 9.

Ринкова система як складна система економічних відносин товарного обміну має власну структуру. Ринок структурують залежно від прийнятого критерію. Так, за територіальною ознакою виділяють місцевий, регіональний, національний, світовий ринки; за ступенем конкуренції – ринок досконалої конкуренції, та ринки недосконалої конкуренції: монопольний; монополістичний; і олігополістичний; за чинним законодавством – легальний (офіційний) та тіньовий (нелегальний) ринки; за характером продаж – оптовий (гуртовий) та роздрібний ринки.

Один з головних критеріїв структурування ринку – це класифікація за економічним призначенням об'єктів ринку, тобто об'єктами купівлі-продажу. Згідно з цим критерієм, виділяють ринок економічних ресурсів, товарний та

фінансовий ринок. Кожний із цих ринків має свою структуру і специфічний механізм функціонування.

На ринку економічних ресурсів формуються доходи суб'єктів ринкової економіки: на ринку праці – заробітна плата, на ринку капітальних (інвестиційних) благ – прибуток, на ринку землі – рента. Повноцінний і ефективний ринок праці, який є одним з найважливіших ресурсних ринків, має такі ознаки: визнання унікальної цінності людської праці, яке фіксується у правових актах і соціальних інститутах; пріоритетність державного регулювання трудових відносин; створення нових і зміцнення існуючих соціальних інститутів для формування трудового потенціалу і удосконалення механізму мотивації до праці; постійний розвиток партнерських взаємовідносин між працівником і роботодавцем.

Товарний ринок включає ринки споживчих товарів, послуг, інформації, житла, науково-технічних розробок та духовних і художніх благ. В історичному аспекті ринок споживчих товарів і ринок послуг виникли першими.

На фінансовому ринку відбувається купівля-продаж фінансових ресурсів. Він включає: 1) фондовий ринок, на якому купуються-продаються акції та інші цінні папери; 2) грошовий ринок, на якому формується кредитний процент; 3) валютний ринок, де визначається курс валют.

Успішне функціонування ринкової економіки забезпечує ринкова інфраструктура, яка обслуговує як ринок загалом, так і окремі ринки. **Інфраструктура ринку** – сукупність інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують динамічну стабільність ринкової економіки.

Головними її структурними елементами є: біржі, банки та небанківські фінансові посередники, інформаційно-консультативні фірми, аудиторські, податкові та маркетингові установи, торгові доми, ярмарки тощо. Значне місце в ринковій інфраструктурі займає біржа, як організована форма оптового ринку. Існують біржі товарні, фондові, праці, валютні, які обслуговують відповідні ринки. Біржі полегшують фірмам реалізацію товарів, через систему угод та контрактів упорядковують стосунки покупців та продавців товарів та фінансових активів. Біржа праці здійснює посередницьку діяльність на ринку праці, сприяючи працевлаштуванню безробітних. Банки як важлива складова інфраструктури ринку створюють банківські гроші, кредитують ринкові суб'єкти, виступають як інвестори, вкладаючи гроші в цінні папери, надають консультативні та інші послуги. Фінансово-кредитні посередники сприяють руху фінансових коштів від кредиторів до позичальників. Ярмарки, торгові центри, торгові доми, торгово-промислові палати сприяють швидшій реалізації товарів. Зокрема, ярмарки, як періодичні чи регулярні торги у відповідному місці, стали традиційними у світі, в тому числі на Україні (Сорочинський ярмарок).

Основними інструментами механізму ринкового саморегулювання є попит, пропозиція і ціна, яка є результатом взаємодії попиту і пропозиції. Саме характер цієї взаємодії визначає економічні процеси як на рівні макроекономіки, так і на рівні мікроекономіки.

Попит показує кількість товарів і послуг, які можуть купити споживачі за певної ціни протягом певного періоду часу. Зміна величини попиту перебуває в

оберненій залежності до зміни ціни на цей товар чи послугу, в цьому полягає закон попиту. Крім ціни на попит впливають також нецінові чинники. За незмінної ціни на товар чи послугу зміна нецінових чинників зумовлює зміну в попиті, що графічно зображується переміщенням кривої попиту. Попит окремого споживача на товар чи послугу за певної ціни є індивідуальним попитом. Ринковий попит – це попит всіх споживачів на даний товар чи послугу за конкретної ціни.

Пропозиція – це кількість товарів чи послуг, які готові виробити і продати виробники за певної ціни. Закон пропозиції виражає глибинний зв'язок між змінами цін і кількістю продукції, яку готові виробити підприємства на ринок. Зростання цін зумовлює збільшення обсягів виробництва, і навпаки. Пропозиція може змінюватись під дією змін нецінових чинників, вплив яких аналізується за незмінних цін на товари і послуги. Так само як і ринковий попит, ринкова пропозиція товару чи послуги є сумою пропозицій окремих виробників даного товару чи послуги за даної ціни.

На ринку ринковий попит і пропозиція взаємодіють між собою, в результаті встановлюється ринкова рівновага. В умовах рівноваги випускається рівноважний обсяг випуску продукції, а рівноважна ціна влаштовує одночасно і покупців, і виробників. Ринок завжди прагне до рівноваги, яка змінюється під впливом нецінових чинників попиту і пропозиції.

Споживачі і виробники неоднаково реагують на зміну цін товарів і послуг. Реакцію споживачів на зміну ціни визначає еластичність попиту за ціною, а реакцію виробників на зміну ціни – еластичність пропозиції за ціною. Розуміння і розрахунок коефіцієнтів еластичності дає змогу виробникам правильно виробити поведінку фірми на ринку, визначаючи ціну і обсяг випуску товару. Зокрема, якщо виробник товару, попит на який еластичний за ціною, намагається збільшити виторг, то він повинен ціну товару знизити, а відповідно, якщо товар, попит на який є нееластичний за ціною, то виробник для збільшення виторгу повинен ціну підвищити. Використання коефіцієнтів цінової еластичності попиту і пропозиції на практиці дає можливість виробникам врахувати сумарний вплив різних чинників на зміну ринкового попиту і правильно виробити стратегію фірми.

Отже, ринкова економіка є складною економічною системою, яка охоплює сьогодні всі сфери і галузі національної економіки, усі регіони держави. Для сучасного ринку характерними є складна структура та поява і розвиток нових сегментів ринку, розвинена інфраструктура, активна роль держави як суб'єкта господарювання.

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Виробництво – це процес створення економічних благ, необхідних для задоволення різноманітних потреб людей

Форми організації суспільного виробництва

Натуральне виробництво – це тип господарювання, за якого продукти праці призначаються лише для задоволення потреб виробництва, окремого виробника і членів його сім'ї

Ознаки:

- 1.Кожна господарська одиниця не бере участі у суспільному поділі праці.
- 2.Нерозвиненість знарядь праці, панування ручної праці, низька її продуктивність.
- 3.Кожне господарство виробляє всі необхідні життєві засоби, дуже низький рівень життя.
- 4.Найвні прямі зв'язки між виробництвом і споживанням.
- 5.Визначальна роль природних ресурсів як фактора виробництва

Товарне виробництво – це тип господарювання, за якого продукти виробляються для продажу на ринку, для задоволення суспільних потреб, що визначаються ринком

Ознаки:

- 1.Суспільний поділ праці.
- 2.Економічна відокремленість товаровиробників, поява приватної та інших форм власності.
- 3.Продукти призначені для обміну.
- 4.Обмін продуктами є формою зв'язку між виробниками, які через ринок отримують все необхідне.
- 5.Найвність ринку, тобто особливої сфери, в якій відбувається товарообмін, купівля-продаж товарів, узгоджуються інтереси виробників і споживачів

Умова виникнення товарного виробництва

Суспільний поділ праці - це спеціалізація виробників на виготовленні певних продуктів або за певними видами діяльності

Три рівні поділу праці в національній економіці

Загальний поділ праці
(на сфери і території в межах національної економіки)

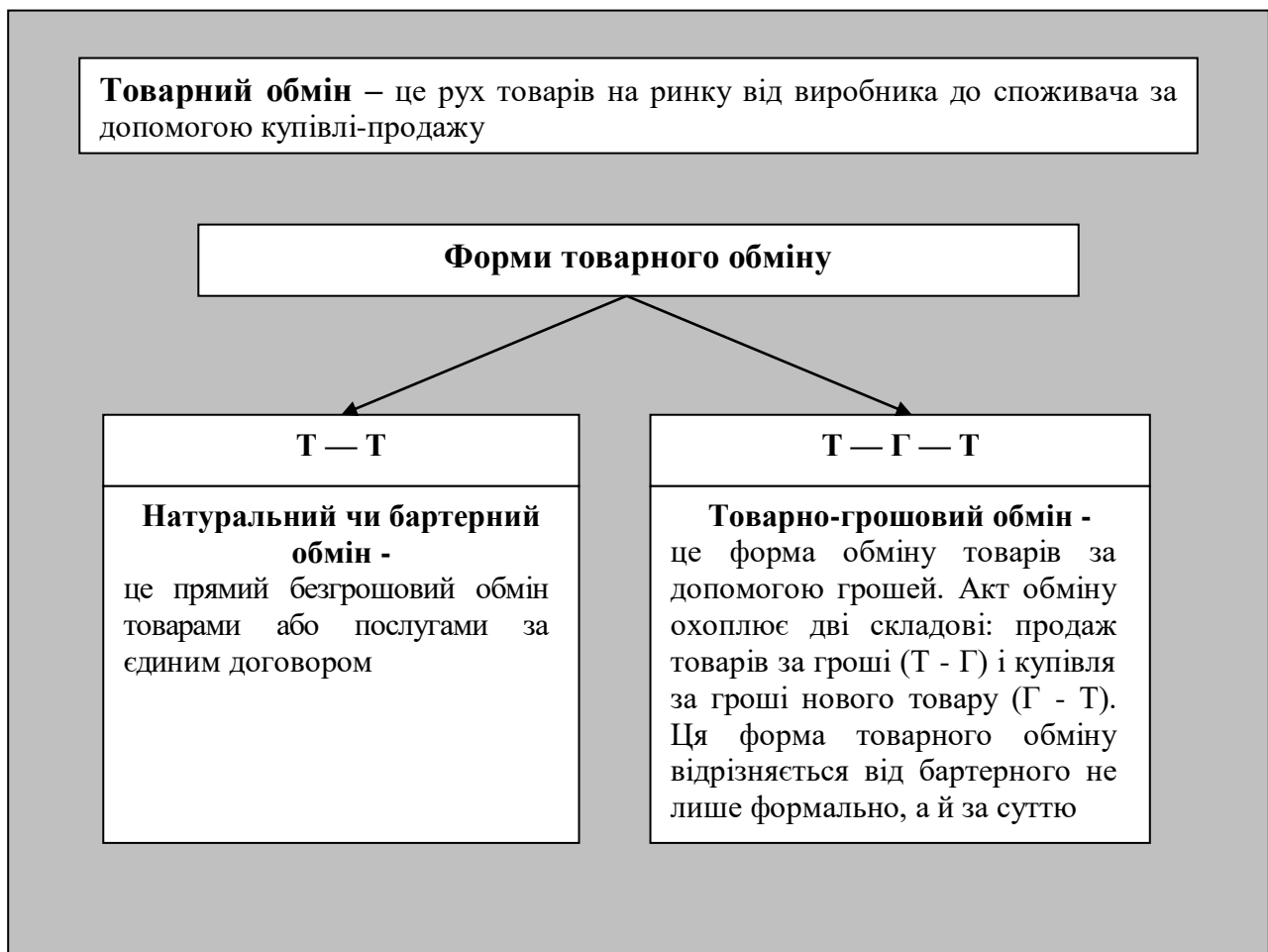
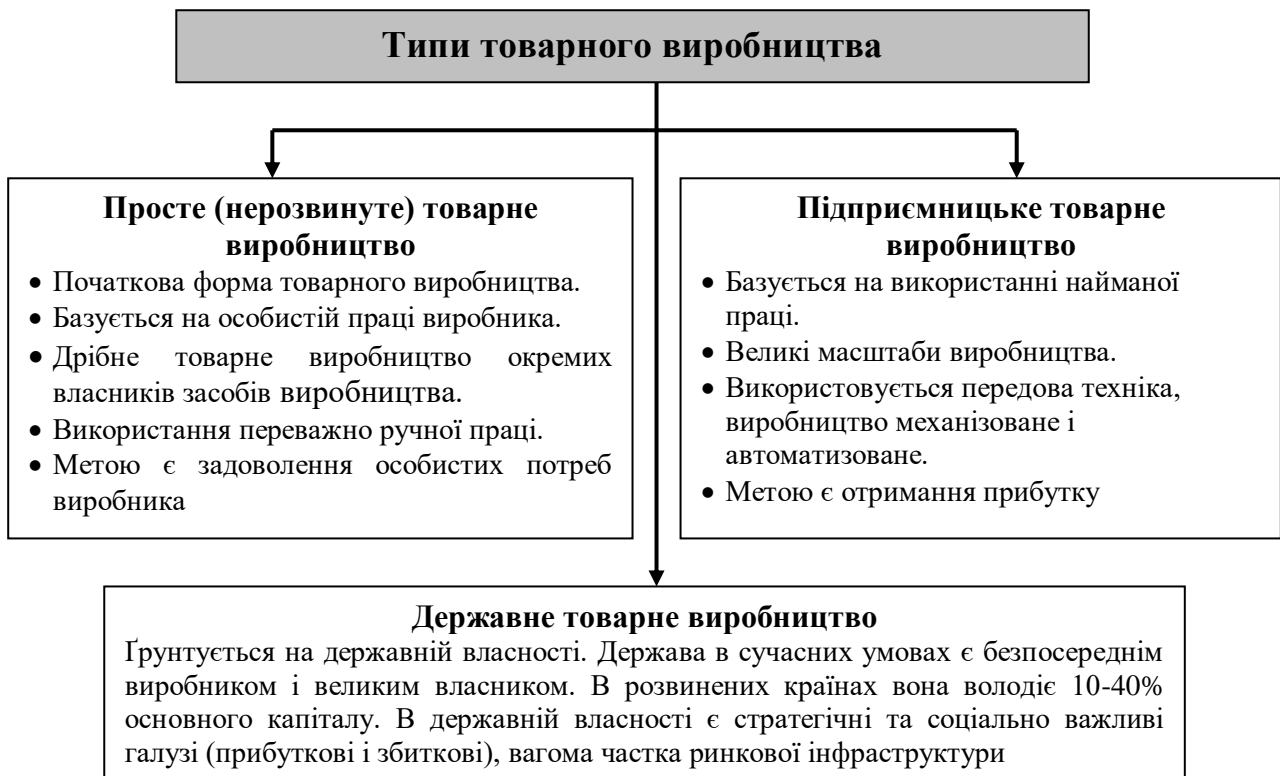
Частковий поділ праці
(на окремі галузі у межах її великих сфер)

Одиничний поділ праці
(між цехами, робочими місцями, підрозділами усередині підприємства)

Причина виникнення товарного виробництва

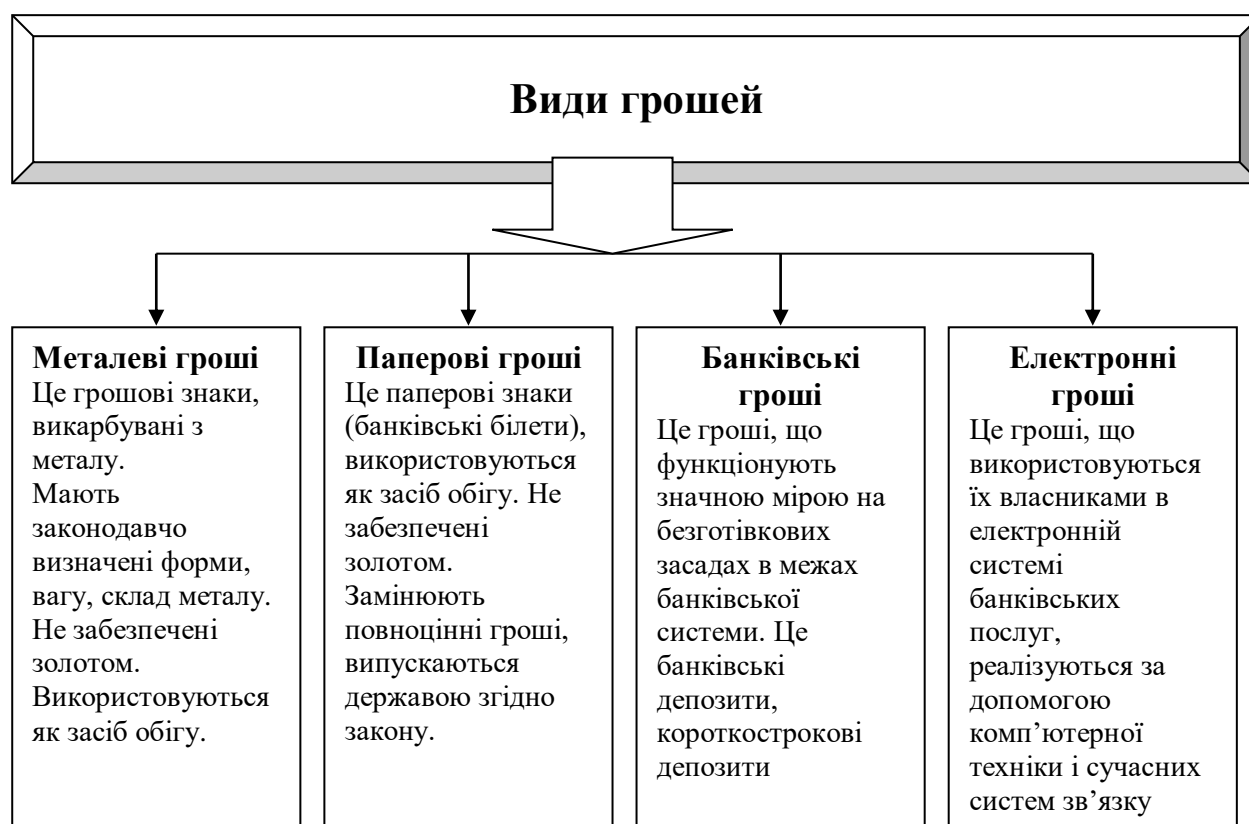
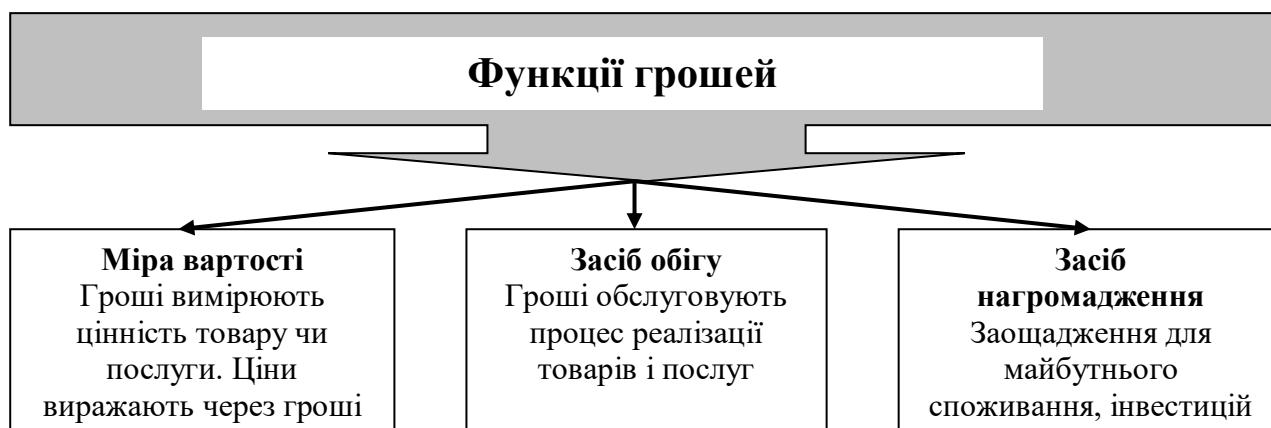
Економічна відокремленість виробників на основі приватної власності, яка означає відокремленість людей як власників ресурсів і виготовлених економічних благ

ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ФОРМИ ОБМІНУ

ГРОШІ: СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ

Гроші – продукт історичного розвитку товарного виробництва, товар особливого роду, який виконує роль загального еквівалента. Загальний еквівалент – це товар, який має властивість обмінюватись на будь-який інший товар

ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВА СИСТЕМА

Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в державі

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично склалася в певній країні й законодавчо закріплена державою

Елементи грошової системи:

1. Назва національної грошової одиниці.
2. Форми купюр (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 грн).
3. Порядок емісії грошей.
4. Встановлення курсу національної валюти і порядок її обміну на іноземну валюту.
5. Наявність державних інститутів, які регулюють грошовий обіг в країні

Закон грошового обігу - загальний економічний закон, який виражає об'єктивні зв'язки між кількістю необхідних для обігу грошей, товарною масою, цінами товарів, що підлягають реалізації, та швидкістю обігу грошової одиниці

Рівняння Фішера:

$$M \times V = P \times Q$$

$$M = \frac{P \times Q}{V},$$

де M – грошова маса;

V – швидкість обігу грошей (кількість оборотів грошової одиниці);

P – середній рівень цін на товари і послуги;

Q – кількість товарів і послуг, запропонованих на ринку

РИНОК: СУТЬ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ

Ринок –

- це спосіб взаємодії економічних суб'єктів, який базується на конкуренції, ринок координує економічні дії суб'єктів;
- це механізм взаємодії покупців і продавців, який визначає ціни та кількість необхідних товарів;
- це форма організації економічних зв'язків між ринковими суб'єктами з приводу обміну різними благами шляхом купівлі-продажу;
- це сукупність економічних відносин, що виникають у сфері обігу у зв'язку з купівлею-продажем товарів чи послуг за цінами, які формуються на основі взаємодії попиту та пропозиції в результаті конкуренції

Принципи ринкової економіки

Економічна свобода, яка тримається на приватній власності та свободі підприємництва. Вільна підприємницька діяльність створює для підприємця можливість, виходячи із власних інтересів (отамання прибутку), виробляти необхідні на ринку товари.

Конкуренція – це змагання за можливість повніше реалізувати власний інтерес. Економічна свобода є передумовою конкуренції.

Автоматизм регулювання. Ринкова економіка здатна ефективно розподіляти обмежені ресурси і надавати інформацію виробникам і споживачам, яка визначає їхню поведінку

Функції ринку

Інформаційна функція. Ринкові ціни виступають носіями економічної інформації, повідомляючи про наявність товарів і послуг, їх кількість, витрати на їх виробництво, корисність для споживача.

Регулююча функція. Регулює розподіл економічних ресурсів і економічних благ.

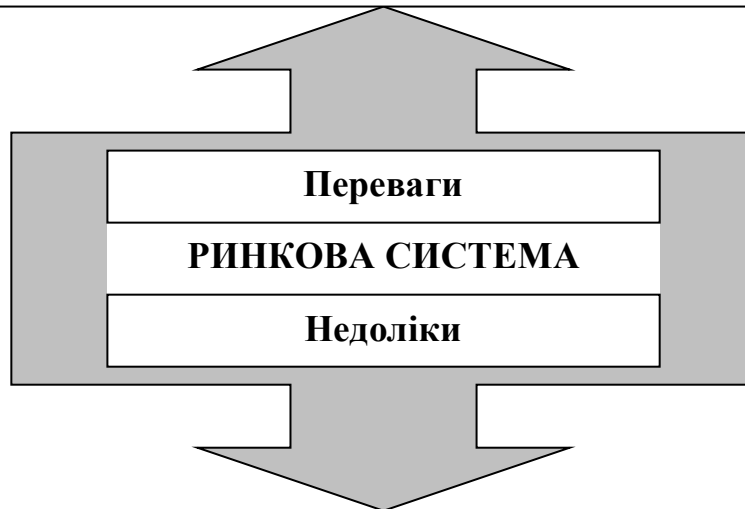
Стимулююча функція. Сприяє впровадженню сучасних технологій використання обмежених ресурсів.

Інтегруюча функція. На підставі взаємодії перших трьох функцій ринок вибирає найефективнішу оптимальну поведінку всіх ринкових суб'єктів.

Сануюча функція. Ринок оздоровлює економіку, звільняючи її від неконкурентоспроможних та збиткових підприємств

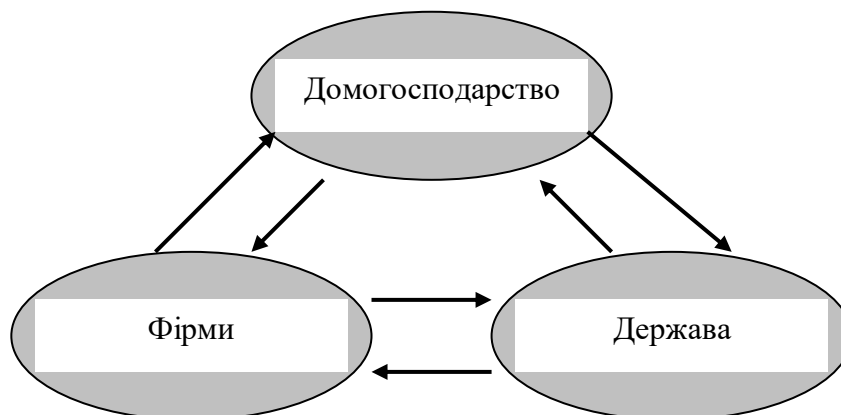
ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ РИНКОВОЇ СИСТЕМИ

- Механізм конкуренції сприяє раціональному розподілу ресурсів, забезпечує ефективно їх використання.
- Формує раціональну структуру національної економіки.
- Ринок є гнучкою системою, яка швидко пристосовується до умов, що змінюються.
- Висока економічна ефективність ринкової системи в цілому і окремих її елементів.
- Конкуренція оздоровлює економіку, звільняючи її від збиткових підприємств
- Ринок наповнений великою кількістю товарів і послуг, відсутній дефіцит.
- Ринковий механізм постійно підтримує і відтворює стимули до праці

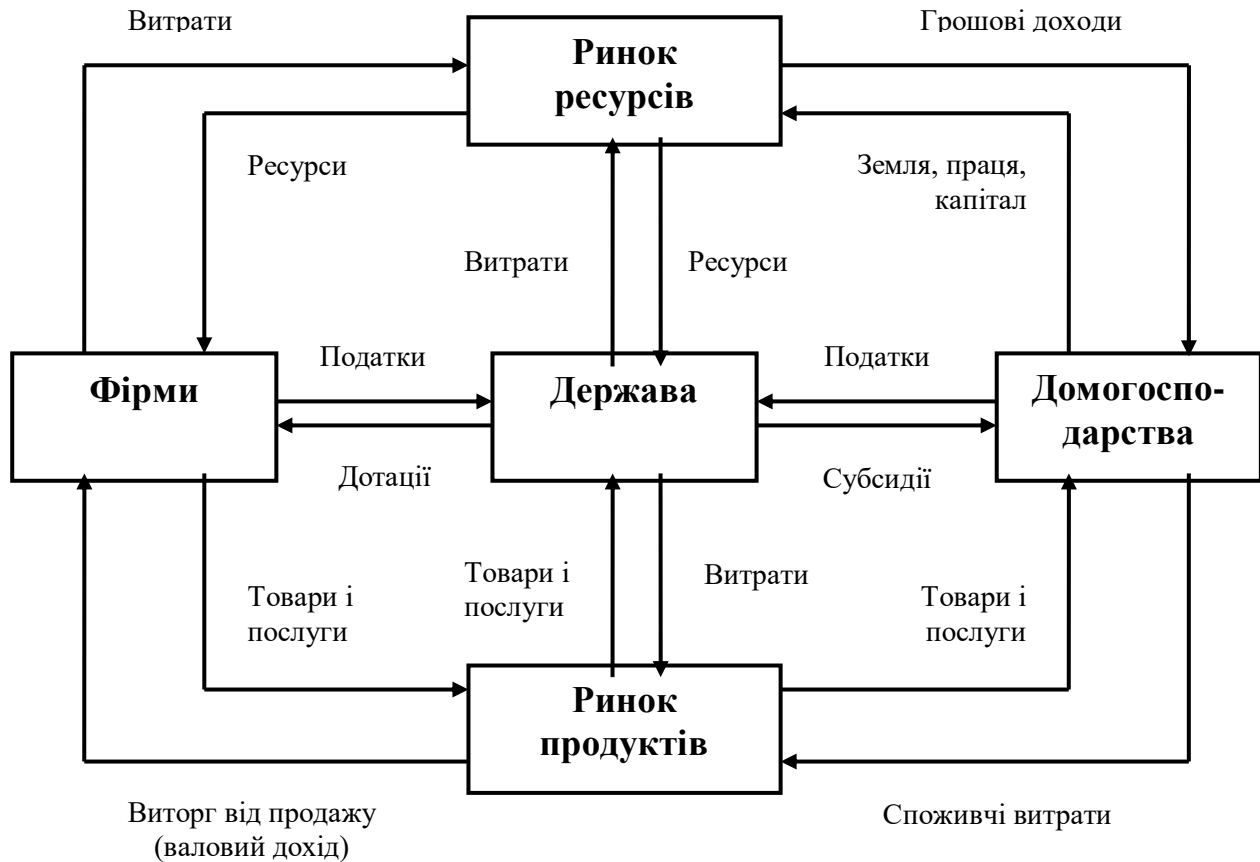

- Нестабільність і циклічний характер економічного розвитку.
- Ринкова система не гарантує повної зайнятості.
- Ринок не може забезпечити стабільного рівня цін.
- Ринкова система не здатна забезпечити виробництво суспільних благ (громадський транспорт, освіта, охорона здоров'я, охорона громадського порядку тощо)
- Ринкова система нерівномірно розподіляє доходи, не вирішує соціальні проблеми, зокрема, проблему бідності.
- Неспроможність подолати монополні явища в економіці.
- Система породжує екологічні проблеми, не сприяє збереженню невідтворюваних ресурсів

Суб'єкти ринкової економіки

КРУГООБІГ РЕСУРСІВ, ПРОДУКТІВ ТА ДОХОДІВ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

На ресурсному ринку домогосподарства є на стороні пропозиції, а фірми – на стороні попиту. Домогосподарства як власники економічних ресурсів постачають їх через ринок ресурсів фірмам. Фірми розподіляють ресурси і виробляють товари і послуги.

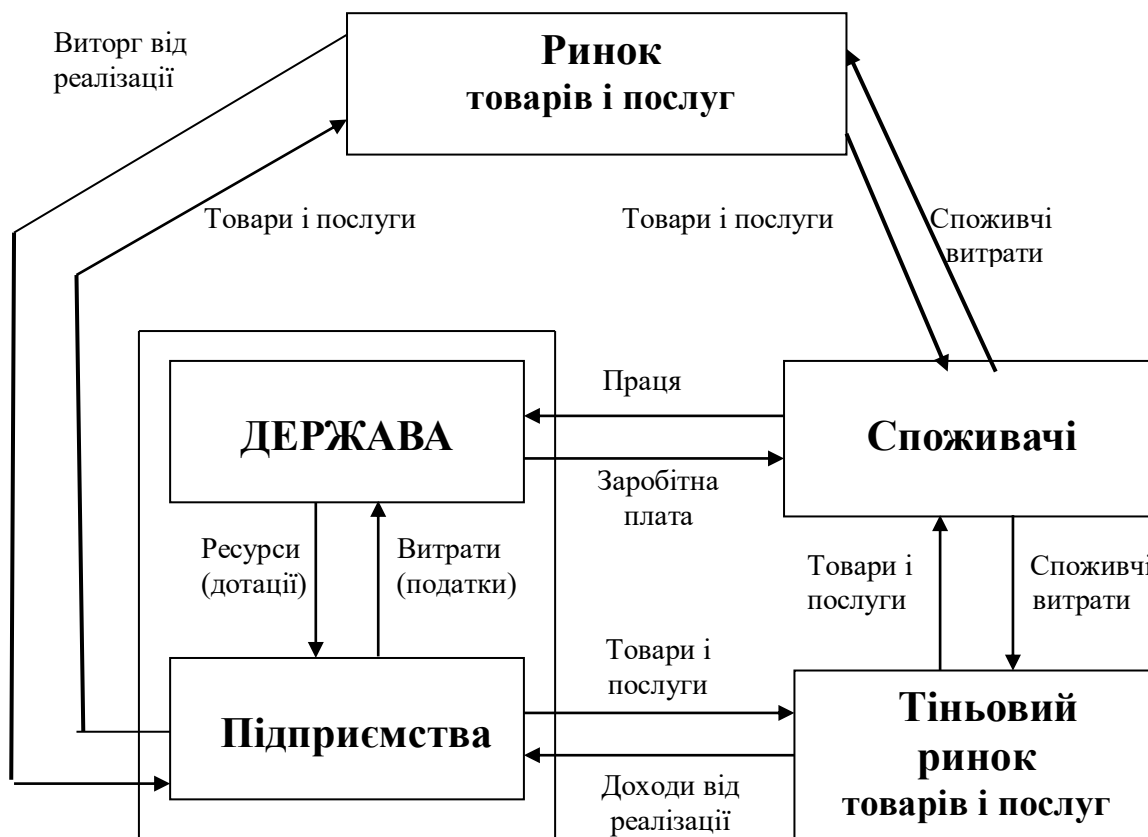
Фірми, купуючи ресурси у домогосподарств, зазнають витрат. Платежі фірм домогосподарствам за ресурси формують доходи домогосподарств у вигляді заробітної плати, ренти, процента і прибутку.

На ринку продуктів фірми є на стороні пропозиції, а домогосподарства – на стороні попиту. Фірми вироблені товари і послуги постачають на ринок продуктів. Під впливом взаємодії попиту і пропозиції на цьому ринку формуються ціни на товари і послуги. Домогосподарства на ринку продуктів купують товари і послуги, використовуючи грошові доходи, які вони отримали від продажу економічних ресурсів. Споживчі грошові витрати домогосподарств на товари і послуги є виторгом фірм, тобто їхнім валовим доходом.

Отже, домогосподарства і фірми одночасно діють як покупці і як продавці, виступаючи як самостійні і незалежні суб'єкти господарювання. Подвійний зв'язок домогосподарств і фірм через ринок ресурсів і ринок продуктів забезпечує узгодженість їхніх дій.

Держава як ринковий суб'єкт господарювання взаємозв'язана із фірмами і домогосподарствами, а також ресурсним і продуктивним ринком. Вона, по-перше, є потужним власником і виробником економічних благ (функціонує державний сектор), по-друге, здійснює урядове регулювання національної економіки

КРУГООБІГ РЕСУРСІВ, ПРОДУКТІВ І ДОХОДІВ У АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНІЙ СИСТЕМІ

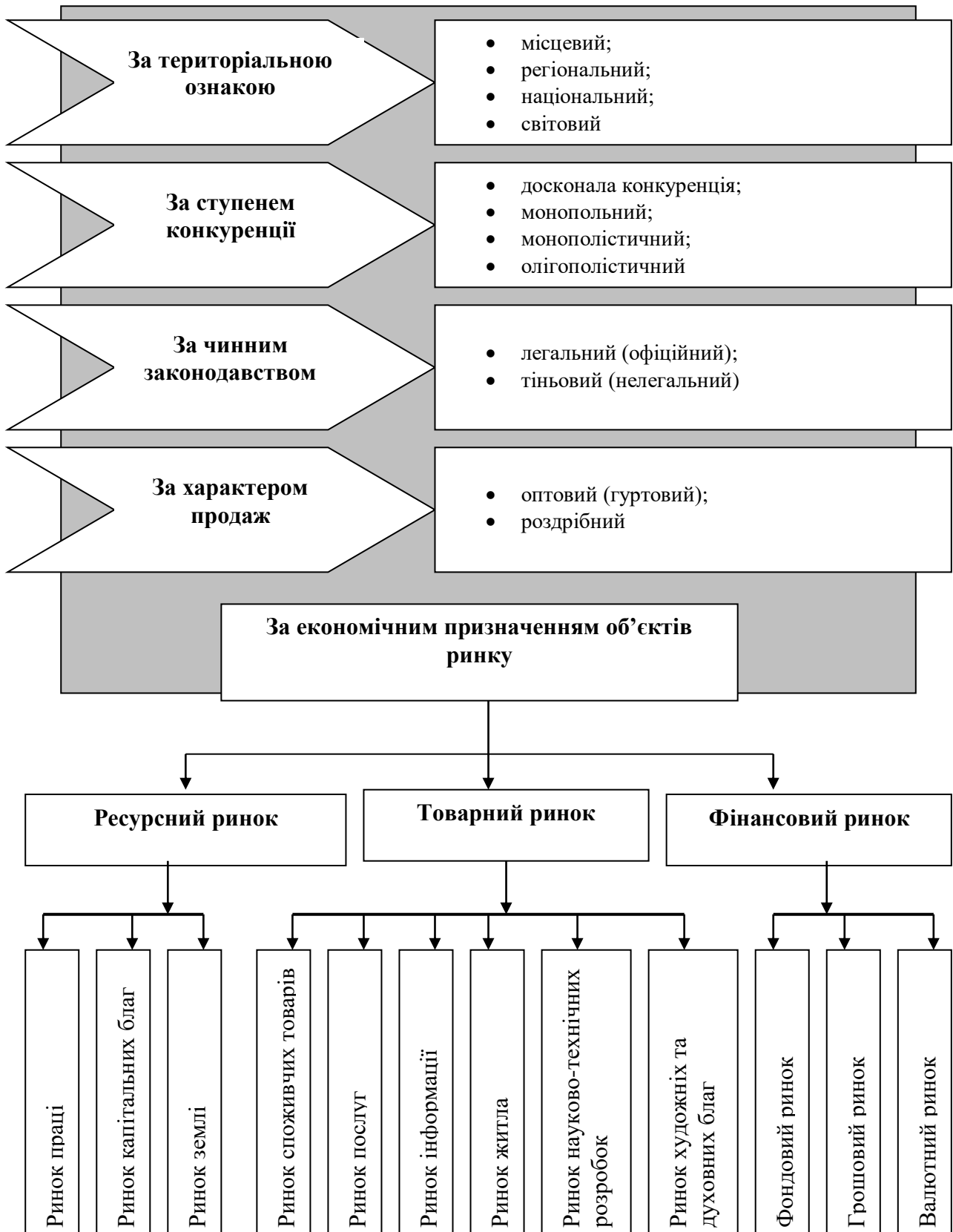
Кругообіг здійснюється між державою, виробниками і споживачами. Функціонує офіційний обмежений та тіньовий ринок товарів і послуг. Ринки засобів виробництва і землі не існували, ринок праці був надзвичайно обмеженим. Державна власність на засоби виробництва і землю була несумісною з підприємництвом як фактором виробництва. В таких умовах держава забезпечує виробників засобами виробництва через прямий їх розподіл. Вироблена продукція є власністю держави.

Держава, яка була і законодавцем, і єдиним роботодавцем, диктувала правила прийому на роботу, умови праці і її оплати. Працівники не могли вільно розпоряджатися своєю здатністю до праці, оскільки праця мала обов'язковий характер, існувала система паспортної приписки (запровадженої у СРСР ще 1932 р.), відсутніми були альтернативні можливості застосування праці і можливість міграції за кордон. Низька заробітна платня, зрівнялівка не стимулювали до продуктивної праці. Водночас, держава надавала безоплатні послуги в освіті, охороні здоров'я, житлі.

Держава у командно-адміністративній системі визначала ціни на економічні ресурси, обсяги виробництва товарів і послуг та їх ціни. Офіційний ринок товарів і послуг є дефіцитним.

Централізований розподіл ресурсів підприємствам з боку держави не забезпечує раціональне та ефективне використання ресурсів: виникають надлишкові виробничі потужності, надлишки сировини, створюються штучні робочі місця. Ця обставина, а також дефіцитний і неякісний ринок товарів і платних послуг породжує тіньовий або "чорний" ринок, продукцію для якого створюють робітники у робочий і позаробочий час на державних підприємствах, використовуючи при цьому

СТРУКТУРА РИНКУ

РИНКОВА ІНФРАСТРУКТУРА

Інфраструктура ринку – сукупність інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують динамічну стабільність ринкової економіки

Функції ринкової інфраструктури

- Сприяє просуванню товарів до безпосереднього споживача.
- Забезпечує безперервний зв'язок між виробництвом і споживанням.
- Перерозподіляє ресурси між галузями та всередині них.
- Забезпечує підвищення ефективності роботи ринкових суб'єктів та полегшує реалізацію їхніх економічних інтересів.
- Здійснює акумуляцію тимчасово вільних грошових засобів, регулює грошовий обіг

Структурні елементи ринкової інфраструктури

Банки

Небанківські фінансово-кредитні посередники (страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, інвестиційні фонди, фінансові компанії, ломбарди, довірчі товариства)

Біржі

Ярмарки, торгові центри, торгові доми, торгово-промислові палати

Інформаційно-консультативні фірми

Маркетингові установи

Аудиторські та податкові установи

Лізингові фірми

Рекламні агентства

Профспілки

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ

Елементи ринкового механізму

Попит -

це платоспроможна потреба у певному товарі чи послугі;
це кількість товарів і послуг, які можуть купити споживачі за певної ціни

Сукупний (ринковий) попит -

це всі платоспроможні потреби на товари і послуги у суспільстві;
це загальна маса суспільних потреб суб'єктів ринкового господарства, що обумовлюється та обмежується наявними доходами покупців

Пропозиція -

це кількість товарів і послуг, які виробники можуть і хочуть виробити за певною ціною, а також запропонувати їх покупцю за певною ціною

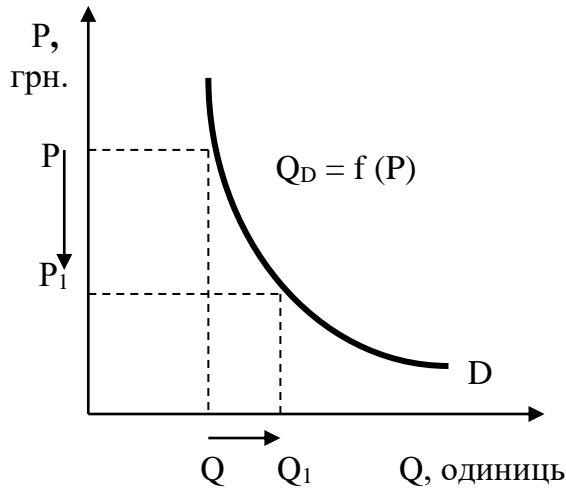
Сукупна (ринкова) пропозиція –

це сукупність індивідуальних обсягів товарів та послуг, які виробники хочуть і можуть поставити на ринок усі виробники за певними цінами

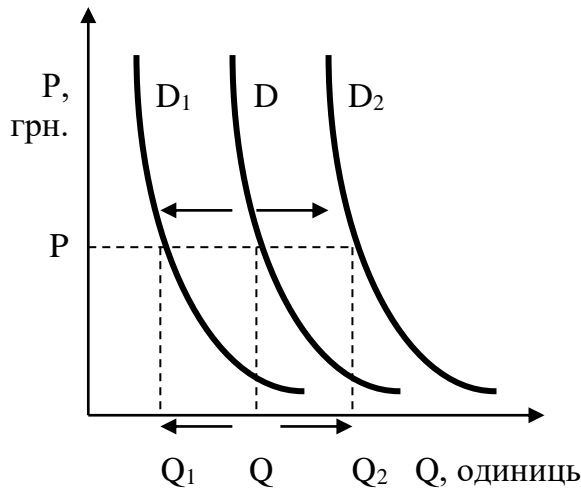
Ринкова ціна –

це ціна, за якою продаються товари та послуги. Коли обсяг попиту товару чи послуги на ринку дорівнює обсягу пропозиції, то така ринкова ціна називається рівноважною

ПОПИТ ТА ЙОГО ЧИННИКИ

Крива попиту показує обсяг попиту на товар чи послугу за кожного значення ціни та незмінності нецінових чинників попиту. Крива попиту має, як правило, спадний характер

Зміна нецінових чинників попиту за незмінної ціни зумовлює зміни в попиті і графічно зображується переміщенням кривої попиту. До нецінових чинників попиту відносять:

- доходи споживачів;
- смаки і уподобання споживачів;
- ціни товарів-субститутів;
- ціни комплементарних товарів;
- чисельність споживачів

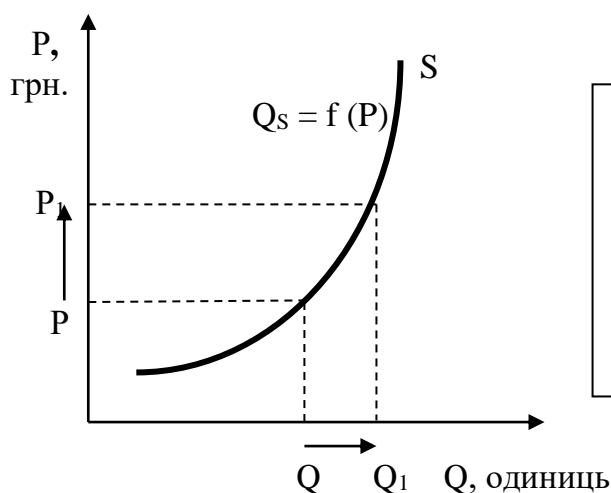
Еластичність попиту за ціною –

це реакція споживачів на зміну ціни товару чи послуги; вимірюється відношенням процентної зміни обсягу попиту до процентної зміни ціни:

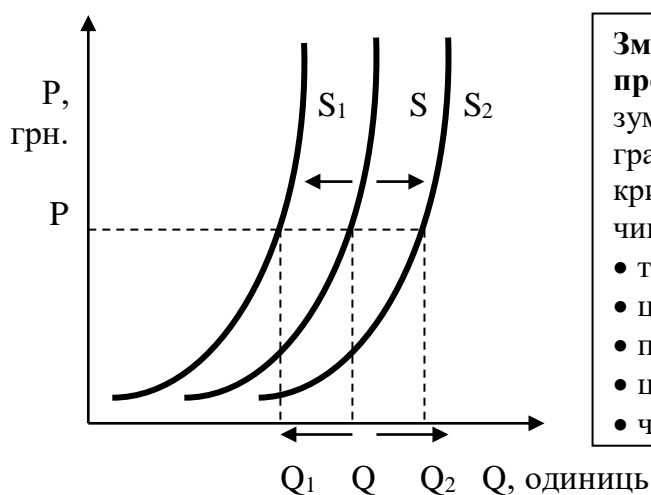
$$E_D = \frac{\% \Delta Q}{\% \Delta P}$$

Попит на товар чи послугу є еластичним за ціною, якщо $E_D > 1$ і нееластичним, якщо $E_D < 1$. Якщо ціна на товар, попит на який є еластичним (предмети розкоші), знижується, то це зумовить збільшення виторгу (споживчих витрат). Зниження ціни на товари першої необхідності, попит на які є нееластичним за ціною, зумовить зменшення виторгу для виробника.

ПРОПОЗИЦІЯ ТА ЇЇ ЧИННИКИ

Крива пропозиції визначає обсяг товару чи послуги, який виробник запропонує за кожного значення ціни та незмінності нецінових чинників пропозиції. Крива пропозиції є висхідною. Положення та кут нахилу цієї кривої визначається витратами виробництва

Зміна нецінових чинників пропозиції за незмінної ціни зумовлює зміни в пропозиції і графічно зображується переміщенням кривої пропозиції. До нецінових чинників пропозиції відносяться:

- технологія виробництва;
- ціни на економічні ресурси;
- податки та дотації;
- цінові очікування виробників;
- чисельність виробників

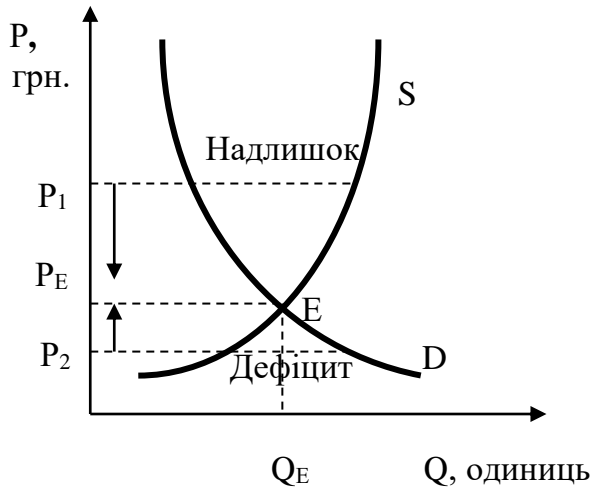
Еластичність пропозиції на ціною –

це реакція виробників на зміну ціни товару чи послуги; вимірюється відношенням процентної зміни обсягу пропозиції до процентної зміни ціни:

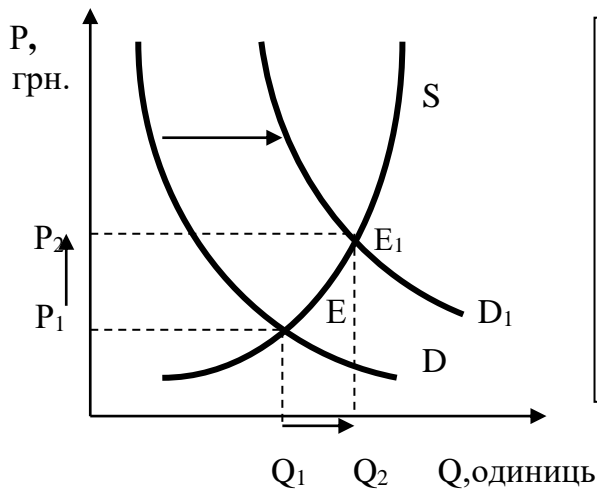
$$E_s = \frac{\% \Delta Q}{\% \Delta P}$$

Пропозиція товару чи послуги є еластичною за ціною, якщо $E_s > 1$ і нееластичною, якщо $E_s < 1$. Еластичність пропозиції за ціною зростає, якщо існує можливість тривалого зберігання товарів; виробник може швидко змінювати виробничі потужності при зміні ціни на товар; фірма має достатньо часу, щоб збільшити використання капіталу (фірма є в довгостроковому періоді)

РИНКОВА РІВНОВАГА ТА ЇЇ ЗМІНИ

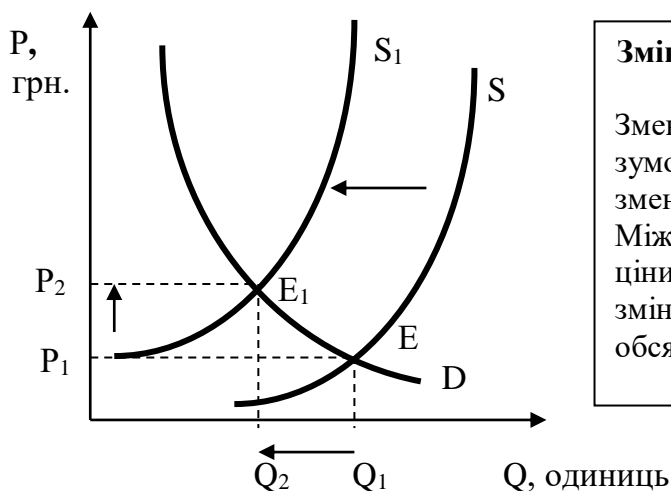

Ринкова рівновага це ситуація на ринку, коли виробники пропонують за певною ціною стільки товарів і послуг, скільки споживачі готові купити за даної ціни (точка E). За ціни P_1 виникає надлишок пропозиції над попитом; конкуренція між виробниками за споживача знизить ціну до рівня рівноважної. За ціни P_2 виникає дефіцит, який спричинить конкуренцію між споживачами. В результаті ціни будуть зростати до рівноважної.

Зміна ринкової рівноваги під дією нецінових чинників попиту

Збільшення попиту за незмінної пропозиції зумовлює підвищення рівноважної ціни та збільшення рівноважного обсягу. Відповідно зменшення попиту зумовить зменшення рівноважних показників. Отже, між змінами попиту і змінами рівноважної ціни та рівноважного обсягу існує пряма залежність

Зміна ринкової рівноваги під дією нецінових чинників пропозиції

Зменшення пропозиції за незмінного попиту зумовлює підвищення рівноважної ціни та зменшення рівноважного обсягу. Між змінами пропозиції і зміною рівноважної ціни існує обернена залежність; залежність між зміною пропозиції і зміною рівноважного обсягу є прямою

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що означає процес суспільного виробництва?
2. Що являє собою натуральна форма виробництва? Які основні її риси?
3. Який тип господарювання називають товарним? Що є причиною виникнення товарного виробництва? Які його визначальні риси?
4. Які функції грошей як загального еквівалента?
5. В чому суть закону обігу грошей?
6. Прокоментуйте вислів: «Гроші – найбільш загадковий інструмент, що має людина. Немає нічого простішого за те, як з ним поводитись, але немає нічого складнішого, ніж зрозуміти, як він діє. Ніхто не може сказати, що ми володіємо ним, а не він нами».
7. Уявіть собі, що ви опинилися на безлюдному острові і не маєте зв'язку із зовнішнім світом. Які із наведених економічних благ принесуть вам найбільшу корисність – відеокамера, какао-боби, модний одяг, прісна вода плоди хлібного дерева, ноутбук? Чи стало б у такій ситуації золото дорожчим за інші продукти? Чи потрібні на безлюдному острові гроші? Проаналізуйте економічне життя поза островом та на острові через призму таких понять як «корисність», «товар», «гроші»?
8. Які ви знаєте переваги ринкової економіки і її недоліки?
9. Які ви знаєте критерії, що використовуються при характеристиці структури ринку? Які види ринку, згідно з цими критеріями, ви знаєте?
10. Що Ви віднесете до інфраструктури ринку?
11. В чому суть і значення закону попиту? В чому суть і значення закону пропозиції?
12. В чому суть конкуренції? Які її основні риси?
13. Визначте функції, які виконували гроші у названих ситуаціях:
 - а) робітник отримує заробітну платню;
 - б) банк прийняв від вкладника певну суму грошей і гарантував йому її щорічне зростання на 10%;
 - в) забудовник і будівельна організація домовилися про обсяг робіт і загальну суму оплати послуг;
 - г) покупець розрахувався у крамниці чеком, виписавши його на свій банк.
14. Сьогодні більшість домогосподарств країн ринкової економіки користуються кредитними картками. Кредитні картки лише замітники грошей. Чим пояснити відмову від реальних грошей на користь їхніх заміників?
15. В ринковій економіці існує тіньова економіка. Чи правомірно обмежувати розміри тіньової економіки суто фінансовими проблемами?
16. Ринкова економіка розв'язує три фундаментальні проблеми: що виробляти? як виробляти? для кого виробляти? Засобами їх ринкового розв'язання є:
 - 1) Конкуренція між виробниками.
 - 2) Розподіл грошових доходів між споживачами, конкуренція між ними.
 - 3) “Голосування” грошима, наявність ресурсів.

Які із засобів їх ринкового розв'язання відносяться до кожної із трьох проблем?

17. На ринку товарів між виробником і споживачем є посередники: оптові та роздрібні торговці, дистриб'ютори, ділери та брокери. Кожний з них претендує на винагороду. Це збільшує кінцеву ціну. Обґрунтуйте і поясніть, чи не доцільніше було б обійтись без них?

18. Оцініть правильність тверджень:

а) Зниження цін збільшує кількість покупців.

б) Дія нецінових чинників попиту призводить до зміни величини попиту, що графічно відповідає руху вздовж кривої попиту від однієї комбінації «ціна – обсяг попиту» до іншої.

в) До нецінових чинників пропозиції не можна віднести переваги та смаки споживачів та зміни в технології виробництва.

г) Зміна цін приводить до зміни величини пропозиції.

ТЕМА 5. ПІДПРИЄМНИЦТВО В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

*Підприємець – революціонер в економіці.
Прибуток для нього – лише символ успіху.
Головне – вступити на незвіданий шлях
там, де закінчується звичний порядок.
Й.Шумпетер*

*Найважче мистецтво – це
мистецтво керувати.
М.Вебер*

Як ми зауважити в темі 1, економічна наука використовує два рівні аналізу: макроекономічний і мікроекономічний. Проблеми макроекономіки і мікроекономіки взаємопов'язані, доволі часто перетинаються, чимало економічного матеріалу аналізується на макро- і мікроекономічних рівнях. Всі економічні процеси здійснюються за участю ринкових суб'єктів. Поведінку домогосподарств, фірм, галузі в ринкових умовах вивчає мікроекономіка. Вона аналізує виробництво і ціну конкретного товару, витрати виробництва окремої фірми і формування максимального прибутку, видатки сім'ї, попит на окремий товар і його пропозицію тощо.

Саме підприємець, який володіє підприємницькими здібностями, забезпечує діяльність підприємства. Наявність підприємництва є визначальною ознакою ринкової економіки, воно можливе лише там, де реалізуються такі ринкові принципи, як економічна свобода і конкуренція.

Мета вивчення теми – з'ясування суті підприємства, його функцій і місця в ринковій економіці, а також умов, що сприяють виникненню суб'єктів підприємницької діяльності, їхньої ролі в країнах з перехідною економікою, опанування студентами знань особливостей основних організаційно-правових форм підприємств (фірм) як суб'єкта економічної діяльності.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: підприємництво, здатність до підприємницької діяльності види підприємницької діяльності, типи підприємців, фірма, індивідуальне підприємство, партнерство, акціонерне товариство, види підприємств, менеджмент, маркетинг;

вміти: аналізувати умови і причини виникнення підприємництва; сформулювати основні критерії та ознаки підприємця; розрізнити організаційно-правові форми підприємницьких фірм; визначити ефективність діяльності різних організаційно-правових форм підприємств (фірм) залежно від конкретних умов господарювання; пояснити особливості розвитку підприємництва як в умовах перехідної економіки, так і в сучасній Україні; пояснити роль і значення малого бізнесу в сучасній економіці; пояснити значення менеджменту і маркетингу для функціонування підприємства (фірми).

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Діяльність підприємств будь-якого виду пов'язана з підприємництвом. **Підприємництво** – як економічна категорія виражає відносини між суб'єктами господарської діяльності, спрямованої на досягнення такої комбінації економічних ресурсів, яка здатна максимізувати прибуток і підірвати монополію конкурентів.

У західну економічну науку поняття «підприємець» увів у XVIII ст. французький банкір Р.Кантільйон, яке він розглядав як економічну функцію особливого роду, що полягає в узгодженні пропозиції з попитом на різних товарних ринках. Великий вклад в розробку теорії підприємництва зробили французький дослідник початку XIX ст. Ж.Б.Сей і у 30-40-х роках XX ст. американський економіст Й.Шумпетер. Зокрема, Й.Шумпетер розглядав підприємця як особливий соціально-психологічний тип господаря, який має здатність до аналізу та реалізації найрізноманітніших ринкових можливостей, втілення новаторських ідей.

Отже, **здатність до підприємницької діяльності** – здатність людини виконувати певне поєднання ресурсів для виробництва товару, ухвалювати послідовні рішення, створювати новинки та йти на ризик.

В основі будь-якого підприємництва лежить особистий інтерес, який реалізується у певному ринковому середовищі, яке регулюється конкретними законами, що сприяють розвитку підприємництва і створюють сприятливе ринкове середовище для його реалізації. Отже, **підприємництво** – це самостійна, ініціативна діяльність, спрямована на виробництво товарів і надання послуг з метою одержання прибутку, яка здійснюється на власний ризик та під власну майнову відповідальність.

Умови підприємницької діяльності та принципи підприємництва в Україні передбачені Законом України «Про підприємництво». Становлення та розвиток підприємницької діяльності в Україні розпочалися в 90-х роках XX ст.

В практичній діяльності можна виділити три **типи підприємців** – підприємець-власник, підприємець-орендар, підприємець-менеджер. В першому випадку підприємець є власником чи співвласником підприємства, всього капіталу або його частини. В другому – підприємець є господарником, який забезпечує процес виробництва на орендованих ресурсах. Третій тип - підприємець-менеджер, людина високої кваліфікації, широких спеціальних знань у галузі управління. Він, як правило, працює за наймом на великому підприємстві, здійснюючи управління ним.

Підприємницька діяльність є різноманітною. Виділяють такі **види підприємництва** – виробниче (найважливіший вид підприємницької діяльності, спрямований на виробництво товарів і послуг), комерційне (здійснює товарно-грошові операції), фінансове (реалізується в діяльності комерційних банків, фондових бірж), посередницьке (надає інформаційні, консультативні, маркетингові послуги), страхове (формування грошових фондів та їхнє використання на відшкодування збитків у разі непередбачених випадків і на допомогу громадянам).

Підприємницька діяльність здійснюється в різних організаційних формах. Найрозповсюдженішою є одиниця господарського життя, яку називають по-різному: підприємство, фірма, компанія тощо.

Підприємство – це організаційно відокремлена і економічно самостійна первинна ланка національної економіки, що виготовляє продукцію або надає послугу.

Господарською одиницею сучасної ринкової економіки є фірма, яка фактично є ім'ям юридичного виробника. Отже, **фірма** – організація, що використовує ресурси для виробництва товару або послуги з метою отримання прибутку; володіє або управляє одним або кількома підприємствами.

Підприємство економічна наука розглядає як ринково-виробничу систему: воно водночас виступає в ролі споживача факторів виробництва (купує ресурси на ринках факторів виробництва), виробника продукції та її продавця на ринках товарів і послуг. Кожне підприємство або фірма є юридичною особою, має систему звітності та обліку, самостійний баланс, розрахунковий рахунок в банку, печатку з власною назвою.

Підприємство має певні умови діяльності: самостійне здійснення процесу виробництва; повна економічна відповідальність за результати своєї діяльності; одержання прибутку, який є основним джерелом розвитку підприємства.

Підприємства діють в межах правового поля. В Україні діяльність підприємств регламентується Законом України «Про підприємства в Україні». Цей закон визначає види і організаційні форми підприємств, правила їх створення і ліквідації, механізм здійснення ними підприємницької діяльності. Він створює рівні правові умови для діяльності підприємств незалежно від форми власності на майно і системи господарювання, забезпечує їх самостійність, фіксує права і відповідальність у здійсненні господарської діяльності, регулює відносини з іншими господарюючими суб'єктами та державою.

Підприємства класифікують за певною ознакою: за кількісним критерієм виділяють малі, середні, великі; за видом господарської діяльності – промислові, сільськогосподарські, торгові, транспортні, зв'язку, будівельні, фінансово-кредитні; за масштабами діяльності – національні і транснаціональні.

Особлива роль малого бізнесу в економіці як України, так і країн Заходу. До малих підприємств в Україні відносяться підприємства, де зайнято: у промисловості і будівництві – до 200 осіб, у науці та науковому обслуговуванні – до 50 осіб, у роздрібній торгівлі – до 15 осіб. До переваг малого бізнесу в економіці необхідно віднести можливість швидко відреагувати на потреби споживачів, мобілізувати значні трудові та сировинні ресурси, підтримувати конкуренцію на ринку.

Залежно від форм власності на капітал розрізняють приватні та державні підприємства. Державні підприємства розрізняються за цілями та характером діяльності, способами управління і контролем з боку держави, ступенем господарської самостійності. Вони поділяються на три групи:

1. бюджетні (відомчі) підприємства (управляються відповідними державними відомствами, не мають ні юридичної, ні економічної самостійності);

2. громадські (публічні) корпорації (акціонерні товариства, у яких акції належать державі, вони є юридично і економічно самостійними);

3. приватні публічні корпорації (акціонерні товариства, у яких контрольний пакет акцій належать державі; це поєднання державної і приватної власності).

До організаційно-правових форм приватних підприємницьких фірм відносять: індивідуальні підприємства (одноосібне володіння), партнерство і акціонерне товариство. Кожна із форм має свої переваги та недоліки.

Акціонерне товариство утворюється в результаті об'єднання багатьох індивідуальних капіталів шляхом випуску і продажу акцій. Залежно від виду акцій, що випускаються, організації їх обігу на ринку розрізняють закриті (акції розповсюджуються лише між його засновниками) та відкриті акціонерні компанії (акції купуються і продаються без будь-яких обмежень на фондових біржах). В Законі України «Про господарські товариства» зазначається, що акціонерним товариством називається організація, яка має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язання тільки майном підприємства.

Вирішення проблеми ефективного функціонування виробництва не можливе без управління. Сукупність всіх видів та форм управління підприємством (фірмою) називають менеджментом. Цей термін широко використовується тепер у науці і практиці.

Складовими процесу управління, тобто функціями управління, є планування, організація, мотивація і контроль. Функції управління пов'язані між собою в єдиному процесі, їх узгодження позитивно впливає на результативність підприємства. Реалізація функцій управління здійснюється за допомогою системи методів управління, до яких відносять економічні, соціально-психологічні та організаційні методи. Управління здійснюється всією системою методів управління. Процес управління здійснюється менеджером. Від того, наскільки кваліфіковано та своєчасно буде прийнято управлінське рішення менеджером, залежить успіх всієї справи. Перед тим як прийняти рішення, менеджер визначає мету, оцінює можливі варіанти рішень і вибирає оптимальний варіант.

Еволюція менеджменту означає розвиток принципів управління; найважливішими з них є такі: управління на основі контролю за виконанням рішень; управління на основі екстраполяції минулого в майбутнє; управління на ґрунті передбачення змін; управління на ґрунті прийняття гнучких екстрених рішень, коли зміни передбачити неможливо. Економісти вважають, що сьогодні в управлінні фірмою панує останній принцип і передбачають, що він збережеться ще 10-15 років.

Ринковою концепцією управління виробництвом, за якої діяльність підприємства спрямована на задоволення потреб споживачів і одержання на цій основі прибутку, виступає **маркетинг**.

Цілями маркетингу є: формування і стимулювання попиту на продукцію фірми; забезпечення обґрунтованості управлінських рішень, що приймаються, та планів роботи підприємства; орієнтація фірми на задоволення потреб споживачів; розширення обсягу продажу продукції, ринкової частки та прибутків.

Маркетинг повинен дати відповідь на питання: «Який товар, що потрібний споживачеві, необхідно виробляти і продавати?», «На яких ринках доцільно продавати товар?».

На основі вивчення потреб споживачів підприємство розробляє товарну політику. Вона полягає у конкретних діях фірми відповідно до стадій життєвого циклу товару: впровадження, зростання, зрілості, насичення та виходу з ринку.

Сучасний маркетинг базується на всебічному дослідженні ринку і його характеристик: кон'юнктура, потенціал, діяльність конкурентів, частка ринку, сегменти ринку.

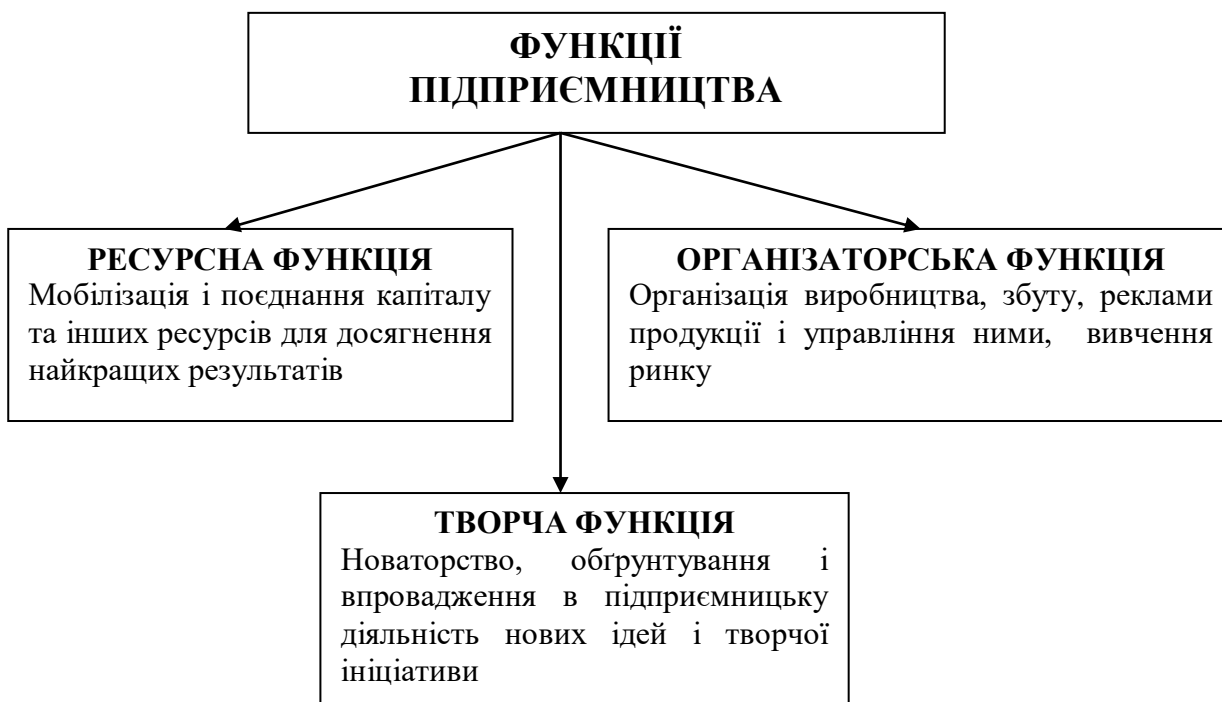
Маркетинг пов'язаний із організацією збуту. У це поняття входить транспортування, просування, передпродажна підготовка й власне продаж товару. В цьому процесі широко використовують рекламу. Важливим елементом маркетингу є також цінова політика, тобто встановлення ціни, за якою товар буде реалізуватися. Ціна встановлюється і коригується відповідно по ситуації на ринку.

СУТЬ ТА ФУНКЦІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

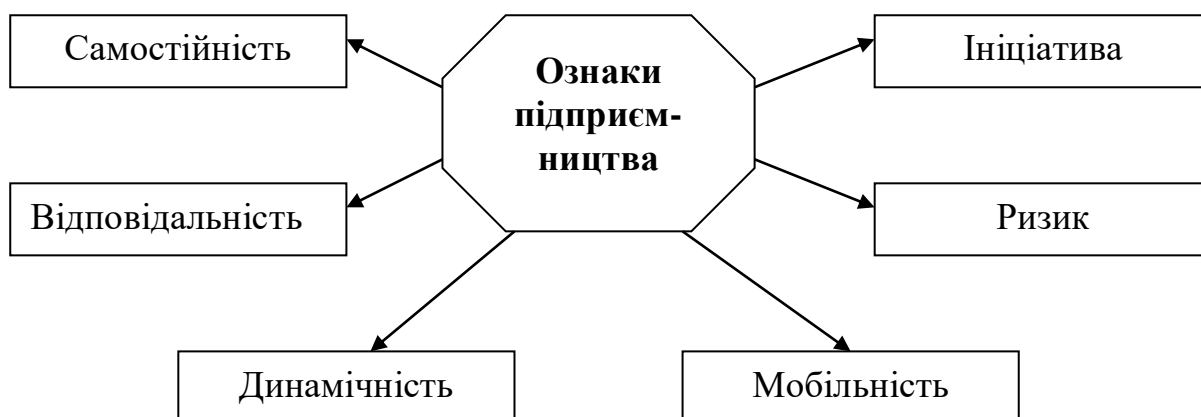
Підприємництво – це самостійна, ініціативна діяльність, спрямована на виробництво товарів і надання послуг з метою одержання прибутку, яка здійснюється на власний ризик та під власну майнову відповідальність.

Принципи підприємництва (Закон України «Про підприємництво»)

- вільний вибір діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб;
- самостійне формування програм діяльності та вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, встановлення цін згідно законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законом;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем як юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частини валютної виручки на свій розсуд.

ОЗНАКИ І УМОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

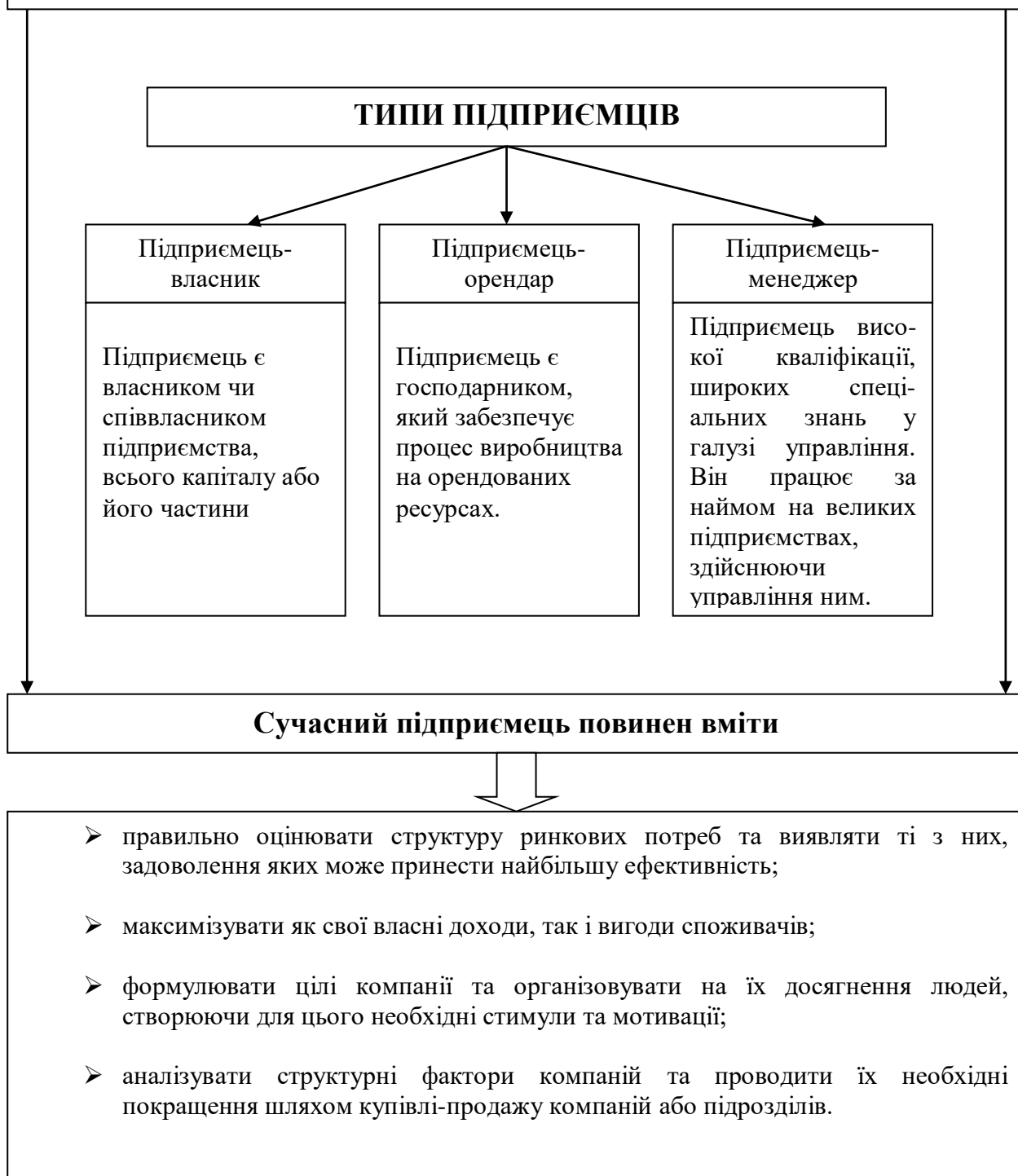
УМОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. **Наявність майнових прав.** Підприємець повинен бути власником виробленого продукту і доходу від його реалізації. Ресурси, які він використовує можуть бути як власні, так і залучені.
2. **Певне економічне середовище.** Підприємець повинен бути самосійним при виборі господарської діяльності, визначенні споживачів товарів і постачальників ресурсів, визначенні цін, розпорядженні доходом. Він повинен функціонувати у конкурентному середовищі.
3. **Певне правове середовище.** Підприємець повинен мати правові гарантії з боку держави, а саме: юридичний захист прав підприємця, вирішення спірних ситуацій через державний арбітраж, захист свободи конкуренції.
4. **Проведення державою політики підтримки та розвитку підприємництва.** Проведення державою політики протекціонізму, спрямованої на захист національних фірм.
5. **Етика підприємництва.** Серед підприємців утверджуються морально-етичні норми: обов'язковість, чесне суперництво, висока культура та освіченість, контактність, вміння спілкуватися з людьми.

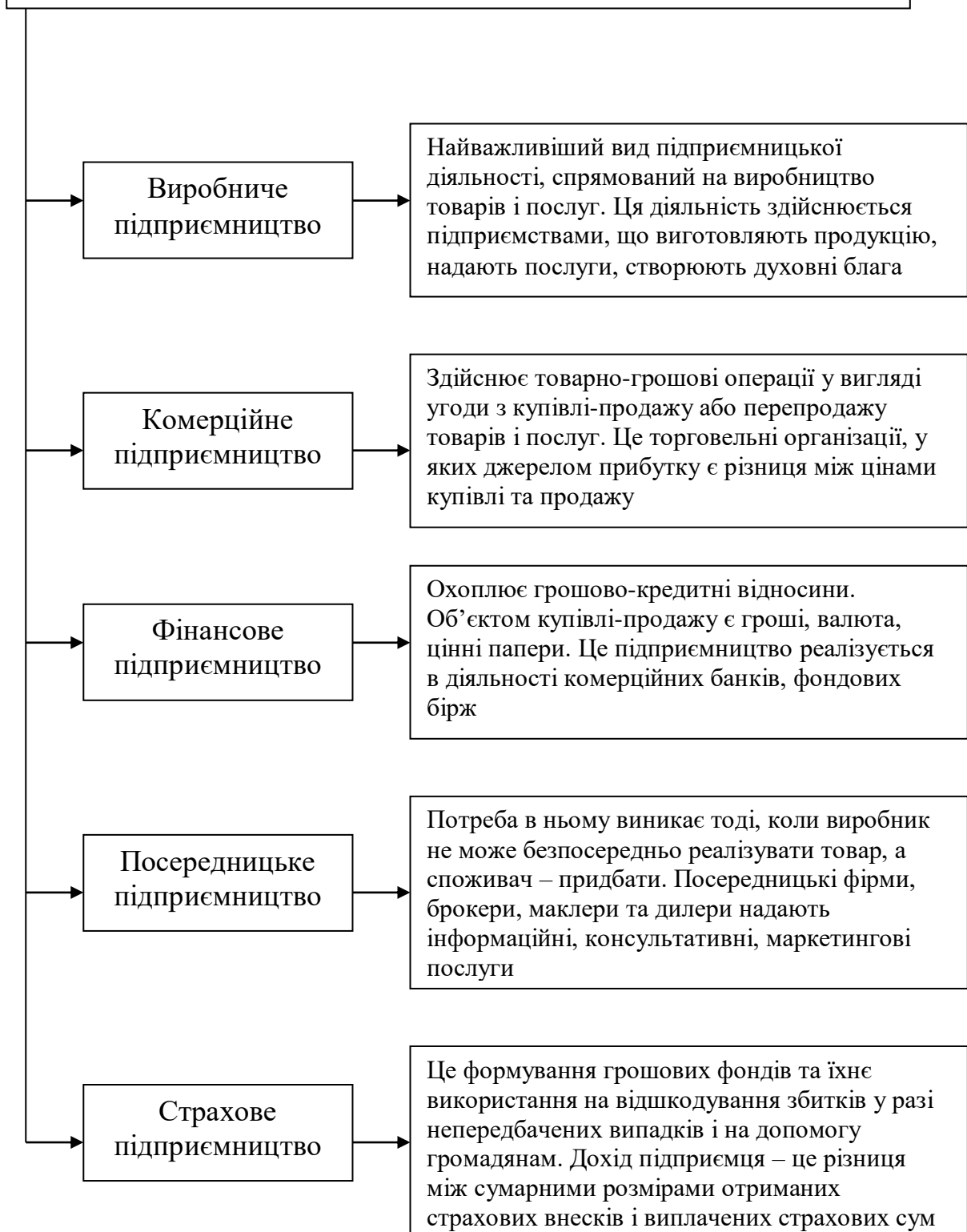
ПІДПРИЄМЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Підприємець – «економічний лідер, «новатор», діяльність якого лежить в основі усякого розвитку. Він формує «нові комбінації» факторів виробництва, які дають можливість виробляти нові, невідомі споживачам блага; відкривати нові способи виробництва (технології) і комерційного використання вже існуючих благ, освоювати нові ринки збуту та джерела сировини.

Шумпетер Й. «Теорія економічного розвитку»

ВИДИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

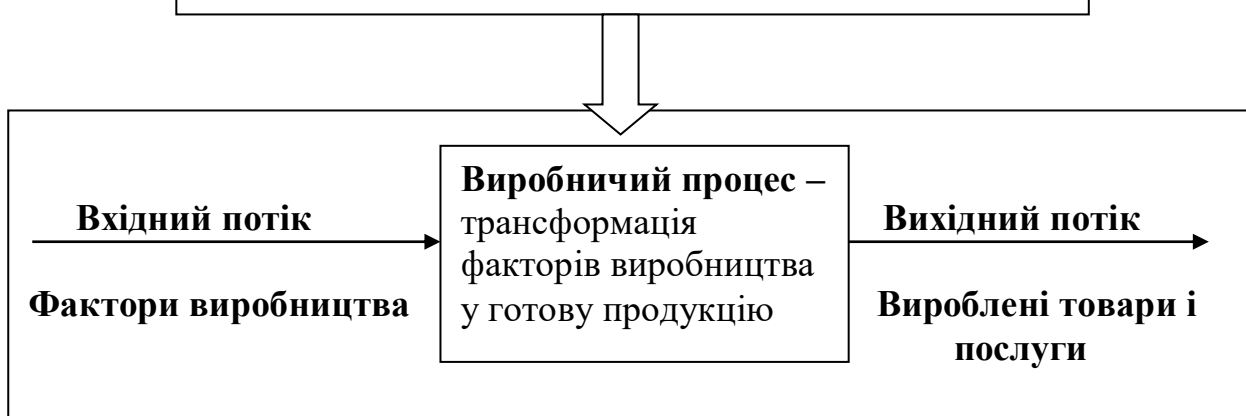

ПІДПРИЄМСТВО І ФІРМА

Підприємство – це організаційно відокремлена і економічно самостійна первинна ланка національної економіки, що виготовляє продукцію або надає послугу

Фірма – організація, що використовує ресурси для виробництва товару або послуги з метою отримання прибутку; володіє або управляє одним або кількома підприємствами

Підприємство як ринково-виробнича система

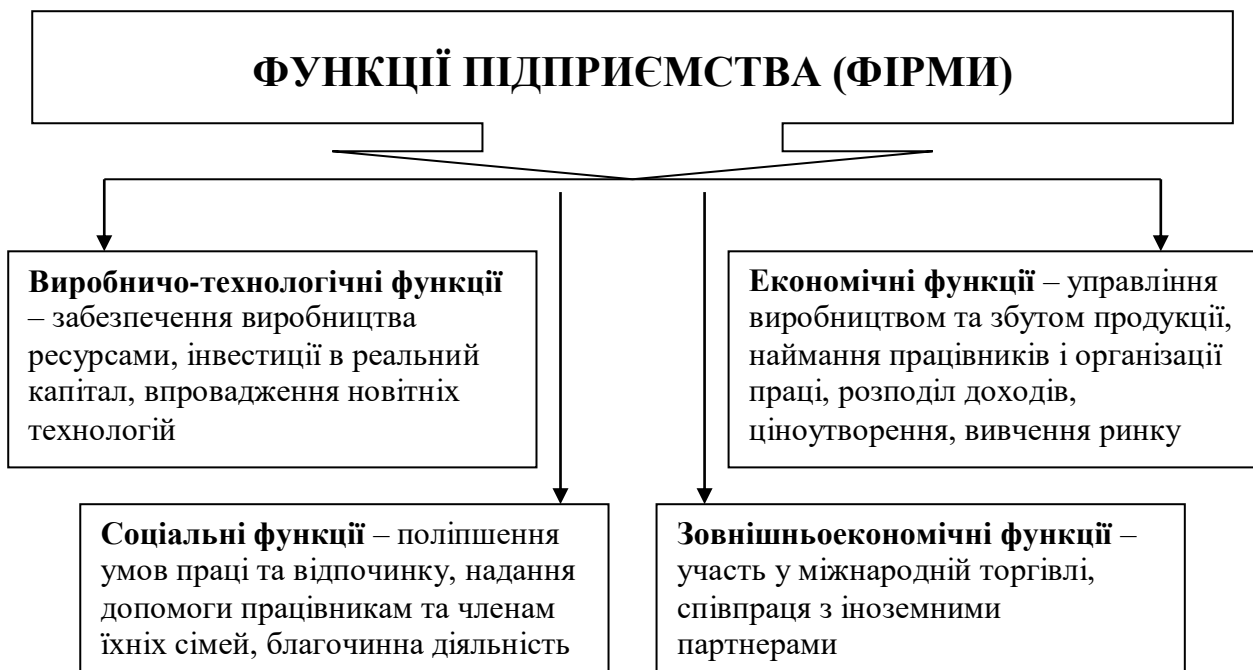
Основні риси підприємства (фірми)

→ **Економічна відособленість.** Проявляється через майнову відособленість, Підприємство (фірма) має самостійні економічні інтереси.

→ **Технологічна відособленість.** Наявність завершеного технологічного циклу виробництва

→ **Юридичне оформлення відособленості.** Підприємство має свій статут, розрахунковий рахунок в банку, веде бухгалтерський облік, має певні права та зобов'язання

→ **Участь у поділі праці.** Фірма є спеціалізованим товаровиробником, має конкретні економічні відносини з іншими економічними суб'єктами

**Кількість суб'єктів господарювання за галузями економіки в Україні
станом на 1 квітня 2009 року**

	Суб'єкти господарювання			
	усього	у % до загальної кількості	у тому числі	
			із статусом юридичної особи	без статусу юридичної особи
Всього	1235183	x	1175683	59500
у тому числі				
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	85973	7,0	84494	1479
Рибальство, рибництво	1976	0,2	1924	52
Промисловість	124626	10,1	118443	6183
добувна промисловість	4844	0,4	4463	381
переробна промисловість	114214	9,2	109569	4645
Будівництво	90118	7,3	87294	2824
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	308913	25,0	294125	14788
Діяльність готелів та ресторанів	22100	1,8	20758	1342
Діяльність транспорту та зв'язку	39414	3,2	35430	3984
Фінансова діяльність	19010	1,5	12718	6292
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	160693	13,0	152233	8460
Державне управління	51566	4,2	48647	2919
Освіта	44142	3,6	41773	2369
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	31038	2,5	29340	1698
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	162976	13,2	158088	4888

МАЛИЙ БІЗНЕС В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Переваги малих підприємств

1. Мале підприємство швидко реагує на зміну ринкової кон'юнктури, що дає можливість задовольняти потреби споживачів.
2. Малий бізнес мобілізує значні фінансові, трудові та матеріальні ресурси.
3. Малі підприємства швидко оновлюються: їхня кількість, які щорічно ліквідуються, майже дорівнює кількості нових підприємств, що створюються.
4. Мале підприємство відіграє особливу роль у розвитку торгівлі та сфери послуг.
5. Малі підприємства послаблюють монополізм і підтримують конкуренцію завдяки значній їх кількості, невисоким цінам на продукцію та низьким витратам виробництва.
6. Мале підприємство стимулює розвиток галузей науково-технічного прогресу: електроніки, інформатики

Політика підтримки малого підприємництва з боку держави

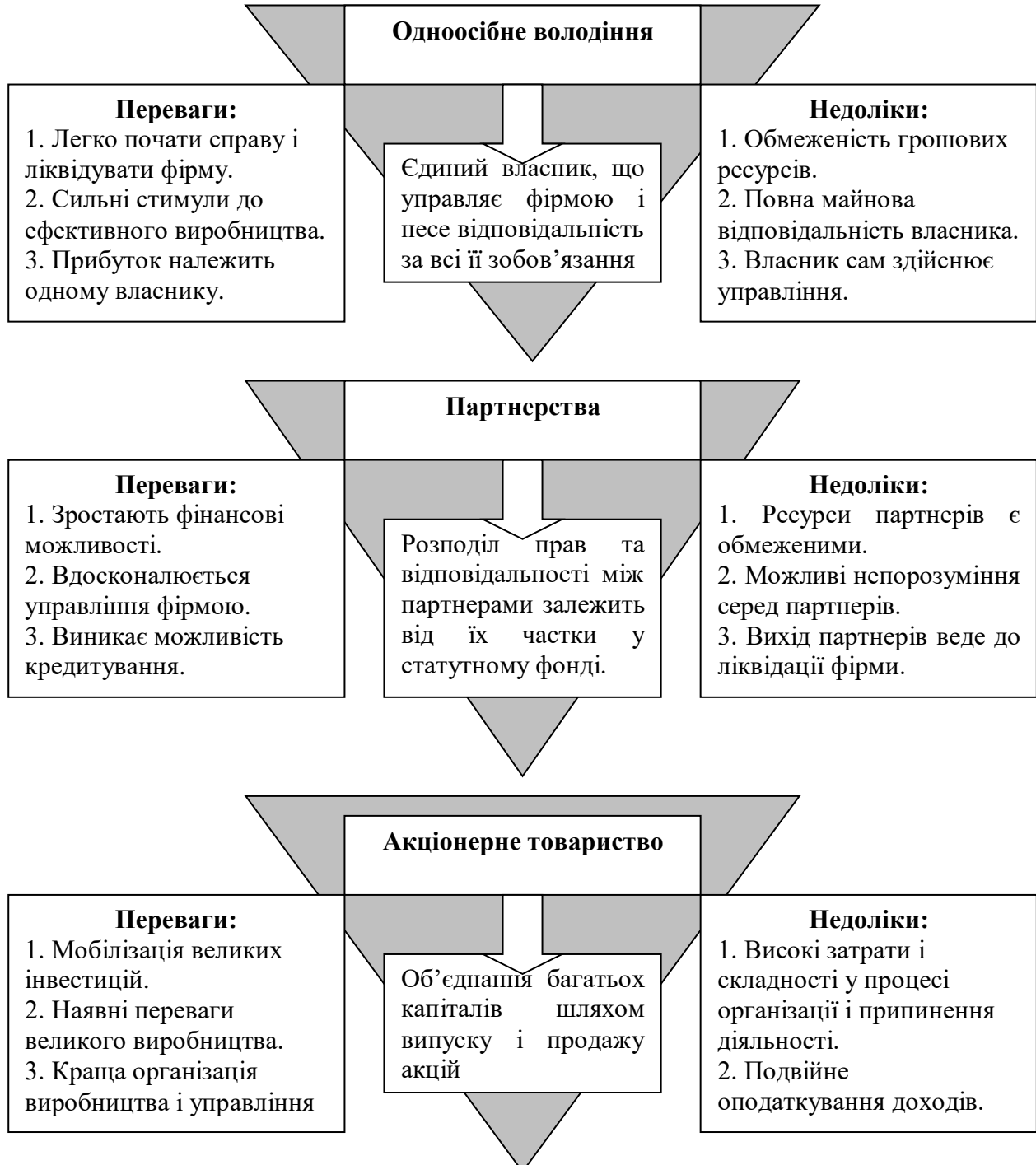
- пільгове оподаткування;
- надання фінансової підтримки в різних варіантах;
- лібералізація процедур надання кредитів;
- надання інформаційно-консультативних послуг і створення відповідної інфраструктури;
- вдосконалення організаційного і правового механізму діяльності малих підприємств

Таблиця 5.2

Основні показники розвитку малих підприємств

	Кількість малих підприємств		Середньорічна кількість зайнятих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників на підприємствах, %	Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг, %
	всього	у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення				
2000	217930	44	1730,4	1709,8	15,1	8,1
2001	233607	48	1818,7	1807,6	17,1	7,1
2002	253791	53	1932,1	1918,5	18,9	6,7
2003	272741	57	2052,2	2034,2	20,9	6,6
2004	283398	60	1978,8	1928,0	20,2	5,3
2005	295109	63	1890,4	1834,2	19,6	5,5
2006	307398	66	1816,6	1746,0	19,0	4,8

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ФІРМ

СУТЬ ТА ФУНКЦІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Менеджмент – це певний вид діяльності, в процесі якої здійснюється цілеспрямований і систематизований вплив на працівників та координація їх роботи за умов ринкових відносин для досягнення бажаної мети

Менеджмент – це вміння досягти поставленої мети, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей.

М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоутрі. Основи менеджменту

Щоб керувати безліччю людей, краще бути людяним, ніж зарозумілим, і краще бути милосердним, ніж жорстоким.

Н.Макіавеллі

У японських компаній немає ніяких секретів чи таємних рецептів успіху. Найважливіше завдання японського менеджменту – сформувані таке ставлення до корпорації, як до рідної родини, сформувані розуміння того, що в робітників і менеджерів одна доля.

Акіо Моріта. Зроблено в Японії

МЕТОДИ МЕНЕДЖМЕНТУ – це способи впливу на окремих працівників та персонал в цілому з метою досягнення мети підприємницької діяльності

ЕКОНОМІЧНІ

реалізують матеріальні інтереси участі людини у виробничих процесах. Використовують такі інструменти: заробітна плата, преміювання, різні винагороди, надання пільг тощо.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ

Реалізують мотиви соціальної поведінки людини. У структурі мотивації все більшого значення набувають такі фактори, як змістовність та творчий характер праці, можливість для прояву ініціативи, соціальне визнання власної праці тощо.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ

Реалізують мотиви примусового характеру. Вони поділяються на регламентуючі (делегування повноважень і відповідальності членам організації, надання медичної, інструктивної та іншої допомоги виконавцям) та розпорядчі методи (розподіл конкретних завдань виконавцям, контроль та їх виконання, проведення нарад тощо).

ОСНОВНІ РИСИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА

Концептуальність мислення, тобто вміння побачити діяльність підприємства в цілому і адаптувати її до змін в діловому світі.

Оперативність і гнучкість мислення, здатність швидко орієнтуватися в ситуації й обирати кращий варіант із можливих.

Глибокі фахові знання та широкий світогляд, вміння застосовувати теорію на практиці.

Вміння організовувати людей, зацікавлювати у виконанні справи, вдача лідера.

Вміння передавати свої ідеї, доводити їх до виконавців у доступній для них формі.

Комунікабельність – уміння спілкуватися з колегами, партнерами, конкурентами.

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Управлінське рішення – це вибір альтернативи. Прийняття управлінських рішень – зв’язуючи процес, необхідний для виконання будь-якої управлінської функції

СУТЬ І СКЛАДОВІ МАРКЕТИНГУ

Маркетинг – це комплексна система організації виробництва і збуту продукції, спрямована на задоволення потреб конкретних споживачів та одержання прибутку на основі дослідження та прогнозування ринку та розробки стратегії і тактики поведінки фірми на ринку

Маркетинг – це робота з людьми, а не з товарами.

Лі Якокка

Цілями маркетингу є:

- формування і стимулювання попиту на продукцію фірми;
- забезпечення обґрунтованості управлінських рішень, що приймаються, та планів роботи підприємства;
- орієнтація фірми на задоволення потреб споживачів;
- розширення обсягу продажу продукції, ринкової частки та прибутків.

Складові маркетингової діяльності

1. Комплексне дослідження ринку – вивчення ємкості ринку, стану та динаміки споживчого попиту тощо.
2. Науково-дослідна діяльність – розробка конкурентоспроможних товарів, орієнтованих на різні сегменти ринку.
3. Вивчення споживача – дослідження дій споживачів у відповідь на різні спонукальні прийоми (споживчі властивості та ціна товару, методи його реалізації). Відповідь споживача зводиться до вибору певного товару, часу та місця покупки.
4. Проведення товарної політики – полягає у конкретних діях фірми відповідно до стадій життєвого циклу товару: впровадження, зростання, зрілості, насичення та спаду (виходу з ринку).
5. Здійснення збутової політики (просування товару на ринку) – збут, як кінцевий результат діяльності підприємства, спрямованої на створення необхідного споживачам товару. Зв'язок між виробником і споживачем може бути, по-перше, прямим, без посередників; по-друге, здійснюватися за участю оптових і роздрібних посередників, дистриб'ютора, дилера; по-третє, за допомогою використання комерційного телебачення та інтернет-торгівлі.
6. Здійснення цінової стратегії – забезпечує збут. Цінову стратегію диктує мета діяльності фірми – максимізація прибутку і утримання позиції на ринку. Формуючи ціну, враховується реакція споживачів, конкурентів, уряду, величина витрат виробництва.
7. Проведення рекламної політики – особлива форма доведення до споживача споживчих властивостей товару, корисного ефекту послуг, яка інформує, переконує і нагадує. Реклама повинна бути адресною, правдивою, цікавою, заохочувальною.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. В чому полягає сутність підприємництва?
 2. Чим визначаються організаційні форми підприємництва?
 3. Як виявляють ступінь залежності підприємств, що входять до корпоративного капіталу?
 4. Який критерій лежить в основі поділу підприємств на малі, середні та великі? Для чого потрібна така класифікація?
 5. Що визначає доцільність вибору типу підприємницької діяльності?
 6. Які Ви знаєте переваги та недоліки малого підприємництва?
 7. Які Ви знаєте переваги та недоліки середнього підприємництва?
 8. Які Ви знаєте переваги та недоліки великого підприємництва?
 9. Які функції виконує і на яких засадах функціонує венчурне підприємництво?
 10. Що особливого Ви вбачаєте в лізинговій формі підприємництва?
 11. Які риси властиві підприємцю:
 - а) здатність робити точні розрахунки, щоб отримати максимальний прибуток;
 - б) вміння об'єднати людей для досягнення мети;
 - в) вміння створювати нові блага, покращувати їхню якість, підвищувати ефективність виробництва;
 - г) вміння відшукувати невідомі, не передбачувані шляхи в економічній діяльності;
 - д) вміння пристосовуватися до дій уряду, різних соціальних сил;
 - е) наполегливість і гнучкість, готовність до подолання перешкод, вміння коригувати тактику для досягнення стратегічних цілей.
- Визначте, які з зазначених рис можуть реалізуватись чи властиві підприємцю в сучасній Україні, а які, на ваш погляд, з певних причин не можуть реалізуватись.
12. Проблема етики в господарській практиці не нова. На думку Арістотеля, етика дозволяє розглядати і оцінювати людські відносини, а також поведінку людей в аспекті їх відповідності загальноприйнятим нормам. Обґрунтуйте важливість проблем етики в сучасній підприємницькій діяльності.
 13. Ви є власником однієї тонни яблук. Прийміть управлінське рішення та оберіть один із трьох варіантів поведінки:
 - а) роздрібна ціна на яблука у вашому регіоні на даний час – 1 грн за кілограм. Витрати виробництва - 800 грн, витрати реалізації становитимуть не менше 100 грн;
 - б) в іншому регіоні ці яблука можна продати по 2 грн за кілограм, але витрати транспортування додатково становитимуть 600 грн і при транспортуванні ви можете втратити 10% врожаю;
 - в) підприємство, що займається тільки продажем овочів та фруктів, пропонує позбавити вас клопоту реалізації і хоче придбати яблука оптом за ціною 850 грн.

Обґрунтуйте ваше рішення.

14. Проаналізуйте дані таблиці 5.3 та дайте відповіді на питання:

- За яким критерієм згруповані підприємства?
- Які підприємства є найпоширенішими?
- Які підприємства є найефективнішими і чому?

Таблиця 5.3

Види сільськогосподарських підприємств в економіці США

Вид підприємства	Розмір оброблюваної землі в % до загальної площі сільськогосподарських угідь	Частка у виробленій продукції, %
Сімейна індивідуальна ферма	65,0	56,0
Партнерське господарство	16,0	17,0
Сільськогосподарські організації	12,4	24,8

15. За даними, наведеними в таблиці 5.4, визначте, на якому з трьох промислових підприємств найвищий і найнижчий рівень спеціалізації.

Таблиця 5.4

Обсяг виробництва продукції та спеціалізація промислових підприємств

Підприємство	Загальний обсяг виробництва продукції, млн. грн	У тому числі продукція одного виду, млн. грн
А	2453,5	1260,5
Б	1741,5	575,0
В	3564,3	2453,5

16. Використовуючи дані таблиці 5.5, визначте, яку з можливих технологій повинен вибирати виробник.

Таблиця 5.5

Обсяг використовуваних ресурсів за різних технологій

Ресурс	Ціна за одиницю ресурсу, грн	Одиниці ресурсів при застосуванні		
		Технологія №1	Технологія №2	Технологія №3
Земля	5	6	4	5
Праця	4	10	8	15
Капітал	3	12	10	9
Підприємницький талант	4	1	12	1

Припустимо, що створена нова технологія № 4. Вона потребує використання двох одиниць праці, двох одиниць землі, шести одиниць капіталу і трьох одиниць підприємницьких зусиль. За цих цін на ресурси чи застосовує фірма технологію № 4? Обґрунтуйте свою відповідь.

ТЕМА 6. КАПІТАЛ ФІРМИ. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА І ПРИБУТОК

Капітал боїться відсутності
прибутку ... як природа боїться порожнечі.

Т.Дж.Даннінг

Мене розділяє з росіянами переконання –
соціалісти вважають недоліком отримання
прибутку, а я – отримання збитків.

У.Черчіль

Скільки буде вироблено фірмою і за якою ціною?
На це питання відповісти неможливо, поки
нічого не відомо про витрати виробництва.

Пол Самуельсон

Розглядаючи в темі 4 закон пропозиції, ви з'ясували, що обсяг пропонованого товару фірмою на ринку залежить в першу чергу від ціни пропонованого товару. Крім цього, на пропозицію впливають і інші фактори – нецінові, які визначають і впливають на величину витрат виробництва. Саме витрати виробництва, тобто те, у що обходиться їй виробництво економічних благ, цікавить фірму, коли вона ставить за мету максимізацію прибутку, вирішує проблему «як виробляти?» і визначає цінову стратегію.

Мета вивчення теми – розкриття умов життєдіяльності підприємства (фірми), особливості його функціонування, з'ясування суті витрат виробництва, їх взаємодія та відображення в мотивах поведінки окремого виробника, розкриття суті прибутку та доходу підприємства.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: капітал, основний капітал, оборотний капітал, амортизація, інвестиції в людський капітал, витрати виробництва, зовнішні витрати, внутрішні витрати, бухгалтерські витрати, економічні витрати, короткострокові витрати фірми, постійні і змінні витрати, довгострокові витрати фірми, бухгалтерський прибуток, економічний прибуток, нормальний прибуток, валовий дохід, середній дохід;

вміти: обчислити розмір річної амортизації; аналізувати динаміку витрат виробництва; розрахувати бухгалтерські і економічні витрати виробництва; розрахувати прибуток підприємства та норму прибутку; сформулювати мету діяльності підприємства; визначити становище фірми на ринку залежно від витрат виробництва і прибутку; пояснити шляхи зниження витрат виробництва і зростання прибутку; пояснити чим відрізняється максимізація доходу і максимізація прибутку; розрахувати валовий, середній та граничний дохід підприємства.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Основною умовою діяльності підприємства (фірми) у ринковому середовищі є його суверенітет, або економічна самостійність. Підприємство (фірма) самостійно приймає рішення щодо своєї діяльності, самостійно забезпечує процес відтворення економічної життєдіяльності. Фірму можна розглядати як механізм перетворення затрат праці, капіталу і природних ресурсів у готову продукцію – товари і послуги, призначені для задоволення потреб споживачів.

Виготовлення продукції здійснюється у взаємодії людини та певних засобів виробництва. Останні за своїм матеріально-речовим змістом складають **виробний капітал (виробничі фонди) підприємства**, який поділять на основний (основні виробничі фонди) і оборотний (оборотні виробничі фонди) капітал. Економісти під капіталом розуміють вкладення, які дають змогу отримати дохід. Основний капітал – частина виробничого капіталу фірми, яка функціонує протягом кількох виробничих циклів, частинами переносячи свою вартість на готову продукцію (будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби). Оборотний капітал – частина виробничого капіталу фірми, яка функціонує у вигляді предметів праці, обертаючись і переносячи свою вартість на готову продукцію протягом одного виробничого циклу (сировина, вартість електроенергії, допоміжних матеріалів). Крім виробничого капіталу фірма має і невиробничий капітал, який забезпечує функціонування невиробничої інфраструктури (відомче житло, об'єкти соціально-культурного призначення).

Основний капітал фірми зношується. Розрізняють два види зношення – фізичне і моральне. Фізичне зношення основного капіталу фірми відбувається внаслідок поступової втрати ним вартості в процесі виробничого функціонування. Процес поступового перенесення вартості основного капіталу у вартість виготовленої продукції з метою її повного відшкодування називають амортизацією. Для стимулювання розвитку економіки і оновлення обладнання в сучасних умовах застосовують метод прискореної амортизації. Моральне зношення основного капіталу фірми відбувається внаслідок їх знецінення, оскільки на ринку появляється більш продуктивне і дешевше обладнання.

У ринковій економіці фірма має вільний вихід на ринок. Щоб максимізувати прибуток, потрібно передусім знати свої витрати виробництва. **Витрати виробництва** – вартісна оцінка затрат економічних ресурсів, здійснених підприємцями задля виробництва продукції або послуг.

Сучасна економічна наука розрізняє економічні і бухгалтерські витрати. **Бухгалтерські витрати** – це фактичні витрати на виробництво продукції в певному обсязі. **Економічні або альтернативні витрати** – це витрати на ресурси разом з недоотриманим доходом від найкращого альтернативного способу використання цих ресурсів. Для глибшого їх пояснення розмежуємо зовнішні і внутрішні витрати. **Зовнішні витрати** – витрати на економічні ресурси, які фірма купує на стороні, тобто це заробітна плата найманим працівникам, менеджерам, виплати комерційним банкам, оплата транспортних послуг тощо.

Внутрішні витрати – це витрати фірми, пов'язані з використанням власних ресурсів, які фактично виступають у формі втраченого доходу від використання

власних ресурсів. До власних ресурсів підприємства можуть належати: грошовий капітал, обладнання, будівлі, земля, підприємницькі здібності власника. Ці власні ресурси можуть використовуватись альтернативно. Так, земля, будівлі, обладнання можуть здаватись в оренду і приносити їх власнику дохід у вигляді ренти (орендної плати). Грошовий капітал може бути покладений на банківський рахунок і приносити дохід у вигляді процента. Частина внутрішніх витрат фірми, пов'язаних із використанням у виробництві власного капіталу підприємця, називають *нормальним прибутком*. Отже, нормальний прибуток – це дохід, від якого відмовляється власник підприємства, використовуючи власний капітал у своїй фірмі, але який він міг би отримувати, вклавши цей ресурс в інший бізнес.

Свої розумові і фізичні здібності власник може реалізувати на іншому підприємстві, на якому він буде працювати найманим менеджером і одержувати дохід у вигляді зарплати. Отже, втрачена заробітна плата підприємця є складовою внутрішніх витрат фірми разом із недоотриманими в грошовій формі орендною платою і доходом на капітал.

Бухгалтерські витрати – це зовнішні витрати. **Економічні витрати** – це сума зовнішніх витрат і внутрішніх витрат.

Економічні витрати поділяють на короткострокові та довгострокові, які відповідно здійснюють у коротко- і довгостроковому періодах, поділ на які відбувається не з позицій тривалості, а з погляду можливості зміни виробничих потужностей.

В короткостроковому періоді виділяють валові витрати, які включають постійні витрати (вони не залежать від обсягів виробництва) і змінні витрати (ці витрати зростають із збільшенням обсягів виробництва). В довгостроковому періоді всі витрати є змінними.

Для прийняття управлінських рішень виробник повинен знати не тільки загальну суму витрат, але рівень середніх витрат, тобто витрат в розрахунку на одиницю виробленої продукції.

У визначенні стратегії фірми важливими є граничні витрати. Визначення цих витрат для фірми має важливе значення, оскільки їх величину фірма завжди може контролювати. Граничні витрати показують величину витрат, що буде нести фірма у випадку збільшення виробництва на одну одиницю продукції чи товару, або тих засобів, що фірма зекономить при скороченні обсягу виробництва на одиницю.

Розуміння динаміки витрат виробництва зумовлює поведінку фірми. Так, за даної технології та організації виробництва фірма оптимізує свою діяльність, виробляючи продукцію в обсязі, що відповідає мінімальним середнім витратам.

Проте будь-яка фірма в умовах ринку повинна визначати свою стратегію, реалізуючи яку, вона може отримати максимальний прибуток. Для пояснення прибутку пояснимо дохід фірми.

Дохід фірми – це виручка від реалізації продукції фірми або грошові надходження від продажу товарів і послуг на ринку. Розрізняють валовий дохід і середній дохід фірми. **Валовий дохід фірми** – це загальна виручка від реалізації продукції, визначається як добуток ціни на обсяг реалізованої продукції.

Середній дохід фірми – це валовий дохід в розрахунку на одиницю реалізованої продукції, виступає як ціна реалізації продукції, якщо вся продукція реалізується за однією ціною, або як середня ціна реалізованої продукції..

Метою і рушійним мотивом підприємницької діяльності є прибуток. Прибуток економісти розглядають як різницю між валовим доходом і витратами виробництва фірми. Оскільки розрізняють бухгалтерські і економічні витрати виробництва, то відповідно розрізняють бухгалтерський і економічний прибуток. **Економічний прибуток** – це різниця між валовим доходом і економічними (зовнішніми і внутрішніми) витратами. **Бухгалтерський прибуток** – це різниця між валовим доходом і бухгалтерськими (зовнішніми) витратами. Відповідно економічний прибуток є меншим за бухгалтерський прибуток на величину внутрішніх витрат.

Отже, прибуток – основний узагальнюючий показник фінансових результатів господарської діяльності фірми. Величина прибутку залежить від виробничої, постачальницької, збутової і фінансової діяльності фірми. Основним джерелом прибутку фірми є прибуток від реалізації продукції.

Будь-яка фірма прагне не тільки максимізувати прибуток. Її цікавить не тільки абсолютний обсяг прибутку в грошовому вираженні, оскільки цей показник не може бути достатньою основою для характеристики ефективності діяльності фірми. Величина прибутку, який отримує фірма залежить від обсягу виробництва продукції, який зумовлюють багато інших факторів. Тому ефективність діяльності фірми відображають відносним показником – норма прибутку. Норма прибутку – це відношення прибутку фірми до витрат виробництва, виражене в процентах. Чим вища норма прибутку, тим вища ефективність виробництва. Цей показник є мірою корисності вкладення капіталу, ефективності його використання. Норма прибутку є регулятором інвестицій у виробництво: капітал спрямовується туди, де вища норма прибутку.

У господарській практиці норма прибутку виражає рентабельність виробництва; фірма, у якої немає прибутку, є нерентабельною чи збитковою.

КАПІТАЛ ФІРМИ ТА ЙОГО СТРУКТУРА

Засоби виробництва – це всі матеріально-речові та грошові ресурси, якими володіє фірма (підприємство).

Капітал – це вкладення, які дають змогу отримати дохід.

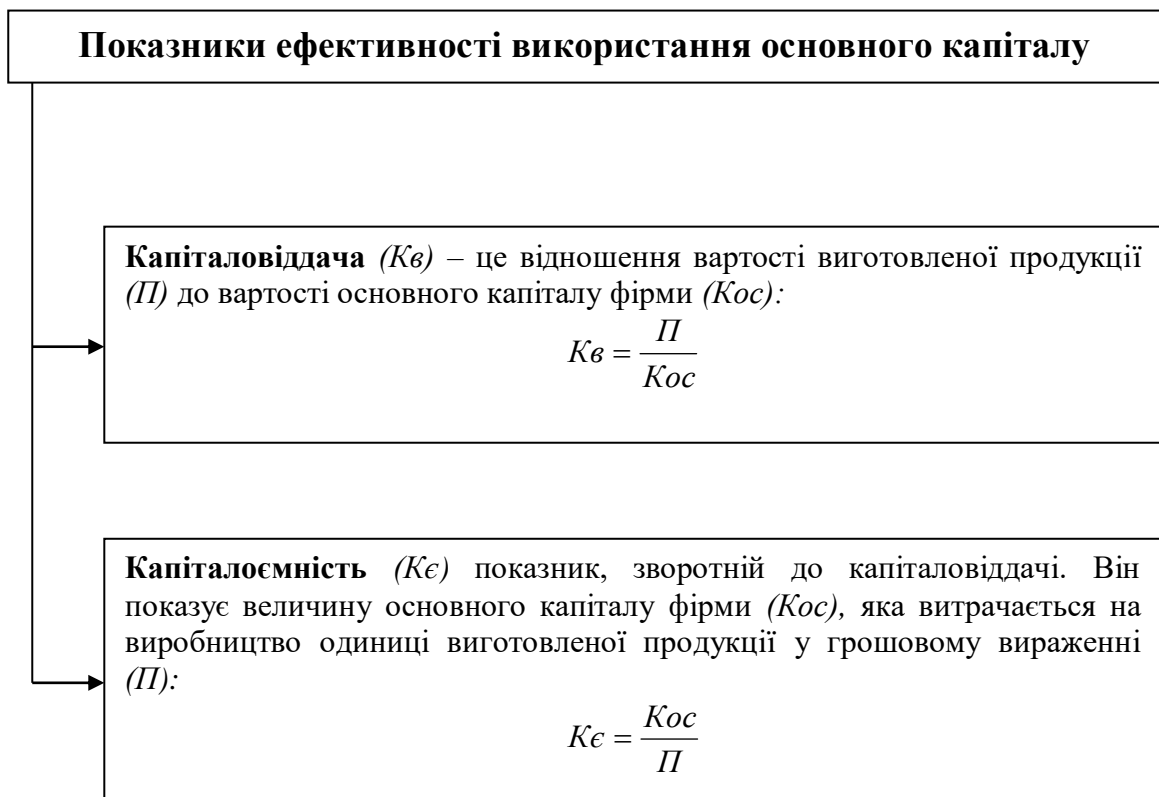
Структура засобів виробництва фірми (підприємства)

Виробний капітал (виробничі фонди) підприємства		Засоби обігу (фонди обігу)
Основний капітал (основні виробничі фонди) – частина виробничого капіталу фірми, яка функціонує протягом кількох виробничих циклів, частинами переносячи свою вартість на новостворену продукцію	Оборотний капітал (оборотні виробничі фонди) - частина виробничого капіталу фірми, яка функціонує у вигляді предметів праці, обертаючись і переносячи свою вартість на готову продукцію протягом одного виробничого циклу	
Будівлі, споруди, машини, обладнання, устаткування, передавальні пристрої, транспортні засоби	Сировина, паливо, електроенергія, допоміжні матеріали	Готова продукція на складі, відвантажена продукція, гроші на рахунку в банку
Основні засоби	Оборотні засоби	

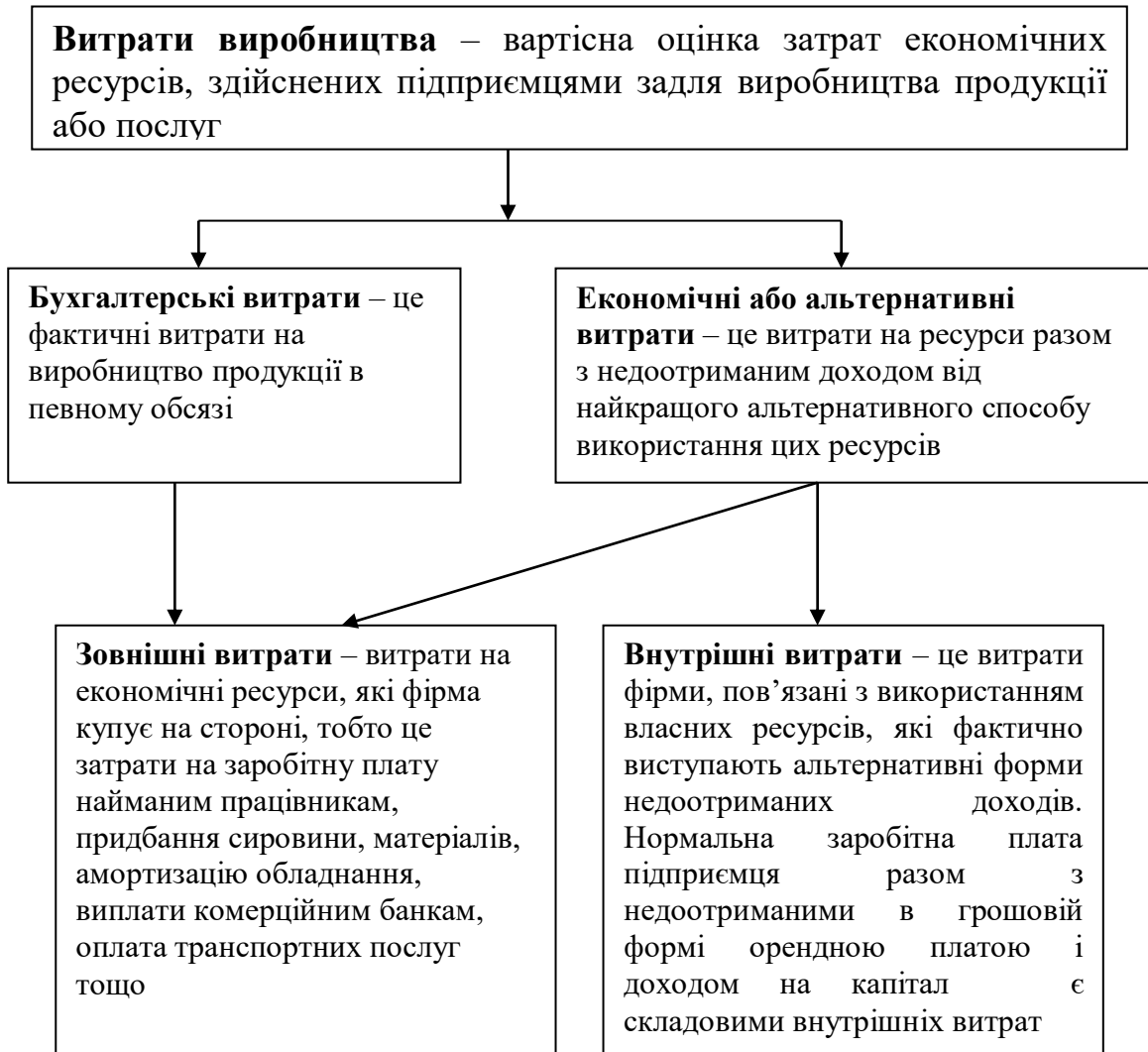
Відмінні ознаки основного і оборотного капіталу

Ознаки	Основний капітал	Оборотний капітал
Тривалість функціонування у виробничому процесі	Функціонують тривалий період	Беруть участь лише в одному виробничому процесі
Ступінь використання у виробничому процесі	Частково	Повністю
Перенесення вартості на готову продукцію	Поступово, в міру зношення	Повністю протягом виробничого циклу
Відшкодування вартості в грошовій формі	За допомогою амортизаційних відрахувань	Шляхом повного оновлення після реалізації продукції

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ

ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА

ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА В КОРОТКОСТРОКОВОМУ І ДОВГОСТРОКОВОМУ ПЕРІОДАХ

Короткостроковим називають період, який надто короткий для того, щоб змінити виробничі потужності фірми, але достатній для зміни обсягу виробництва за рахунок збільшення залучених змінних факторів виробництва. В цьому періоді валові витрати виступають як сума постійних та змінних витрат

Валові витрати

Постійні витрати – це витрати, які не залежать від обсягу випуску продукції. До них належать: орендна плата, витрати на рекламу, охорону фірми, оплата праці управлінського персоналу, виплата банківських позик тощо

Змінні витрати – це витрати, величина яких залежить від обсягів виробництва фірми. До них належать: витрати на сировину, паливо, електроенергію, допоміжні матеріали, оплату праці найманих працівників тощо

Довгостроковий період – це час, достатній для того, щоб фірма змінила виробничі потужності. У цьому випадку приріст обсягу виробництва буде результатом збільшення всіх ресурсів. У цьому періоді немає постійних витрат, всі ресурси є змінними.

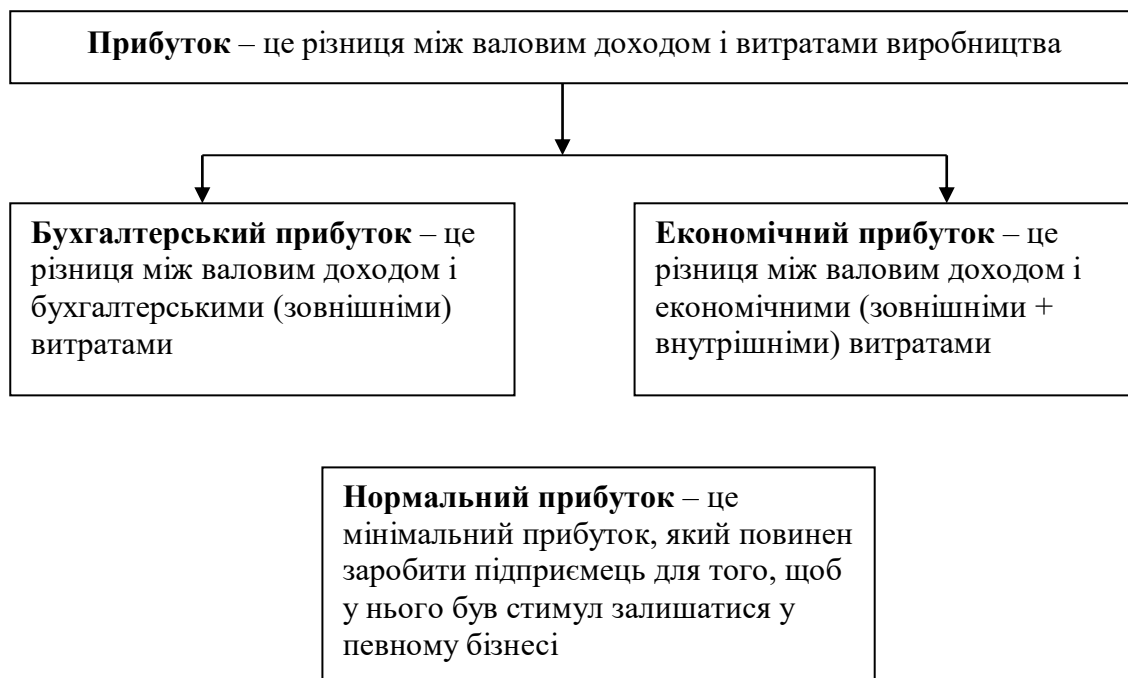
ДОХОДИ ФІРМИ

Дохід фірми – це виручка від реалізації продукції фірми

Валовий дохід фірми – це загальна виручка від реалізації продукції, визначається як добуток ціни на обсяг реалізованої продукції

Середній дохід фірми – це валовий дохід в розрахунку на одиницю реалізованої продукції, виступає як середня ціна реалізації продукції

ПРИБУТОК ФІРМИ

Валовий дохід		
Бухгалтерські витрати	Бухгалтерський прибуток	
Зовнішні витрати		
Зовнішні витрати	Внутрішні витрати	Економічний прибуток
Економічні витрати		

Таблиця 6.1

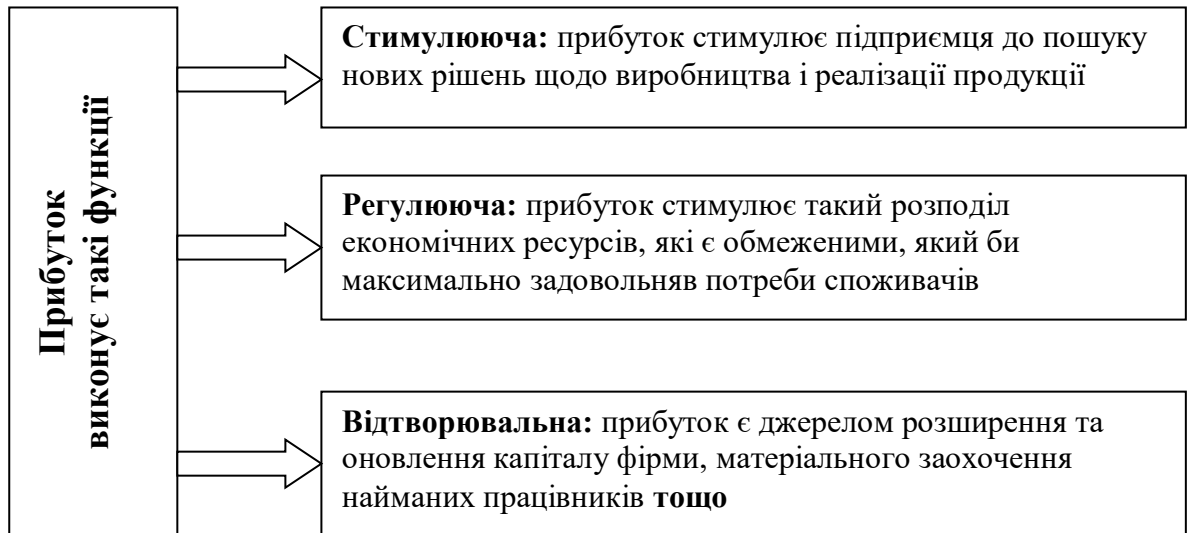
Розрахунок економічного, бухгалтерського та нормального прибутку малого підприємства з виробництва меблів

Показники економічної діяльності	Розрахунок бухгалтера	Розрахунок економіста
<i>Валовий дохід фірми, тис. грн</i>	185	185
<i>Зовнішні витрати, тис. грн:</i>	134	134
– амортизація основного капіталу	12	12
– заробітна плата найманих працівників	70	70
– вартість сировини, матеріалів, оплата електроенергії	42	42
– оренда виробничого приміщення	10	10
<i>Внутрішні витрати, тис. грн:</i>	–	28
– нормальний прибуток (альтернативна вартість основного капіталу)	–	10
– втрачена заробітна плата підприємця	–	18
<i>Бухгалтерські (зовнішні) витрати, тис. грн</i>	134	-
<i>Економічні (зовнішні + внутрішні) витрати, тис. грн</i>	–	162
<i>Бухгалтерський прибуток, тис. грн</i>	51	–
<i>Економічний прибуток, тис. грн</i>	–	23

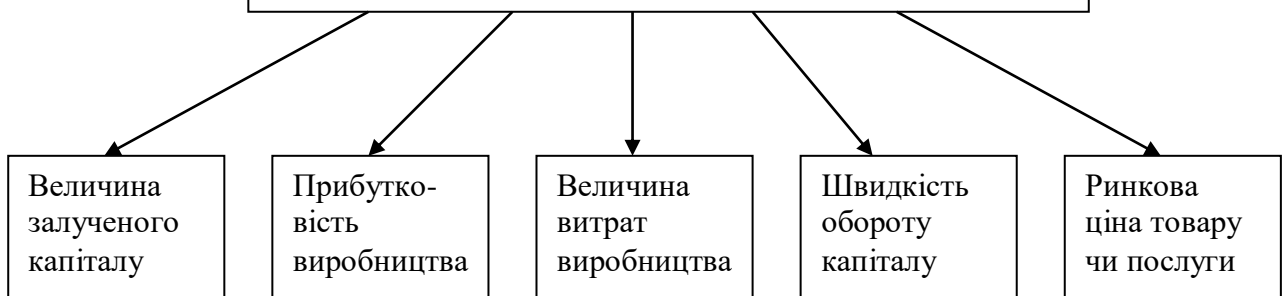
ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ФІРМИ

Прибуток – основний узагальнюючий показник фінансових результатів господарської діяльності фірми. Величина прибутку залежить від виробничої, постачальницької, збутової і фінансової діяльності фірми

$$\text{Норма прибутку} = \frac{\text{Прибуток фірми}}{\text{Витрати виробництва}} \times 100\%$$

Фактори диференціації прибутку

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. У чому полягає соціально-економічна сутність капіталу?
2. Що являє собою капітал як фактор виробництва?
3. В чому сутність категорії “витрати виробництва”?
4. Які існують види витрат виробництва?
5. У чому полягає сутність прибутку?
6. Які Ви знаєте види прибутку? В чому полягає їхня сутність?
7. Яку економічну роль відіграє прибуток?
8. В чому сутність обороту капіталу і чим він відрізняється від його кругообігу?
9. За якими ознаками розрізняється основний капітал і оборотний капітал?
10. Що таке амортизація основного капіталу? Чим відрізняється фізичне і моральне зношування основного капіталу?
11. Основний капітал фірми становить 80 млн грн, у тому числі: вартість виробничих споруд – 30 млн, машин – 40 млн, обладнання – 10 млн грн. Відомо, що будівлі амортизуються за 10 років, машини – за 8 років, обладнання – за 5 років. Визначте річну суму амортизаційних відрахувань.
12. Купівельна ціна устаткування становить 210000 грн., термін його використання – 7 років. Обчисліть величину зносу машини за рік, норму амортизації і розмір амортизаційного фонду через три роки після експлуатації.
13. Припустимо, що основний виробничий капітал за певний період зріс із 150 до 450 млрд грн. ВВП за цей час зріс з 300 до 600 млрд грн. Визначте, як змінилася капіталовіддача та капіталоемність за цей період в національній економіці?
14. Ринкова ціна одного виробу 120 тис. грн. Підприємство через свій фірмовий магазин реалізувало 100 одиниць виробів. Яким буде прибуток підприємства, якщо валові витрати на виробництво і реалізацію цієї продукції становлять 9600 тис. грн.
15. Підприємство випустило 1000 меблевих гарнітурів за рік. Витрати виробництва одного меблевого гарнітура становлять 2000 грн, реалізаційна ціна – 3000 грн. Як зміниться прибуток підприємства, якщо витрати зменшаться на 20%? Розрахуйте, чи зміниться норма рентабельності на підприємстві.
16. Визначте величину чистого прибутку, якщо виторг від реалізації продукції підприємства становить 1500 тис. грн, валові витрати – 900 тис. грн, ставка податку з прибутку – 25%.

ТЕМА 7. ДОХОДИ, ЇХ ДЖЕРЕЛА І РОЗПОДІЛ

*Кожна людина протягом всього життя
щоденно стикається з проблемою,
як отримати дохід, як витратити заощадження так,
щоб у найбільшій мірі захистити себе від ударів долі.*

Пол Самуельсон

*Капіталізм – це несправедливий розподіл благ,
соціалізм – справедливий розподіл бідності.*

У.Черчілль

В попередніх темах ми з'ясували, як за допомогою ринкового механізму змішана економіка вирішує питання: що і як виробляти? Коли відбувся процес виробництва, виникає ще одне важливе питання: для кого вироблено економічні блага, хто буде користуватися ними? На останнє питання сучасна економіка відповідає: для платоспроможного споживача, оскільки в центрі уваги цієї системи є інтереси людини, споживача. Величина і способи отримання окремою сім'єю чи людиною сукупного доходу, який використовується для задоволення соціальних, економічних і духовних потреб, а також шляхи розподілу доходу є однією з важливих теоретичних і практичних проблем в сучасному суспільстві.

Мета вивчення теми – з'ясування суті, походження та форм доходів, а також принципів розподілу цих доходів у ринковій економіці.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: дохід, номінальний дохід, реальний дохід, функціональний розподіл доходів, індивідуальний розподіл доходів, заробітна плата, номінальна заробітна плата, реальна заробітна плата, відсоткова ставка, номінальна і реальна відсоткова ставка, рента, крива Лоренца, коефіцієнт Джині, рівень бідності, прожитковий мінімум, фізіологічний мінімум, трансфертні платежі, політика доходів;

вміти: розрізняти функціональний і індивідуальний розподіл доходів; пояснити суть заробітної плати, її форми і системи; аналізувати фактори, що визначають рівень заробітної плати; пояснити, чому саме попит на землю є головним чинником, який визначає ціну земельної ділянки і її зміну; визначати ціну земельної ділянки; пояснити фактори, що спричиняють нерівність в розподілі доходів; порівняти і проаналізувати нерівність в розподілі доходів в розвинутих ринкових і перехідних економічних системах; проаналізувати дію прогресивного оподаткування і трансфертів на процес згладжування нерівності в розподілі доходів; побудувати графік кривої Лоренца і проаналізувати його, а також обчислити коефіцієнт Джині; проаналізувати соціальну політику держави.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Дохід – це складне економічне поняття, яке застосовується в сучасній економічній науці. Під доходом розуміють грошову суму, яка регулярно і на законних підставах надходить у безпосереднє розпорядження ринкового суб'єкта. В національній економіці всі доходи насамперед зосереджуються в руках

власників економічних ресурсів. Оскільки кожен власник економічних ресурсів виконує певну функцію в ринковій економіці, тому первинне формування доходів одержало назву **функціонального розподілу доходів**. В результаті функціонального розподілу доходів формуються первинні доходи - заробітна плата, прибуток, відсоток від грошового капіталу та рента. На рівні національної економіки ці первинні доходи виступають у формі національного доходу. В сучасній ринковій економіці спостерігається тенденція до зростання частки заробітної плати, яка складає зараз біля 80% створеного національного доходу.

Підприємець бере на себе організацію виробництва, реалізує підприємницькі здібності і отримує максимальний *прибуток*. Якщо капітал виступає у *грошовій формі*, то постачальник грошового капіталу в національну економіку одержує *позичковий відсоток*, який є ціною позичкового капіталу. Ставка позичкового відсотка для інвестора виступає як альтернативна вартість інвестицій. Інвестиційне рішення фірми, тобто коли для фінансування інвестиційних проектів фірма залучає позичковий капітал, визначає реальна відсоткова ставка, тобто номінальна ставка за мінусом темпу інфляції.

Дохід власника землі називається *рентою*. Оскільки пропозиція землі є абсолютно нееластичною за ціною, то головним фактором, який визначає ціну землі, є величина попиту на землю. Для сільськогосподарських земель на попит впливає родючість земель і їх місце розташування, для земель несільськогосподарського призначення головним фактором попиту є їх місцерозташування.

Заробітна плата є основною формою доходу в ринкових умовах. Вона виступає ціною послуг праці. Заробітна плата має дві форми – погодинну і відрядну, кожна з яких має свої системи. Разом з тим, розглядаючи роль заробітної плати у платоспроможному попиті населення, слід пам'ятати про її зв'язок із рівнем цін на товари і послуги. Тому розрізняють номінальну і реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата – це заробітна плата, яку отримує найманий працівник у грошовій формі. Вона не відображає рівня цін, а тому і можливостей споживчих витрат ринкового суб'єкта. Реальна заробітна плата визначається кількістю споживчих благ, які можна купити за номінальну заробітну плату.

У формуванні розмірів заробітної плати в ринкових умовах важливу роль відіграють профспілки. Вони беруть участь у регулюванні оплати праці через укладання тарифних угод, що дає можливість підвищити заробітну плату. Регулювання заробітної плати здійснює і держава. Політика доходів – це один із напрямів соціальної політики держави.

З'ясовуючи розподіл доходів у національній економіці, необхідно зауважити, що функціональний розподіл доходів не є завершеним і остаточним розподілом доходів. На цьому етапі аналізу неможливо проаналізувати розподіл доходів між окремими фізичними особами, сім'ями чи домогосподарствами у суспільстві, тобто неможливо проаналізувати **індивідуальний розподіл доходів**.

Аналіз доходу сім'ї одночасно дає можливість виявити всі фактори, що визначають рівень і структуру доходів. Рівень доходу сім'ї залежить від рівня економічного розвитку національної економіки відображає рівень життя

населення, формує відповідну якість життя і залежить від рівня економічного розвитку національної економіки. Джерелами формування сімейних доходів є заробітна плата, доходи від власності, доходи від особистого підсобного господарства, доходи від підприємницької діяльності; урядові трансферти, тіньові доходи. Сім'я свої доходи використовує на харчування, придбання одягу і товарів тривалого користування, соціально-культурні, побутові і комунальні послуги, оплату транспорту, заощадження тощо. Структура витрат сім'ї залежить від рівня економічного розвитку країни.

Індивідуальний розподіл доходів між окремими сім'ями в будь-якій економічній системі, в тому числі і в ринковій, є нерівномірним. Для визначення ступеня нерівномірності розподілу доходів в економічній науці використовується крива Лоренца і коефіцієнт Джині, на основі яких можна аналізувати ступінь нерівності в розподілі доходів в різні періоди часу в даній країні або порівнювати його в різних країнах. Причинами нерівномірного індивідуального розподілу доходів є володіння різною власністю; відмінності в здібностях (фізичних і інтелектуальних); відмінності в освіті; відмінності в професійній підготовці; різне ставлення до ризику; відмінності в становищі на ринку; наявність зв'язків, особистих контактів або дискримінації; розмір і склад сім'ї; географічний фактор – мобільність робочої сили. Всі ці причини по-різному впливають на ступінь нерівномірності розподілу доходів. Найбільше нерівномірність зумовлює володіння власністю.

Нерівність в розподілі доходів у суспільстві зумовлює соціальну напруженість у суспільстві, безконтрольний розподіл доходів, проблему бідності.

Бідність – це такий рівень життя, який не може забезпечити нормальні умови відтворення населення. До бідних відносять людей, які не мають доходів, достатніх для задоволення життєво необхідних потреб. Для віднесення людини до прошарку бідних в державі встановлюють мінімальний національний стандарт споживання – прожитковий мінімум. Прожитковий мінімум – це законодавчо визначений набір споживчих товарів і послуг, виражених у грошах, необхідний для забезпечення фізіологічних та соціально-культурних потреб людини та збереження її здоров'я.

Згідно Закону України “Про прожитковий мінімум”, норматив прожиткового мінімуму формується з розрахунку на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення. Прожитковий мінімум є важливим соціально-економічним нормативом, який використовується для визначення розмірів мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, розмірів трансфертних виплат, величини неоподаткованого мінімуму тощо. Всесвітній банк для міжнародних порівнянь рекомендує використовувати межу бідності, що встановлена на рівні 1 дол. на людину в день для країн Східної Європи, а для країн, що утворились після розпаду СРСР, – 4 дол. на людину в день.

Прожитковий мінімум поділяє всі сім'ї за рівнем споживання на умовні дві групи: на забезпечених та малозабезпечених (бідних). Для характеристики бідності використовують також поняття крайньої форми бідності, яка вимірюється фізіологічним мінімумом. Крайня форма бідності – це бідність, яка

поряд із стандартами цивілізації асоціюється з межею виживання, тобто це такий рівень задоволення потреб людини у харчуванні, нижче якого існування людини недопустиме. В Україні до категорії бідних відноситься четверта частина населення. Умовами подолання бідності в Україні є збільшення зайнятості населення і рівня заробітної плати, впровадження страхових принципів соціального захисту працівників.

Методика визначення межі бідності є різної в різних країнах. В європейських країнах ця межа визначається на основі врахування даних про бюджет робітників. До бідних відносять сім'ї, доходи яких складають 2/3 від середнього доходу робітників по країні. В США критерієм визначення межі бідності є структура споживання сім'ї: до бідних сімей відносять ті сім'ї, які витрачають третину доходу на продукти харчування. Згідно цієї методики, за межею бідності зараз живе понад 15% населення.

З метою зменшення диференціації доходів між окремими сім'ями і подолання бідності держава регулює розподіл та перерозподіл доходів. Це регулювання держава здійснює за допомогою використання прогресивної шкали оподаткування; системи державних трансфертних виплат; розвитку програм соціального страхування; встановлення мінімальної заробітної плати і пенсії; індексації фіксованих доходів при високому рівні інфляції; регулювання цін на соціально важливу продукцію (на основні продукти харчування, предмети першої необхідності, комунальні послуги).

У всіх державах ринкової економіки найменш забезпечене населення отримує соціальні виплати в формі грошових і натуральних (талони на харчування, медичне обслуговування, дешеве житло, транспортні послуги тощо) трансфертів. Трансферти надаються як з державного, так і з місцевого бюджету і фінансуються із загальних податкових надходжень.

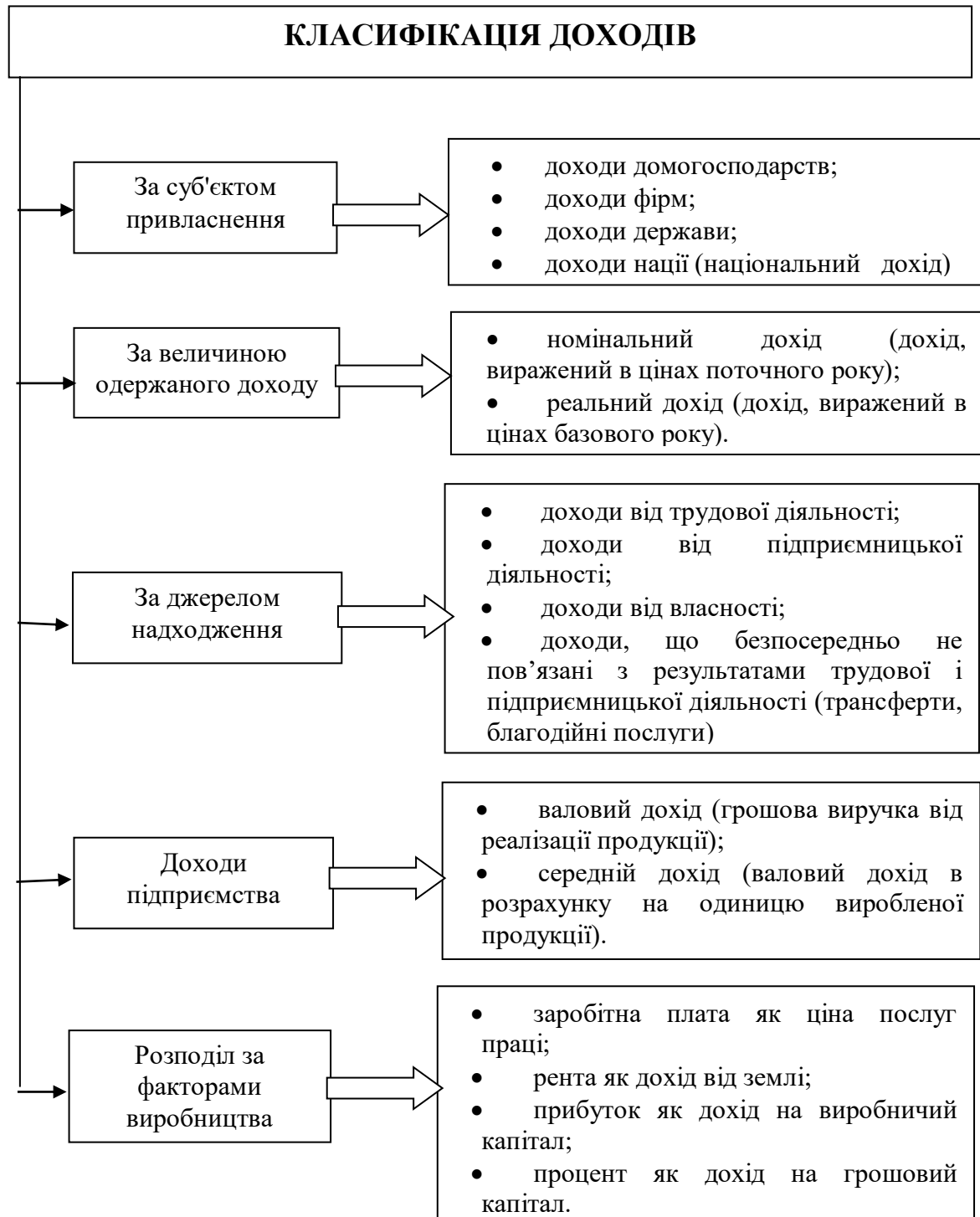
В усіх країнах ринкової економіки розвиваються програми соціального страхування, яке передбачає такі види: пенсійне, медичне, страхування від безробіття, страхування від нещасних випадків на виробництві. В Україні система державного соціального страхування і пенсійного забезпечення включає пенсійну систему та соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків.

Індексація доходів державою здійснюється при високому рівні інфляції і стосується в першу чергу тих, хто отримує фіксовані доходи. Це компенсує втрату доходів в результаті зростання вартості життя. Світовий досвід проведення індексації доходів показує, що цей процес має бути диференційованим по окремих категоріях людей і в часі.

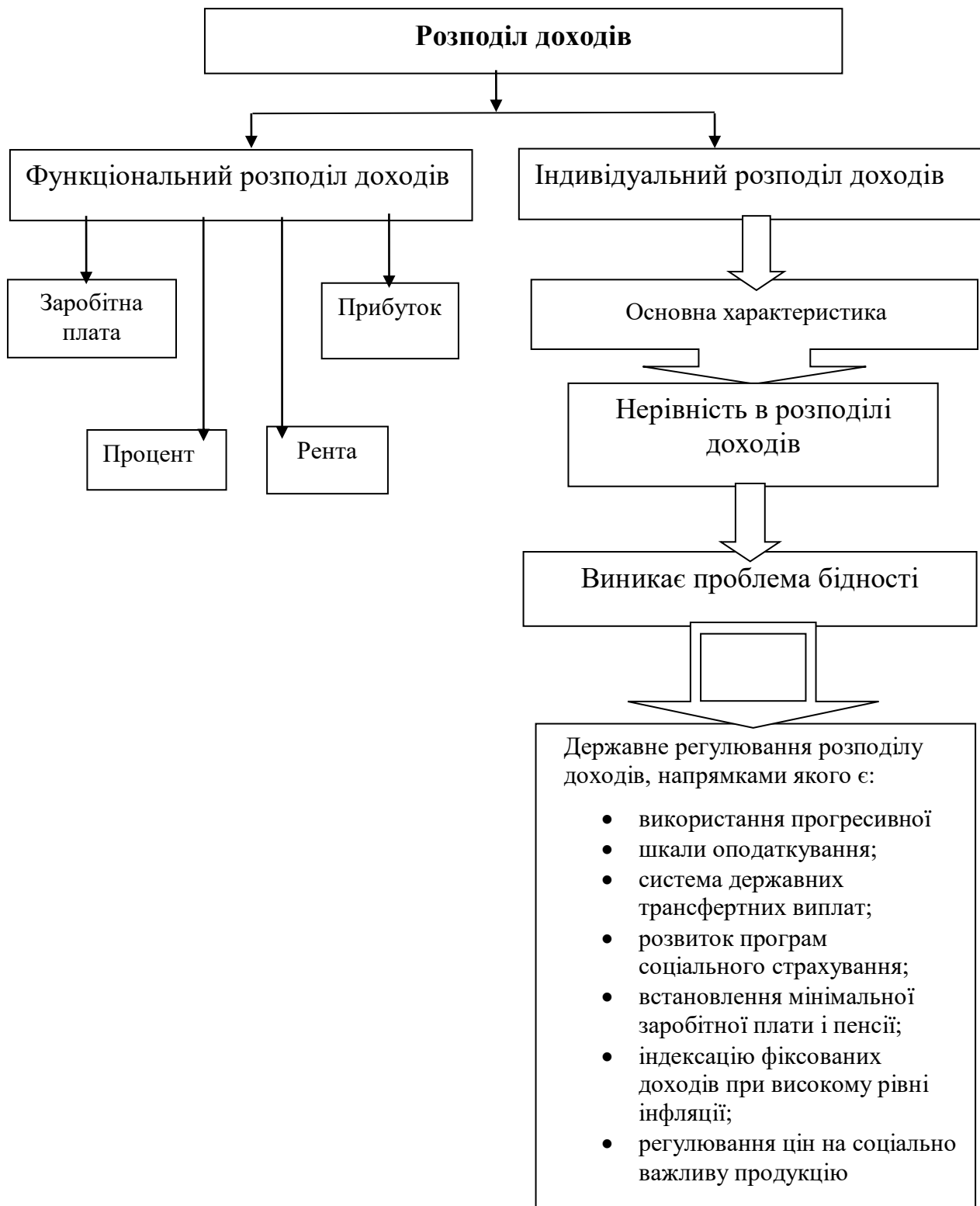
Матеріальною основою перерозподілу доходів в Україні також є державні фінанси. Проте існуюча система оподаткування володіє слабим ефектом перерозподілу. В Україні акцент зроблено на непрямі податки, які, як відомо, збільшують ціни і впливають не тільки на номінальні, але і на реальні доходи. Це означає, що всі платники непрямих податків, в тому числі і найбідніша частина населення, беруть участь в фінансуванні соціальних трансфертів.

СУТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ ДОХОДІВ

Дохід – це грошова сума, яка регулярно і на законних підставах надходить у безпосереднє розпорядження ринкового суб'єкта

РОЗПОДІЛ ДОХОДІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

РЕНТА

РЕНТА – це дохід фактора виробництва, пропозиція якого є абсолютно нееластичною

Фіксований характер землі означає, що попит виступає найважливішим фактором, який визначає ренту і ціну землі. При зростанні попиту на землю з D до D_1 ціна землі підвищується з P_t до P_{t1} .

Ціна землі, що продається, визначається за формулою: $P_t = \frac{R}{r}$, де R – величина земельної ренти, що очікується з даної ділянки землі за рік;
 r – ставка позичкового відсотка.

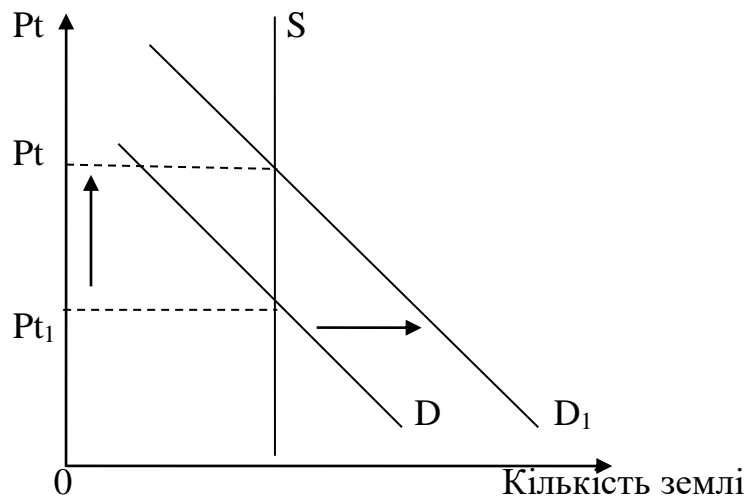

Рис.12.1. Залежність ціни землі від попиту на землю

Фактори, що впливають на величину ренти, яку отримують власники землі

Зміна цін на продукцію, що вирощується на цій землі

Рівень продуктивності, який може бути досягнутий на цій ділянці землі

ПОЗИЧКОВИЙ ВІДСОТОК

Позичковий відсоток – це винагорода, яку одержує власник грошей за те, що надав їх суб'єктам господарювання для користування

Ставка позичкового відсотка – це ціна, яку сплачують за користування грошима. Вона визначається відношенням суми позичкового процента до величини позики і виражається у процентах

ЗАРОБІТНА ПЛАТА

Заробітна плата – це ціна послуг праці, тобто це винагорода, яку одержує найманий працівник за свою працю

Номинальна заробітна плата – це заробітна плата, яку отримує найманий працівник у грошовій формі

Реальна заробітна плата визначається кількістю споживчих товарів і послуг, які можна купити за номінальну заробітну плату

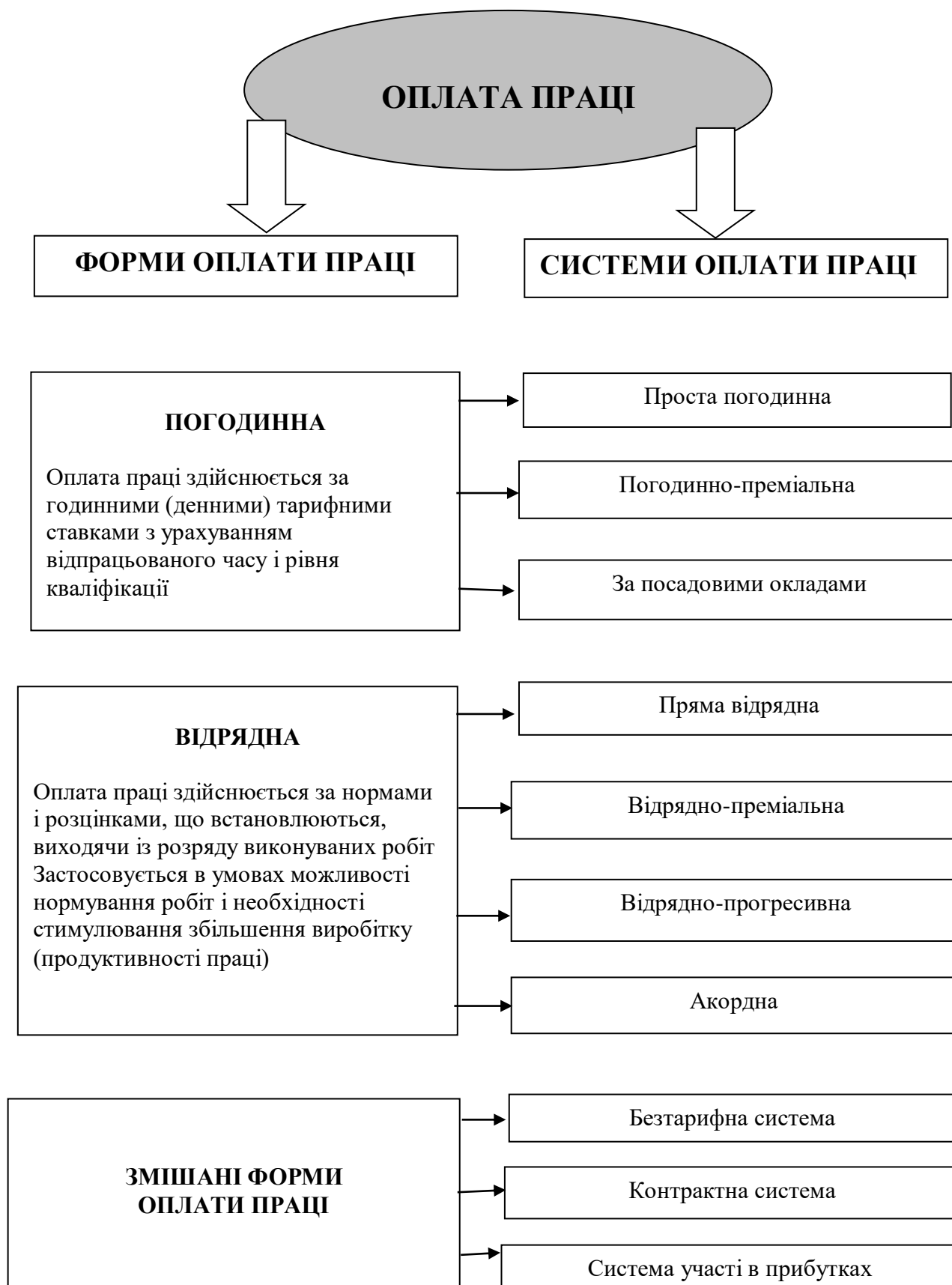
Фактори диференціації заробітної плати

Відмінності у кваліфікації, здібностях, досвіді роботи. В результаті можна виділити різні неконкуруючі групи певних професій, зокрема, це кваліфікована і некваліфікована праця

Різні умови праці і різна її привабливість. Диференціація заробітної плати характерна для працівників однакової кваліфікації в межах однієї конкуруючої групи. Працівники непривабливої з точки зору умов праці галузі одержують додаткову заробітну плату

Наявність економічної ренти. Економічна рента - це додатковий дохід, який одержують більш кваліфіковані працівники, тобто рента є платою за рідкісний ресурс – їх кваліфікацію. Її отримують відомі спортсмени, кіноактори, представники модельного бізнесу

ФОРМИ І СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Таблиця 7.1

Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати (1995-2008 рр.)

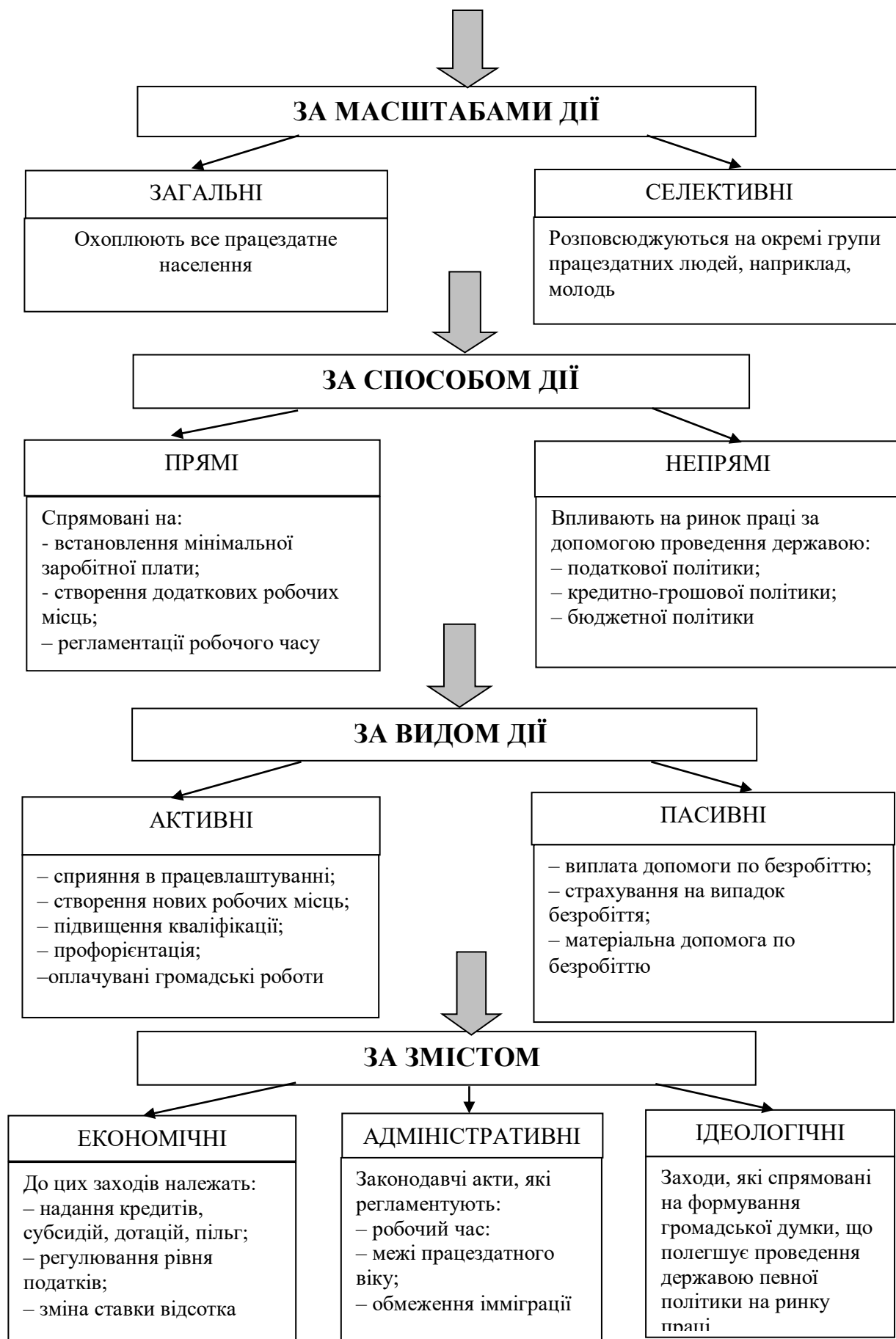
Роки	Середньомісячна заробітна плата		
	номінальна		реальна
	гривень	до попереднього року	у % до попереднього року
1995	73	514,2	110,6
1996	126	171,4	96,6
1997	143	113,7	96,6
1998	153	107,2	96,2
1999	178	115,7	91,1
2000	230	129,6	99,1
2001	311	135,2	119,3
2002	376	121,0	118,2
2003	462	122,8	115,2
2004	590	127,5	123,8
2005	806	136,7	120,3
2006	1 041	129,2	118,3
2007	1 351	129,7	112,5
2008	1 806	133,7	106,3

Таблиця 7.2

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності, гривень

Вид діяльності	Роки													
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Всього	73	126	143	153	178	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806
Сільське господарство	37	69	85	89	102	111	151	178	210	295	415	553	733	1076
Лісове господарство	60	109	117	116	131	175	224	271	350	498	668	851	1100	1311
Промисловість	89	153	173	186	220	302	406	485	591	743	967	1212	1554	2017
Будівництво	103	154	166	184	207	260	362	427	546	709	894	1140	1486	1832
Торгівля; ремонт автомобілів	66	106	126	140	175	226	284	330	394	509	713	898	1145	1514
Діяльність зв'язку та транспорту	90	161	174	202	241	336	460	573	685	843	1057	1328	1670	2207
Фінансова діяльність	172	275	301	333	410	560	833	976	1051	1258	1553	2050	2770	3747
Державне управління	81	162	200	202	225	335	396	495	577	691	1087	1578	1852	2581
Освіта	71	119	126	128	141	156	224	267	340	429	641	806	1060	1448
Охорона здоров'я	75	117	122	124	129	138	183	223	279	351	517	658	871	1177

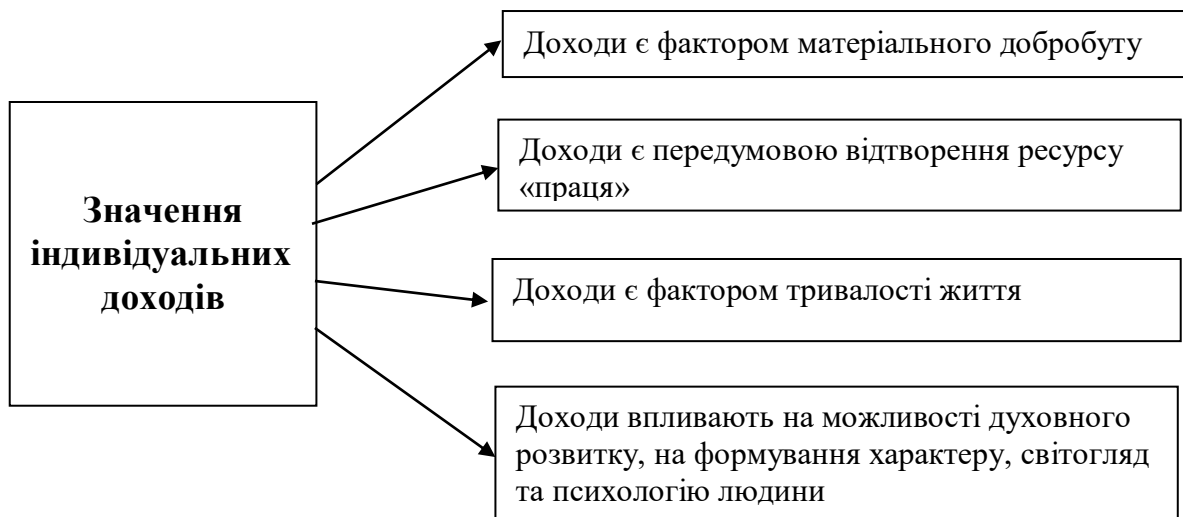
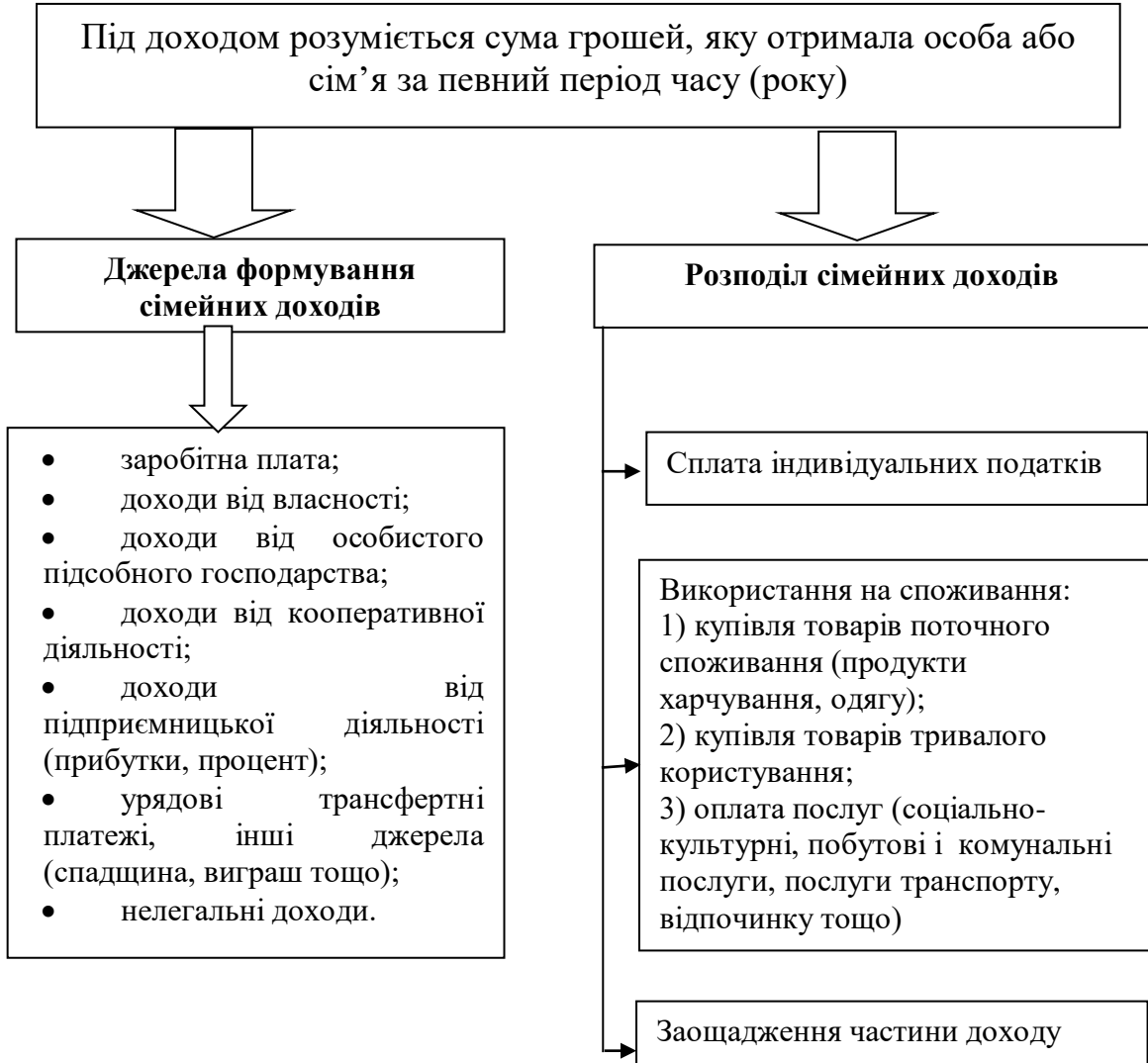
МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

ФОРМУВАННЯ ФОНДУ СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ І НАПРЯМИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

ІНДИВІДУАЛЬНІ ДОХОДИ: ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ

Доходи та витрати населення України

Показники	2002 р.	в % до підсумку	2007 р.		2008 р.	
	млн грн.		млн грн.	в % до підсумку	млн грн.	в % до підсумку
Доходи - всього	185073	100	623 289	100	856 633	100
в тому числі:						
заробітна плата	78950	42,6	278 968	44,8	371 053	43,3
прибуток та змішаний дохід	33540	18,1	95 203	15,3	131 727	15,3
доходи від власності (одержані)	5297	2,9	20 078	3,2	30 901	3,7
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	67286	36,4	229 040	36,7	322 952	37,7
Витрати та заощадження - всього	185073	100	623 289	100	856 633	100
в тому числі:						
придбання товарів та послуг	153589	83,0	509533	81,7	689 055	80,4
доходи від власності (сплачені)	334	0,2	16924	2,7	30 431	3,5
поточні податки на доходи, майно, внески на соцстрахування та інші сплачені поточні трансферти	14092	7,6	49 053	7,9	67 375	7,9
нагромадження нефінансових активів	2464	1,3	9 939	1,6	17 708	2,1
приріст фінансових активів	14594	7,9	37 840	6,1	52 064	6,1
Наявний дохід	141618	-	470 953	-	646 337	-
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	2938,0	-	10126,0	-	13 972,4	-
Реальний наявний дохід, у відсотках до попереднього року	118,0	-	114,8	-	109,6	-

НЕРІВНІСТЬ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ

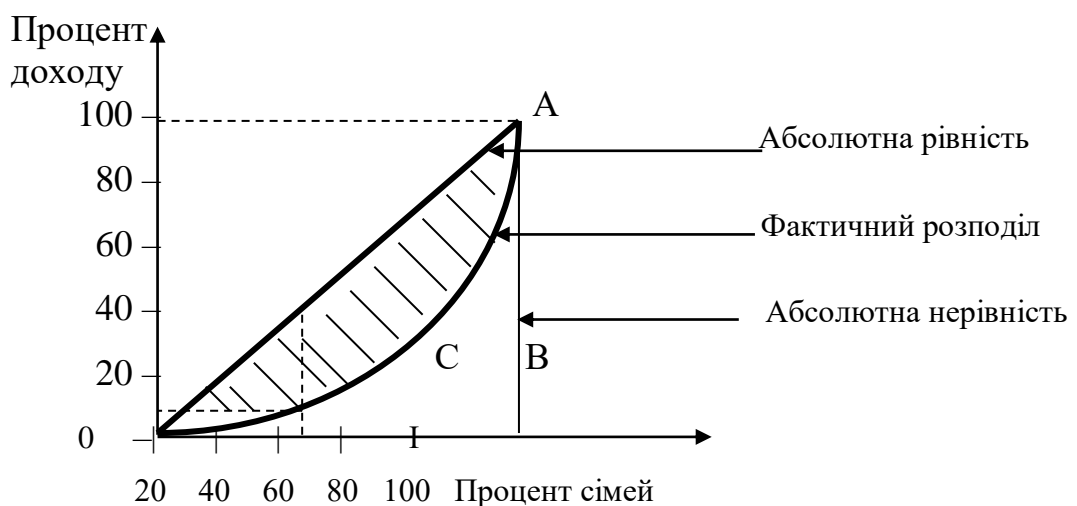
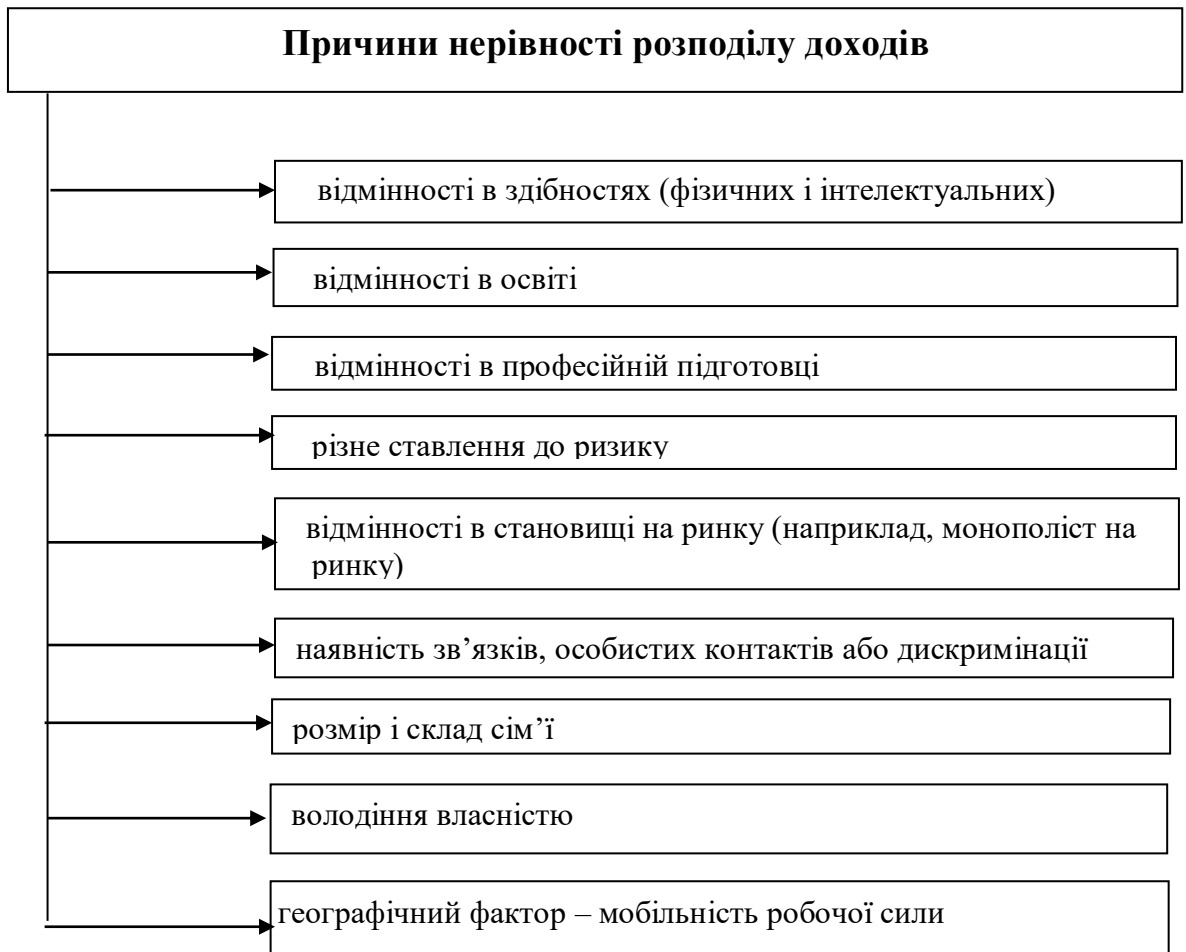

Рис. 12.2. Крива Лоренца

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ

Таблиця 7.4

Диференціація життєвого рівня населення

	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік
Чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими від прожиткового мінімуму:								
млн. осіб	39,2	39,9	39,8	35,2	30,3	25,3	23,1	13,2
у відсотках до загальної чисельності населення	80,2	82,7	83,3	76,2	65,6	55,3	50,9	29,3
у відсотках до попереднього року	-	101,5	100,0	88,4	86,1	83,5	91,3	57,1
Розмір прожиткового мінімуму, у середньому на одну особу в місяць, грн	270,1	311,3	342,0	342,0	362,23	423,0	472,0	532,0
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	2,3	2,5	2,4	2,3	2,4	2,4	2,4	2,0

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які види доходів ви знаєте? Які відмінності існують між цими видами доходів?
2. У чому різниця між номінальними і реальними доходами?
3. Які існують форми розподілу доходів?
4. Чому існує нерівність в розподілі доходів?
5. Які ви знаєте методи відображення та виміру нерівномірного розподілу доходів між різними верствами населення?
6. Що показує крива Лоренца?
7. Що означає коефіцієнт Джині? Як він розраховується?
8. Поясніть суть заробітної плати. Що означає номінальна та реальна заробітна плата?
9. Які існують форми та системи заробітної плати?
10. Як існують соціальні наслідки нерівномірного розподілу доходів?
11. Як визначається межа бідності?
12. Які ви знаєте основні інструменти, за допомогою яких держава здатна впливати на зменшення нерівності в розподілі доходів між окремими фізичними особами, домогосподарствами, сім'ями?
13. Побудуйте криві Лоренца до і після оподаткування доходів. Оцініть коефіцієнт Джині для цих різних кривих Лоренца. Яким є коефіцієнт Джині для суспільства з абсолютною рівністю доходів? Яким є коефіцієнт Джині для суспільства, у якому весь дохід належить одній особі?
14. Детально проаналізуйте вислів: “Нема потреби вибирати між рівністю і справедливістю. ”Ефективна” економіка з розподілом доходу, який багато хто вважає несправедливим, може призвести до того, що ті, хто отримує мізерні доходи, втратять будь-яку надію на краще майбутнє і зневіряться. Отже, ефективність буде підірвано. Справедливіший розподіл доходу індукуватиме вищий рівень середньої продуктивності та підвищить ефективність економіки. Якщо люди вважають, що вони грають у чесну економічну гру, і ця віра спонукає їх до напруженої праці, економіка зі справедливим розподілом доходу, можливо, буде ефективною” [Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика. Частина 2. Мікроекономіка /Пер. З англ.- Львів: Просвіта, 1999.-С.526].
15. В національній економіці є 5 домогосподарств, які відповідно отримують доходи у розмірі 500 дол., 250 дол., 125 дол., 75 дол. і 50 дол. Побудуйте криву Лоренца для економіки з п'яти домогосподарств і поясніть графік.
16. У двох країнах А і В є нерівність у розподілі доходів. Доходи найбільш бідної квінтільної групи співвідносяться з доходами найбагатшої квінтільної групи як: в країні А – 1 : 5, а в країні В - 1 : 20.
 - а) Проаналізуйте рівень економічного добробуту кожної країни.
 - б) Чи можна однозначно сказати, до якої групи відноситься кожна країна: високорозвинені, з середнім рівнем розвитку, країни, що розвиваються?
 - в) Що можна сказати про соціальну орієнтацію економічних систем цих країн? Обґрунтуйте свої відповіді.

ТЕМА 8. ВИЗНАЧЕННЯ ЦІНИ І ОБСЯГУ ВИРОБНИЦТВА ФІРМОЮ В РІЗНИХ РИНКОВИХ СТРУКТУРАХ

Конкуренція існує для підтримки енергії і саморозвитку суспільства, а припинення її дії може порушити стабільність суспільного добробуту.
А.Маршалл

Конкуренція являє собою процедуру відкриття, пізнання нового – процедуру, властиву еволюції в усіх її формах... І саме за рахунок зростаючої конкуренції... збільшується поступово наша ефективність.
Ф.Хайєк

Характеристика ринкового економічного середовища буде неповною, якщо не розглянути таку істотну економічну закономірність, як конкуренція. Наявність конкуренції є основним фактором ефективності економічної системи. Це своєрідна організуюча сила, яка забезпечує порядок в економічному організмі суспільства.

Конкуренція значною мірою визначає поведінку підприємця і фірми як на ринку, де реалізується її продукція, так і на ринку, де фірма купує необхідні економічні ресурси. Залежно від ринкової ситуації фірма приймає відповідне рішення щодо своєї підприємницької діяльності і, передусім, відносно ціни і випуску продукції.

Мета вивчення теми – з'ясування суті та значення конкуренції в сучасній економіці, її видів та методів конкурентної боротьби, формування знань щодо основних причин та умов розвитку монополізму та необхідності антимонопольної політики держави.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: конкуренція, бар'єр на шляху вступу до галузі, досконала конкуренція, недосконала конкуренція, чиста монополія, природна монополія, монополістична конкуренція, олігополія, цінова війна, картель, антимонопольне законодавство;

вміти: розрізняти умови і особливості формування конкурентного середовища; пояснити позитивні та негативні аспекти конкуренції, суть ідеальних та реальних ринкових структур, а також основні методи ведення конкурентної боротьби; порівняти і проаналізувати досконалу і недосконалу конкуренцію; розрахувати рівень монополізації в галузі; пояснити об'єктивний характер монополізму в економіці та обґрунтувати необхідність проведення антимонопольної політики держави; проаналізувати ефективність антимонопольної політики держави в різних економічних системах.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Конкуренція є важливим елементом ринкового механізму, основна її роль полягає у встановленні на ринку певного порядку, який гарантує виробництво з обмежених ресурсів достатньої кількості економічних благ для задоволення зростаючих потреб. Вона надає усім суб'єктам господарювання можливість вільної підприємницької діяльності. У цих умовах, орієнтуючись на отримання максимального прибутку, підприємці прагнуть домогтися переваги у виробництві товарів і їхнього збуту на ринку. Таким чином, конкуренція – це економічне суперництво, змагання між ринковими суб'єктами – виробниками товарів і послуг за кращі умови виробництва і збуту продукції з метою отримання максимального прибутку.

Як регулятор ринкової економіки, конкуренція створює зацікавленість виробників в удосконаленні технології, застосуванні більш дешевих економічних ресурсів, що сприяє економічному зростанню національної економіки. Конкуренція також забезпечує суверенітет споживача, з одного боку, а з іншого – стимулюючи підвищення якості продукції, вона забезпечує на вищому рівні потреби споживачів. Водночас конкуренція має і негативні аспекти: вона призводить до утворення монополій, посилення нерівномірності в розподілі доходів, існує ймовірність за допомогою використання реклами розповсюдження необ'єктивної інформації про характер та властивості товару.

Законом України «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.) конкуренція визначається як змагання між суб'єктами господарювання, з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий і суб'єкт господарювання не може визначати умови обігу товарів на ринку.

Виділяють два основні види економічної конкуренції – внутрішньогалузева, яка спрямована на постійне технічне і технологічне вдосконалення галузі, і міжгалузева, що виникає між виробниками різних галузей за найвигідніше застосування капіталу. Методами конкурентної боротьби є цінова і нецінова конкуренція, а також добросовісна і недобросовісна. Недобросовісна конкуренція визначається Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.).

Економічні умови, в яких відбувається ринкова конкуренція, називають ринковою структурою. Структура ринку визначається кількістю і розміром фірм, характером продукції, легкістю входження і виходу з конкретного ринку, доступністю ринкової інформації. Основними видами ринкових структур є досконала конкуренція, монополія, монополістична конкуренція і олігополія. Останні три ринкові структури об'єднуються поняттям «недосконала конкуренція».

Досконала або чиста конкуренція – це ринок, де велика кількість фірм продає стандартизовані товари, фірма не може контролювати ціну товару, ціну встановлює ринок. На такому ринку відсутні перешкоди входження в галузь, а покупці і продавці мають необхідну інформацію про виробничі ресурси, витрати виробництва, технологію виробництва, джерела фінансування, ціни тощо.

Історичні межі досконалої конкуренції – це період із XVI ст. до початку XX ст., тобто вони збігаються із епохою вільного підприємництва.

Якщо в економіці порушуються умови досконалої конкуренції, то починають формуватися ринки недосконалої конкуренції. Недосконало конкурентний ринок – це сучасний ринок, де покупці або продавці здатні впливати на ринкову ціну продукції. До ринку недосконалої конкуренції відносяться монополія, монополістична конкуренція і олігополія.

Монополістична конкуренція – ринок, на якому багато фірм продає диференційований товар; доступ на цей ринок відносно вільний; тут діє нецінова конкуренція.

Олігополія – ринок, на якому кілька фірм продають стандартизований або диференційований товар, доступ на такий ринок ускладнений, контроль над цінами обмежений взаємозалежністю фірм (за винятком існування змови), на цьому ринку звичайно діє нецінова конкуренція. В умовах олігополії фірма може проводити таку стратегію: 1) цінову війну, тобто поступове зниження цін на продукцію фірм олігополістичної галузі, за допомогою якої фірми розраховують збільшити обсяги продажів і прибутки; 2) декілька фірм приймають письмову або усну угоду про встановлення цін на продукт або обсяг виробництва, утворюючи картель.

Недосконала конкуренція проявляється через монополізацію ринку, коли його учасники прагнуть до монопольної влади, причому вона тим сильніша, чим більше фірма здатна підвищувати ціну на свою продукцію шляхом обмеження випуску продукції. Монополізація економіки є об'єктивним економічним процесом в економіці, оскільки прагнення максимізувати прибуток, а також збільшити свою частку на ринку веде до збільшення розмірів виробництва і до об'єднання чи злиття фірм.

Чиста монополія – одна фірма виробляє і продає унікальний продукт, який не має на ринку замінників, фірма сама визначає ціну на свою продукцію, а доступ на такий ринок жорстко обмежений бар'єрами. Економічна теорія розглядає чисту монополію як ідеальну ринкову структуру, вивчення якої дає можливість краще зрозуміти ефект монополізму, а також закономірності функціонування реальних ринкових структур – монополістичної та олігополістичної конкуренції.

На монопольному ринку покупці не можуть впливати на ціну, вони змушені купувати продукцію у фірми-виробника за високими цінами. Проте монополіст не може безмежно підвищувати ціну на свою продукцію, він враховує ринковий попит, оскільки із зростанням ціни ринковий попит буде зменшуватися.

На цьому ринку зустрічається особливий вид монополізму – природна монополія, тобто це галузь, у якій економія, зумовлена зростанням масштабів виробництва, така велика, що продукт може виробити одна фірма з найнижчими середніми витратами, ніж якби його виробляла не одна, а кілька фірм. В Україні у 2000 р. прийнято Закон України «Про природну монополію».

Монополізація економіки негативно впливає на функціонування ринкового механізму. Вона порушує оптимальний характер розподілу економічних ресурсів у національній економіці. В країнах з ринковою економікою держава проводить

антимонопольну політику за допомогою розробки та реалізації антимонопольного законодавства. Антимонопольне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів, які спрямовані проти монополізації ринків та таємних угод між фірмами, тобто це заходи, які визначають організаційні і правові засади розвитку конкуренції.

В Україні у 1992 р. було прийнято Закон України «Про обмеження монополізму не допущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», який визначає правові засади здійснення державного контролю за дотриманням норм антимонопольного законодавства.

КОНКУРЕНЦІЯ

Конкуренція – це суперництво між ринковими суб'єктами – виробниками товарів і послуг за кращі, економічно вигідніші умови виробництва та реалізації продукту

Позитивні аспекти конкуренції

- Конкуренція створює зацікавленість виробників у зниженні витрат виробництва, в удосконаленні технології, застосуванні більш дешевих економічних ресурсів.
- Підприємець, орієнтуючись на підвищення ефективності виробництва, сприяє економічному зростанню національної економіки.
- Конкуренція узгоджує за допомогою ціни інтереси ринкових економічних суб'єктів.
- Конкуренція сприяє раціональному розподілу обмежених економічних ресурсів в національній економіці.
- Конкуренція сприяє підвищенню якості продукції, забезпечуючи тим самим на вищому рівні потреби

Негативні аспекти конкуренції

- Конкуренція може зумовити утворення монополій, які на ринку проявляються у встановленні високих цін на свою продукцію.
- Монопольні прояви на ринку можуть проявлятися у поділі ринків збуту продукції і джерел сировини.
- Конкуренція призводить до посилення нерівномірності в розподілі доходів.
- Конкуренція в сучасних умовах передбачає використання реклами, яка може сприяти розповсюдженню необ'єктивної інформації про характер та властивості товару і реалізації товарів не належної якості

ВИДИ І МЕТОДИ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ

ОЗНАКИ РИНКОВИХ СТРУКТУР

Досконала конкуренція

На ринку функціонує багато невеликих фірм, які продукують стандартизовану продукцію. Кожна фірма виробляє незначну частку ринкового продукту. Ціна продукції формується на ринку, а фірма пристосовується до ринкової ціни. Покупці і продавці на такому ринку мають однаковий доступ до інформації про ціни на товари і ресурси, наявні технології виробництва. Відсутні будь-які бар'єри входу на ринок і виходу з нього

Чиста монополія

Фірма-монополіст, яка є єдиним виробником продукту на ринок, представляє цілу галузь. Продукція є унікальною, оскільки не існує замінників. Покупець змушений або купувати цю продукцію, або відмовитися від неї. Монопольна фірма сама встановлює ціну на свою продукцію. На ринку наявні жорсткі бар'єри щодо появи нових фірм. До цих бар'єрів відносять монопольне володіння джерелами сировини, патенти, авторські права, ліцензії

РИНКОВІ СТРУКТУРИ

Ринкова структура відображає економічні умови, в яких відбувається ринкова конкуренція

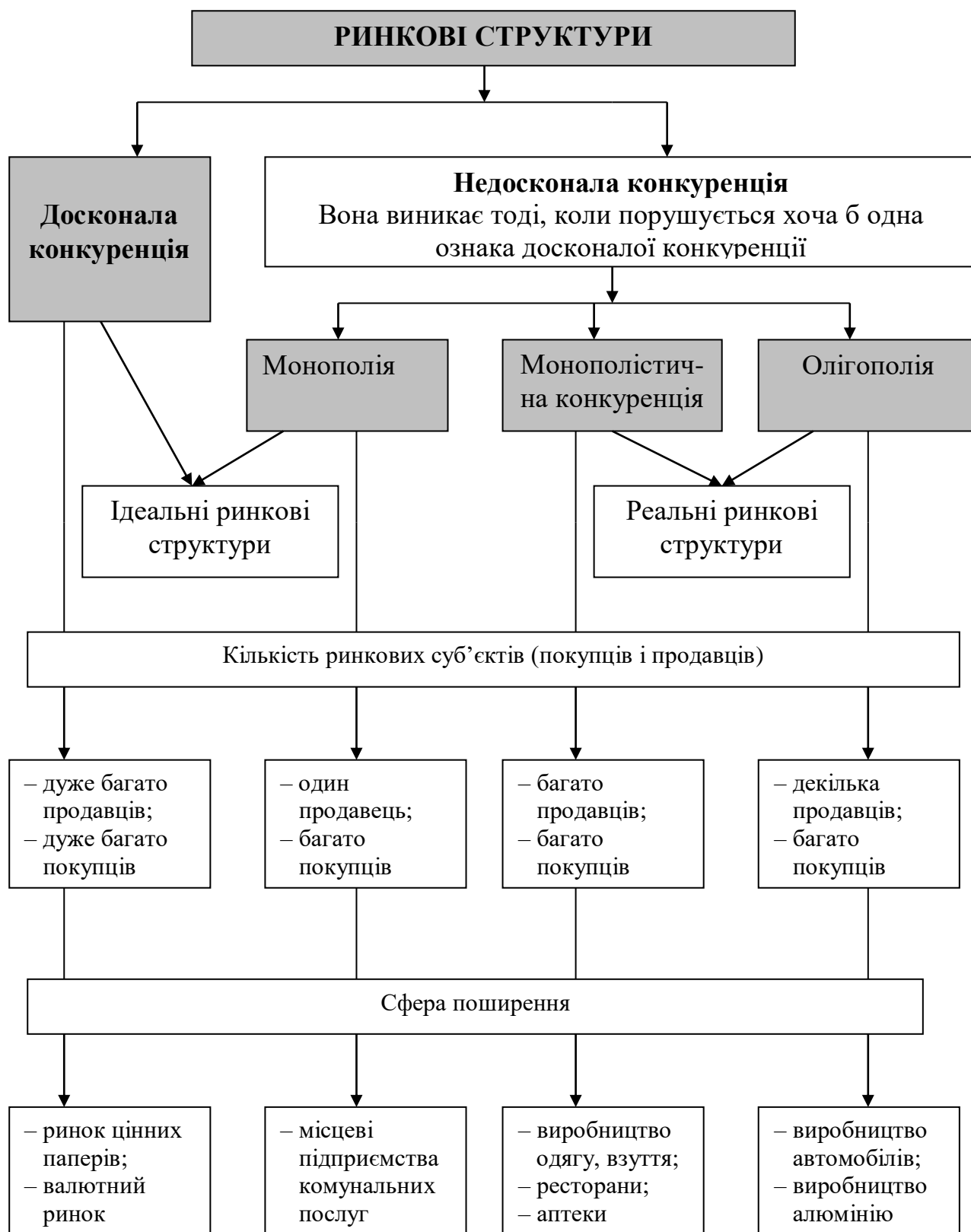
Монополістична конкуренція

Ринок представлений значною кількістю невеликих за розмірами фірм, їх кількість обмежена 25-100 виробниками, які виробляють диференційовану продукцію. Кожна фірма виробляє незначну частку ринкового обсягу продукції, тому має лише дуже обмежений контроль над ринковою ціною продукту. Фірми використовують нецінову конкуренцію, зокрема, рекламу. Унеможливлені таємні змови щодо цінової політики

Олігополія

На ринку є декілька великих фірм – від 4 до 7, які виробляють стандартизовану (цемент, сталь) або диференційовану продукцію (автомобілі, побутову техніку). Контроль над ціною обмежений взаємною залежністю фірм щодо визначення цін і випуску продукції, проте при таємній змові контроль над цінами значний. Фірми використовують нецінову конкуренцію. На ринку є істотні перешкоди для вступу в галузь (дія ефекту масштабу, наявність патентів, контроль над джерелами сировини та кредитів)

ХАРАКТЕРИСТИКА РИНКОВИХ СТРУКТУР

МОНОПОЛІЯ

Зародження недосконалої конкуренції та монополізація економіки як об'єктивний економічний процес в економіці змінює механізм ринкового господарювання – саморегульований ринок перетворюється у регульований. Змінюється механізм ціноутворення – виникає монопольна ціна як головний елемент регульованого ринку

Причини виникнення монополій

→ Перевага низьких витрат великого виробництва, прагнення максимізувати прибуток і збільшити свою частку на ринку

→ Контроль фірми над рідкісними обмеженими ресурсами

→ Природна монополія, тобто це такий стан товарного ринку, коли задоволення попиту на ньому є ефективнішим за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей (низьких витрат великого виробництва)

→ Державне обмеження появи нових фірм у галузі – державна монополія

→ Адміністративна монополія, яка виникає в неринковому середовищі командно-адміністративної системи. Діє в умовах закритої економіки, має більшу монополю владу, ніж економічна монополія

Наслідки монополізації економіки

Позитивні

- ⇒ Низькі витрати великого виробництва.
- ⇒ Можливості розвитку науки і техніки.
- ⇒ Підготовка і перепідготовка висококваліфікованих фахівців.
- ⇒ Наявність тенденції до розвитку в сучасних умовах завдяки наявних потужних інвестиційних можливостей

Негативні

- ⇒ Обмежує конкуренцію на ринку.
- ⇒ Створення перешкод для входу на ринок іншим фірмам.
- ⇒ Нав'язування партнерам своїх умов.
- ⇒ Поява тенденції до застою – зменшення інтересу до впровадження найновіших технологій.
- ⇒ Встановлення високих цін, отримання монопольних надприбутків і перерозподіл національного доходу на користь монополій.
- ⇒ Намагання отримати великі прибутки не через зниження витрат виробництва, а за допомогою підвищення цін на продукцію

МОНОПОЛЬНА ВЛАДА ТА АНТИМОНОПОЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Ознаки монополізму

- Високий рівень концентрації виробництва та капіталу у галузі.
- Висока частка у ринковому виробництві даної продукції.
- Панівне становище однієї фірми (монополія) або декількох фірм (олігополія) на ринку певного товару.
- Реалізація монопольної влади завдяки можливості впливати на ціну товару, встановлюючи високі монопольні ціни на свої товари і отримуючи монопольний надприбуток

Показники монопольної влади

Індекс Лернера – розглядає високий прибуток, як ознаку монополії, розраховується як частка прибутку у монопольній ціні

Індекс Герфідалья-Ніршмана – вимірює концентрацію ринку, оцінюючи частку продажу фірми у процентах і підсумовує ці частки, піднесені до квадрату

Антимонопольна політика як напрям державного регулювання передбачає використання економічних, адміністративних, соціальних та законодавчих заходів держави з метою обмеження монополізації економіки

Антимонопольне регулювання ринкової економіки

Економічні заходи – контроль за цінами та обсягами виробництва; підвищення оподаткування прибутків монополій; вплив на умови входження фірми у галузь

Адміністративні заходи – демонополізація, тобто організаційний розподіл великих виробничих монопольних об'єднань; екологічне регулювання діяльності монополій

Соціальні заходи – гарантування безпеки товарів для споживачів

Законодавчі заходи

- Закони України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (1992 р.), «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.), «Про природні монополії» (2000 р.), «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.)
- Створення антимонопольного комітету для реалізації антимонопольної політики. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» (1993 р.)

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що таке конкуренція? Які ви знаєте види конкуренції?
2. Охарактеризуйте позитивні і негативні наслідки конкуренції.
3. Які ви знаєте методи конкурентної боротьби?
4. Які особливості ціноутворення в ринкових умовах?
5. Які ви знаєте ознаки ринку досконалої конкуренції?
6. Вважається, що досконала конкуренція – це ідеальна ринкова структура. Якщо це так, то чому так важливо зрозуміти дію досконало конкурентних ринків?
7. Що означає недосконала конкуренція?
8. В чому суть чистої монополії?
9. Поясніть причини виникнення монополій.
10. Обґрунтуйте позитивні та негативні наслідки монополізації економіки.
11. Які ознаки ринку монополістичної конкуренції?
12. Назвіть основні ознаки ринку олігополістичної конкуренції.
13. Чому необхідне антимонопольне регулювання економіки? В чому його суть?
14. Визначте на якому ринку вища монопольна влада:
 - а) на ринку функціонує 5 фірм, кожна з яких має однакову частку у ринковому обсязі виробництва продукції;
 - б) на ринку функціонує 5 фірм, причому перша фірма виробляє 5% від ринкового обсягу продукції, друга – 10%, третя – 15%, четверта – 20%, п'ята – 50%.
15. До якої ринкової структури ви віднесете ринок побутової техніки і ринок комп'ютерів?
16. Ваша фірма функціонує в умовах монополістичної конкуренції і є однією із 100 фірм, які на ринку надають послуги ксерокопіювання (продукт диференційований). Які методи конкурентної боротьби ви використаєте, коли ціна паперу, який вам постачають, зросте? Чи зміните ви свою поведінку на ринку, надаючи послуги ксерокопіювання, за умови, що витрати всіх фірм збільшилися через зростання ціни на папір?

ТЕМА 9. СУЧАСНА НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК ОБ'ЄКТ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ. ОСНОВНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

*Економіка кожної країни - це велика система,
в якій багато різних галузей і кожна з них
щось виробляє - промислову продукцію, послуги і так
далі, які передаються іншим галузям. Кожна ланка,
компонент системи можуть існувати тільки тому,
що він одержують щось від інших. Це як розклад поїздів –
звідки, куди, в котрій годині приїздить.*

Василь Леонт'єв

*Великий дохід – це найкращий рецепт
щастя, про який я коли-небудь чула.*

Джейн Остен

Досі мова йшла про економічні процеси, які здійснюються за участю ринкових суб'єктів – домогосподарств та фірм (підприємств), тобто про формування витрат виробництва та прибутку, про доходи та видатки сім'ї, попит на окремий товар і його пропозицію тощо. Проблеми, які цікавлять економічну науку, розглядаються не тільки на рівні окремих ринкових суб'єктів, але і на рівні функціонування всієї національної економіки, тобто на рівні макроекономіки. Макроекономічний аналіз передбачає розгляд зайнятості та безробіття, інфляційних процесів, проблем економічного зростання, роль державного регулювання з використанням фіскальної та грошово-кредитної політики. Новий розділ починаємо темою, де національна економіка розглядається як єдине ціле, а її функціонування аналізується на основі системи національних рахунків.

Мета вивчення теми – з'ясування предмету та функцій макроекономіки, опанування студентами методів розрахунку макроекономічних показників.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: макроекономіка, валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, додана вартість, проміжні і кінцеві товари, чистий внутрішній продукт, національний дохід, валові приватні внутрішні інвестиції, чистий експорт, амортизаційні відрахування, дефлятор ВВП, номінальний ВВП, реальний ВВП;

вміти: виділяти основні макроекономічні цілі економічної системи; пояснити, чим характеризується система національних рахунків; підраховувати основні макроекономічні показники, номінальний та реальний ВВП; проаналізувати динаміку ВВП в Україні в 90-і роки ХХ ст. і на початку ХХІ ст.; визначати вплив рівня цін на вимірювання результатів економічного розвитку.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Макроекономіка досліджує господарську діяльність та взаємодію всієї сукупності економічних суб'єктів, тобто національну економіку в цілому. **Національна економіка** – це сукупність домогосподарств, підприємств, відповідних державних інституцій і установ, об'єктів інфраструктури у межах певного природного середовища й державної території. Національна економіка характеризується галузевою структурою. Виділяють галузі матеріального й нематеріального виробництва.

Об'єктом макроекономіки є не просто національна економіка взагалі, а її відповідний тип економічної системи, зокрема, змішана економіка. **Предметом макроекономіки** є *механізм функціонування національної економіки та способи впливу держави на функціонування економічної системи.*

Макроекономіка вивчає поведінку не окремих суб'єктів ринку, а їх сукупності, які називаються агрегатами, або секторами. *Сектор домогосподарств, підприємницький сектор, державний сектор та сектор закордону є суб'єктами макроаналізу, їх взаємодію і вивчає макроекономічна теорія.*

Макроекономіка вивчає агреговані макроекономічні показники, такі як загальний обсяг виробленої продукції, сукупні видатки, сукупні доходи, загальний рівень цін, загальний рівень зайнятості тощо. Макроекономічна теорія особливу увагу приділяє **чотирьом сферам економіки**: *сфері виробництва, сфері зайнятості, сфері цін, сфері зовнішньоекономічних зв'язків.* Таким чином, макроекономіка виявляє залежності між сферами та макроекономічними показниками.

Макроекономіка як наука виконує ті самі **функції**, що і економічна теорія в цілому – *пізнавальну, методологічну, прогностичну, виховну та практичну.* Зокрема, практична функція реалізується в тому, що макроекономіка виступає теоретичною основою економічної політики держави. Проблеми, пов'язані з визначенням цілей та пріоритетів економічної політики, істотно впливають на методи державного регулювання економіки.

Цілі макроекономічної політики зумовлені реальними економічними проблемами, які постають в кожній національній економіці. Із названих загально визначених дев'яти цілей економічної політики, які ми розглядали в темі 1, економісти пропонують виділити п'ять - *стабільне економічне зростання, повна зайнятість, стабільний рівень цін, бездефіцитний державний бюджет, рівновага торговельного і платіжного балансу.* Ці цілі називають «магічним п'ятикутником». Його магічність полягає в тому, що в довгостроковій перспективі досягти названих цілей не може жодна економічна система, оскільки економічне зростання може змінитися економічним спадом, повна зайнятість – циклічним безробіттям, а ціни мають схильність до зростання.

Розвиток національної економіки проявляється у зростанні національного багатства. **Національне багатство** - це сума нагромаджених матеріальних благ та нематеріального багатства, які створені працею за весь історичний період розвитку країни. Національне багатство є одним з найважливіших показників економічної могутності країни, воно відображає потенційні можливості суспільства щодо подальшого матеріального та духовного розвитку.

У структурі національного багатства виділяють матеріальне багатство (виробничий капітал, основний капітал нематеріальної сфери, державні резерви, товарні запаси, особисте майно населення, а також природні ресурси, залучені до господарського обороту) та нематеріальне багатство (нагромаджений виробничий досвід; науково-технічні досягнення; освітній, інтелектуальний та культурний потенціал нації; художні, літературні, історичні та архітектурні цінності; інформаційні ресурси; фонд здоров'я нації тощо).

Структура, масштаби та якісний рівень національного багатства постійно змінюються. В процесі кількісного і якісного зростання національного багатства нині важливого значення набуває раціональне використання матеріального багатства разом із нематеріальними активами, оскільки від цього залежать темпи зростання національного продукту, а відповідно рівень життя у суспільстві, фізичний і духовний стан людини.

Загальновизнаним показником стану економіки є сукупний річний обсяг товарів і послуг, який вироблені в національній економіці і вимірюється показником ВВП. **ВВП** вимірює ринкову вартість всього обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених на економічній території країни за один рік.

ВВП не враховує вартість проміжних товарів, а також державних та приватних трансфертних платежів (пенсій, стипендій, допомоги по безробіттю тощо), операцій з цінними паперами (акціями, облігаціями), продаж вживаних речей, позаринкову діяльність, результати функціонування тіньової економіки.

ВВП обчислюють трьома методами: за доданою вартістю (виробничий метод); за витратами (метод кінцевого використання); за доходами (розподільний метод).

Виробничий метод передбачає обчислення ВВП як суми доданої вартості на всіх стадіях виробництва товарів і послуг.

За витратами ВВП обчислюють як суму видатків, необхідних для купівлі всього річного обсягу виробництва – споживчі витрати домогосподарств, валові інвестиції, державні витрати, чистий експорт.

За доходами ВВП визначають як суму грошових доходів, отриманих у процесі виробництва продукції протягом року. Такими доходами є заробітна плата найманих працівників, рента, процент, прибуток, а також непрямі податки на бізнес та амортизаційні відрахування. Оскільки, видатки ринкових суб'єктів на купівлю продукту є доходом для тих, хто вклав людські й матеріальні ресурси у виробництво цього продукту та його продаж на ринку, то усі методи обчислення ВВП дають однаковий результат.

На основі ВВП можна розрахувати цілу низку макроекономічних показників, зокрема, валовий національний продукт (ВНП), чистий внутрішній продукт (ЧВП), національний дохід.

ВНП – це ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених національними виробниками протягом року як на території певної країни, так і за її межами. Відмінність між ВВП і ВНП полягає у так званих *іноземних факторних доходах*, які є різницею між надходженнями на фактори виробництва від решти світу (прибутки, зарплата, зароблені резидентами за кордоном) і платежами за

фактори виробництва решті світу (прибутки, зарплата, зароблені іноземцями в цій країні).

$VNP = BVP + \text{надходження за фактори з-за кордону} - \text{платежі за фактори за кордон.}$

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) становить ринкову вартість щорічного обсягу продукції, виробленої у країні, за вирахуванням відрахувань на споживання капіталу:

$$ЧВП = BVP - \text{амортизація.}$$

Національний дохід (НД) – це сума доходів, зароблених власниками ресурсів, що належать до певної нації, незалежно від того, де ці ресурси використовуються – у власній країні чи за кордоном:

$$НД = BVP - \text{амортизація} - \text{непрямі податки на бізнес;}$$

$$НД = ЧВП - \text{непрямі податки на бізнес.}$$

Національний дохід можна також прямо одержати додаванням усіх факторних доходів резидентів — заробітної плати, ренти, процента та прибутку:

$$НД = \text{заробітна плата найманих працівників} + \text{рента} + \text{процент} + \text{прибуток.}$$

На динаміку макроекономічних показників впливають як зміна фізичних обсягів виробництва, так і зміна цін. Тому розмежовують номінальний та реальний ВВП.

Номінальний ВВП – це ВВП, виражений в поточних цінах на момент вимірювання.

Реальний ВВП – ВВП з поправкою на зміну рівня цін, тобто ВВП, розрахований у цінах базового року. Отже, на величину номінального ВВП впливають зміни фізичного обсягу виробництва і цін, а на величину реального ВВП — лише зміни обсягу виробництва.

Коригування номінального ВВП на інфляцію чи дефляцію здійснюється за допомогою індексу споживчих цін та індексу цін ВВП (ВВП-дефлятора)

Індекс споживчих цін характеризує рівень інфляції, обчислюється за формулою:

$$ІЦ = \frac{\text{вартість споживчого кошика поточного року}}{\text{вартість споживчого кошика базового року}} \times 100\%.$$

ВВП-дефлятор визначається за формулою:

$$\text{ВВП-дефлятор} = \frac{\text{вартість ринкового кошика ВВП поточного року}}{\text{вартість ринкового кошика ВВП базового року}} \times 100\%.$$

Хоча існує відмінність між цими двома індексами, проте вона є незначною, обидва індекси відображають тенденцію та швидкість зміни цін. На практиці частіше використовують ВВП-дефлятор, відповідно реальний ВВП визначається за формулою:

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{ВВП-дефлятор}} \times 100\%.$$

Темп зростання реального ВВП визначають за формулою:

$$\begin{aligned} \text{Темп зростання реального ВВП} &= \\ &= \text{Темп зростання номінального ВВП} - \text{Темп зростання цін.} \end{aligned}$$

Зведення номінального ВВП до реального відбувається через інфлювання та дефлювання. Якщо дефлятор ВВП більший за одиницю, то процес зведення номінального ВВП до реального називають дефлюванням. Якщо дефлятор ВВП менший за одиницю, то зведення номінального ВВП до реального називають інфлюванням. Реальний ВВП дає об'єктивно правильну інформацію про національне виробництво.

МАКРОЕКОНОМІКА: ПРЕДМЕТ ТА ОБ'ЄКТ

Предмет макроекономіки

Макроекономіка – це розділ економічної теорії, який вивчає закономірності розвитку національної економіки та способи впливу держави на функціонування економічної системи

Національна економіка – це сукупність домогосподарств, підприємств, відповідних державних інституцій і установ, об'єктів інфраструктури у межах певного природного середовища й державної території

Співвідношення між обсягами продукції, які вироблені в окремих галузях, називають **галузевою структурою національної економіки**.

Галузь економіки - сукупність підприємств, установ і організацій, які виробляють однорідну продукцію або послуги і різняться характером виконуваних функцій

Об'єкт макроекономіки

Не просто національна економіка, а відповідний тип економічної системи, зокрема, **змішана економіка**, що ґрунтується на поєднанні різних форм власності та двох механізмів макрорегулювання: ринкового й державного

Суб'єкти макроаналізу

- Сектор домашніх господарств
- Підприємницький сектор
- Державний сектор
- Зовнішньоекономічний сектор

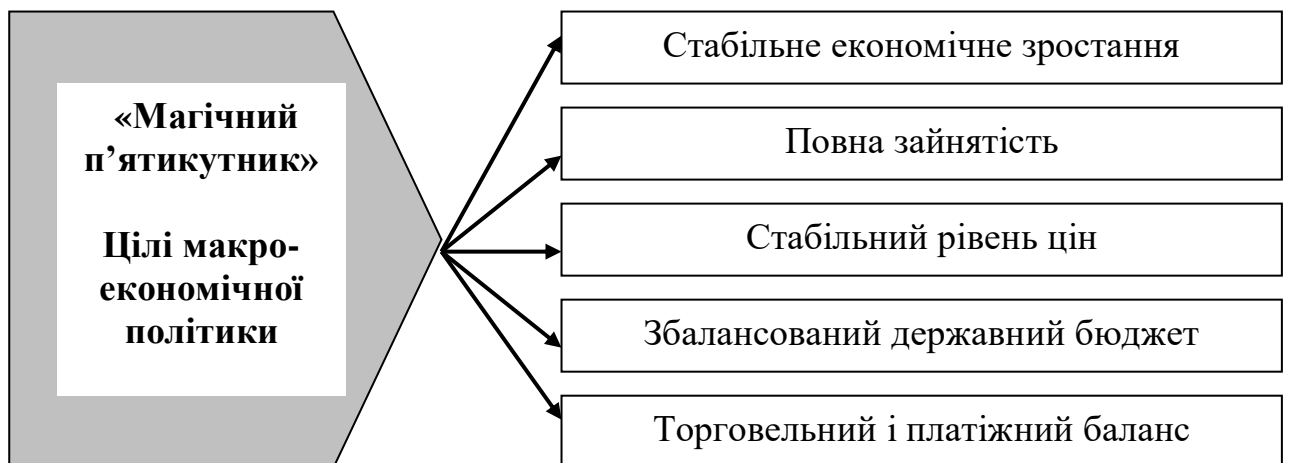
Сфери макроекономіки

Сфера виробництва	Макроекономіка досліджує динаміку обсягів національного виробництва, фактори й наслідки економічного зростання, причини економічного спаду та причини циклічного розвитку економіки
Сфера зайнятості	Макроекономіка досліджує рівень зайнятості та безробіття, причини безробіття та його наслідки
Сфера цін	Макроекономічна теорія аналізує динаміку рівня цін в країні, причини їх зростання та наслідки
Сфера зовнішньоекономічних зв'язків	Макроекономіка досліджує досягнення зовнішньої рівноваги, динаміку валютних курсів тощо

ФУНКЦІЇ МАКРОЕКОНОМІКИ. МАКРОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ЦІЛІ

Макроекономічна політика держави – це цілісна система цілей, напрямів і методів регулювання, які використовує держава з метою забезпечення стабільного розвитку економіки

НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО ТА ЙОГО СТРУКТУРА

Національне багатство - сукупність створених і нагромаджених у країні працею всього суспільства різних благ, рівня освіти, виробничого досвіду, майстерності, творчого обдарування населення та інших цінностей, включаючи природні ресурси

Структура національного багатства

Матеріальне багатство

- виробничий капітал;
- основний капітал нематеріальної сфери – освіти, охорони здоров'я, культури, спорту;
- державні резерви, в тому числі й страхові резерви;
- товарні запаси в країні;
- особисте майно населення – житло, предмети тривалого використання;
- природні ресурси, які залучені до господарського обороту

Нематеріальне багатство

- нагромаджений виробничий досвід;
- досягнення науково-технічної думки;
- освітній та інтелектуальний потенціал нації;
- культурний потенціал;
- художні та літературні надбання;
- історичні та архітектурні цінності;
- інформаційні ресурси;
- потенціал здоров'я нації тощо

Національне багатство

Є результатом функціонування суспільства за весь історичний період розвитку

Є одним з найважливіших показників економічної могутності країни

В процесі розвитку та нагромадження воно не тільки кількісно і якісно зростає, а й постійно оновлюється

Воно відображає потенційні можливості суспільства щодо подальшого матеріального та духовного розвитку

У XXI ст. постійно зростатиме роль і значення нематеріального багатства (інтелектуального капіталу) у житті і розвитку суспільства

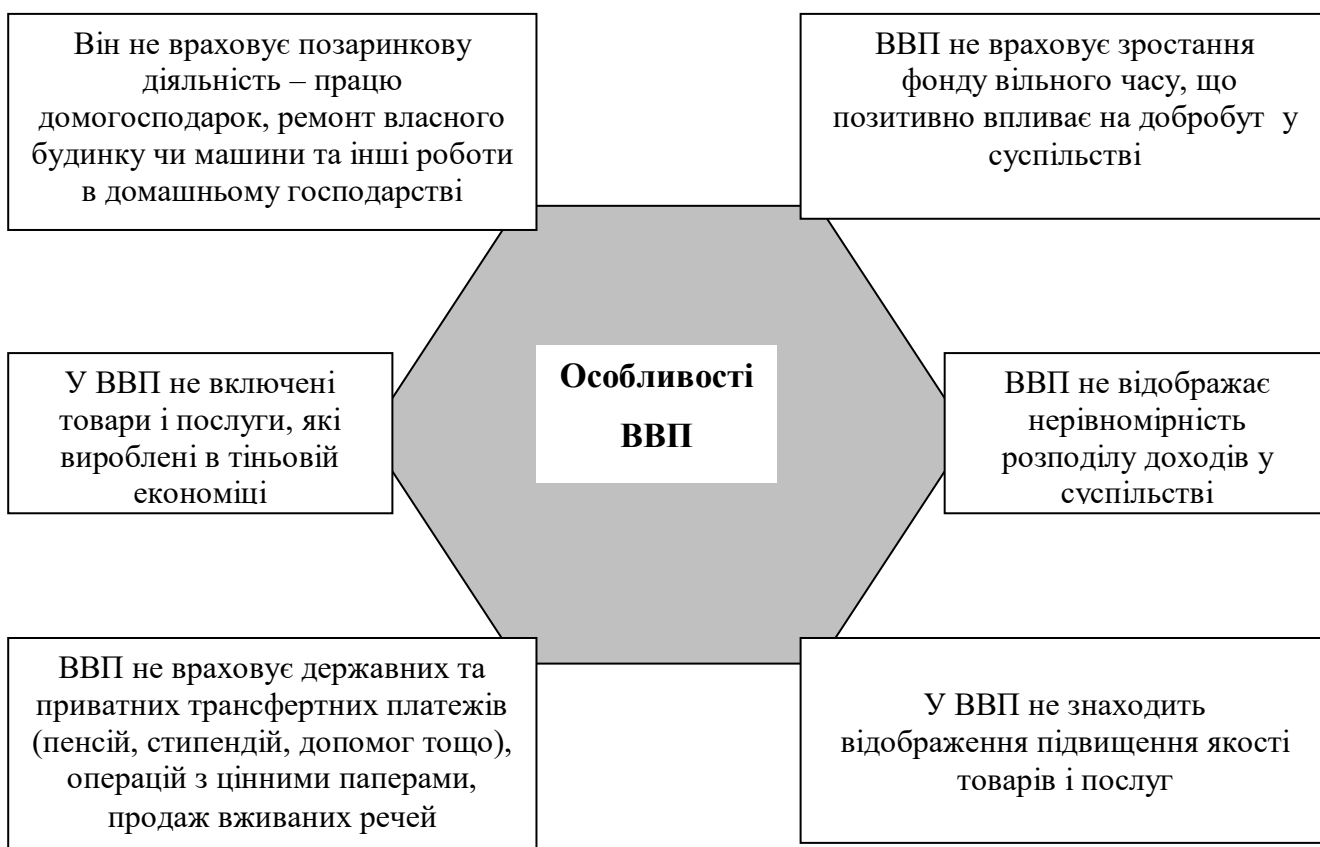
ВВП ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

ВВП – ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених на території певної країни протягом року національними і іноземними виробниками

Кінцеві продукти – це товари і послуги, які купуються для кінцевого споживання, а не для подальшої обробки чи переробки

Проміжні продукти – товари і послуги, що купуються для перепродажу, первинного оброблення або виготовлення з них готового виробу протягом даного року

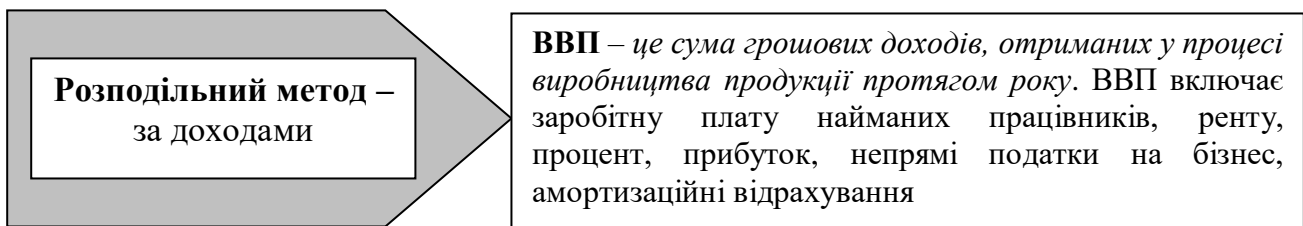
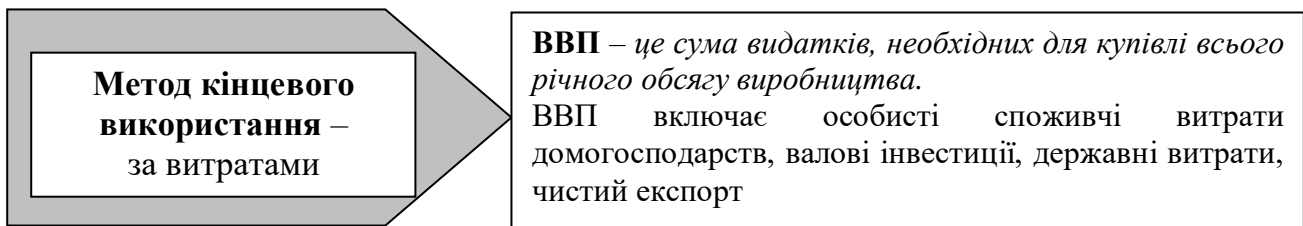
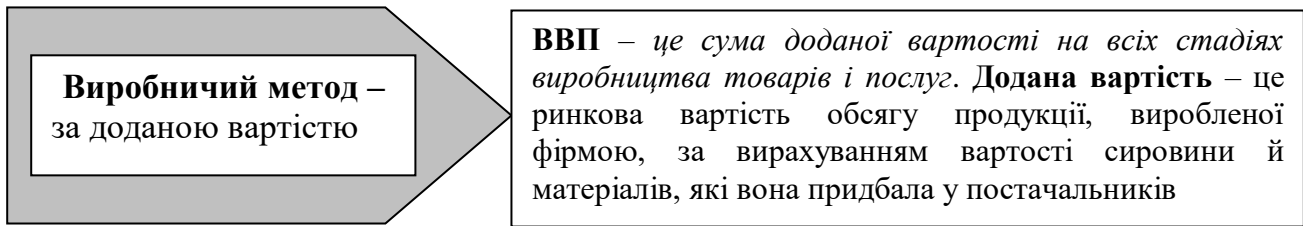
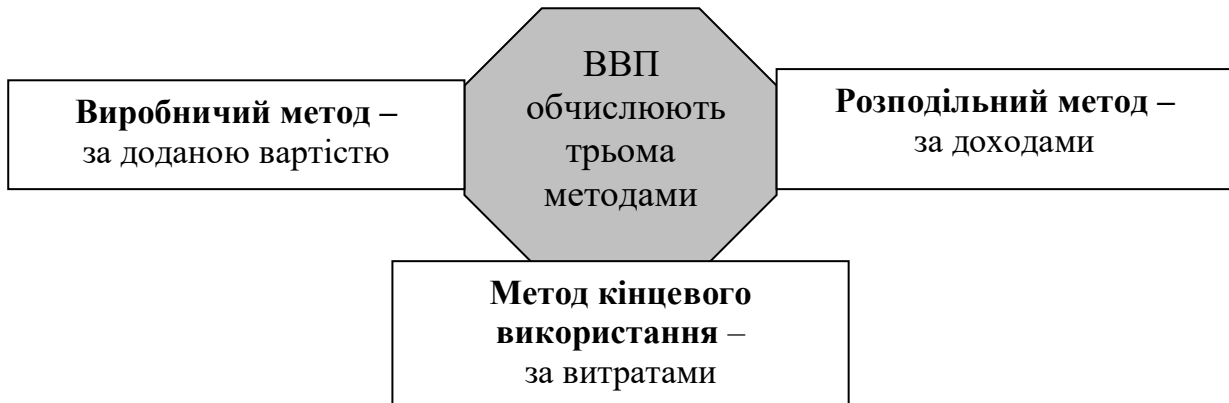
ВВП та рівень добробуту

Показник ВВП не враховує стану здоров'я наших дітей, шкільних оцінок, радості й веселощів. До нього не входить краса поезії або міцність сімейних уз, інтелектуальний рівень політичних дискусій або чесність державних мужів. У ньому немає нічого від нашої сміливості, від нашої мудрості і відданості Батьківщині. Вн містить у собі все, крім того, що робить наше життя прекрасним.

Р.Кеннеді

МЕТОДИ ОБЧИСЛЕННЯ ВВП

ІНШІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

Валовий національний продукт (ВНП) - ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених національними виробниками протягом року як на території певної країни, так і за її межами.

$$\text{ВНП} = \text{ВВП} + \text{надходження за фактори з-за кордону} - \text{платежі за фактори за кордон}$$

ВВП		
Виробництво на території країни		Продукція підприємств національної економіки за кордоном
Продукція іноземних підприємств	Продукція підприємств національної економіки	
ВНП		

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – це ринкова вартість щорічного обсягу продукції, виробленої у країні, за вирахуванням відрахувань на споживання капіталу.

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - \text{амортизація}$$

Національний дохід (НД) – це сума доходів, зароблених власниками ресурсів, що належать до певної нації, незалежно від того, де ці ресурси використовуються – у власній країні чи за кордоном.

$$\text{НД} = \text{ВВП} - \text{амортизація} - \text{непрямі податки на бізнес}$$

$$\text{НД} = \text{ЧВП} - \text{непрямі податки на бізнес}$$

$$\text{НД} = \text{заробітна плата найманих працівників} + \text{рента} + \text{процент} + \text{прибуток}$$

ВВП					
Амортизація	Непрямі податки на бізнес	Заробітна плата найманих працівників	Рента	Процент	Прибуток
Чистий внутрішній продукт					
Національний дохід					

НОМІНАЛЬНИЙ І РЕАЛЬНИЙ ВВП

Номінальний ВВП – це ВВП, виражений в поточних цінах на момент вимірювання

Реальний ВВП – ВВП з поправкою на зміну рівня цін, тобто ВВП, розрахований у цінах базового року.

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{ВВП – дефлятор}} \times 100\%$$

$$\text{ВВП-дефлятор} = \frac{\text{вартість ринкового кошика ВВП поточного року}}{\text{вартість ринкового кошика ВВП базового року}} \times 100\%$$

Таблиця 9.1

Динаміка ВВП в Україні у 1992-2007 рр.

Роки	Номінальний ВВП, млрд крб/ грн	Реальний ВВП, відсотків до попереднього року		ВВП-дефлятор, відсотків до попереднього року
		Реальний ВВП	Реальний ВВП у розрахунку на одну особу	
	млрд крб			
1992	5033	90,1	89,8	1866,0
1993	148273	85,8	85,7	3435,4
1994	1203769	77,1	77,4	1053,5
1995	5451642	87,8	88,5	515,5
	млн грн			
1996	81519	90,0	90,7	166,2
1997	93365	97,0	97,8	118,1
1998	102593	98,1	98,8	112,1
1999	130442	99,8	100,6	127,3
2000	170070	105,9	106,7	123,1
2001	204190	109,2	111,1	109,9
2002	225810	105,2	106,3	105,1
2003	267344	109,6	110,5	108,0
2004	345113	112,1	113,0	115,1
2005	441452	102,7	103,5	124,5
2006	544153	107,3	108,1	114,8
2007	720731	107,9	108,6	122,7

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Дайте розуміння макроекономіки.
2. Які ви знаєте основні цілі макроекономіки?
3. Проаналізуйте взаємозв'язок між цілями макроекономіки.
4. Який взаємозв'язок між макроекономікою і економічною політикою держави?
5. У чому сутність національного багатства?
6. Які основні елементи національного багатства?
7. Дайте характеристику основних показників макроекономіки.
8. Що таке повторний рахунок? Чи існує він при обчисленні ВВП?
9. В чому відмінність між ВВП і ВНП?
10. В чому відмінність між номінальним і реальним ВВП?
11. Ринкова вартість всіх кінцевих благ, вироблених в певній країні протягом року - це:
 - а) валовий внутрішній продукт;
 - б) чистий внутрішній продукт;
 - в) національний дохід;
 - г) чистий національний продукт.
12. Якщо ВНП України перевищує ВВП, то:
 - а) реальний ВВП перевищує номінальний ВВП;
 - б) виробництво проміжних товарів і послуг перевищує виробництво кінцевих товарів і послуг;
 - в) українські фактори виробництва створюють за кордоном більше доходу, ніж іноземні фактори виробництва в Україні;
 - г) іноземні фактори виробництва створюють в Україні більше доходу, ніж українські фактори виробництва за кордоном.
13. За наведеними даними обчисліть обсяг ВВП за доходами: заробітна плата – 17 млн грн, прибуток підприємств – 21 млн грн, валові інвестиції – 14 млн грн, рента – 4 млн грн, амортизаційні відрахування – 20 млн грн, дивіденди – 6 млн грн, непрямі податки на бізнес – 25 млн грн, відсотки за кредитами – 7 млн грн, державні закупівлі товарів – 5 млн грн, трансфертні виплати населенню – 8 млн грн, споживчі витрати – 27 млн грн.
15. ВВП країни в 2000 р. дорівнював 1111,8 умовних грошових одиниць. Загальна сума державних витрат, витрат приватного бізнесу і чистого експорту дорівнювала 523,9 умовних грошових одиниць. Яку частку в ВВП країни становили споживчі витрати? Поясніть сутність споживчих витрат.

ТЕМА 10. МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

*Людина, що хоче працювати, але не може
знайти роботу, можливо, є найсумнішим
виявом нерівності в суспільстві.*

Томас Карлайль

*Питання економічного зростання не є новим,
окрім нових форм вираження цієї старої проблеми.*

Джеймс Тобін

Забезпечення стабільного економічного зростання і підвищення життєвого рівня громадян є найскладнішим і найважливішим завданням національної економіки. Проте економічне зростання у більшості країн із ринковою економікою протягом останніх двох століть не було безперервним, економічні піднесення чергувалися із спадами розвитку економіки. Нестабільність обсягів національного виробництва, зайнятості, цін є важливою проблемою функціонування національної економіки.

Мета вивчення теми – з'ясування суті макроекономічної нестабільності, характеру та основних причин циклічного розвитку економіки, сутності безробіття та інфляції, а також їх причин і наслідків.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: економічний цикл, фази економічного циклу, короткі, середні та довгі цикли, інфляція, види інфляції, гіперінфляція, дефляція, стагфляція, зайнятість, безробіття, фрикційне, структурне і циклічне безробіття, повна зайнятість, закон Оукена, економічне зростання, типи економічного зростання;

вміти: проаналізувати фази економічного циклу та циклічний розвиток національної економіки за 1991-2009 роки; пояснити причини інфляції, відмінність між відкритою і прихованою інфляцією; застосовувати правило величини 70; обчислювати показники інфляції; розраховувати рівень зайнятості і рівень безробіття; обчислити економічні втрати від циклічного безробіття, використовуючи закон Оукена; пояснити фактори економічного зростання; аналізувати, оцінювати та розраховувати темпи економічного зростання; проаналізувати фактори економічного зростання в Україні.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Для будь-якої національної економіки особливо актуальною є проблема економічного зростання. Однак у економічному розвитку роки швидкого підйому змінюються періодами уповільненого руху, економічного спаду (кризи) та застою. Коливання в русі суспільного виробництва, що регулярно повторюються протягом певного періоду часу означають *циклічний характер його розвитку*. Тривалість циклу визначають від однієї кризи до наступної або від одного піку підйому до наступного.

Причини циклічних коливань економісти різних часів пояснювали з різних позицій. Сьогодні прийнято вважати, що необхідно розмежовувати і враховувати сукупність чинників – зовнішніх і внутрішніх. До зовнішніх чинників відносять чинники, які є за межами економічної системи (сонячні плями, війни, політичні перевороти, відкриття нових родовищ цінних ресурсів, освоєння нових територій, міграція населення, наукові та технічні відкриття), внутрішні чинники мають місце в середині самої економічної системи (фізичний строк служби основного капіталу, нестабільність споживчих витрат, нестабільність інвестиційних витрат, економічна політика держави).

Економічний цикл – це регулярні коливання рівня ділової активності, коли за зростанням активності настає її падіння, яке знову змінюється зростанням. Економічні цикли характеризуються періодичними коливаннями рівнів зайнятості, виробництва, інфляції та інших макроекономічних показників.

Економічні цикли суттєво відрізняються один від одного за тривалістю, зокрема, розрізняють *сезонні коливання, малі, середні та великі цикли*. Короткі, середні та довгі цикли економічного розвитку не суперечать одні одним, а взаємодіють між собою.

Спад, депресія, пожвавлення та піднесення – це поняття, які означають чотири фази економічного циклу, які змінюють одна одну. Фази економічного циклу характеризують показники економічної активності, зокрема, обсяг ВВП, зайнятість населення та рівень безробіття, загальний рівень цін, курс акцій найбільших корпорацій, завантаження виробничих потужностей, рівень доходів, прибутки фірм та обсяги чистих інвестицій.

Проблема циклічності завжди привертала увагу вчених-економістів, і сьогодні вона залишається однією із центральних проблем економічної теорії та практики. В сучасних умовах держава проводить політику згладжування економічних коливань в національній економіці, використовуючи грошово-кредитну політику, фіскальну політику, політику заробітної плати та тарифів, політику державних інвестицій.

Одними з основних індикаторів національної економіки є зайнятість і безробіття. Вони відображають, як в суспільстві використовуються ресурси праці, а відповідно і можливості економічного росту.

Безробіття – складне соціально-економічне явище, що пов'язане із незайнятістю частини працездатного населення. Воно зумовлене комплексом причин, які виникають в результаті порушення відповідності між попитом і пропозицією на ринку праці.

Залежно від причин, що зумовлюють безробіття, розрізняють фрикційне, структурне і циклічне безробіття. Економісти вважають, що фрикційне і структурне безробіття неминучими, оскільки це природна потреба економіки. Тому фрикційне і структурне безробіття називають природним безробіттям. Зайнятість за наявності лише природного безробіття, тобто відсутності циклічного безробіття називають **повною зайнятістю**.

Рівень безробіття за повної зайнятості називають **природним рівнем безробіття**, який зараз в країнах Заходу становить 5-6%. Реальний обсяг національного продукту, який може бути вироблений в умовах повної зайнятості,

тобто при існуванні природного рівня безробіття називається виробничим потенціалом економіки, або потенційним національним продуктом.

Циклічне безробіття зумовлене кризовими явищами в економіці, скороченням сукупного попиту, відповідним скороченням обсягів виробництва та зменшенням зайнятості. На відміну від фрикційного і структурного безробіття, для яких характерним є наявність відповідності між кількістю бажаючих працювати та наявними робочими місцями, для циклічного безробіття характерним є те, що кількість бажаючих знайти роботу, переважає кількість наявних вакансій.

Надмірне безробіття призводить до значних економічних і соціальних втрат. До негативних економічних наслідків слід віднести відставання фактичного ВВП від його потенційного рівня, зростання навантаження на державні фінанси, оскільки зростають виплати по безробіттю з державного бюджету, зниження реальних доходів населення. Економічні втрати ВВП від циклічного безробіття можна обчислити, використовуючи закон Оукена, згідно якого кожний 1% безробіття понад природний рівень зумовлює відставання фактичного ВВП від потенційного на 2,5%. Негативними соціальними наслідками безробіття є зростання психічних захворювань, споживання алкоголю, збільшення злочинності і самогубств, зростання соціальної напруги у суспільстві.

Все це вказує на необхідність розв'язання проблеми безробіття на державному рівні. В умовах циклічного безробіття держава повинна, по-перше, стимулювати економічне зростання, а по-друге, посилити регулювання ринку праці за допомогою організації роботи служби зайнятості (працевлаштування незайнятого населення та надання допомоги по підготовці та перепідготовці кадрів), правового забезпечення трудових відносин та організації соціального захисту безробітних.

Ще однією макроекономічною проблемою є нестабільність загального рівня цін в національній економіці. **Інфляція** – це зростання загального рівня цін, яке проявляється в знеціненні паперових грошей, тобто зниженні їх купівельної спроможності. Однією з характеристик інфляції є те, що при зростанні загального рівня цін ціни на окремі товари і ресурси можуть зростати високими темпами, на інші – низькими темпами, а на деякі товари і ресурси ціни можуть навіть знижуватись.

Існують різні погляди на причини інфляції. Зокрема *до причин інфляції* відносять, по-перше, надмірний попит, який перевищує виробничі можливості в країні, по-друге, зростання витрат виробництва в розрахунку на одиницю продукції; по-третє, існування надмірної кількості грошей в обігу порівняно з пропозицією товарів і послуг.

Інфляцію класифікують за різними критеріями. Так, залежно від темпів інфляції розрізняють **помірну, галопуючу та гіперінфляцію**. Особливо гіперінфляція руйнівна впливає на виробництво, падає роль грошей в економіці, відбувається натуралізація господарських зв'язків, поширюються бартерні операції, порушуються фінансові та кредитні механізми.

Економісти за формами прояву розрізняють відкриту та приховану інфляцію.

Прихована інфляція властива економіці з адміністративним контролем над цінами і доходами і фактично виявляється у зникненні товару – ціни стабільні, а надлишок грошей трансформується в товарний дефіцит. Вона приховує і спотворює реальні економічні процеси, а отже, не дозволяє з ними боротися. Виходом може бути лише перевід прихованої інфляції у відкриту інфляцію, яку можна контролювати.

Відкрита інфляція притаманна країнам з ринковою економікою, де вільна взаємодія попиту і пропозиції призводить до відкритого зростання цін. Її наслідками є зниження реальних доходів людей, знецінення особистих заощаджень, перерозподіл доходів між кредиторами та позичальниками на користь останніх, скорочення обсягів виробництва та гальмування технічного прогресу тощо.

Подолати інфляцію не можна раз і назавжди. Тому антиінфляційне регулювання – постійна функція держави. **Метою антиінфляційної політики** є встановлення контролю над інфляцією. Заходи держави поділяються на компенсаційні (індексація доходів громадян, ставки відсотка та первісної суми інвестицій) та стабілізаційні. До стабілізаційних заходів відносяться проведення ефективної монетарної та фіскальної політики, стимулювання розвитку виробництва та підвищення його ефективності, структурна перебудова і конверсія військового виробництва, вдосконалення податкового законодавства, раціоналізація валютної політики та зовнішньоекономічної діяльності тощо.

У 90-х роках у країнах з перехідною економікою темпи зростання інфляції були найвищими у світі. В Україні інфляція у першій половині 90-х років була результатом одночасної дії багатьох чинників. Лібералізація цін у 1992 р. перетворила приховану інфляцію у відкриту. Для України в 1992-1993 роках була характерна гіперінфляція. Так, рівень інфляції становив у 1992 році 2100% на рік в 1993 році – 10256%. Для покриття дефіциту державного бюджету НБУ здійснював емісію грошової маси. Знецінення національної валюти і зростання попиту на іноземну валюту, подорожчання російських енергоносіїв негативно вплинуло на енергомістку економіку України і спричинило інфляцію витрат.

Застосування у першій половині 1994 р. адміністративних заходів для приборкання інфляції дещо уповільнило темпи зростання цін, але спричинило катастрофічне падіння обсягу національного виробництва в уже лібералізованій економіці. Продуману стабілізаційну політику уряд почав здійснюватися лише з кінця 1994 р., що дозволило НБУ в 1996 р. успішно здійснити грошову реформу і забезпечити в останні роки прийнятні темпи інфляції.

Центральною економічною проблемою, що постає перед усіма країнами, є економічне зростання. За його динамікою роблять висновки при розвиток національних економік, життєвий рівень населення, вирішення проблем обмеженості ресурсів.

Під економічним зростанням розуміють збільшення національного виробництва товарів і послуг за певний період часу. Графічно економічне зростання зображають переміщенням кривої виробничих можливостей вправо.

Основними **показниками економічного зростання** є абсолютний приріст реального ВВП, темп приросту реального ВВП, абсолютний приріст реального

ВВП в розрахунку на одну особу та темп приросту реального ВВП в розрахунку на одну особу.

Розрізняють два типи економічного зростання – **екстенсивний**, який забезпечується завдяки збільшенню обсягів застосовуваних факторів за попереднього рівня технології, та **інтенсивний**, коли збільшення виробництва товарів і послуг здійснюється завдяки підвищенню ефективності використання ресурсів. Насправді ці типи поєднуються, економісти виділяють змішаний (реальний) тип економічного зростання, який забезпечується завдяки збільшенню кількості застосовуваних факторів виробництва, кращого їх використанню та якісного вдосконаленню.

Економічне зростання визначають чотири групи чинників: чинники пропозиції, чинники попиту, чинники ефективності та неекономічні чинники, які взаємопов'язані і сукупно впливають на економічне зростання.

Економічне зростання має як позитивні, так і негативні наслідки. Економічне зростання дозволяє забезпечити більш високий рівень життя, полегшує вирішення проблеми обмеженості ресурсів, забезпечує вирішення не тільки економічних, але і соціальних проблем, визначає авторитет країни у світі. Разом з тим, економічне зростання завдає шкоди природному довкіллю, виснажує обмежені природні ресурси, не вирішує проблему справедливого розподілу, тобто проблему бідності, порушує стабільність і впевненість у завтрашньому дні, оскільки технологічні зміни вимагають постійної перекваліфікації працівників тощо.

Забезпечення стабільного економічного зростання в національній економіці є першочерговим важливим завданням макроекономіки і економічної політики держави.

Основними напрямками державного регулювання економічного зростання є сприяння структурній перебудові виробництва, зорієнтованій на прискорений розвиток галузей, які визначають науково-технічний прогрес; проведення антициклічної стабілізаційної політики; забезпечення розвитку фундаментальної науки, забезпечення соціальних гарантій та соціального захисту та збереження природного середовища та невідтворювальних ресурсів.

В сучасних умовах у світі виникла необхідність розробки нової політики та стратегії економічного зростання, спрямованої на вирішення глобальних проблеми сучасності, запобігання забрудненню навколишнього середовища, забезпечення не тільки теперішнього, але й майбутнього суспільства ресурсами, необхідними для задоволення його потреб. Світове співтовариство усвідомило необхідність переходу на принципи сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку обґрунтована в “Програмі дій “Порядок денний на XXI століття”, яка була прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку, що була проведена в Ріо-де-Жанейро у червні 1992 р.

Під сталим економічним розвитком розуміють такий розвиток, який забезпечуючи потреби нинішнього покоління, водночас не позбавляє майбутні покоління можливості задовольняти власні життєво необхідні потреби.

В економічному аспекті сталий розвиток має забезпечити ефективність та стійкість зростання.

В соціальному аспекті сталий розвиток має спрямовуватись на вирішення проблеми надмірної диференціації доходів у суспільстві, збереження культурних цінностей тощо.

В екологічному аспекті ця концепція передбачає збереження природних ресурсів і довкілля для майбутніх поколінь.

Перехід до сталого розвитку, необхідність якого вже усвідомили країни світу, є дуже важливим і для нашої країни. Справа в тому, що для реалізації його принципів в Україні є всі підстави. Це суттєво деградоване природне середовище, високий рівень забруднення, які проявляються у нераціональному використанні земельних, лісових, водних, біологічних ресурсів, поводженні з відходами, забруднені атмосфери, це також низький рівень життя населення та кризовий стан економіки.

СУТЬ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Економічні коливання – це зміни обсягу національного продукту, зайнятості й доходів, що спричиняються піднесеннями і спадами національної економіки. Вони є нерегулярними, і їх практично не можна прогнозувати з високим ступенем точності

Показники економічної активності

- динаміка ВВП і національного доходу;
- темпи зростання ВВП;
- динаміка промислового виробництва;
- загальний рівень цін;
- динаміка зайнятості населення та рівня безробіття;
- динаміка курсу акцій найбільших корпорацій;
- динаміка використання (завантаження) виробничих потужностей;
- рівень та динаміка реальних доходів населення;
- динаміка норми прибутку

Економічна кон'юнктура – це напрямок та ступінь зміни показників, що характеризують розвиток національної економіки

Причини циклічних коливань

Зовнішні чинники (екстерналії)

Це чинники, які є за межами економічної системи:

- сонячні плями;
- війни, політичні перевороти;
- відкриття нових родовищ цінних ресурсів; освоєння нових територій;
- міграція населення;
- наукові та технічні відкриття, інновації, значні прориви у технології

Зовнішні чинники (екстерналії)

Це чинники, які мають місце в середині економічної системи:

- фізичний строк служби основного капіталу;
- динаміка споживчих витрат, що зумовлює зміни обсягів виробництва та зайнятості;
- динаміка інвестицій;
- економічна політика держави

ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ ТА ЙОГО ФАЗИ

Економічний цикл – це регулярні коливання рівня ділової активності, коли за зростанням активності настає її падіння, яке знову змінюється зростанням

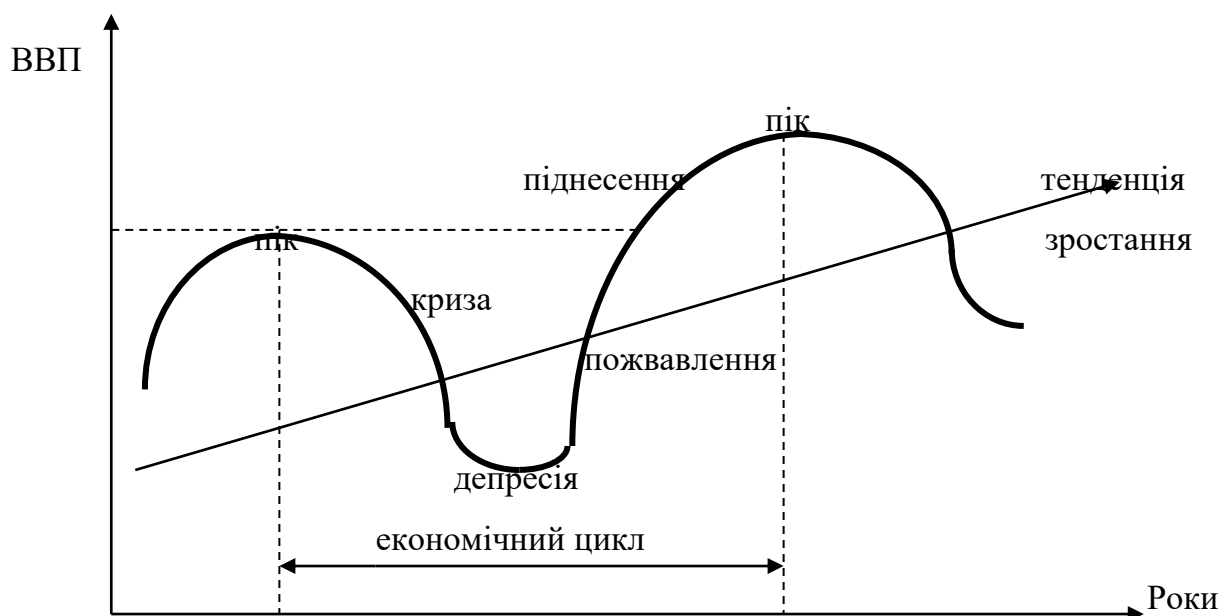

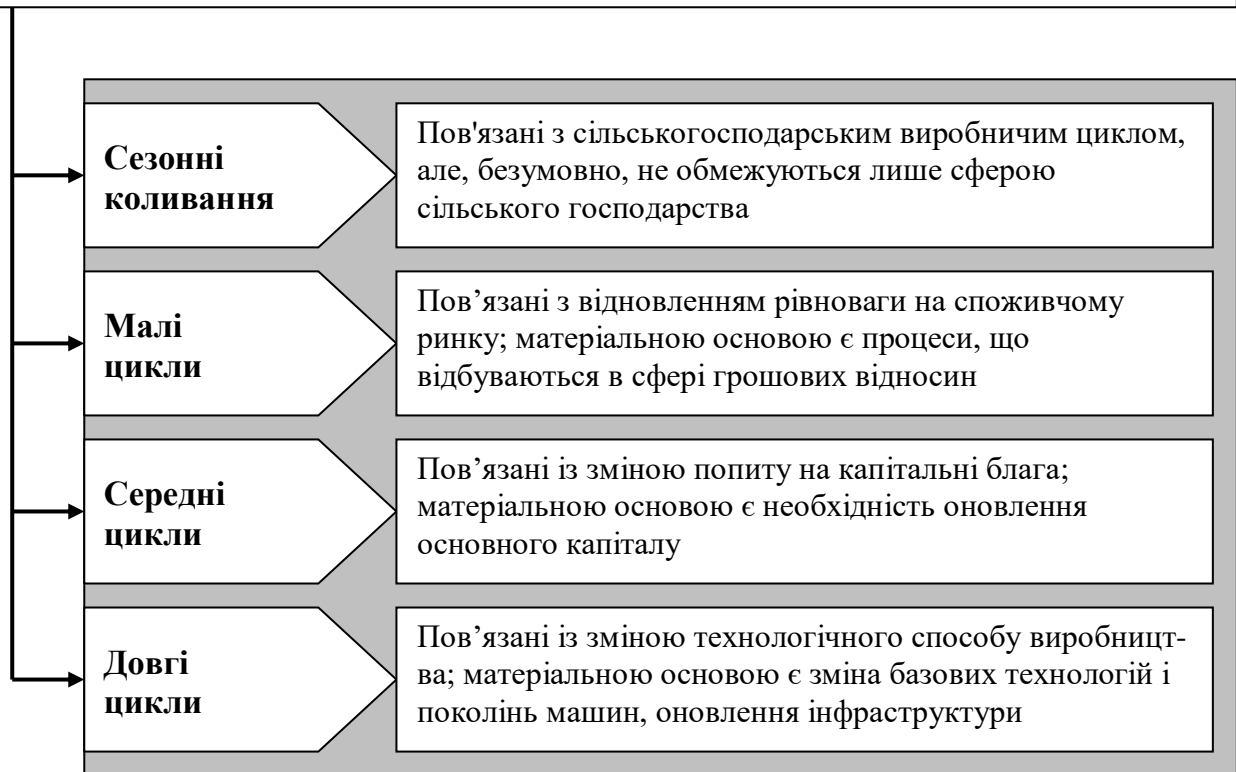
Рис.6.1. Циклічний розвиток економіки

Характеристика фаз економічного циклу

<p>Криза</p>	<p>Перевиробництво товарів порівняно з попитом. Падіння цін. Скорочуються обсяги виробництва. Банкрутства фірм. Зростає безробіття. Знижується реальна заробітна плата і життєвий рівень. Знижуються ціни на акції та інші цінні папери. Зростає ставка відсотка. Зменшуються прибутки та інвестиції</p>
<p>Депресія</p>	<p>Виробництво і зайнятість досягають найнижчого рівня. Припиняється подальший спад виробництва. Реалізація товарів поступово відновлюється, припиняється падіння цін. Низька заробітна плата, високий рівень безробіття. Обсяг виробництва дещо збільшується порівняно з кризою</p>
<p>Пожвавлення</p>	<p>Зростають інвестиції, обсяги виробництва, прибутків та кредитування економіки. Підвищуються реальні доходи та платоспроможний попит. Створюються нові робочі місця і скорочується безробіття. Посилюються оптимістичні очікування</p>
<p>Піднесення</p>	<p>Виробництво і зайнятість досягають найнижчого рівня. Припиняється подальший спад виробництва. Реалізація товарів поступово відновлюється, припиняється падіння цін. Низька заробітна плата, високий рівень безробіття. Обсяг виробництва дещо збільшується порівняно з кризою</p>

ВИДИ ТА НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ

Тривалість економічного циклу – це час між двома сусідніми вищими або двома сусідніми нижчими точками економічної активності.

Вплив циклічного розвитку на національну економіку

Позитивний вплив циклічного розвитку:

Криза здійснює оздоровчий вплив на економіку, стимулюючи технологічне та технічне оновлення виробництва, стимулює впровадження нових форм організації виробництва та менеджменту, сприяє створенню конкурентних умов і активізує економічне життя суспільства

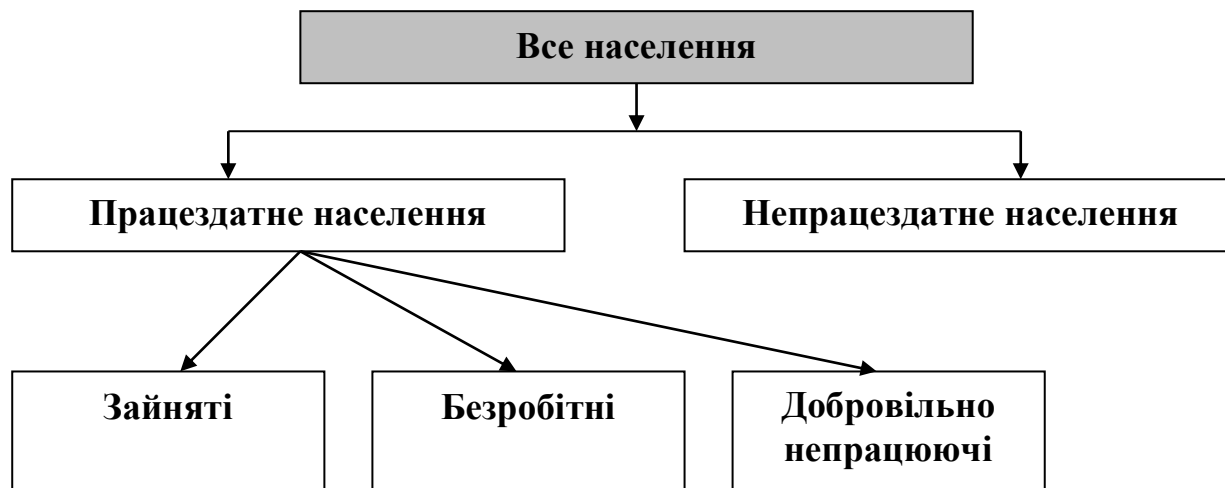
Негативний вплив циклічного розвитку:

- порушується рівновага, не відбувається розвиток по висхідній, в результаті зменшуються обсяги національного виробництва;
- виникає безробіття, а відповідно знижуються реальні доходи населення;;
- скорочуються інвестиції, банкрутують багато підприємств;
- одночасне існування інфляції та безробіття, спричиняючи перерозподіл багатства на користь незначної частини населення, ще більше посилює невпевненість у завтрашньому дні та знедоленість широких верств населення

БЕЗРОБІТТЯ ТА ЗАЙНЯТІСТЬ. РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ

Безробіття – складне соціально-економічне явище, що пов’язане із незайнятістю частини працездатного (економічно активного) населення

Структура населення країни

Зайняті – це ті люди, які виконують будь-яку оплачувану роботу, а також ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу, страйк чи відпустку. В Україні до зайнятих відносять осіб віком від 16 до 55 років (жінки) і 60 років (чоловіки), а саме:

- наймані працівники;
- особи, які працюють самостійно (підприємці, фермери, творчі працівники);
- зайняті в органах державної влади й управління;
- особи, які служать в армії або отримують професійну підготовку (учні, студенти денних форм навчання);
- особи, що виконують суспільно-оплачувані роботи;
- особи, зайняті вихованням дітей, доглядом за інвалідами чи людьми похилого віку;
- громадяни інших країн, які проживають в Україні і працюють у національній економіці

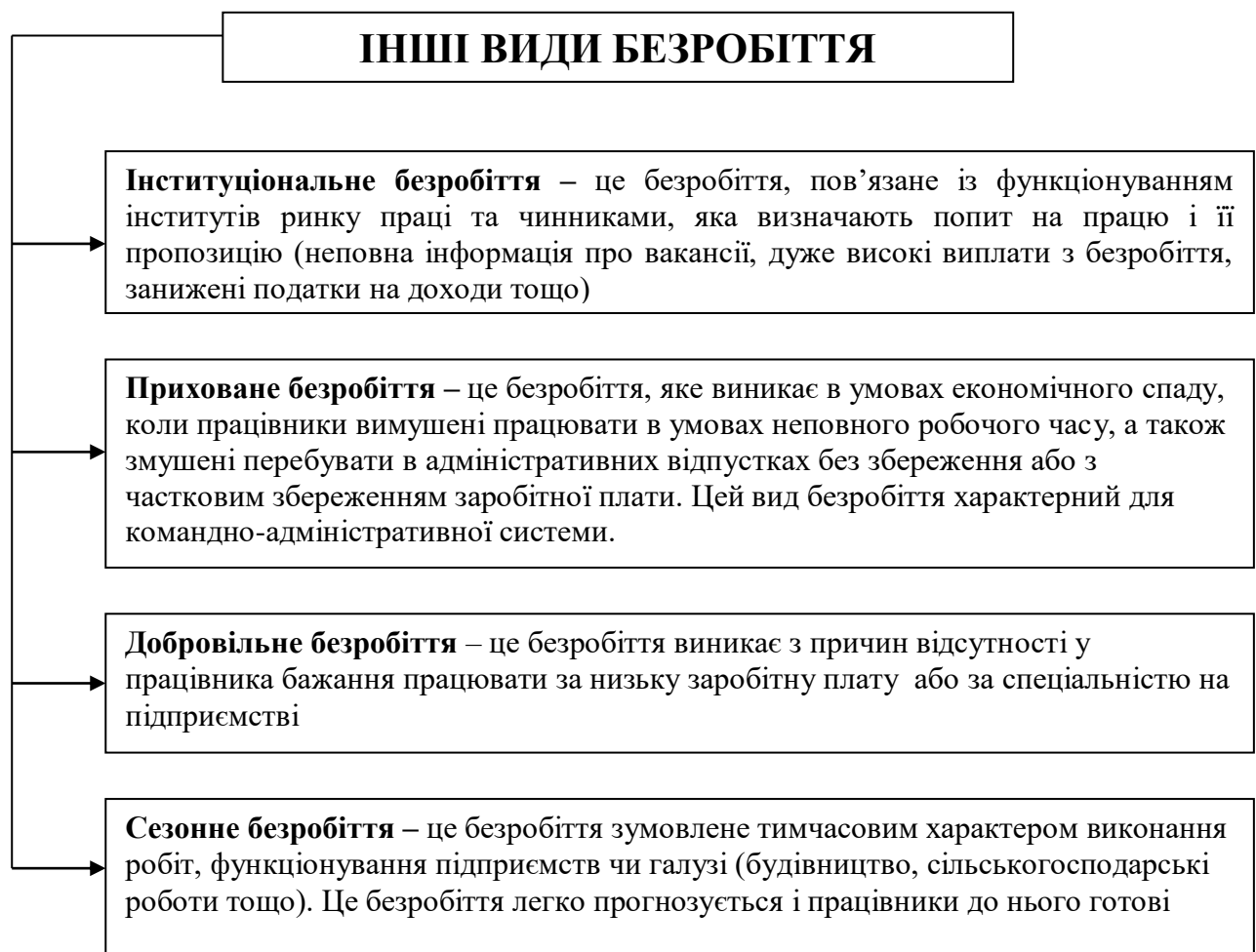
Причини безробіття:

- ❖ перевищення пропозиції праці відносно попиту на неї;
- ❖ структурні зміни в економіці;
- ❖ недостатня мобільність робочої сили;
- ❖ дискримінація на ринку праці відносно жінок, молоді, національних меншин;
- ❖ демографічні зміни;
- ❖ сезонні коливання в рівнях виробництва окремих галузей економіки;
- ❖ обмеженість попиту на товари і послуги тощо

Рівень безробіття – це частка офіційно зареєстрованих безробітних (B) у чисельності робочої сили (PC):

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{B}{PC} \times 100\%$$

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ БЕЗРОБІТТЯ

НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ

Негативні економічні наслідки

- ✓ Недовиробництво ВВП. Згідно із законом Артура Оукена, кожний відсоток безробіття понад природний рівень викликає відставання фактичного ВВП від потенційного на 2,5%.
- ✓ Зростає навантаження на державні фінанси, оскільки зростають виплати по безробіттю з державного бюджету.
- ✓ Знижуються реальні доходи населення.
- ✓ Відбувається нерівномірний розподіл втрат від надмірного безробіття різних соціальних верств населення, зростає чисельність тих, хто опинився за межею бідності

Негативні соціальні наслідки

- ⇒ В умовах тривалого безробіття знижується, а деколи зовсім втрачається кваліфікація працівників.
- ⇒ Зростає чисельність серцево-судинних та психічних захворювань.
- ⇒ Збільшується споживання алкоголю та наркотиків.
- ⇒ Зростає число самогубств.
- ⇒ Збільшується кількість злочинів.
- ⇒ Зростає соціальна напруга у суспільстві, громадське та політичне безладдя

Заходи держави, спрямовані на зменшення безробіття

1. Стимулювання економічного зростання

2. Стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу

3. Регулювання ринку праці:

- ✓ організація роботи служби зайнятості (працевлаштування незайнятого населення, розширення громадських робіт та надання допомоги по підготовці та перепідготовці кадрів);
- ✓ правове забезпечення трудових відносин;
- ✓ організації соціального захисту безробітних

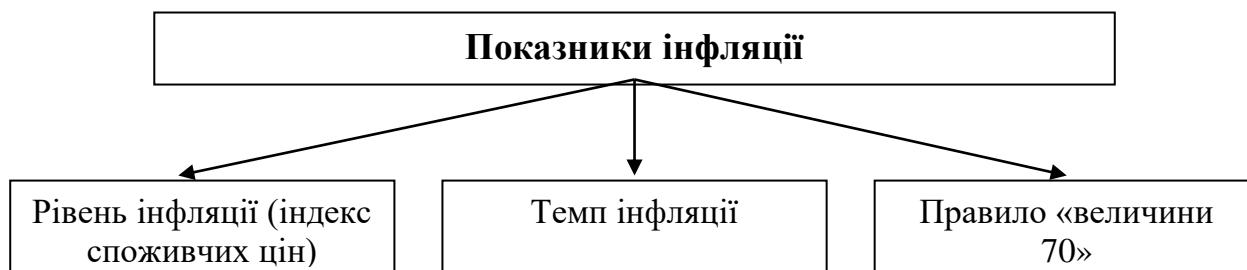
Динаміка безробіття та ринку праці в Україні у 1993-2008 рр.

Роки	Кількість вільних робочих місць і вакансій за галузями економіки		Чисельність зареєстрованих безробітних у центрах зайнятості		Навантаження на одне вільне робоче місце, осіб	Рівень безробіття, %, на кінець року
	тис. осіб. на кінець року	у % до попереднього року	тис. осіб. на кінець року	у % до попереднього року		
1993	131,6	-	123,4	-	0,94	0,3
1994	136,6	103,8	112,3	95,7	0,60	0,3
1995	86,4	63,2	161,3	136,6	2	0,4
1996	35,2	40,7	392,3	243,2	11	1,3
1997	34,8	98,9	677,9	172,8	20	2,3
1998	34,6	99,4	1039,3	153,3	30	3,7
1999	50,7	146,5	1204,6	115,9	24	4,2
2000	68,2	134,5	1188,0	98,6	17	4,1
2001	96,9	142,1	1028,8	86,6	11	3,8
2002	123,9	127,9	1055,2	102,6	9	3,7
2003	138,8	112,0	1003,7	95,1	7	3,6
2004	166,5	120,0	998,9	97,5	6	3,5
2005	186,6	112,1	903,5	90,4	5	3,2
2006	170,5	91,4	780,9	86,4	5	2,8
2007	169,7	99,5	660,3	84,6	4	2,4
2008	91,1	53,7	876,2	132,7	10	2,1

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

ІНФЛЯЦІЯ: СУТЬ ТА ВИМІРЮВАННЯ

Інфляція – це зростання загального рівня цін, яке проявляється в знеціненні паперових грошей, тобто зниженні їх купівельної спроможності

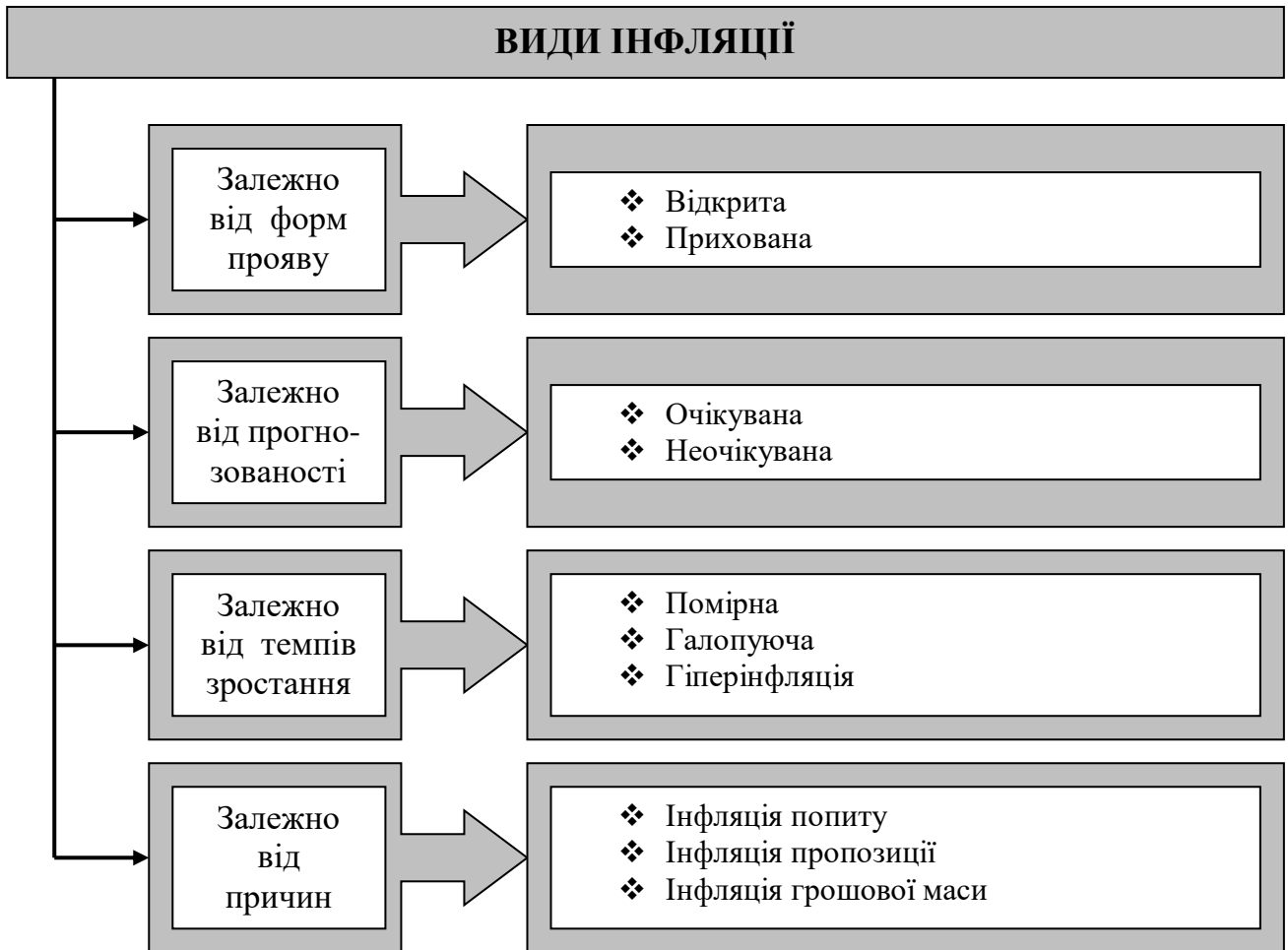

Рівень інфляції =
$$\frac{\text{Вартість споживчого кошика поточного року}}{\text{Вартість споживчого кошика базового року}} \times 100\%$$

Темп інфляції =
$$\frac{\text{Рівень інфляції поточного року} - \text{Рівень інфляції базового року}}{\text{Рівень інфляції базового року}} \times 100\%$$

Темп інфляції =
$$\frac{70}{\text{Середньорічний темп інфляції}}$$

ПРИЧИНИ ТА ВИДИ ІНФЛЯЦІЇ

НАСЛІДКИ ІНФЛЯЦІЇ

Наслідки відкритої інфляції

- Знижуються реальні доходи споживачів, особливо споживачів із фіксованими доходами.
- Знецінюються особисті заощадження. Гроші у вигляді готівки та на банківських рахунках втрачають купівельну спроможність.
- Перерозподіляються доходи між кредиторами та позичальниками на користь останніх.
- Скорочуються обсяги виробництва як результат зниження стимулів до довгострокових інвестицій.
- Зменшуються стимули до праці, оскільки зростання цін поглинає зростання доходів.
- Відбувається перелив капіталу із сфери виробництва у сферу послуг.
- Нерівномірне зростання цін посилює диспропорцію між галузями національної економіки.
- Гальмується технічний прогрес, оскільки зменшується зацікавленість підприємців у зниженні витрат виробництва за рахунок впровадження науково-технічних досягнень.
- Посилюються адаптивні інфляційні очікування покупців і продавців

Наслідки прихованої інфляції

- Прихована інфляція виявляється у зникненні товару – ціни стабільні, а надлишок грошей трансформується в товарний дефіцит.
- Прихована інфляція стимулює розвиток тіньової економіки.
- Знижуються реальні доходи населення. Споживачів “грабують” двічі: на чорному ринку вони купують товари за високими цінами, а адміністративно стабільні ціни вказують на відсутність підстав для підвищення заробітної плати.
- Прихована інфляція створює ілюзію благополуччя, приховує і спотворює реальні економічні процеси

ІНФЛЯЦІЯ В УКРАЇНІ

Причини інфляційних процесів в Україні в 90-х роках

- Необґрунтована емісія паперових грошей з метою покриття дефіциту бюджету.
- Диспропорційність між галузями національної економіки, яка сформувалася за часів існування адміністративно-командної економіки.
- Високий рівень витратності економіки та непродуктивні економічні витрати.
- Мілітаризація економіки.
- Залежність українських виробників від імпорту енергоносіїв, комплектуючих виробів, окремих видів сировини тощо.
- Зростання цін на імпортні товари та послуги.
- Необґрунтоване встановлення валютного курсу.
- Суттєве скорочення інвестицій в національну економіку.
- Зростання обсягів тіньової економіки.
- Використання бартерних розрахунків.
- Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі.

Таблиця 10.2

Динаміка окремих макроекономічних показників в Україні у 1992-1999 рр.

	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.
Індекс споживчих цін (у відсотках до попереднього року)	2100	10256	501,1	281,7	139,7	110,1	120,0	119,2
Валовий внутрішній продукт (у відсотках до попереднього року)	90,1	85,8	77,1	87,8	90,0	97,0	98,1	99,8
Дефіцит бюджету (у відсотках до ВВП)	13,7	5,1	8,9	6,6	4,9	6,6	2,2	1,5
M ₁ , темп росту (%)	1667	2560	620	331	154	152	117	133

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

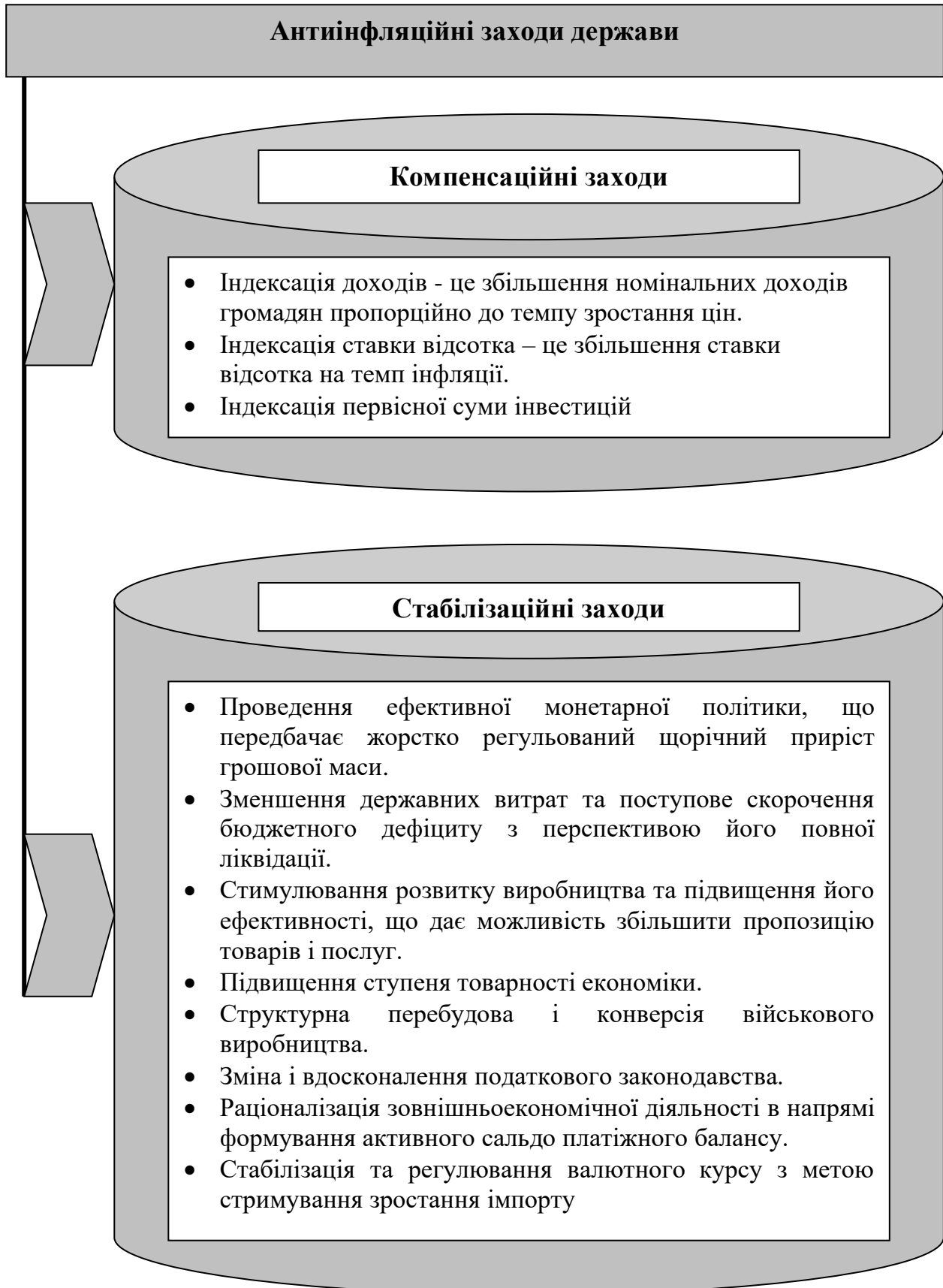
Таблиця 10.3

Індекси споживчих цін у 1999 – 2008 рр. (у %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Індекси споживчих цін	119,2	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

АНТИІНФЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЙОГО ТИПИ

Економічне зростанням – це збільшення національного виробництва товарів і послуг за певний період часу

Економічний розвиток – це процес переходу від одного стану економіки до іншого, більш досконалого, тобто якісно нового на основі відповідних структурних та інституціональних зрушень

Економічний
розвиток

=

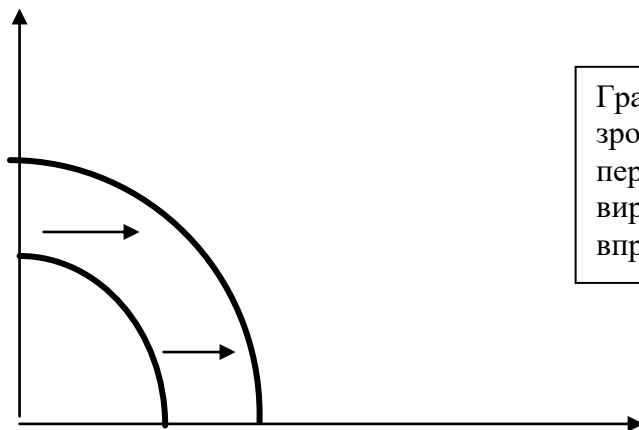
Економічне
зростання

+

Еволюція економічної
системи в цілому

Крива виробничих можливостей і економічне зростання

Споживчі
товари

Графічно економічне зростання зображують переміщенням кривої виробничих можливостей вправо

Інвестиційні товари

ТИПИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Екстенсивний

забезпечується за рахунок збільшення обсягів застосовуваних факторів за попереднього рівня технології

Інтенсивний

збільшення виробництва товарів і послуг за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів

Змішаний

поєднує екстенсивний і інтенсивний типи економічного зростання

ПОКАЗНИКИ ТА ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Показники економічного зростання

Абсолютний приріст
реального ВВП

=

ВВП реальний
поточного року

—

ВВП базового року

Темп приросту
реального ВВП

=

ВВП реальний

—

ВВП

—————

x 100%

ВВП
базового року

Абсолютний приріст
реального ВВП у
розрахунку на одну
особу

=

ВВП реальний
поточного року

—————

Чисельність населення
поточного року

—

ВВП базового року

—————

Чисельність населення
базового року

Темп приросту
реального ВВП у
розрахунку на одну
особу

=

ВВП реальний
поточного року

—————

Чисельність
населення поточного
року

—

ВВП базового року

—————

Чисельність
населення базового
року

x 100%

Чинники економічного зростання

Економічні чинники

- Чинники пропозиції:
 - кількість та якість природних ресурсів;
 - кількість та якість трудових ресурсів;
 - обсяг основного капіталу;
 - технологічний рівень.
- Чинники попиту.
- Чинник ефективності

Неекономічні чинники

- Соціокультурні чинники.
- Інституційні чинники.
- Культурно-духовні чинники.
- Політичні чинники.
- Демографічні чинники

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

1. Держава вирішує ті проблем, які недоступні ринковій системі:

- розвиток фундаментальної науки;
- забезпечення соціальних гарантій та соціального захисту;
- збереження природного середовища та невідтворювальних ресурсів.

2. Держава сприяє структурній перебудові виробництва, зорієнтованій на прискорений розвиток галузей, які визначають науково-технічний прогрес, стимулює впровадження ресурсозберігаючих та екологічнобезпечних технологій.

3. Держава проводить антициклічну стабілізаційну політику (фіскальну та грошово-

Таблиця 10.4

Динаміка ВВП України

Роки	Зростання (зменшення) обсягу виробництва ВВП (% до попереднього року)	
	ВВП	ВВП у розрахунку на одну особу
1992	-9,9	-10,2
1993	-14,2	-14,3
1994	-22,9	-22,6
1995	-12,2	-11,5
1996	-10,0	-9,3
1997	-3,0	-2,2
1998	-1,9	-1,2
1999	-0,2	0,6
2000	5,9	6,7
2001	9,2	11,1
2002	5,2	6,3
2003	9,6	10,5
2004	12,1	13,0
2005	2,7	3,5
2006	7,3	8,1
2007	7,9	8,6
2008		

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Таблиця 10.5

Економічне зростання у світі

Країна	Зростання обсягу виробництва ВВП в розрахунку на одну особу (у % за рік)	
	1948-1972 рр.	1972-1995 рр.
Канада	2,9	1,8
Франція	4,3	1,6
Німеччина	5,7	2,0
Італія	4,9	2,3
Японія	8,2	2,6
Велика Британія	2,4	1,8
США	2,2	1,5

Джерело: Манків Грегори Н. Макроекономіка. / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – С.147.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чим спричиняються коливання економічної кон'юнктури?
2. Дайте характеристику класичного ділового циклу.
3. Проаналізуйте причини спаду економіки України у 90-і роки ХХ ст.
4. Охарактеризуйте економічні цикли за тривалістю.
5. Який вплив має циклічний розвиток на національну економіку?
6. Що означає зайнятість населення? Що таке повна зайнятість?
7. Кого можна назвати безробітним? Хто має утримувати безробітних і впродовж якого часу?
8. Які основні види безробіття і як вони пов'язані між собою?
9. Визначте рівень безробіття в країні «А» за умови: чисельність працездатного населення складає 20 млн. осіб, а зайнятих – 17 млн. осіб.
10. Проаналізуйте динаміку безробіття в Україні в 90-х роках ХХ ст.
11. У чому полягають економічні втрати від безробіття?
12. В чому полягає сутність інфляції? Назвіть її основні типи.
13. Назвіть показники виміру інфляції.
14. Обчисліть темп інфляції, якщо в країні «В» у 2008 р. рівень інфляції складав 115%, а у 2007 р. – 108%.
15. Скільки років необхідно, щоб в національній економіці ціни подвоїлися, якщо темп інфляції складає 5%?
16. Які існують види інфляції?
17. Які Ви знаєте основні шляхи подолання інфляції?
18. Що спільного і в чому відмінність понять “економічне зростання” і “економічний розвиток”? Яка роль при цьому еволюції економічної системи?
19. В чому сутність економічного зростання? Які основні його типи?
20. Охарактеризуйте чинники економічного зростання.

ТЕМА 11. БАНКІВСЬКА СИСТЕМА. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

*Кредитори мають кращу пам'ять,
ніж боржники.
Бенджамін Франклін*

*Немає витонченішого і надійнішого способу підірвати
самі основи суспільства, ніж зруйнувати його грошову
систему. Цей процес пробуджує усі руйнівні сили, ... і все
це відбувається так, що ніхто не може збагнути, у чому річ.
Джон Мейнард Кейнс*

*Людство упродовж своєї історії зробило три великі
винаходи: вогонь, колесо і центральний банк.
Віл Роджерс*

Макроекономічна структура ринкової економіки передбачає функціонування фінансового ринку, важливими складовими якого є грошовий та кредитний ринки. На цих ринках об'єктами попиту та пропозиції стають гроші та кредитні ресурси, які здійснюють безпосередній і складний вплив на економічні процеси. Саме тому держава регулює ці ринки і через грошово-кредитну політику впливає на економічне зростання, темпи інфляції чи рівень безробіття.

Мета вивчення теми – розгляд суті та інструментів грошово-кредитної політики та її впливу на економіку.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: попит на гроші для операцій, попит на гроші як активи, загальний попит на гроші, пропозиція грошей, банк, банківська система, центральний банк, комерційні банки, кредит, облікова ставка, обов'язковий резерв, операції на відкритому ринку, кредитно-грошова політика, політика дешевих грошей, політика дорогих грошей;

вміти: відрізнити функції Центрального банку від функцій комерційних банків; пояснити відмінність між пасивними, активними та комісійними операціями комерційних банків; пояснити функціонування грошового ринку; пояснити значення кредиту в національній економіці; аналізувати стан кредитної системи в Україні і умови кредитування; опанувати практику використання грошово-кредитних інструментів у ринковій економіці; оцінювати і аналізувати грошово-кредитну політику держави; проаналізувати ефективність політики дешевих грошей та політики дорогих грошей.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Функціонування грошового і кредитного ринку забезпечується за допомогою банківської системи. Банківська система – це сукупність фінансових установ, які займаються банківською діяльністю згідно існуючого законодавства і регулюють грошовий обіг в країні. Головними ланками сучасної банківської системи

виступають центральний банк (в Україні – Національний банк України), комерційні банки та спеціалізовані банківські установи (іпотечні, ощадні, інноваційні, зовнішньоторговельні банки тощо). Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність», НБУ здійснює емісію паперових грошей, зберігає офіційні золотовалютні резерви і здійснює регулювання грошового обігу, кредиту і валютного курсу.

Функціями комерційних банків є акумуляція вільних грошових коштів, проведення розрахунків та платежів, надання кредитів та створення кредитних грошей. Усі банківські операції поділяються на пасивні (нагромадження та формування своїх грошових ресурсів), активні (розміщення та розподіл акумульованих коштів з метою отримання прибутку) та комісійні. До комісійних операцій відносять довірчі (тимчасове управління майном, передача спадщини, прийняття цінностей на зберігання), торговельно-комісійні (операції із золотом, валютою, цінними паперами), інкасові (банк проводить операції від імені та за рахунок своїх клієнтів за різними документами), переказні та акредитивні операції (переказ грошей від одного клієнта іншому).

Банківська система в цілому прискорює рух грошових ресурсів і створює можливості раціонального їх використання, прискорює розрахунки між ринковими суб'єктами. Переважна більшість грошового обігу - безготівкова, оскільки вона набагато ефективніша і вигідніша, як для суспільства загалом, так і для економічних суб'єктів зокрема. Безготівкові розрахунки - платежі без готівки, перерахування банком сум з рахунків платників на рахунок отримувачів або зарахування взаємних вимог юридичних осіб.

Крім банківської системи грошово-кредитний ринок обслуговують також спеціалізовані фінансово-кредитні інститути – страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, інвестиційні фонди тощо.

Ринок грошей є сукупністю двох сторін – пропозиції грошей та попиту на гроші, взаємодія яких встановлює рівноважну відсоткову ставку. Вартість грошей, тобто їхня купівельна спроможність є обернено залежною від цін та товари і послуги. Відсоткова ставка, яка є ціною грошей, виступає альтернативною вартістю грошей. Відсоткова ставка та кількість грошей відіграють важливу роль в економіці – вони впливають на рівень ділової активності в країні, рівень цін та зайнятість.

Пропозиція грошей залежить від діяльності центрального та комерційних банків, а також від ввозу і вивозу валюти. Якщо не брати до уваги фактор ввозу і вивозу валюти, то можна вважати, що пропозиція грошей не залежить від ставки відсотка, а регулюється грошовою політикою центрального банку. Основними складовими грошової пропозиції є готівка (металеві і паперові гроші), чекові рахунки (грошові агрегати M1), внески на нечекових ощадних рахунках, дрібні строкові вклади (грошовий агрегат M2), великі строкові депозити (грошовий агрегат M3).

Загальний попит на гроші складається із попиту на гроші для операцій і попиту на гроші як активи. Попит на гроші для операцій – це кількість грошей, необхідні людям для використання як засіб обігу (для платежів) і яка перебуває в прямій залежності від змін номінального ВВП і в оберненій залежності від

швидкості обігу грошової одиниці. Попит на гроші як активи – кількість грошей, яку люди хочуть зберегти як заощадження (кількість фінансових активів у грошовій формі) і яка змінюється в оберненій залежності до динаміки відсоткової ставки – при високій ставці відсотка доцільніше вкласти гроші на строкові рахунки чи у фінансові активи та мати менше готівки і навпаки.

На ринку грошей взаємодія попиту на гроші та їх пропозиції визначає відсоткові ставки. Рівноважна ставка відсотка відповідає точці перетину кривих загального попиту на гроші та пропозиції грошей, тобто це така ставка, за якої обсяг попиту на гроші та їх пропозиція є однаковими.

Рівноважна ставка процента може змінюватися як внаслідок зміни в попиті на гроші, так і внаслідок зміни у їх пропозиції. Збільшення пропозиції грошей за незмінного попиту на гроші знижує відсоткову ставку. Зменшення пропозиції грошей за сталого попиту на гроші підвищує відсоткову ставку.

Відсоткова ставка впливає на обсяги інвестицій та споживання в економіці, оскільки вона виступає ціною кредитних ресурсів. Кредит – це система відносин з приводу акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на умовах повернення з виплатою відсотка за користування позикою. Суб'єктами кредитних відносин є кредитори і позичальники. Кредит дозволяє скоротити час на задоволення виробничих і особистих потреб.

Функціонування кредиту передбачає існування таких принципів кредитування: поверненість, строковість, платність, цільовий характер і забезпеченість. В сучасних умовах ринкової економіки існують різноманітні форми та види кредиту. За об'єктом позик та суб'єктами кредитних відносин розрізняють такі основні форми кредиту – комерційний, банківський, державний, споживчий, іпотечний та міжнародний кредит. Класифікація кредитів за його видами здійснюється з урахуванням строковості кредиту, цільових потреб позичальника, принципів відшкодування, ступеня ризику тощо.

Здійснюючи безпосередній вплив на безперервність процесу виробництва і прискорення реалізації товарів і послуг, кредит прискорює швидкість обороту грошових ресурсів. Кредит впливає на процеси виробництва та споживання економічних благ, виступаючи важливим інструментом державного регулювання економіки і суттю грошово-кредитної (монетарної) політики.

Грошово-кредитна політика полягає в зміні маси грошей в обігу (пропозиції грошей) з метою забезпечення зростання обсягів національного виробництва, досягнення низького рівня безробіття та стримування інфляції. Зміна обсягу грошової пропозиції здійснюється центральним банком шляхом регулювання розмірів надлишкових резервів.

Основними інструментами грошово-кредитної політики є операції центрального банку на відкритому ринку; зміна резервних норм; зміна облікової (дисконтної) ставки.

Комерційний банк повинен тримати обов'язкові резерви у вигляді касової наявності чи у формі депозитів, вкладених у центральний банк. Обов'язковий резерв виступає як певний процент від вкладів клієнтів (депозитів) Цей процент носить назву резервної норми, вона встановлюється центральним банком для комерційних банків. Надлишок фактичного резерву банку над обов'язковим

становить його надлишковий резерв, який і виступає джерелом надання позик або інвестування.

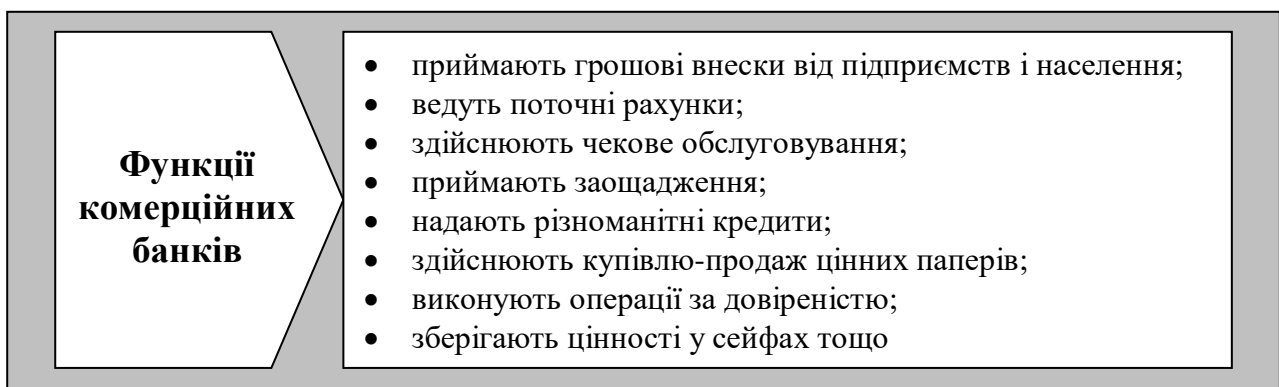
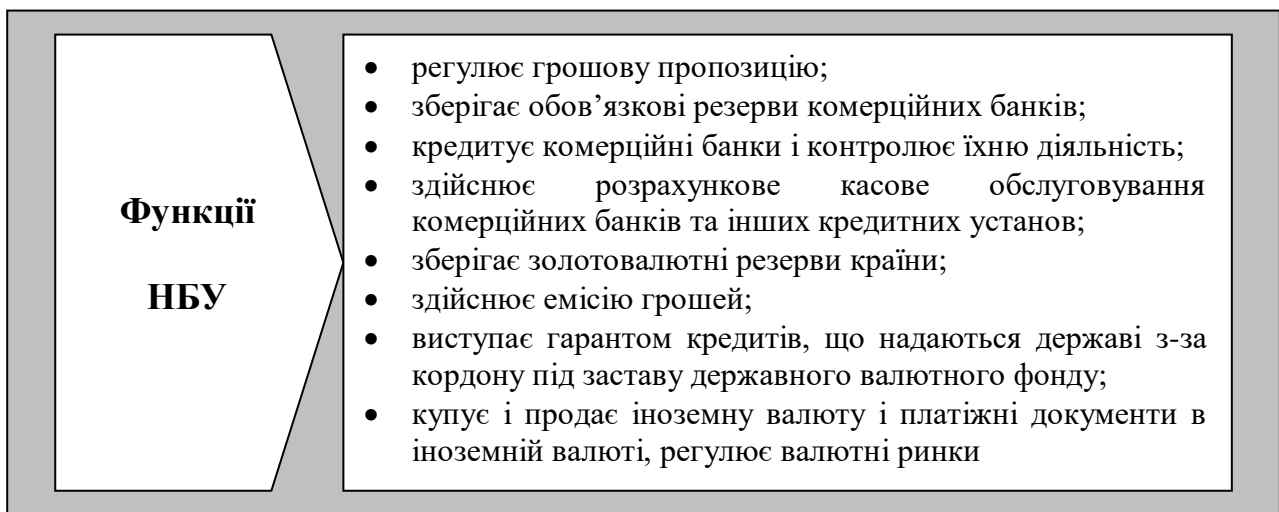
Облікова ставка – ставка відсотка, який центральні банки стягують за позики, надані комерційним банкам. Операції на відкритому ринку представляє собою скуповування і продаж цінних паперів уряду комерційними банками.

Грошово-кредитна політика в умовах економічного спаду спрямована на збільшення пропозиції грошей, що стимулює збільшення обсягу національного виробництва та рівня зайнятості. Така політика спрямована на зниження відсоткової ставки, вона отримала назву “політики дешевих грошей”. Для цього центральний банк купує цінні папери у населення та комерційних банків, знижує резервну норму та облікову ставку.

В умовах же інфляційного піднесення центральний банк повинен прийняти рішення про зменшення грошової пропозиції, що повинно спричинити підвищення процентної ставки, скорочення інвестицій, зменшення обсягів виробництва та стримування підвищення цін. Такими рішеннями можуть бути: продаж центральним банком державних цінних паперів, підвищення резервної норми та підвищення облікової ставки. Такий набір заходів одержав назву “політики дорогих грошей”.

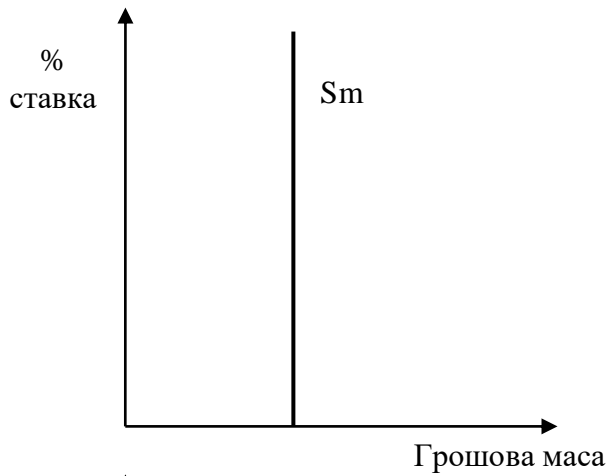
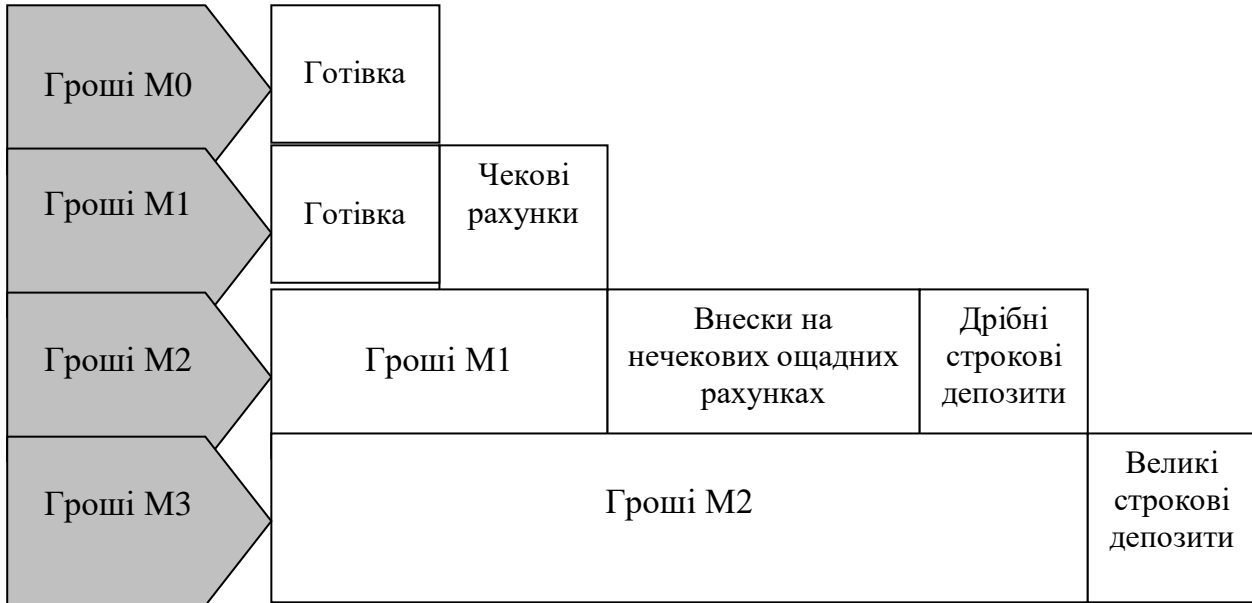
Серед розглянутих інструментів грошово-кредитної політики найбільш ефективними є операції на відкритому ринку. Реалізація державних цінних паперів дозволяє за короткий час суттєво вплинути на сукупну грошову масу, яка є в обігу. Два інших інструменти хоч і використовуються урядами багатьох країн, проте не викликають суттєвих змін в пропозиції грошей. Навіть якщо центральний банк знизить резервну норму, комерційний банк не обов'язково розширюватиме видачу кредитів. Через регулювання облікової ставки центральний банк впливає лише на ту частину грошей, яку комерційні банки позичають у нього, а це всього 2-3 % кредитних можливостей комерційних банків.

БАНКИ ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

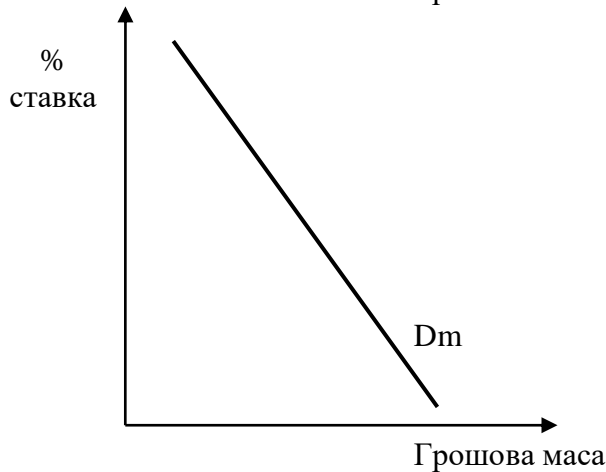

ГРОШОВИЙ РИНОК: ПОПИТ НА ГРОШІ ТА ПРОПОЗИЦІЯ ГРОШЕЙ

Пропозиція грошей – це кількість грошей, що обслуговує потреби ринку (маса грошей в обігу); у вузькому визначенні – це гроші M1, у ширшому – M1, M2 і M3.

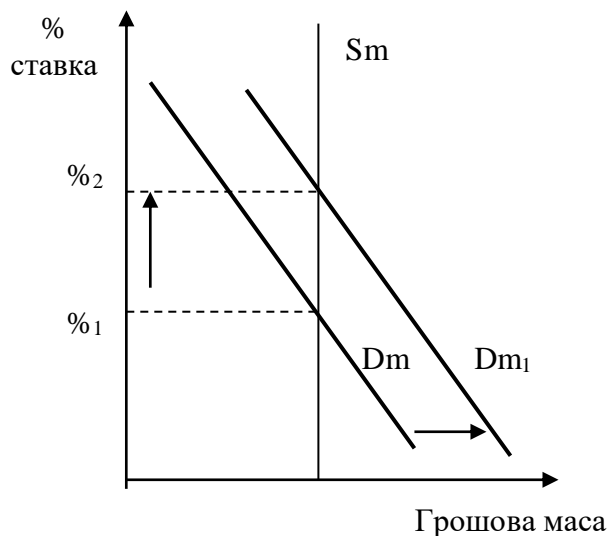

Пропозиція грошей не залежить від ставки відсотка, а регулюється грошовою політикою центрального банку. Крива пропозиції грошей (S_m) є вертикальною лінією

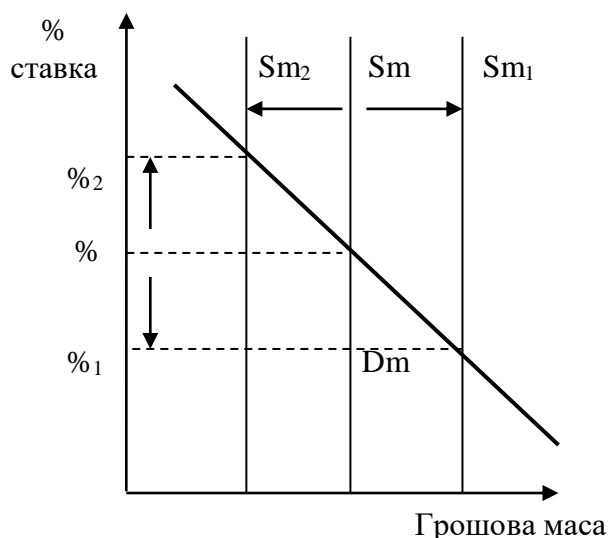

Загальний попит на гроші (D_m) складає суму попиту на гроші для операцій та попиту на гроші для активів. Загальний попит на гроші змінюється обернено пропорційно до відсоткової ставки

РІВНОВАГА НА ГРОШОВОМУ РИНКУ

Збільшення загального попиту на гроші за незмінної грошової пропозиції підвищує відсоткову ставку. І навпаки – зменшення загального попиту на гроші знизить відсоткову ставку

Збільшення пропозиції грошей за незмінного попиту на гроші знижує відсоткову ставку. Зменшення пропозиції грошей за сталого попиту на гроші підвищує відсоткову ставку

На рішення щодо інвестицій та споживання в економіці, а отже, на сукупні видатки та реальний обсяг національного виробництва впливає реальна ставка процента. Реальна ставка процента показує вплив інфляції на купівельну спроможність, тобто реальну вартість грошей. Вона визначається як різниця між номінальною ставкою процента та очікуваним темпом інфляції

КРЕДИТ ТА ЙОГО НЕОБХІДНІСТЬ В ЕКОНОМІЦІ

Кредит – позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором позичальникові на умовах повернення з виплатою відсотка за користування позикою.

Кредитори – це суб'єкти кредитних відносин, що мають у своїй власності вільні кошти і надають їх у тимчасове використання іншим суб'єктам.

Позичальники – це суб'єкти кредитних відносин, що потребують додаткових коштів і отримують їх у позичку від кредиторів

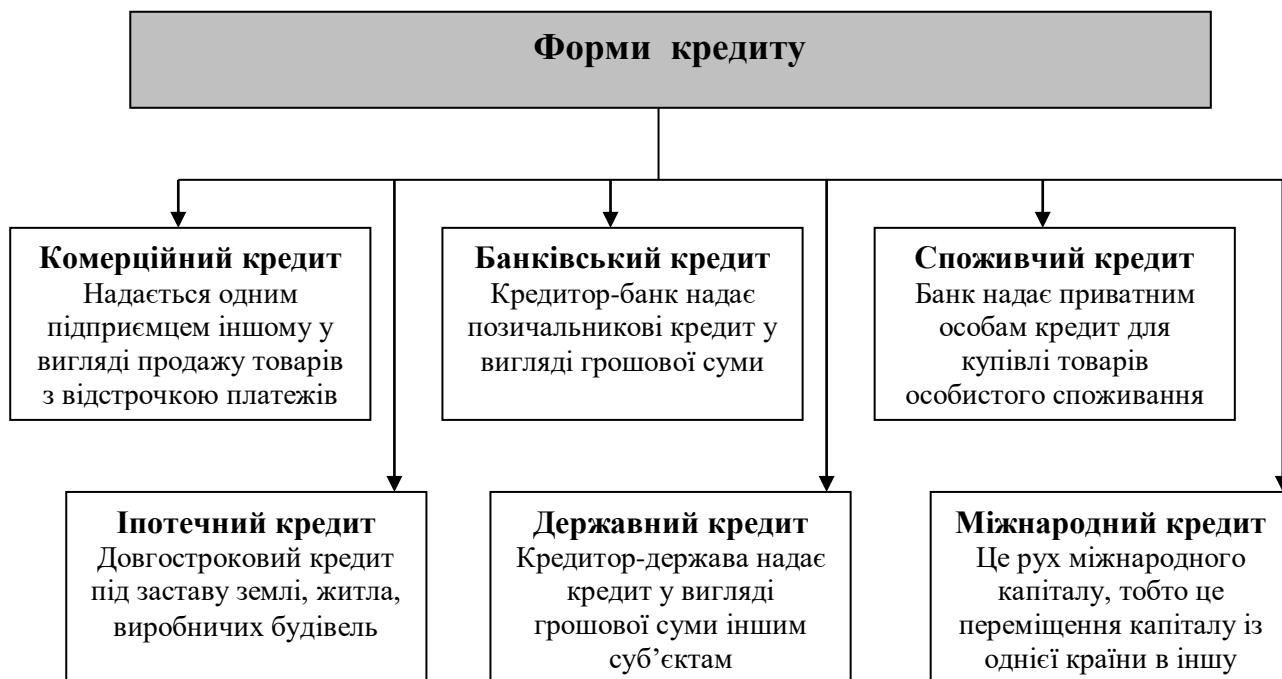
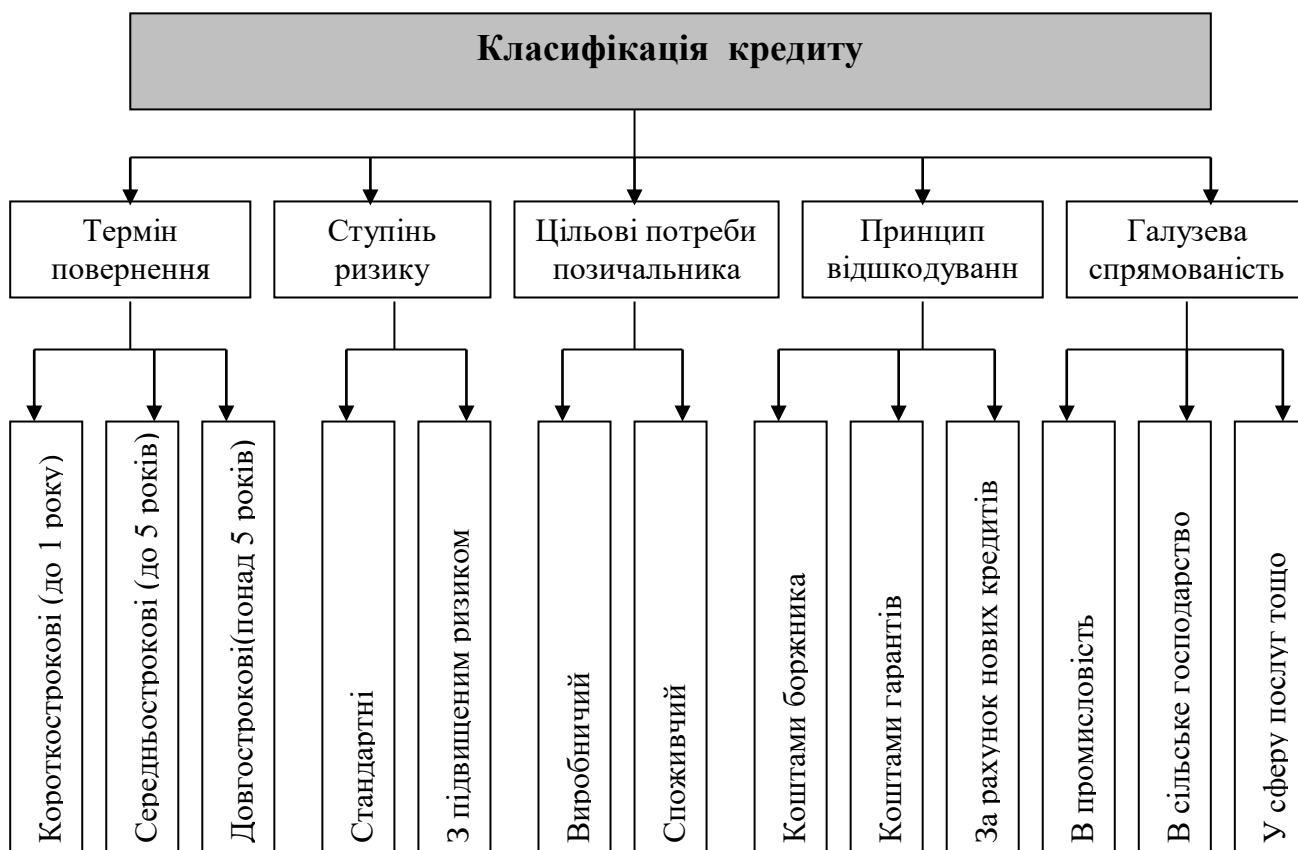
Об'єктивна необхідність кредиту –

потреба забезпечення безперервного процесу виробництва, прискорення реалізації товарів і послуг. Кредит дозволяє скоротити час на задоволення виробничих і особистих потреб

Принципи кредитування

Цільовий характер	– суб'єкти кредитних відносин повинні заздалегідь чітко визначити, на які цілі будуть використовуватись позичені кошти
Повернення кредиту	– позичальник обов'язково повинен повернути кредитні кошти кредиторіві
Платність	– позичальник за право тимчасово використовувати позичені кошти виплачує кредиторіві суму позичкового відсотка, яка для кредитора є доходом і платою за ризик
Строковість	– позичальник отримує кредитні ресурси на чітко визначений строк, який визначається кредитною угодою
Забезпеченість	– принцип гарантує повернення кредиторам позички; забезпеченням позички може бути все, що приймається у заставу, а також гарантії третьої особи погасити борг кредиторіві

ВИДИ ТА ФОРМИ КРЕДИТУ

ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ІНСТРУМЕНТИ

Грошово-кредитна політика –це сукупність заходів держави, які полягають у зміні маси грошей в обігу (пропозиції грошей) з метою забезпечення зростання обсягів національного виробництва, досягнення низького рівня безробіття та стримування інфляції

Інструменти грошово-кредитного регулювання

Операції на відкритому ринку

Це операції, які передбачають купівлю чи продаж державних цінних паперів (державних облігацій) центральним банком у комерційних банків на відкритому ринку. Якщо центральний банк продає цінні папери, то це зменшує пропозицію грошей. І навпаки – якщо центральний банк купує цінні папери у комерційних банків, то такий захід збільшує грошову пропозицію. Це гнучкий інструмент грошово-кредитної політики держави

Політика облікової (дисконтної) ставки

Це відсоткова ставка за позиками, які надає центральний банк комерційним банкам. Це інструмент прямого регулювання грошово-кредитного обігу, який виявляється у змінах облікової ставки відповідно до кон'юнктурних коливань національної економіки. Підвищення облікової ставки стимулює скорочення позик комерційних банків, це зменшує грошову пропозицію. Зниження облікової ставки збільшує пропозицію грошей

Зміна норми обов'язкових резервів

Норма обов'язкових резервів визначається центральним банком для комерційних банків і визначає величину обов'язкових резервів, які комерційні банку зберігають на рахунках у центральному банку. Збільшення норми обов'язкових резервів зменшує грошову пропозицію. Зменшення норми обов'язкових резервів збільшує пропозицію грошей, тобто розширює кредитні можливості комерційних банків. Це найбільш жорсткий інструмент грошово-кредитного регулювання

**Показники діяльності банківської системи України
(за даними Національного банку України)**

Показники	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Грошова маса, млн грн	45755	64870	95043	125801	194071	261063	396156	515727
Облікова ставка НБУ (на кінець періоду), %	12,5	7,0	7,0	9,0	9,5	8,5	8,0	12,0
Процентні ставки банків у національній валюті, %								
за кредитами	31,9	24,8	20,2	17,9	16,4	15,4	14,4	17,8
за депозитами	11,2	7,8	7,1	7,8	8,5	7,6	8,2	9,9
Вимоги банків за наданими кредитами, млн грн	28373	42035	67835	88579	143418	245226	426863	734010
Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб, млн грн	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738	357204
Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки фізичних осіб, млн грн	11338	19302	32396	41611	73202	106715	164159	215087
у національній валюті	6566	11601	18875	22116	42176	57837	99411	107526
в іноземній валюті	4772	7701	13521	19495	31026	48878	64749	107561
Офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют, на кінець року, грн								
100 доларів США	529,85	533,24	533,15	530,54	505,00	505,00	505,00	770,00
100 євро	466,96	553,29	666,22	721,75	597,16	665,09	741,95	1085,55

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Як формується попит на грошовому ринку?
2. Які агрегати включає пропозиція грошей?
3. Яка роль банківської системи в національній економіці?
4. Які функції виконує НБУ?
5. Які функції комерційних банків?
6. Як виникає і формується прибуток комерційного банку?
7. В чому полягає політика дорогих і дешевих грошей?
8. Чим обумовлена необхідність виникнення кредиту? На яких принципах функціонує кредит?
9. Які функції та операції виконує центральний банк? Які функції та операції виконує комерційний банк?
10. Які спільні і відмінні риси між комерційним і банківським кредитом?
11. Банк має депозити на суму 100 млн грн і сплачує 10% за депозитними вкладками. Він надає кредити на суму 95 млн грн під 12% річних. Обчисліть прибуток банку.
12. Комерційний банк за депозитними рахунками в рік виплачує 10 млн грн, а у вигляді процентів по кредитах отримує 16 млн грн. Поточні витрати банку в рік становлять 800 тис. грн. Визначте величину валового і чистого прибутку банку.
13. Виділіть основні напрями впливу кредиту на розвиток макроекономічних процесів:
 - а) якісне оновлення з допомогою кредиту виробництва і забезпечення економічного розвитку країни;
 - б) поліпшення фінансової діяльності окремого підприємства;
 - в) перетворення грошей на капітал і капіталізація на цій основі всієї системи грошових відносин;
 - г) збільшення оборотних коштів підприємства.
14. В таблиці 11.1 наведено динаміку відсоткових ставок за кредитами в Україні у 2001-2008 рр. Проаналізуйте дані. Яку політику дешевих чи дорогих грошей проводив НБУ? Припустимо, що у 2010 р. відсоткова ставка за кредитами зміниться: а) зросте до 30%; б) знизиться до 10%. Яким чином це відобразиться на підприємницькій та інвестиційній активності позичальників?
15. В таблиці 11.1 наведено динаміку облікової ставки НБУ за 2001-2008 рр. Проаналізуйте зміни в політиці НБУ за ці роки. Припустимо, що у 2010 р. облікова ставка НБУ зміниться: а) зросте до 25%; б) знизиться до 5%. Яким чином це відобразиться на ринковій кон'юнктурі?

ТЕМА 12. ФІНАНСОВА СИСТЕМА. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

*Сплачувати податки і помирати
мусить кожний.*

Бенджамін Франклін

*Дайте мені керувати грошми країни,
і мені байдуже, хто ухвалює закони.*

М.Ротшильд

В темі 6 аналізувалися проблеми макроекономічної нестабільності. Вплив держави на розвиток національної економіки з метою забезпечення економічного зростання та згладжування негативних явищ передбачає здійснення нею не тільки грошово-кредитної, але і бюджетно-податкової політики. Функціонування держави, виконання нею певних функцій зумовлює потребу в певних коштах, які акумулюються в державному бюджеті, який є головною ланкою фінансової системи держави. Держава за допомогою формування фінансових ресурсів на основі оподаткування доходів та майна всіх суб'єктів господарювання, а також регулювання доходів і витрат державного бюджету безпосередньо впливає на економічне зростання, або стримує інфляційні процеси.

Мета вивчення теми – опанування студентами суті фінансів, їх значення для розвитку ринкової економіки, з'ясування фінансової системи та її структури, суті, функцій та видів податків, принципів оподаткування, а також бюджетно-податкової політики держави.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: фінанси, фінансова система, державний бюджет, місцевий бюджет, бюджетна система, бюджетний дефіцит, державний борг, податки, податкова система, прогресивний податок, пропорційний податок, регресивний податок, крива Лаффера, фіскальна політика;

вміти: пояснити об'єктивну необхідність фінансів та структуру фінансової системи держави; проаналізувати значення державного бюджету в економічній системі; порівняти і проаналізувати доходну і видаткову частини державного бюджету в різних економічних системах; розрахувати рівень бюджетного дефіциту; виявляти причини бюджетного дефіциту в Україні за відповідні роки; проаналізувати, зв'язок бюджетного дефіциту і державного боргу, а також яким чином державний борг впливає на фінансову безпеку держави; проаналізувати ефективність податкової політики держави; оцінювати вплив фіскальної політики держави на економічний розвиток.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Фінанси безпосередньо пов'язані із існуванням і функціонуванням грошей, проте виникнення фінансів зумовлене потребою ринкових суб'єктів забезпечити потребу виконання цими суб'єктами своїх функцій. **Фінанси** – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з утворенням та використанням грошових

фондів на основі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу.

Фінанси, як історична категорія, виникають одночасно із виникненням держави і виконують три функції – регулюючу, розподільчу і контролюючу. *Регулююча функція фінансів* базується на правовій регламентації грошових відносин у національній економіці. За допомогою фінансових інструментів держава впливає на різні сторони фінансово-економічного розвитку. *Розподільча функція фінансів* реалізується в процесі первинного розподілу національного доходу і формування первинних доходів ринкових суб'єктів (заробітної плати, прибутку, відсотка та ренти), перерозподілу національного доходу між галузями, територіями, різноманітними соціальними групами населення. В результаті забезпечується безперервний процес суспільного відтворення, забезпечується реалізація економічних і соціальних програм держави. *Контролююча функція фінансів* пов'язана із контролем за розподілом ВВП по грошових фондах та витратами цих фондів відповідно до цільового призначення.

Фінанси функціонують в національній економіці, формуючи фінансову систему. Кожний із ринкових суб'єктів формує свої грошові фонди, виконує тільки йому властиві функції, тому фінансова система включає державні фінанси, фінанси господарюючих ринкових суб'єктів та фінанси населення. Основу державних фінансів становить бюджетна система, яка включає державний бюджет і бюджети відповідних адміністративних одиниць. В Україні бюджетна система дворівнева – державний бюджет і місцеві бюджети.

Центральною ланкою державних фінансів є державний бюджет. Він становить найбільший грошовий фонд, який використовує уряд для фінансування своєї діяльності. Через державний бюджет, а саме через систему податків і державних витрат (напрямки витрачання державних коштів), через співвідношення між доходною і видатковою частинами державного бюджету уряд може регулювати економіку, підвищувати ділову активність, зайнятість, впливати на рівень сукупного і інвестиційного попиту, галузеву структуру економіки, соціальну сферу, інфляційні процеси.

Державний бюджет складається з двох частин – доходної та видаткової. В кожній країні структура бюджету має свої особливості, яка визначається економічним потенціалом країни, роллю держави в економіці, станом міжнародних відносин та іншими чинниками. Що стосується видатків, то переважна частина коштів держбюджету спрямовується на соціальні видатки, національну оборону, утримання державного апарату, фінансування бюджетного сектора економіки, фінансування розвитку економіки, обслуговування державного боргу.

За співвідношенням доходної та видаткової частини розрізняють державний бюджет: збалансований, коли надходження і видатки бюджету врівноважені; дефіцитний, коли видатки перевищують доходи; профіцитний, коли доходи перевищують видатки.

В залежності від причин розрізняють два види бюджетного дефіциту – *циклічний дефіцит*, який зумовлений економічним спадом, та *структурний дефіцит*, спричинений політикою уряду.

Є три основні способи покриття дефіциту бюджету, а саме: підвищення податків; монетизація дефіциту (емісія грошей та позики центрального банку), що зумовлює інфляційні процеси; внутрішні та зовнішні державні позики.

Нагромаджена сума позичених урядом коштів для фінансування бюджетного дефіциту утворює державний борг. Для оцінки величини боргу використовують частку державного боргу у ВВП та відношення суми обслуговування боргу до ВВП.

Розрізняють внутрішній державний борг, як заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни, і зовнішній борг держави перед іноземними країнами та міжнародними фінансовими організаціями.

Державний борг зумовлює як позитивний, так і негативний вплив на національну економіку. Позитивний вплив проявляється у тому, що в умовах економічного спаду використання державних запозичень збільшує рівень зайнятості, стимулює споживчий попит та економічне зростання. Негативні наслідки державного боргу – це перерозподіл доходів на користь власників державних облігацій; підвищення податків для обслуговування державного боргу; скорочення інвестицій у приватному секторі; перекидання боргового тягаря на майбутні покоління тощо.

Обслуговування боргу пов'язане із необхідністю сплати відсотків по ньому і поступової сплати основної суми боргу. Держава може випускати нові позики для того, щоб розрахуватися із власниками облігацій старої позики, тобто вона проводить рефінансування свого боргу. Якщо країна-боржник не спроможна здійснювати виплати з обслуговування зовнішнього боргу відповідно до початкових умов, то настає боргова криза або дефолт.

В доходах державного бюджету багатьох країн податкові надходження становлять 80 – 90 %. Сукупність податків держави, які визначені законодавчою владою, а також методи і принципи організації податків становлять **податкову систему**. Сутність, структура і роль системи оподаткування визначаються податковою політикою.

Система оподаткування ґрунтується на принципах вигоди, платоспроможності та обов'язковості. Вона включає суб'єкти оподаткування, об'єкти оподаткування, одиницю оподаткування та податкову ставку.

Податки, як обов'язкові платежі фізичних і юридичних осіб, які вносяться в державні або місцеві бюджети, класифікують за різними критеріями: за формою оподаткування, рівнем оподаткування, за принципом зміни ставки оподаткування

За формою оподаткування виділяють прямі податки сплачуються суб'єктами податків безпосередньо й прямопропорційно платоспроможності, та непрямі податки, що встановлюються як надбавка до ціни товарів та послуг. Чим більш розвинена країна, тим більша частка в доходах бюджету припадає на прямі податки.

Прагнення держави збільшити поступлення в бюджет зрозуміти можна, водночас рівень податкових ставок не повинен перевищувати того рівня, за яким зростання ставки податку веде до зменшення надходжень. Теоретично це обґрунтував американський економіст Артур Лаффера (рис.12.1).

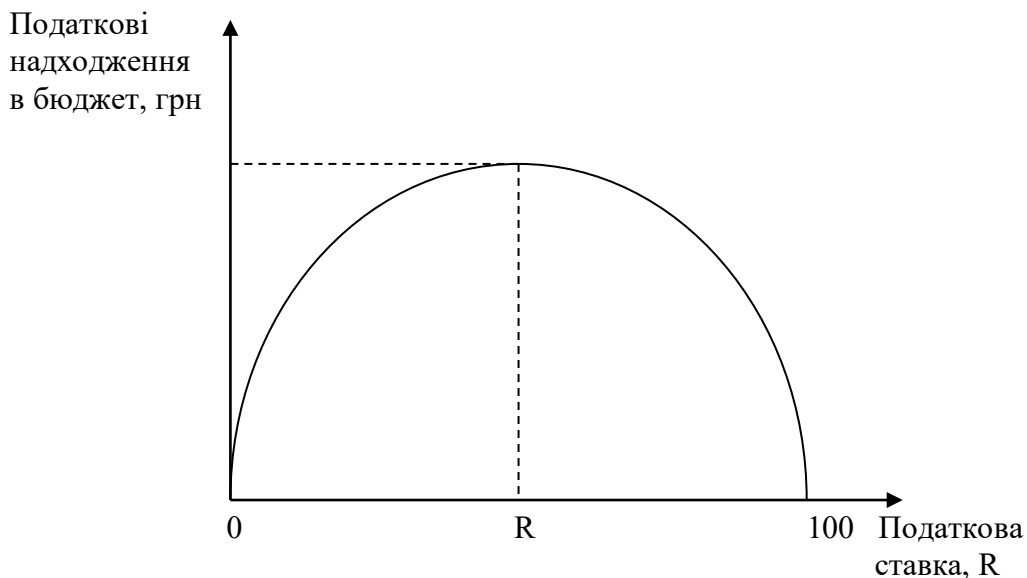

Рис. 12.1. Крива Лаффера

Із зростанням податкової ставки від 0 до 100%, податкові надходження поступово зростають до свого максимального рівня, а потім знову зменшуються до нуля. На погляд Лаффера, податкові надходження до бюджету знижуються за високих податкових ставок, оскільки останні стримують економічну активність і гальмують науково-технічний прогрес. Необхідно знайти рівень податкової ставки, за якої бюджет буде найбільшим. Світовий досвід свідчить, що найбільший ефект дає податкова ставка на рівні 30-35%.

Правовою основою податкової системи є закони України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій», «Про податок на додану вартість», «Про акцизний збір», «Про державну податкову службу», «Про систему оподаткування». Важливим етапом вдосконалення системи оподаткування повинно стати прийняття податкового Кодексу України, який би систематизував усі нормативні акти про податки і зменшив кількість податків.

Стан державного бюджету залежить від фіскальної (бюджетно-податкової політики держави). Фіскальна політика – це цілеспрямоване регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення макроекономічної стабільності, високого рівня зайнятості та економічного зростання. *Податки і державні видатки є інструментами фіскальної політики.*

Розрізняють дискреційну і недискреційну фіскальну політику.

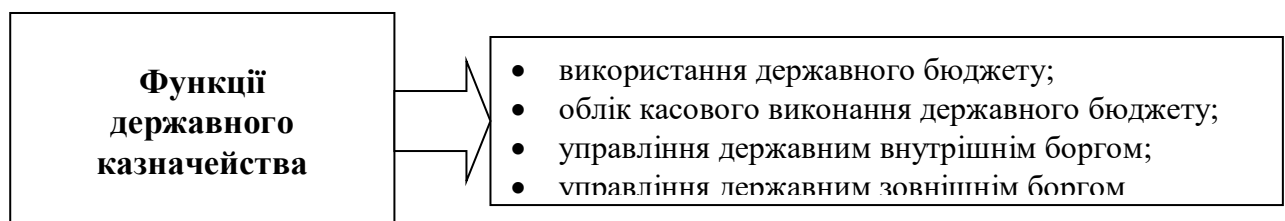
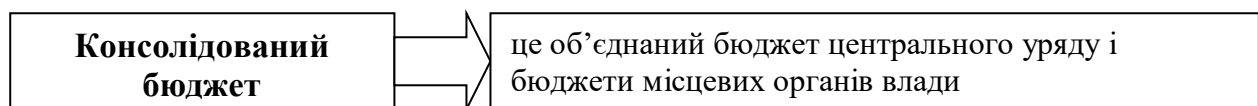
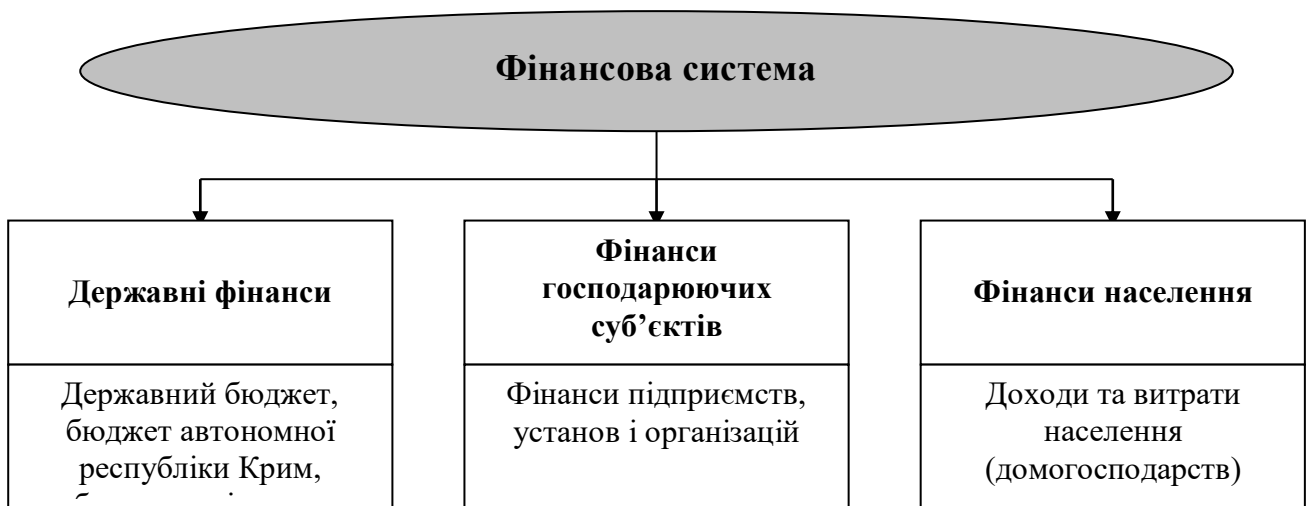
Дискреційна фіскальна політика – це політика свідомого внесення урядом змін у видатки з державного бюджету та податки з метою регулювання реального обсягу національного виробництва, рівня зайнятості, контролю над інфляцією і прискорення економічного зростання. За певної економічної ситуації урядом може використовуватись стимулювальна чи стримувальна дискреційна фіскальна політика. Уряд використовує *стимулювальну фіскальну політику* для подолання спаду і збільшення реального обсягу виробництва. Вона передбачає збільшення державних видатків, зниження податків або певне поєднання обох цих заходів. В результаті зростають сукупні видатки в економіці, обсяги виробництва та рівень зайнятості. *Стримувальну фіскальну політику*, яка передбачає зменшення державних видатків, збільшення податків або певне поєднання обох цих заходів,

уряд використовує для боротьби з інфляцією попиту.

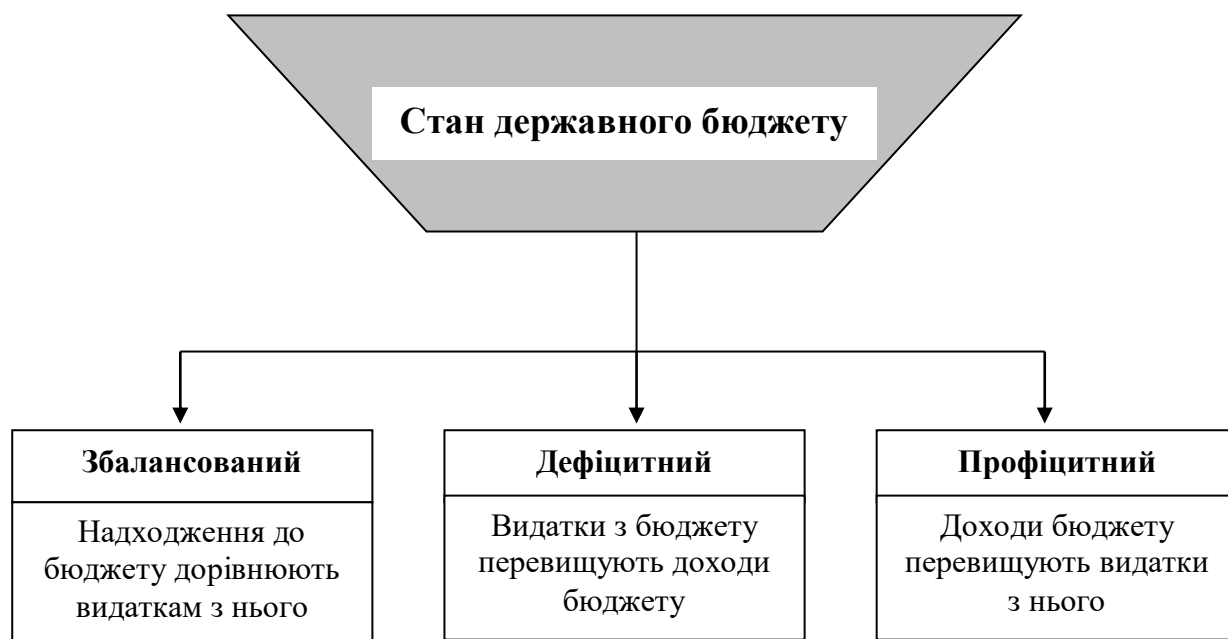
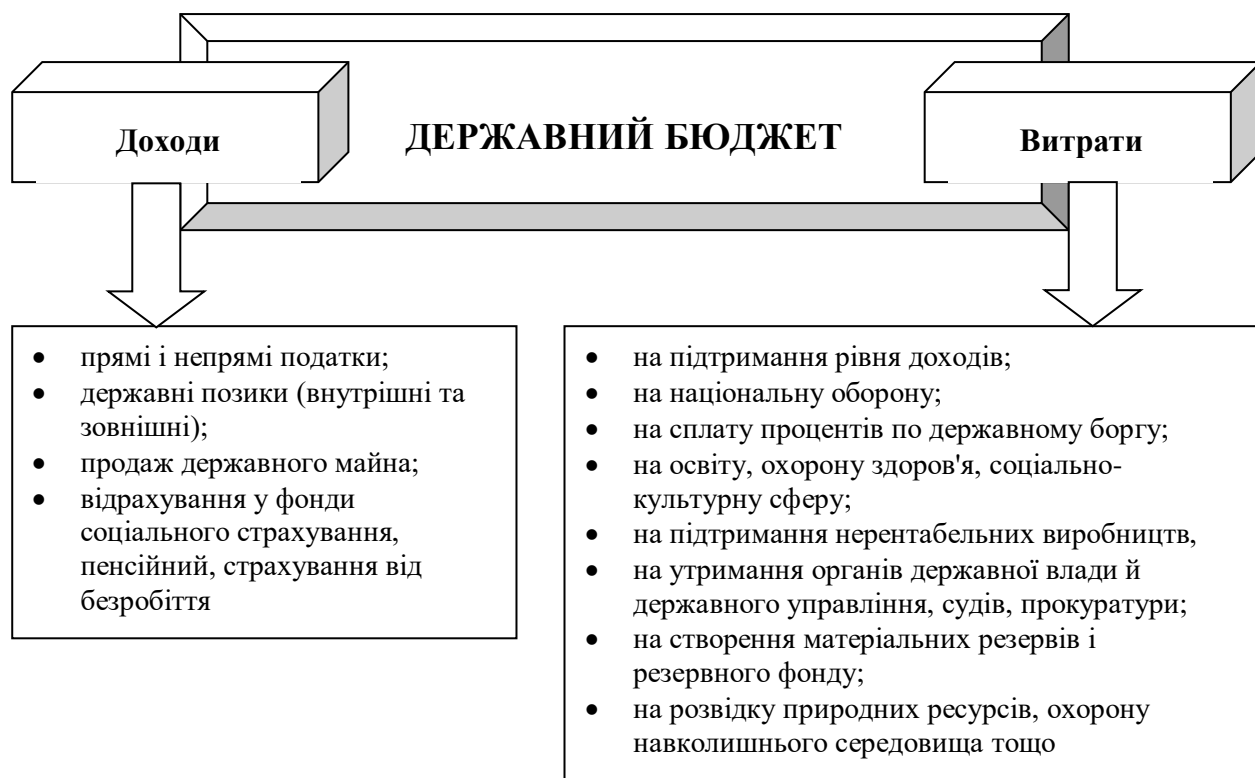
Недискреційна (автоматична) фінансова політика передбачає зміни у рівні державних витрат і податків, що вводяться автоматично. За автоматичної стабілізації податків податкові системи побудовані таким чином, що при зростанні ВВП податкові надходження також зростають, а при зменшенні ВВП – зменшуються. В протилежному напрямку діють трансфертні платежі. Під час економічного спаду автоматично зростають трансфертні виплати, які стимулюють поживлення економіки. В умовах же економічного піднесення трансфертні виплати автоматично скорочуються, що зменшує купівельну здатність та стримує інфляцію. Проте автоматичні стабілізатори лише пом'якшують, але не розв'язують проблем, які виникають в ході економічних коливань. Тому держава повинна використовувати дискреційні заходи у боротьбі з інфляцією чи безробіттям.

ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ЇЇ СТРУКТУРА

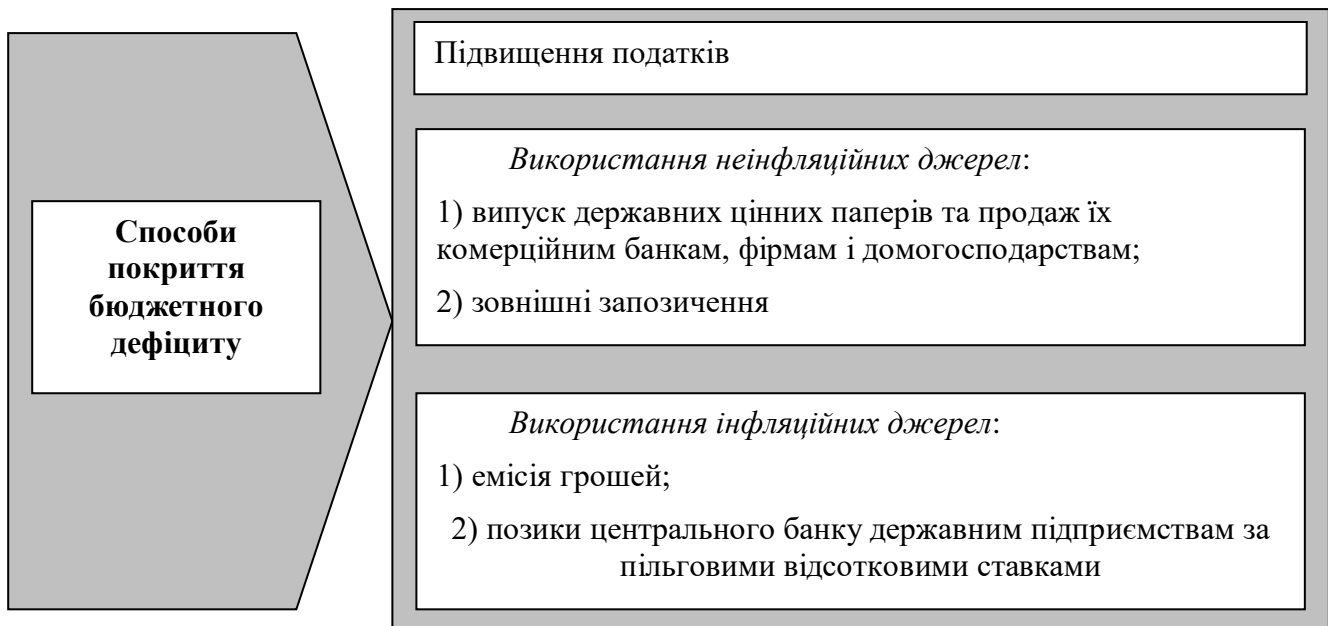
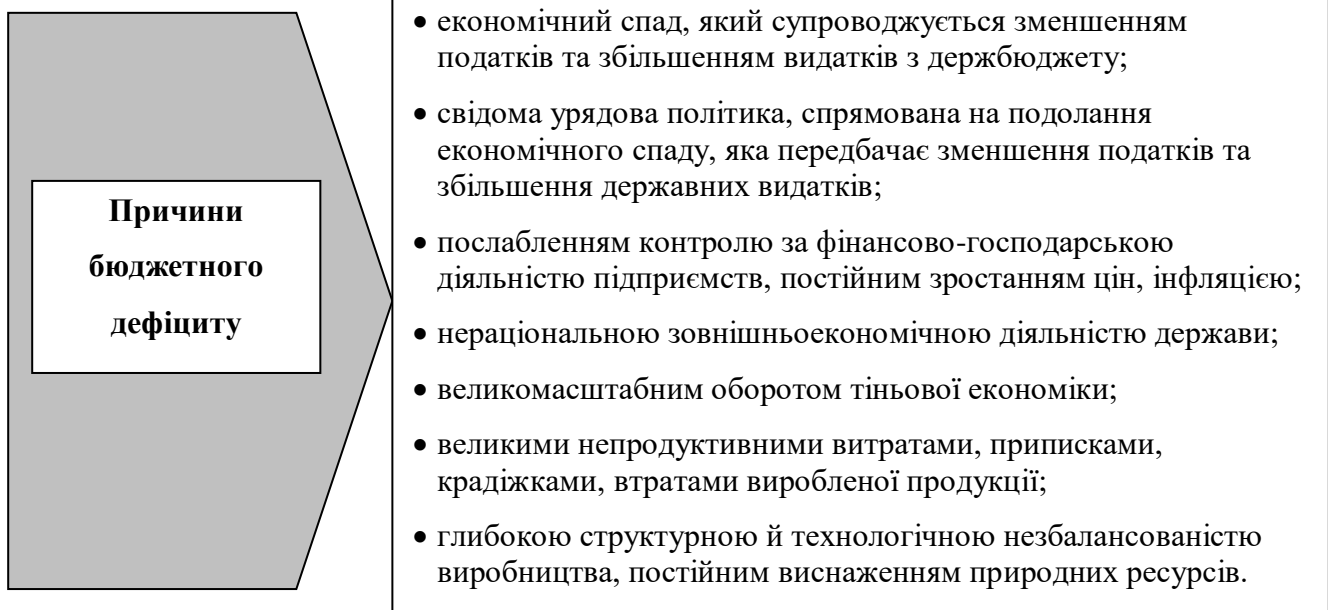
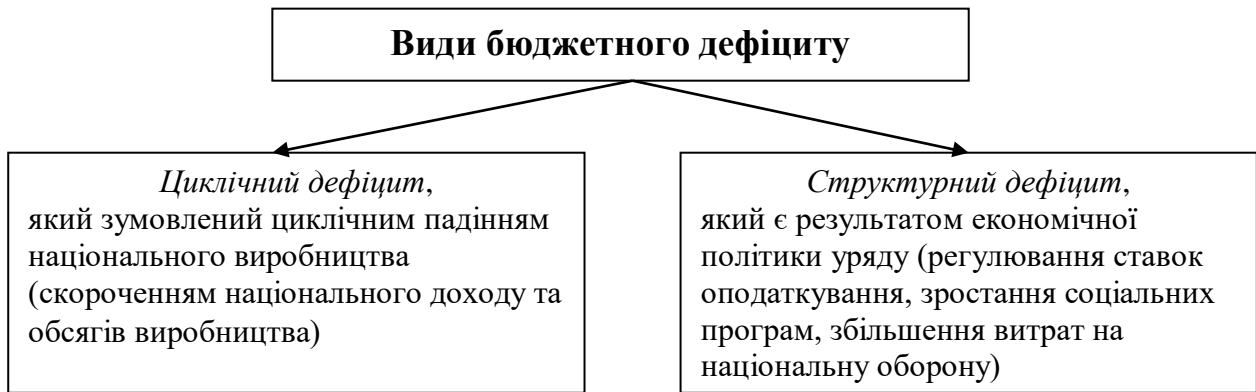
Фінанси – це сукупність економічних відносин, пов’язаних з утворенням та використанням грошових фондів на основі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу

ДЕРЖАНИЙ БЮДЖЕТ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ТА ДЖЕРЕЛА ЙОГО ПОКРИТТЯ

Зведений бюджет України у 1992 – 2008 роках

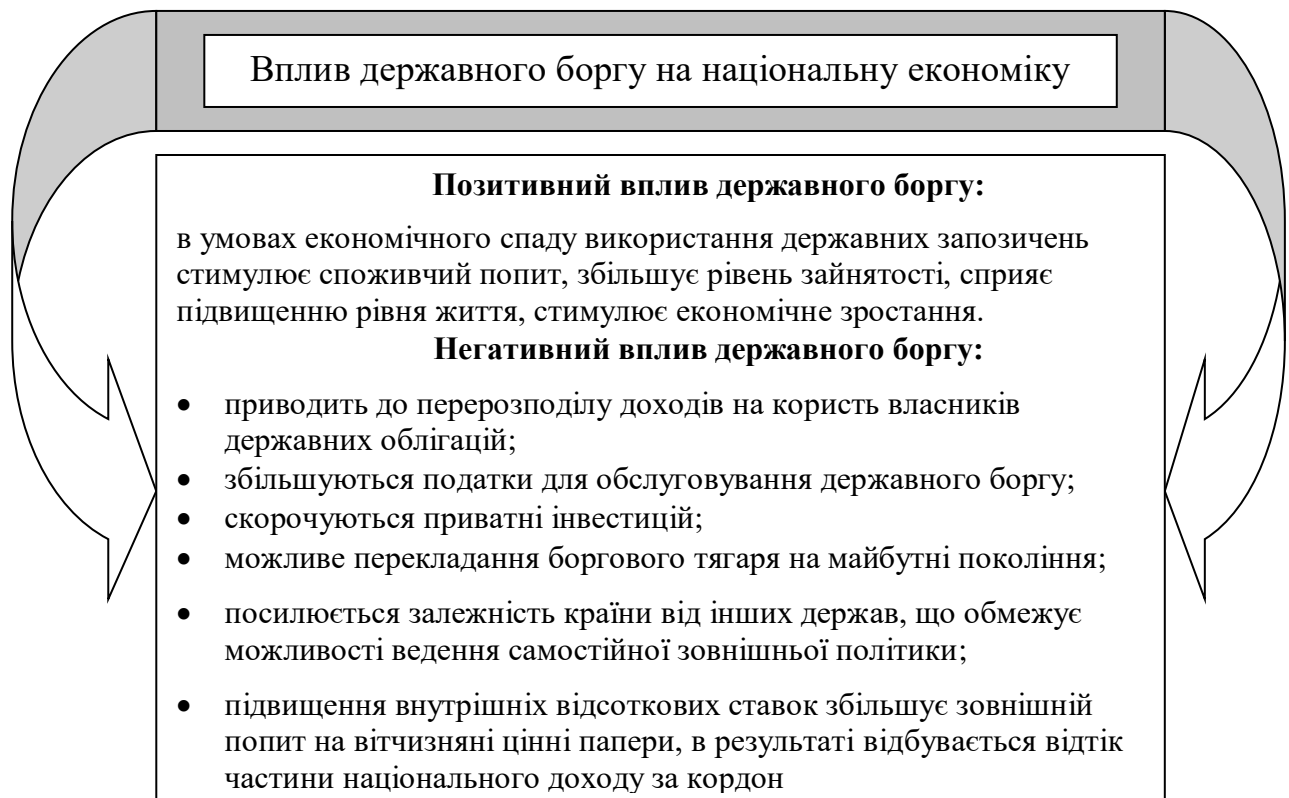
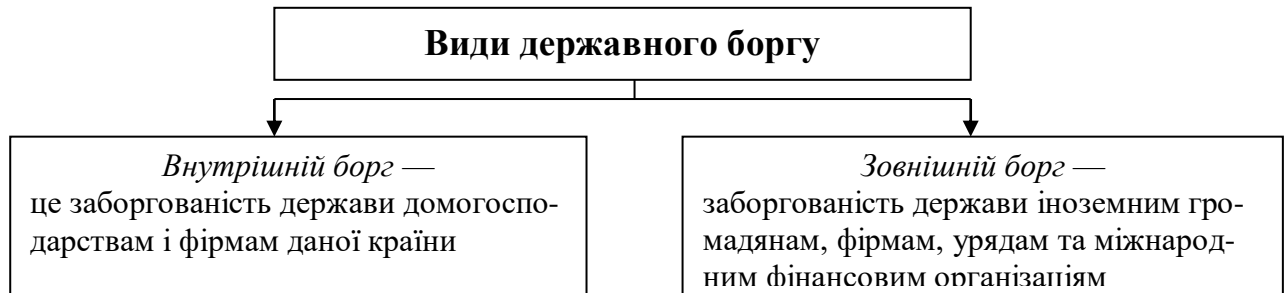
Роки	Доходи	Видатки	Дефіцит (-)/ профіцит (+)	Дефіцит (-)/ профіцит (+)
	Млрд крб			У відсотках до ВВП
1992 р.	1227,5	1919,7	-692,2	-13,7
1993 р.	49621,8	57248,7	-7626,9	-5,1
1994 р.	523092,6	630647,0	-107554,4	-8,9
	Млрд грн			У відсотках до ВВП
1995 р.	20,7	24,3	-3,6	-6,6
1996 р.	30,2	34,2	-4,0	-4,9
1997 р.	28,1	34,3	-6,2	-6,6
1998 р.	28,9	31,2	-2,3	-2,2
1999 р.	32,9	34,8	-1,9	-1,5
2000 р.	49,1	48,1	1,0	0,6
2001 р.	54,9	55,5	-0,6	-0,3
2002 р.	61,9	60,3	1,6	0,7
2003 р.	75,3	75,8	-0,5	-0,2
2004 р.	91,5	102,5	-11,0	-3,2
2005 р.	134,2	142,0	-7,8	-1,8
2006 р.	171,8	175,5	-3,7	-0,7
2007 р.	219,9	227,6	-7,7	-1,1
2008 р.	297,9	312,0	-14,1	-1,5

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

Державний борг – загальний розмір заборгованості уряду, тобто сума позичених урядом коштів для фінансування бюджетних дефіцитів.

Показники заборгованості: 1) частка державного боргу у ВВП;
2) частка суми обслуговування боргу у ВВП

Управління державним боргом – це система заходів держави, пов’язана з вивченням кон’юнктури на ринку позичкового капіталу, випуском нових боргових зобов’язань, виплатою відсотків на позики, зміною строків позик, зміною відсоткових ставок на позики, анулювання боргу (у випадку фінансової неспроможності), погашення раніше випущених позик (строк дії яких закінчився)

Рефінансування державного боргу – це випуск нових державних позик для того, щоб розрахуватися із власниками облігацій старої позики

ПОДАТКОВА СИСТЕМА

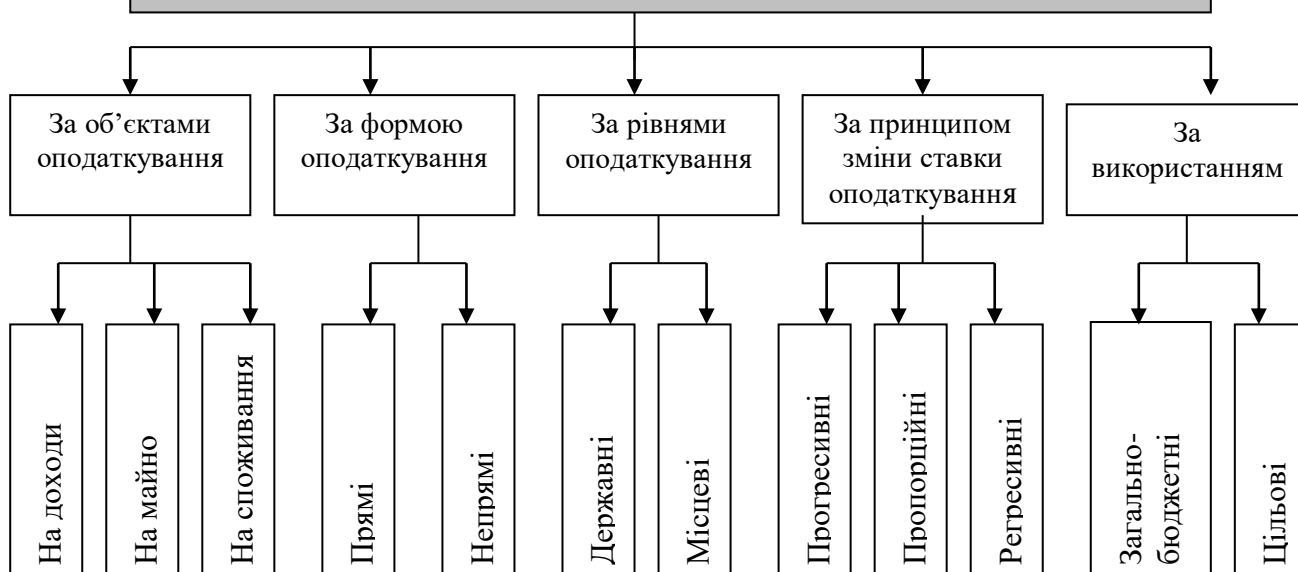
Податкова система – сукупність податків, які визначені законодавчою владою, а також методи і принципи організації податків

Принципи оподаткування – принцип вигоди, принцип платоспроможності, принцип обов'язковості

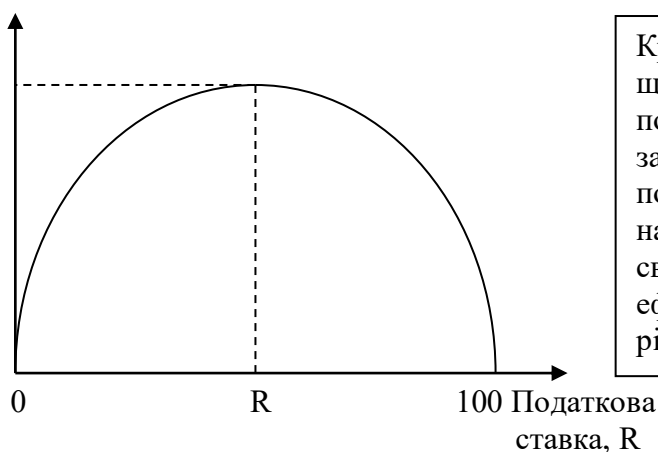
Податкова система включає:

- суб'єкти оподаткування - ті, хто сплачує податки;
- об'єкти оподаткування - дохід або майно, з якого сплачується податок;
- одиниця оподаткування - одиниця виміру об'єкта оподаткування;
- податкова ставка - величина податку на одиницю оподаткування

Класифікація податків

Податкові надходження в бюджет, грн.

Крива Лаффера демонструє, що податкові ставки не повинні перевищувати рівня, за яким зростання ставки податку веде до зменшення надходжень. Світовий досвід свідчить, що найбільший ефект дає податкова ставка на рівні 30-35%.

Рис. 8.1. Крива Лаффера

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Фіскальна політика – це цілеспрямоване регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення макроекономічної стабільності, високого рівня зайнятості та економічного зростання

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що таке фінанси, яке їх значення для соціально-економічного розвитку суспільства?

2. Які основні структурні елементи фінансової системи держави?

3. Що таке державний бюджет?

4. Як Ви розумієте бюджетний дефіцит? Які шляхи його подолання?

5. Який зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом?

6. Що означає поняття “податки”? Які види податків ви знаєте?

7. Зв'язок яких явищ віддзеркалює крива Лаффера?

8. В чому суть фіскальної політики?

9. Які види фіскальної політики?

10. Як автоматичні стабілізатори впливають на економіку?

11. ВВП в умовах повної зайнятості становить 200 млрд грн, фактичний ВВП – 160 млрд грн. Величина податків складає 10% від величини ВВП. Державні видатки дорівнюють 18 млрд грн. Визначте:

а) чи існує бюджетний дефіцит, якщо існує, то яка його величина;

б) як зміниться сальдо державного бюджету в умовах досягнення повної зайнятості?

12. Який вид оподаткування було застосовано в кожному прикладі:

а) отримавши дохід в сумі 5000 грн, платник податку має сплатити до бюджету 500 грн, а з доходу 10000 грн він сплачує 1000 грн;

б) отримавши прибуток в сумі 150000 грн, підприємець сплатив 30000 грн, а з прибутку 175000 грн – 35000 грн;

в) з суми прибутку 50000 грн платник податку сплатив до бюджету 15000 грн, а з 100000 грн – 40000 грн.

13. Річний обсяг прибутку автомобільної корпорації становить 600 тисяч умовних грошових одиниць, а величина податку на прибуток корпорації – 150 тисяч умовних грошових одиниць. Нерозподілений прибуток корпорації становить 300 тисяч умовних грошових одиниць. Визначте ставку оподаткування.

14. У таблиці 12.1 наведено доходи і видатки зведеного державного бюджету України у 1992 – 2008 роках. Чим пояснюється великий розмір бюджетного дефіциту в першій половині 90-х років ХХ ст.? Які джерела покриття бюджетного дефіциту використовує Україна, починаючи з 2001 р.?

ТЕМА 13. МАКРОЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ. РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

*Держава є центральним суб'єктом економічного і соціального розвитку, але не як безпосереднє джерело зростання а як партнер, каталізатор і помічник.
Звіт про світовий розвиток 1997*

*Якщо держава володіє силою примусу, то люди, що нею керують, використовують цю силу в своїх інтересах за рахунок решти суспільства.
Д. Норт*

В темі 4 зазначалося, що ринок як саморегулююча система, має як переваги, так і недоліки. Якщо ринок не розв'язує якихось проблем (екологічних, соціальних тощо), то повинна втрутитися держава. Саме державне регулювання економіки є конкретною реакцією на недоліки у функціонуванні ринкового механізму.

Мета вивчення теми – з'ясувати необхідність, суть і значення державного регулювання економіки, економічні функції сучасної держави, а також форми і методи, за допомогою яких вона регулює розвиток національної економіки.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: державне регулювання економіки, адміністративне регулювання, змішана система макроекономічного регулювання, економічний лібералізм, економічний дирижізм, основні функції держави, об'єкти та суб'єкти державного регулювання, державний сектор економіки, бюджетні підприємства, корпоративізовані державні підприємства, змішані акціонерні товариства;

вміти: пояснити причини того, чому на сучасному етапі розвитку ринкова економіка не може ефективно розвиватись без державного регулювання; проаналізувати особливості реалізації економічних функцій держави; порівняти і проаналізувати ефективність різних форм та методів державного регулювання економіки; порівняти різні моделі змішаного регулювання національної економіки, зокрема, американську, японську, шведську та німецьку моделі; критично охарактеризувати макроекономічне регулювання в Україні в першій половині 90-х років ХХ століття і його наслідки.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Ринкова економіка як система, яка виникла в результаті еволюційного розвитку, є найбільш ефективною формою координації економічної діяльності, здатна забезпечувати економічну свободу її суб'єктам. Разом з тим у сучасній економіці є проблеми, які ринковий механізм не вирішує, а суспільство прагне їх вирішення.

Нездатність ринку розв'язати низку проблем, пов'язаних з економічною діяльністю, в літературі отримала назву «фіаско ринку». До цих проблем віднесемо виникнення монополій, безробіття, бідність, нерівномірний розподіл доходів, а також забруднення навколишнього середовища, виробництво суспільних благ (фундаментальна наука, національна безпека, державне управління, охорона правопорядку, організація освіти та охорони здоров'я тощо). Закон попиту і пропозиції не діє у цих сферах економічного життя, а тому ці проблеми неможливо вирішити без державного втручання.

Отже, необхідність державного втручання в економічні процеси в сучасних умовах обумовлена потребами соціально-економічного розвитку, а відповідно потребами ефективного розподілу і використання ресурсів.

Концепції різних шкіл політичної економії упродовж XVI–XIX ст. і основні напрями економічної теорії XX ст. аналізують роль держави в економіці, пояснюють причини державного регулювання господарства, його форми, методи і наслідки. Традиційно класична школа основним регулятором економіки вважає ринковий механізм, який автоматично встановлює економічну рівновагу. Марксизм, заперечуючи ефективність ринкового механізму, обґрунтовує необхідність тотального державного регулювання на базі державної власності і єдиного державного плану.

У XX ст. кейнсіанська теорія, визнаючи обмеженість ринкового саморегулювання і встановлення макроекономічної рівноваги, обґрунтовує необхідність втручання держави в економіку насамперед як стимулювання ефективного сукупного попиту шляхом заохочення інвестиційної діяльності, застосовуючи фіскальні і грошово-кредитні інструменти. В 70-і роки монетаризм заперечує державне втручання в економіку, обмежує його лише державним регулюванням грошового обігу. Теорія неокласичного синтезу доводить необхідність змішаної системи регулювання економіки, поєднуючи бюджетну і грошово-кредитну політику із широким використанням ринкових інструментів (конкуренція, ціни тощо).

Отже, західна економічна думка, відображаючи економічну дійсність не розглядає державу як альтернативу ринковому механізму. Проблема співвідношення між функціонуванням ринку як саморегулюючого механізму і силою впливу держави на економічні процеси є однією з найскладніших проблем в сучасному розвинутому світі. Цю проблему кожна країна вирішує по-своєму. Особливо актуальною ця проблема є і для України. Зокрема, окремі раціональні сторони кейнсіанства (активізація інвестиційних процесів з боку держави, її провідна регулююча роль у порівнянні з ринком, зростання заробітної плати під державним контролем, забезпечення раціональної зайнятості населення тощо) можуть бути використані в Україні.

Змішана система макроекономічного регулювання, де органічно поєднуються переваги ринкових і державних регуляторів, дозволяє виокремити кілька моделей державного регулювання та два основні види регулювання – економічний лібералізм, де домінують ринкові регулятори, і економічний дирижизм, який передбачає суттєву роль держави. Серед різних моделей регулювання національної економіки виділять американську, японську, шведську та німецьку моделі.

Об'єктами державного регулювання економіки є сфери, галузі, регіони, а також соціально-економічне життя країни, а суб'єктами – законодавчі, виконавчі та судові органи різних рівнів (держава), фізичні та юридичні особи, громадські та політичні об'єднання, засоби масової інформації.

Діяльність держави в економічній сфері є багатогранною, вона виконує різноманітні функції.

По-перше, це організаційно-правові функції як основа економічної діяльності ринкових суб'єктів; по-друге, це функції стабілізації та стимулювання господарської діяльності; по-третє, забезпечення розв'язання економічних та соціальних проблем, які ринковий механізм не вирішує (екологія, зайнятість, бідність).

Реалізація економічних функцій значною мірою залежить від економічної політики держави як засобу впливу на економіку зі сторони уряду та відповідних методів державного регулювання. Основними напрямками економічної політики держави є:

1. Бюджетно-податкова (фіскальна) політика пов'язана із функціонуванням державних фінансів, формуванням державного бюджету і державними витратами.
2. Грошово-кредитна політика – це регулювання грошово-кредитної сфери.
3. Цінова політика – це вплив держави на ринкове ціноутворення.
4. Адміністративно-економічна політика передбачає заходи адміністративного і економічного характеру, що здійснюються владними структурами держави.
5. Зовнішньоекономічна політика – це регулювання всіх напрямів зовнішньоекономічної діяльності держави з метою захисту національних інтересів у системі світового господарства.
6. Соціальна політика – комплекс соціально-економічних заходів держави, спрямованих на послаблення нерівності в доходах, захист від безробіття та підвищення цін, утвердження справедливості, забезпечення добробуту людей.
7. Антиінфляційна політика – це комплекс заходів держави з метою запобігання високим темпам інфляції, управління нею, уникнення загрозового її рівня для стабільності економічної системи.
8. Антициклічна політика – цілеспрямовані дії держави з метою вирівнювання розвитку суспільного виробництва, зменшення глибини криз, стабілізації господарської кон'юнктури і збільшення темпів економічного зростання.
9. Антимонопольна політика – це заходи держави, спрямовані на обмеження монополізму і усунення нечесної конкуренції в підприємницькій діяльності.
10. Регіональна політика забезпечує рівномірний розвиток усіх регіонів.

Отже, уряд визначає напрями економічної політики, організовує її виконання. Для впливу на економіку уряд використовує прямі і непрямі методи.

Прямі або адміністративні методи пов'язані з дозволом чи заборонаю діяльності, обмеженням при здійсненні економічних функцій. Вони використовуються у таких сферах як охорона довкілля, контроль над монополіями, соціальний захист, захист національних інтересів, реалізація державних програм.

Непрямі або економічні методи спрямовані на створення державою певного економічного середовища, що впливає на поведінку суб'єктів господарювання, не обмежуючи їхню свободу. До цих методів відносяться ставки податків, ставки кредитів, бюджетні видатки, митні тарифи, амортизаційні відрахування тощо.

Прямі і непрямі методи взаємозв'язані між собою, їх використання залежить від конкретних соціально-економічних умов країни.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ: СУТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ

Державне регулювання економіки – це управління соціально-економічним розвитком країни, це комплексний, системний вплив держави на розвиток національного виробництва з метою його стабілізації та пристосування до умов, що постійно змінюються.

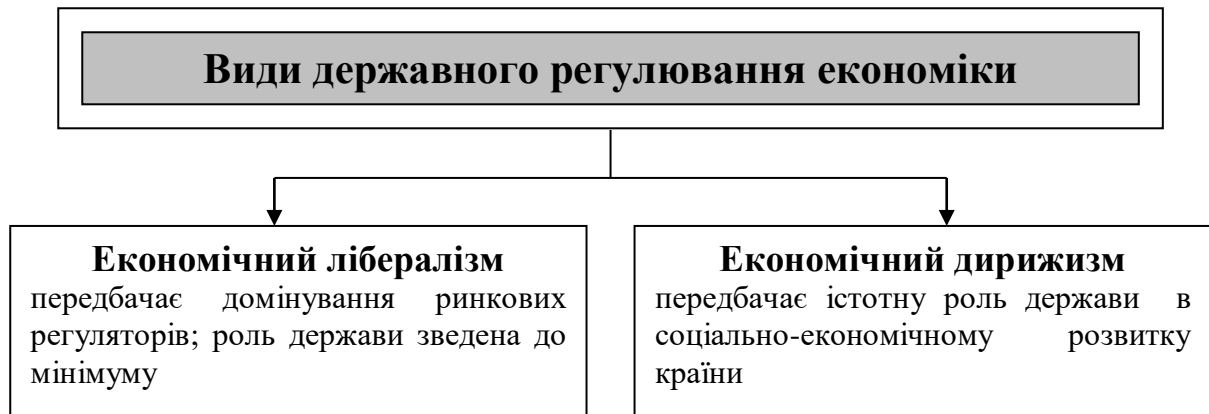
Необхідність державного регулювання економіки обумовлено такими чинниками:

1. Забезпечення конкурентного середовища у зв'язку із появою монополій
2. Задоволення зростаючих потреб у суспільних благах, які не може забезпечити ринок
3. Стабілізація економіки в умовах циклічного розвитку
4. Перерозподіл доходів і соціальний захист населення, яке цього потребує (безробітні, пенсіонери, бідні, інваліди)
5. Зростання інвестицій у найновіші інвестиційні проекти. Частка держави інвестицій у різних країнах складає 25-33%.
6. Наявність об'єктів державної власності у національній економіці. Частка державного сектору у власності в різних країнах складає 10-38%.
7. Існування регіональних економічних проблем
8. Захист національних інтересів у міжнародних відносинах

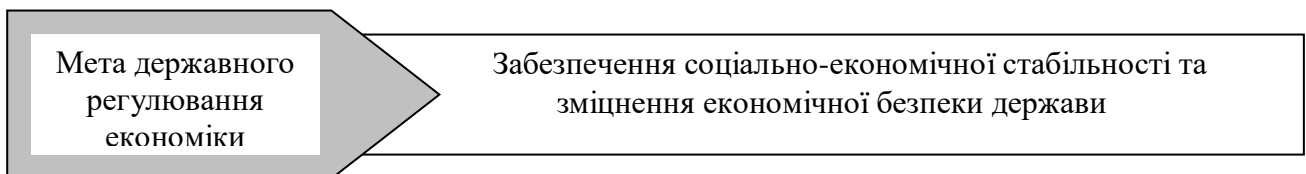
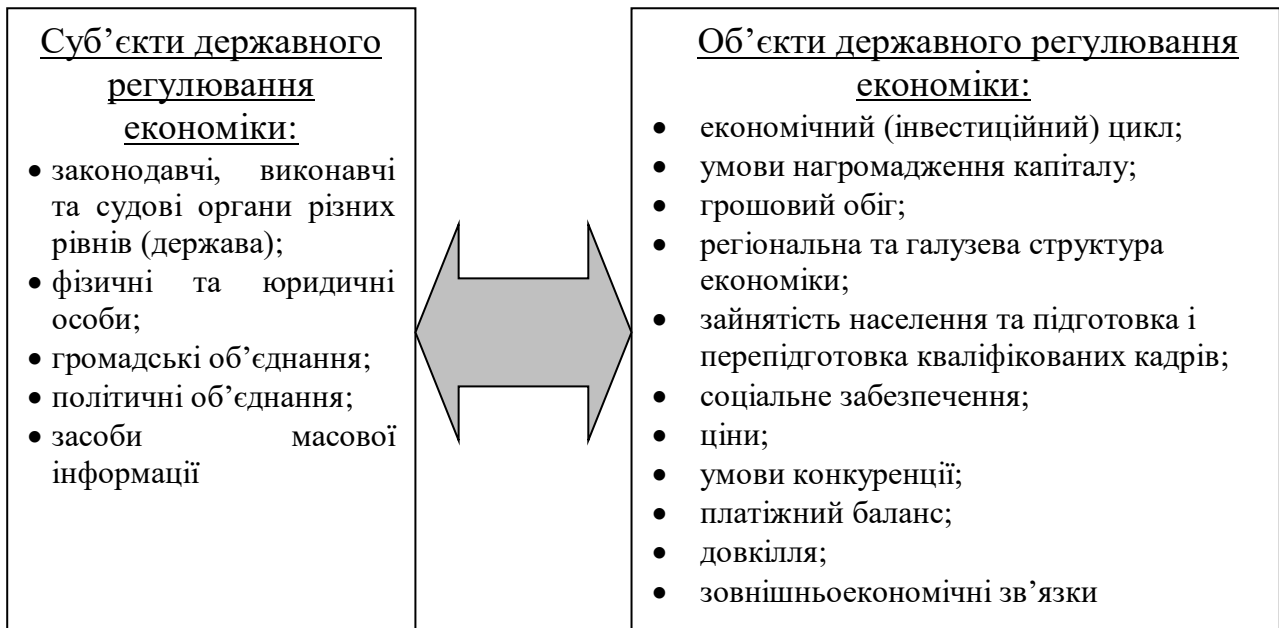
Основні економічні теорії ХХ століття про державне регулювання економіки

Кейнсіанство	Неокласичний синтез	Монетаризм
<p>Дж. М. Кейнс, англійський економіст обґрунтував необхідність державного втручання в економіку, оскільки ринкова економіка на початку ХХ ст. перестала бути саморегулюючою.</p> <p>Держава повинна стимулювати сукупний попит та зайнятість за допомогою збільшення інвестицій. Інструментами регулювання інвестицій є фіскальна та грошово-кредитна політика</p>	<p>П.Семюелсон, лауреат Нобелівської премії, обґрунтовує необхідність посилення економічної ролі держави.</p> <p>Неокласичний синтез поєднує кейнсіанський інструментарій із широким використанням ринкових інструментів (конкуренція, ціни тощо). В результаті виникає змішана економіка, де економічний контроль здійснює як держава, так і приватні інститути</p>	<p>М.Фрідман, нобелівський лауреат, заперечує державне регулювання економіки, обмежуючи його лише регулюванням грошового обігу.</p> <p>Монетаризм обґрунтовує необхідність створення умов вільного підприємництва. На думку монетаристів, втручання держави в економічний розвиток сприяє нестабільності і посиленню циклічних коливань</p>

ВИДИ ТА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ. ЕКОНОМІЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

НАПРЯМИ ЕКОНОМІКОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Методи державного регулювання економіки – це сукупність засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни

Прямі (адміністративні) методи – це методи, за допомогою яких держава безпосередньо регулює економіку. Використовуються для довгострокового регулювання національної економіки

- прийняття законів та контроль за їх виконанням;
- державний контроль над монопольними ринками;
- державні замовлення, дотації;
- трансферні платежі;
- пряме державне регулювання цін;
- державна підтримка експорту;
- захист від зовнішньої конкуренції;
- індикативне планування;
- прямі адміністративні заходи державної влади (заборони, дозволи, ліцензії, державні стандарти тощо)

Непрямі (економічні) методи - система форм і способів впливу на діяльність суб'єктів господарювання, яка створює умови, що спонукають до праці і досягнення поставленої мети

1. Інструменти податкової політики:
 - податкові ставки і види податків;
 - податкові пільги.
2. Інструменти грошово-кредитної політики:
 - операції на відкритому ринку;
 - дисконтні ставки;
 - норми обов'язкових резервів;
 - регулювання грошової маси;
 - кредитні пільги.
3. Інструменти фіскальної політики:
 - регулювання доходів бюджету;
 - структура та обсяг державних витрат.
4. Норми амортизації та напрями використання амортизаційного фонду

Загальною тенденцією економічного розвитку людства є перехід від ринкового саморегулювання до поступового свідомого втручання держави в господарське життя. Державне регулювання має свої межі, надмірне втручання може породжувати негативні тенденції і наслідки. Воно повинно враховувати рівень розвитку національної економіки і національну специфіку. Для України в сучасних умовах державне регулювання економіки зумовлене орієнтацією на перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чому виникає необхідність участі держави в економічних процесах?
2. В чому полягає сутність державного регулювання економіки?
3. Чим викликана еволюція теорії і практики державного регулювання економіки?
4. Чим відрізняються основні типи макроекономічного регулювання?
5. У чому полягає специфіка моделей державного регулювання економіки?
6. Яка роль держави в командно-адміністративній економіці?
7. Проаналізуйте економічні функції держави.
8. Які є напрями економічної політики держави? Проаналізуйте їх, а також виокреміть інструменти основних напрямів економічної політики держави.
9. Які ви знаєте методи державного регулювання економіки?
10. В чому полягає суть економічних і адміністративних методів державного регулювання економіки?
11. Які Ви знаєте цілі макроекономічного регулювання (економічної політики)? Які з цих цілей, на ваш погляд, є найбільш актуальними зараз для України?
12. Які причини зумовлюють необхідність втручання держави в ринковий механізм?
 - а) подолання дефіциту товарів і послуг;
 - б) забезпечення національної оборони;
 - в) наявність природної монополії;
 - г) екологічний захист суспільства;
 - д) забезпечення однакових умов для реалізації здібностей громадян країни;
 - е) подолання монополізму.
13. Які з перелічених благ, на вашу думку, громадянами купуються на ринку, а які забезпечуються державою?
 - а) продукти харчування;
 - б) одяг;
 - в) житло;
 - г) освіта;
 - д) послуги зв'язку;
 - е) медичне обслуговування;
 - є) охорона навколишнього середовища;
 - ж) охорона правопорядку.
14. Про які функції держави йдеться у наведених випадках?
 - а) підтримання високого рівня зайнятості та цінової рівноваги, стимулювання економічного зростання;
 - б) забезпечення правової бази для учасників ринку і розробки єдиних «правил гри»;
 - в) досягнення справедливого розподілу доходу в суспільстві та ефективнішого розміщення ресурсів в ринковій економіці.

ТЕМА 14. ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

*Вигоди від міжнародної торгівлі –
ефективніше використання продуктивних сил країни.
Джон Стюарт Мілль*

*Немає нічого святого, чого б не
спаплюжили гроші, нічого настільки
сильного, чого не можна було б
подолати грошима.
Цицерон*

До цього розділу ви ознайомились із закономірностями функціонування національної економіки. Для сучасної економіки характерними є динамічний розвиток інтеграції та інтернаціоналізації господарського життя. Ці процеси є об'єктивними і охоплюють всі країни і регіони світу.

Для будь-якої країни важливо стати повноправним учасником цього процесу, оскільки саме від цього залежить ефективність функціонування національної економіки.

Мета вивчення теми – опанування студентами теоретичних знань з питань суті на етапів розвитку світового господарства, сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин, значення та функцій міжнародних валютно-фінансових організацій у світовому економічному просторі, а також окреслення шляхів інтеграції України у світове господарство.

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: світове господарство, міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, інтернаціоналізація економіки, форми міжнародних економічних відносин, світова торгівля, міжнародних рух капіталів, міжнародні валютно-фінансові відносини, міграція робочої сили, науково-технічне співробітництво, світова ринкова інфраструктура, міжнародний золотий стандарт, валютний курс, вільно плаваючі валютні курси, фіксований валютний курс, Європейське економічне співтовариство, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку;

вміти: пояснити, що являє собою світове господарство; пояснити основні закономірності становлення світової економіки; пояснити, як міжнародний поділ праці та світова торгівля впливають на ефективність функціонування національної економіки; проаналізувати позитивні і негативні наслідки політики протекціонізму і політики лібералізму; проаналізувати форми міжнародних економічних відносин і пояснити особливості їх розвитку в сучасних умовах; пояснити, чому виникли і які функції виконують міжнародні валютно-фінансові організації; орієнтуватися, як Україна інтегрується у світову економіку і які проблеми у зв'язку з цим виникають.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Світове господарство формувалося протягом тривалого історичного періоду. Його початковий етап збігається з великими географічними відкриттями, із зародженням світової торгівлі. Наступний етап позначився промисловим переворотом останньої третини ХУІІІ ст., бурхливим розвитком індустріального виробництва, спеціалізації окремих країн, галузей, регіонів у межах міжнародного поділу праці. Третій етап розпочався в середині ХІХ ст. і закінчується на рубежі ХІХ – ХХ ст., коли світове господарство сформувалося як цілісна система. Саме в той період завершився розподіл світу між великими державами, сформувалася колоніальна система. Промисловий переворот дав відчутні результати в розвитку економіки – створюється велике виробництво, зростає продуктивність праці, національне виробництво переростає національні рамки, поглиблюється спеціалізація між країнами. Нинішній розвиток світового господарства характеризується глобальною економічною єдністю, зростанням ролі транснаціональних корпорацій, посиленням взаємозалежності національних економік країн світу.

Вперше спробу обґрунтувати вчення про світове господарство чи світову економіку здійснив німецький економіст Б. Гармс на початку ХХ ст. Він розглядав світову економіку як «сукупність взаємовідносин між окремими господарствами світу, які розвиваються між ними внаслідок розбудови відповідних транспортних комунікацій та державного сприяння і регулювання шляхом укладення міжнародних угод».

Об'єктивною основою формування світового господарства є міжнародний поділ праці, який реалізується за допомогою міжнародної спеціалізації і міжнародної кооперації. Міжнародна спеціалізація передбачає зосередження виробництва певних видів товарів в економіці окремих країн відповідно до їх природно-кліматичних, історичних та економічних умов. Міжнародна кооперація – це форма організації спільного або взаємоузгодженого виробництва за участю двох або декількох країн. Міжнародний поділ праці сприяє раціональному розподілу економічних ресурсів, підвищує ефективність функціонування національних економік та світової економіки в цілому.

Взаємозв'язок між національними економіками і взаємодія між ними відбувається через міжнародні економічні відносини, основними формами яких є міжнародна торгівля, міграція капіталу, міжнародні валютно-фінансові відносини, міграція робочої сили, науково-технічне співробітництво, міжнародний туризм.

Міжнародна торгівля – це історично перша й одна з найрозвиненіших форм міжнародних економічних відносин, яка передбачає обмін товарами та послугами і базується на міжнародному поділі праці. Участь світовій торгівлі будується на теорії абсолютних і порівняльних переваг. Абсолютна перевага країни у виробництві певного продукту означає, що ця країна здатна виробляти більшу кількість одиниць цього продукту з певного обсягу ресурсів за наявного рівня технології порівняно з конкурентами. Порівняльна перевага країни у виробництві певного продукту означає, що ця країна може виробляти цей продукт з нижчою

внутрішньою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний конкурент.

Міжнародна торгівля базується на торговому балансі. Торговий баланс країни – обсяг товарного експорту країни за вирахуванням її товарного імпорту. Сума експорту і імпорту називається зовнішньоторговельним оборотом, а їх різниця – сальдо торговельного балансу. Позитивне сальдо торговельного балансу означає перевищення експорту над імпортом, негативне сальдо торговельного балансу – перевищення імпорту над експортом.

Державна зовнішньоторговельна політика базується на протекціонізмі і лібералізмі. Для протекціонізму характерні високі митні тарифи, обмеження імпорту. Це скорочує обсяги іноземної продукції на внутрішньому ринку, захищає національного виробника. Політику лібералізму проводять країни з високою ефективністю національної економіки, а також країни, що розвиваються. Лібералізації зовнішньоторговельних відносин сприяє така міжнародна організація як Світова організація торгівлі (СОТ).

Міграція капіталу або вивіз капіталу – це одна з найважливіших форм міжнародних економічних відносин, яка передбачає переміщення капіталу із однієї країни в іншу з метою пошуку умов найпродуктивнішого його використання. Метою міграції капіталу є отримання більшого прибутку завдяки використанню кращих порівняно з національними світових умов господарювання.

Міграція капіталу справляє позитивний вплив на міжнародну економіку, а також на економіку країни, яка вивозить і ввозить капітал. Основними постачальниками капіталу є транснаціональні корпорації (ТНК), держави та міжнародні фінансові інститути. ТНК – це фірми, які займаються підприємницькою діяльністю переважно за межами країни, в якій вони зареєстровані, причому, як правило, у декількох країнах, де розміщені їхні філії виробництва.

Вивіз капіталу здійснюється у трьох основних формах: позичковий капітал, підприємницький капітал та міжнародна економічна допомога. Експорт підприємницького капіталу представлений прямими підприємницькими інвестиціями (експортер капіталу є повним власником підприємства або володіє контрольним пакетом акцій) та портфельними інвестиціями (інвестор, тобто експортер капіталу отримує пакет акцій, який не дає йому можливості контролювати діяльність закордонного підприємства). Позичковий капітал експортується у вигляді кредитів (урядам або підприємствам інших країн) та вкладення грошей на банківські депозити за кордоном. Міжнародна економічна допомога виступає у вигляді грантів, субсидій тощо для отримання безоплатних консультацій та інженерної допомоги, поставки обладнання, стажування і навчання за кордоном.

Сьогодні найбільша частка зарубіжного капіталу припадає на прямі інвестиції, які залежать від інвестиційного клімату держави. Інвестиційний клімат держави визначається наявністю стабільного законодавства, ресурсів та кваліфікованої робочої сили, ємкістю внутрішнього національного ринку, конвертованістю національної валюти.

Міграція робочої сили як форма міжнародних економічних відносин – це переміщення працездатного населення, яке шукає роботу, зі своєї країни в іншу. Причинами міжнародної трудової міграції є як економічні причини (зниження попиту на працю, відмінності в оплаті праці, рівнях життя та зайнятості населення в різних країнах тощо), так і неекономічні (демографічні, релігійні, культурні, екологічні тощо).

Міграція робочої сили справляє значний вплив як на країни, до яких вона імпортується, так і на країни-експортери трудових ресурсів. Зокрема, країни, що експортують робочу силу, отримують грошові перекази, потоки товарів, в цих країнах зменшується соціальна напруга (зменшується тиск надлишкових трудових ресурсів на ринку праці), працівники отримують професійний досвід, навички, знайомляться з передовою організацією праці тощо.

На сучасному етапі для трудової міграції характерним є посилення міграційних потоків із країн Східної та Центральної Європи та країн пострадянського простору, відповідно еміграція інтелектуального капіталу із цих країн є негативним явищем. Для міграції робочої сили характерним є також зростання обсягів нелегальної міграції, а також збільшення міграції робочої сили між розвинутими країнами Заходу.

Міжнародне науково-технічне співробітництво – це форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки і виробництва. Науково-технічний обмін набув прискореного розвитку в останній третині ХХ століття, коли із зростанням товарного обігу і вивозу капіталу важливого значення набув обмін науково-технічними і інженерними досягненнями, а також інформаційним продуктом. Міжнародне науково-технічне співробітництво реалізується за допомогою комерційних (купівля-продаж ліцензій, які є угодами між продавцем і покупцем даного товару) і некомерційних (публікації науково-технічних результатів; проведення наукових конференцій та виставок; обмін спеціалістами; особисті контакти науковців) форм технологічного обміну.

Міжнародний туризм – це сучасна форма міжнародних економічних відносин, яка активно розвивається протягом останніх 20-30 років. На частку міжнародного туризму припадає 6% вартості загальносвітового експорту і 30% експорту ринку послуг. Туризм вважається однією з найбільших галузей економіки, він забезпечує виробництво 14% світового валового національного продукту і щорічно збільшується на 6%. Так, обсяг надходжень від міжнародного туризму в Туреччині протягом 1980-1990 років збільшився у 12 разів.

Дохід від міжнародного туризму забезпечуються мандрівники переважно із країн з високорозвинутих країн з ринковою економікою. Основними регіонами міжнародного туризму є країни Європи (65% загальної кількості міжнародних туристів), Американського континенту та Східної Азії.

Однією із найважливіших форм міжнародних економічних відносин є **валютно-фінансові відносини**. Вони виникали з початку функціонування грошей у міжнародному платіжному обороті. Потреба у світовій валютній системі пояснюється необхідністю упорядкування міжнародних обмінів, руху товарів, послуг, робочої сили.

Формою організації валютних відносин, які реалізуються на національному і світовому рівнях, є **валютна система**. *Національна валютна система* є частиною грошової системи країни і формою організації валютних відносин в країні. *Міжнародна валютна система* – це організаційна форма міжнародних валютних відносин, які виступають як сукупність економічних відносин в процесі взаємного обміну результатами діяльності національних економік і які обслуговується валютою. Складовими міжнародної валютної системи є наявність національних валют, валютний курс, валютний ринок, умови конвертованості валют та міжнародні валютно-фінансові організації.

Валютний курс – курс, за яким валюта однієї країни обмінюється на валюту іншої країни. У реальній практиці валютних відносин використовують фіксований валютний курс, який встановлений державою, і плаваючий валютний курс, який формується на валютному ринку. Головними чинниками, які визначають попит на іноземну валюту та її пропозицію, а отже, змінюють курс валют, є зміна смаків споживачів, зміна доходів населення і темпів зростання національного доходу, зміни ставок відсотка за кредити, рівень інфляції, політична стабільність, стійкість валюти та довір'я до неї тощо. Основними інструментами регулювання валютних курсів є ревальвація, девальвація та валютна інтервенція.

Міжнародна валютна система пройшла три етапи розвитку в XIX-XX століттях, які характеризувалися певною міжнародною системою валютних курсів, а саме: фіксовані валютні курси за золотого стандарту; регульовано-фіксовані курси у Бреттон-Вудській системі; кероване плавання валютних курсів у нинішній валютній системі. Особливістю сучасних валютних відносин є існування поряд із міжнародною валютною системою регіональної Європейської валютної системи, яка використовує з 2002 р. в обігу нову світову валюту – євро.

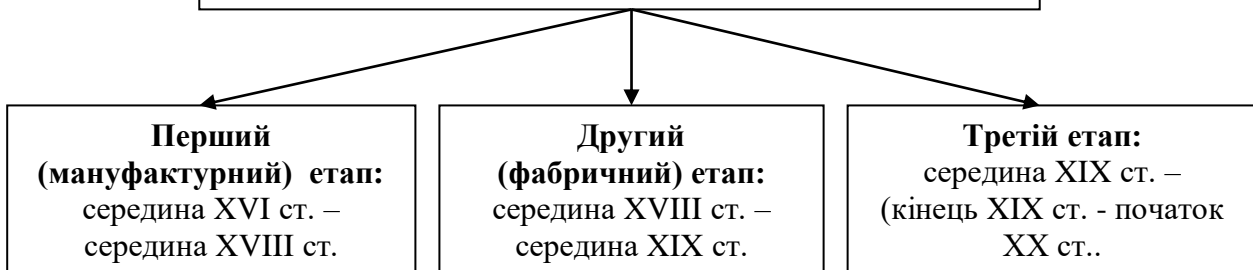
Важливу роль у регулюванні міжнародних валютних відносин відіграють міжнародні валютно-фінансові організації - Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), діяльність яких сприяє розвитку та стабілізації світової економіки.

На сучасному етапі розвитку світового господарства відбувається процес інтеграції національних економік. Міжнародна економічна інтеграція – процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн, спрямований на створення єдиного господарського механізму. Вона є певним економічним об'єднанням, створеним відповідно до спеціальних угод. Формами економічної інтеграції є торговельна інтеграція країн; зони вільної торгівлі; митні союзи; спільні ринки; валютно-фінансова інтеграція; економічні союзи. До найбільших регіональних інтеграційних об'єднань відноситься Європейський союз (ЄС), створений в 1957 р., який є динамічним економіко-політичним об'єднанням.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

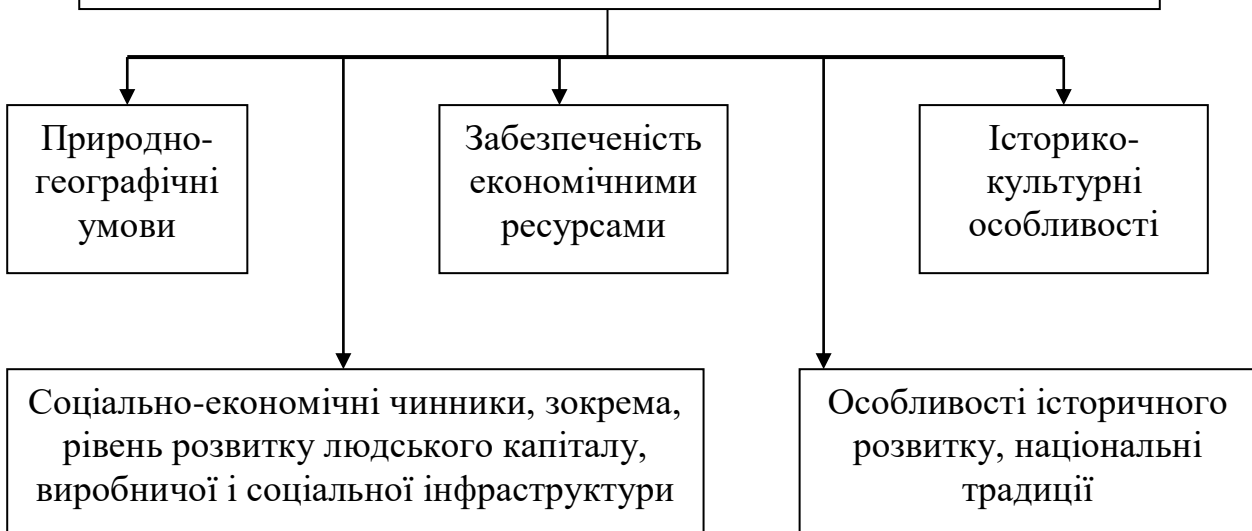
Світове господарство – це сукупність національних економік, об'єднаних міжнародним поділом праці та системою міжнародних економічних відносин

Етапи розвитку та формування світового господарства

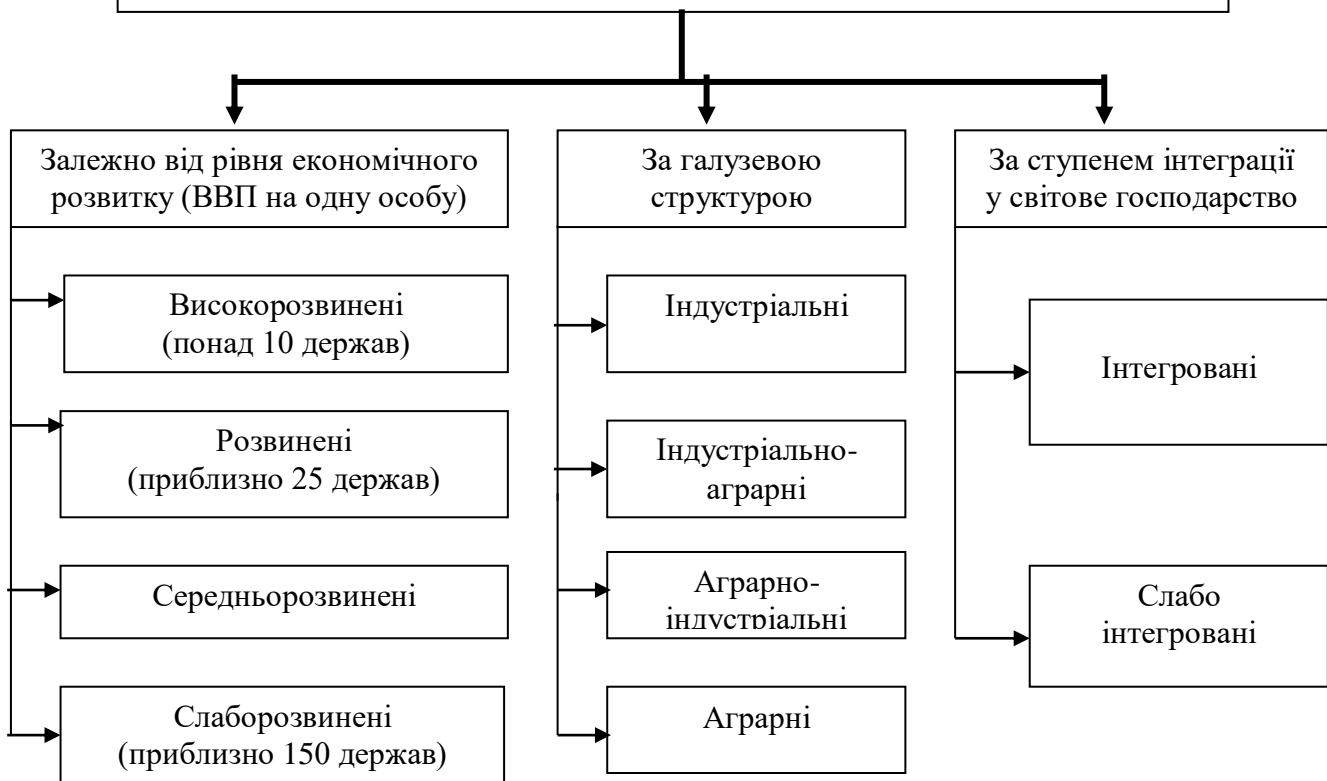

Міжнародний поділ праці – спеціалізація країн на виробництві певних видів товарів і послуг відповідно до їх природно-кліматичних, історичних та економічних умов

Головні чинники міжнародного поділу праці

КЛАСИФІКАЦІЯ КРАЇН, ЩО ВХОДЯТЬ ДО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

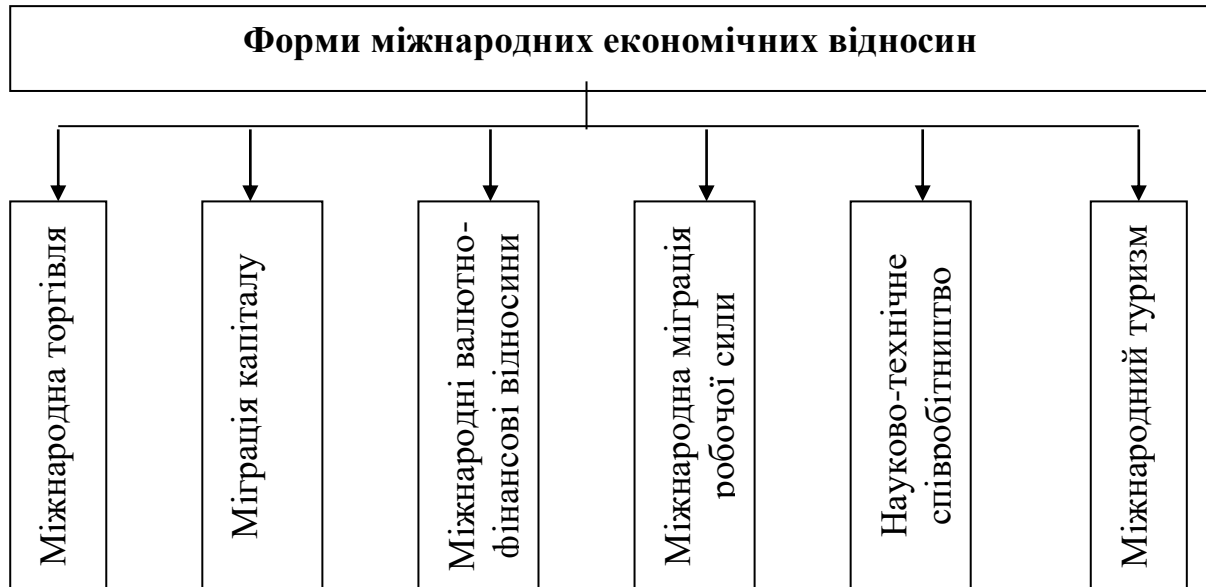

Сучасні тенденції в розвитку світового господарства

- Зростання зацікавленості в постійному економічному співробітництві між країнами.
- Формування світового економічного простору у зв'язку з переходом більшості країн до ринкової економіки.
- Розвиток міжнародного поділу праці, що враховує природно-географічні, економічні та соціально-економічні чинники країни.
- Створення інфраструктури світового масштабу (транспортна система, мережа інформаційних комунікацій)

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Міжнародні економічні відносини –
це складний комплекс виробничих, торговельних, фінансових, науково-технічних, валютно-кредитних зв'язків між країнами, що призводить до спільної економічної діяльності та збільшення світового обсягу товарів і послуг

Сучасні міжнародні економічні відносини характеризуються:

- трансформацією двосторонніх міжнародних економічних відносин у багатосторонні, значним поглибленням міжнародного поділу праці у світовому господарстві;
- залученням до міжнародних економічних відносин господарюючих суб'єктів практично усіх країн світу;
- поглибленням співробітництва розвинених країн з країнами, що розвиваються;
- інтенсифікацією міграції капіталу;
- прискореним розвитком сфери послуг;
- активізацією науково-технічного співробітництва країн;
- зростанням масштабів міграції робочої сили;
- прискоренням інтеграційних процесів у світовому господарстві;
- посиленням співпраці у розв'язанні глобальних проблем

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

Міжнародна торгівля – це форма міжнародних економічних відносин, яка передбачає обмін товарами та послугами і ґрунтується на міжнародному поділі праці.

Значення міжнародної торгівлі

- Дає можливість розширити обмеженість національної ресурсної бази, міжнародна конкуренція здійснює перерозподіл економічних ресурсів.
- Встановлює зв'язки внутрішнього національного ринку із іншими національними ринками.
- Розширює масштаби національного виробництва і місткість внутрішнього ринку.
- Сприяє підвищенню ефективності використання економічних ресурсів, зростанню продуктивності праці.
- Забезпечує отримання додаткового доходу за рахунок різниці національних і інтернаціональних витрат виробництва

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Зовнішньоторговельна політика – це сукупність форм, методів та інструментів, що використовують уряди для регулювання торговельних зв'язків між країнами відповідно до загальнодержавних і національних інтересів

Види зовнішньоторговельної політики

Фритредерство або лібералізм – це політика вільної торгівлі, яка передбачає обмежене втручання держави у зовнішньоторговельну діяльність

Протекціонізм – це економічна політика держави, яка спрямована на захист національних товаровиробників від іноземної конкуренції на внутрішньому ринку

Інструменти політики протекціонізму

Мито – це податок, який накладається на кожну одиницю товару, яку перевозять через кордон. Розрізняють ввізне і вивізне мито.

Немитні торговельні обмеження – це прямі адміністративні заходи держави щодо обмеження зовнішньоекономічної діяльності. До них належать імпорتنі квоти, ліцензування, добровільні експортні обмеження

Світова організація торгівлі (СОТ)

Спеціалізована установа ООН, яка 18 січня 1995 р. змінила Генеральну угоду про тарифи і торгівлю (ГАТТ). Вона функціонує на базі міжурядового багатостороннього договору.

Метою Світової організації торгівлі є створення сприятливих умов для міжнародного обміну товарами і послугами.

Основне завдання діяльності організації – це лібералізація міжнародної торгівлі шляхом ліквідації торгових бар'єрів, переш за все через усунення нетарифних бар'єрів та зниження митних тарифів.

СОТ впроваджує правила, які регулюють діяльність держави, спрямованої на підтримку національного товаровиробника.

Учасниками СОТ є 147 країн. Україна стала членом СОТ у 2008 р.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України за I квартал 2009 року

№ п/п	Назва товарів	Експорт		Імпорт	
		тис.дол. США	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до загального обсягу
1	Живі тварини; продукти тваринного походження	98280,6	1,2	319456,4	3,3
2	Продукти рослинного походження	1096272,9	13,1	357886,6	3,7
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	409189,3	4,9	65727,1	0,7
4	Готові харчові продукти	432532,1	5,2	413324,9	4,2
5	Мінеральні продукти	679122,8	8,1	3896834,6	39,8
6	В тому числі: руди, шлаки та зола	229997,0	2,8	190121,7	1,9
7	енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	358988,5	4,3	3675114,0	37,6
8	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	547119,5	6,6	947135,4	9,7
9	Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	113363,8	1,4	416659,6	4,3
10	Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	37167,2	0,4	27561,0	0,3
11	Деревина і вироби з деревини	131154,5	1,6	50145,5	0,5
12	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів (папір, картон тощо)	156222,1	1,9	265400,6	2,7
13	Текстиль та вироби з текстилю	156755,9	1,9	288924,2	3,0
14	Взуття, головні убори, парасольки	33583,8	0,4	85680,4	0,9
15	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	58665,3	0,7	96888,8	1,0
16	Дорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	12309,1	0,1	68932,7	0,7
17	Чорні і кольорові метали та вироби з них	2953434,4	35,4	499844,0	5,1
18	Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку	903437,8	10,8	1027389,5	10,5
19	Транспортні засоби та шляхове обладнання	363047,2	4,4	646811,7	6,6
20	Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	46621,9	0,6	148627,2	1,5
21	Інші товари і вироби	109166,1	1,4	156133,8	1,6
22	Усього	8337458,4	100,0	9779542,1	100,0

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ КАПІТАЛУ

Міжнародна міграція капіталу або вивіз капіталу – це переміщення капіталу із однієї країни в іншу з метою пошуку вигіднішої сфери його використання

Причини міжнародної міграції капіталу

- Відмінності в нормах прибутку в різних країнах.
- Посилення конкуренції технологічного характеру між суб'єктами ринку капіталів.
- Розвиток технології інноваційного процесу.
- Прагнення домінувати на ринку та досягнення ринкової влади тощо

Значення міжнародної міграції капіталу

Позитивний вплив на міжнародну економіку:

- ⇒ Сприяє зростанню обсягів і динаміки світової економіки.
- ⇒ Поглиблює міжнародний поділ праці і міжнародне співробітництво.
- ⇒ Сприяє зростанню динаміки міжнародної торгівлі, збільшує обсяги взаємного товарообороту між країнами

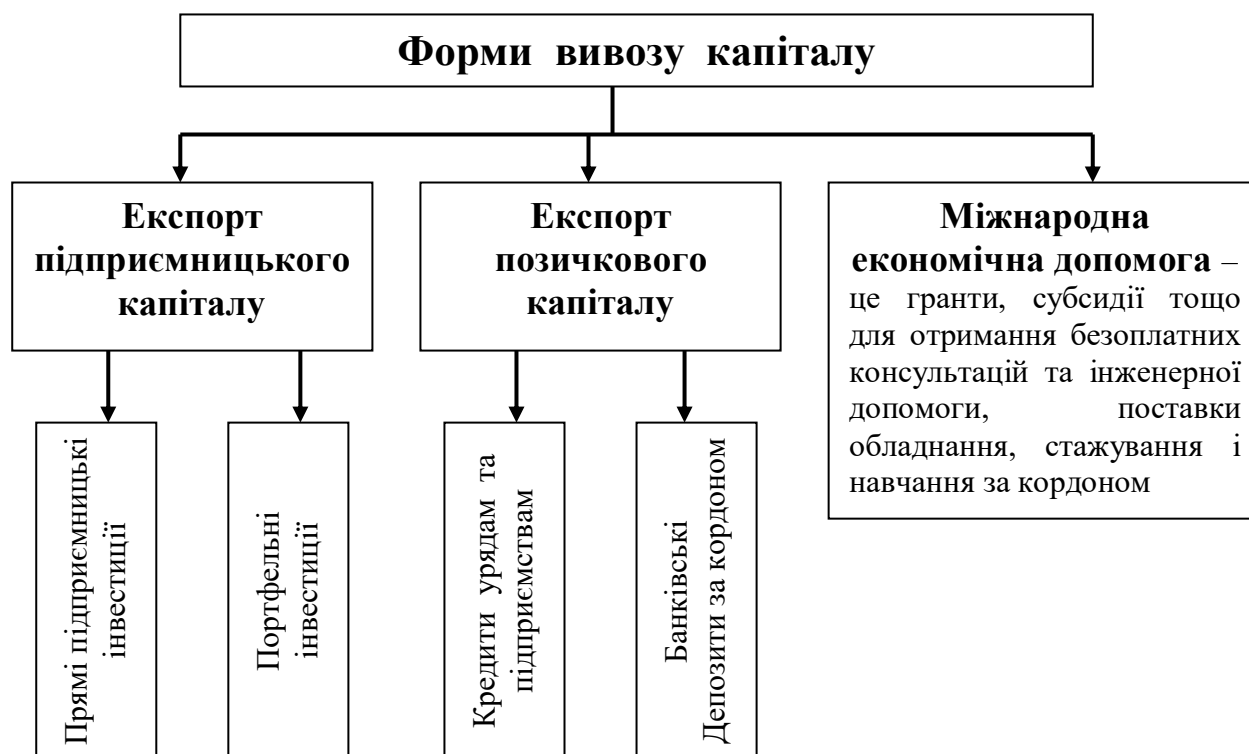
Позитивний вплив на економіку країни, яка вивозить капітал:

- ⇒ Забезпечується вища прибутковість капіталу завдяки розміщенню їх у прибутковіші сфери за кордоном.
- ⇒ Створюються сприятливі умови для збільшення експорту товарів та послуг

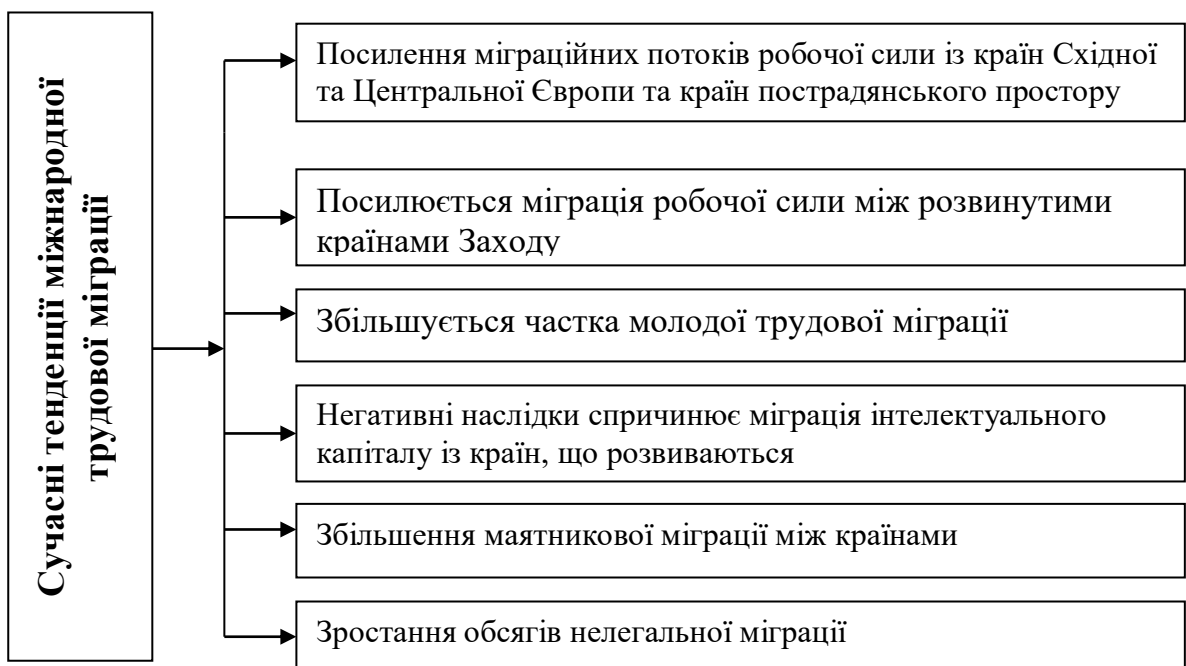
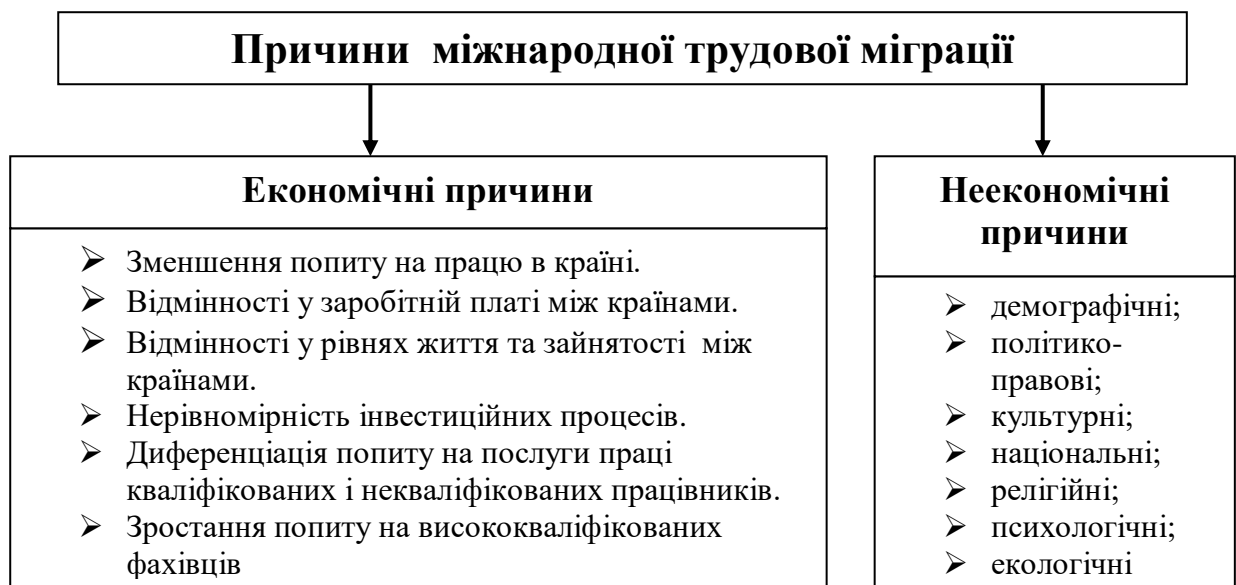
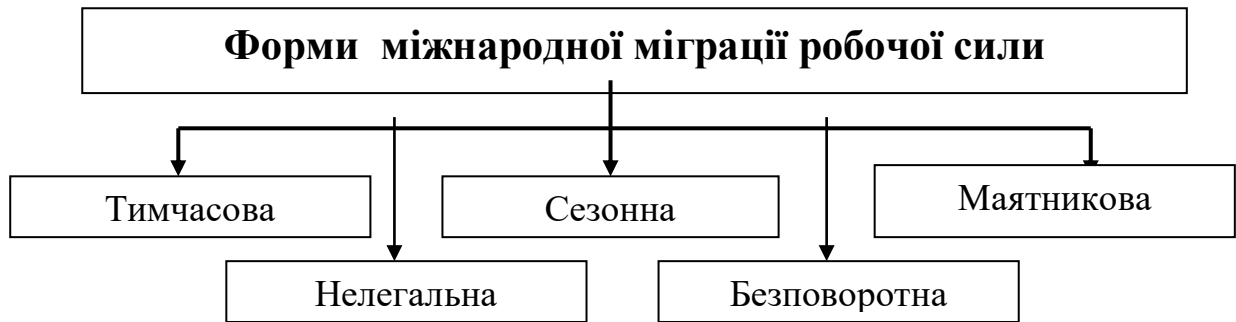
Позитивний вплив на економіку країни, яка ввозить капітал:

- ⇒ Розширюється національне виробництво і зростають темпи економічного зростання.
- ⇒ Збільшується кількість робочих місць.
- ⇒ Країна отримує нові технології і сучасну техніку.
- ⇒ Зростає продуктивність праці.
- ⇒ Розвивається сфера послуг.
- ⇒ Посилюється внутрішня конкуренція, яка сприяє ефективнішій роботі національних фірм

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФОРМИ ВИВОЗУ КАПІТАЛУ

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ

МІЖНАРОДНЕ НАУКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Міжнародне науково-технічне співробітництво – це форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки і виробництва

Форми міжнародного обміну науково-технічним продуктом

- Створення координаційних міжнародних програм спільних наукових і технічних досліджень.
- Створення спільних науково-дослідних центрів, лабораторій з метою більш раціонального використання новітніх технологій, ноу-хау, прогресивних ідей у галузях науки, техніки, маркетингу, освіти тощо.
- Міжнародне ліцензування, обмін науково-технічною інформацією, вченими і спеціалістами.
- Міжнародний інжиніринг, співробітництво з приводу складання проектів і консультацій при їх виконанні.
- Організація підготовки наукових та інженерно-технічних кадрів.
- Проведення міжнародних наукових конференцій та симпозиумів.
- Спільні дослідження світового досвіду в галузях організації виробництва і праці.
- Розробка науково-технічних прогнозів

Інжиніринг (англ. engineering, від лат. ingenium – винахідливість, знання) – інженерно-консультаційні послуги, роботи проектно-конструкторського, розрахунково-аналітичного характеру, підготовка техніко-економічних обґрунтувань, рекомендації з організації виробництва та реалізації продукції

Форми міжнародного технологічного обміну

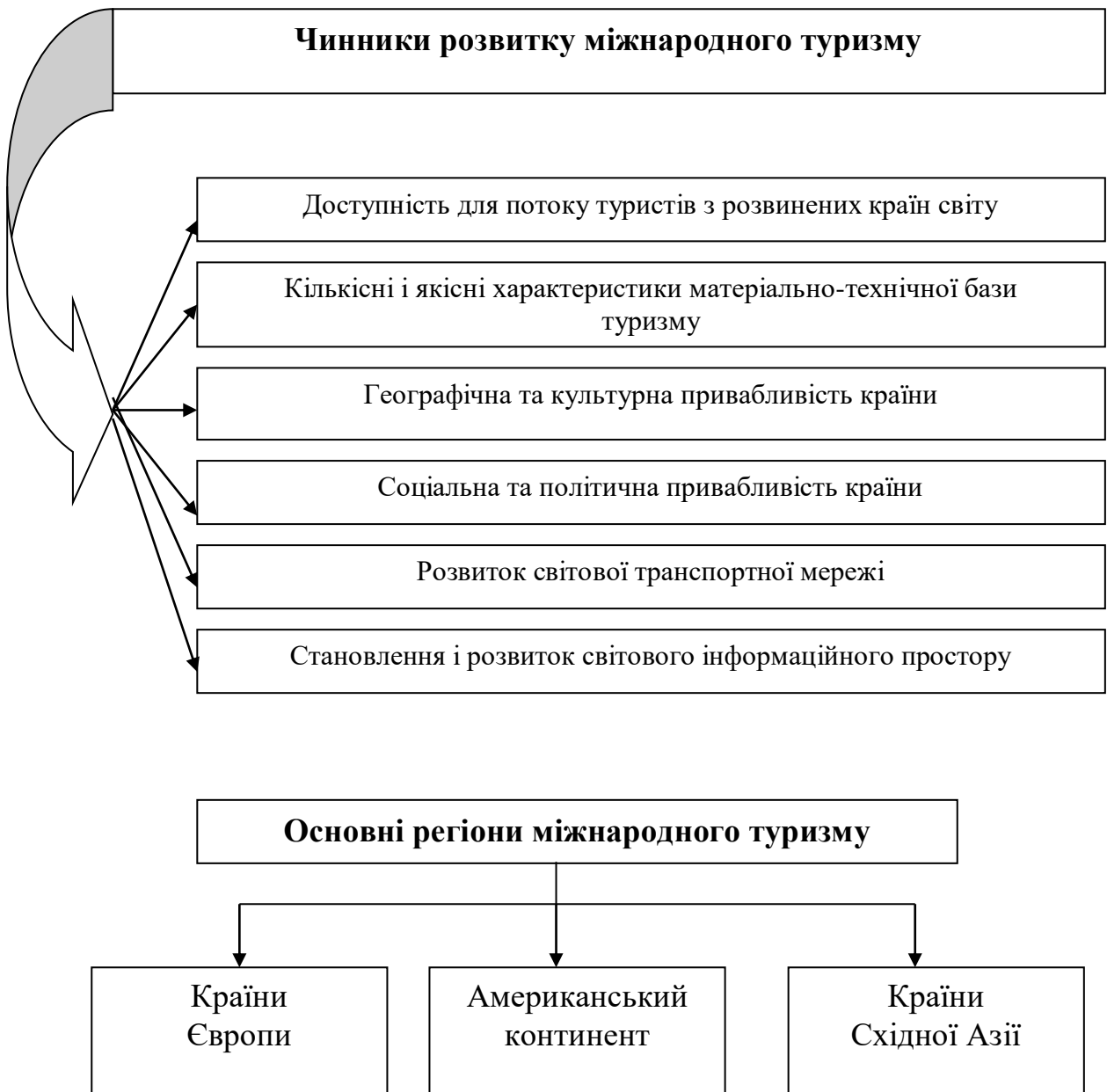
Некомерційні форми:

- публікації науково-технічних результатів;
- проведення наукових конференцій та виставок;
- обмін спеціалістами;
- особисті контакти науковців

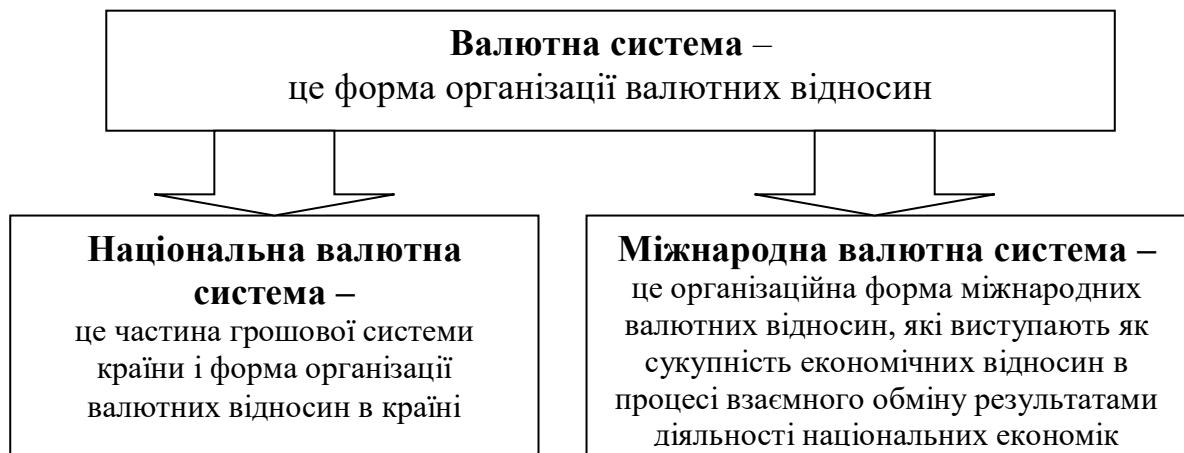
Комерційні форми:

- Купівля-продаж ліцензій, які є угодами між продавцем і покупцем даного товару

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ

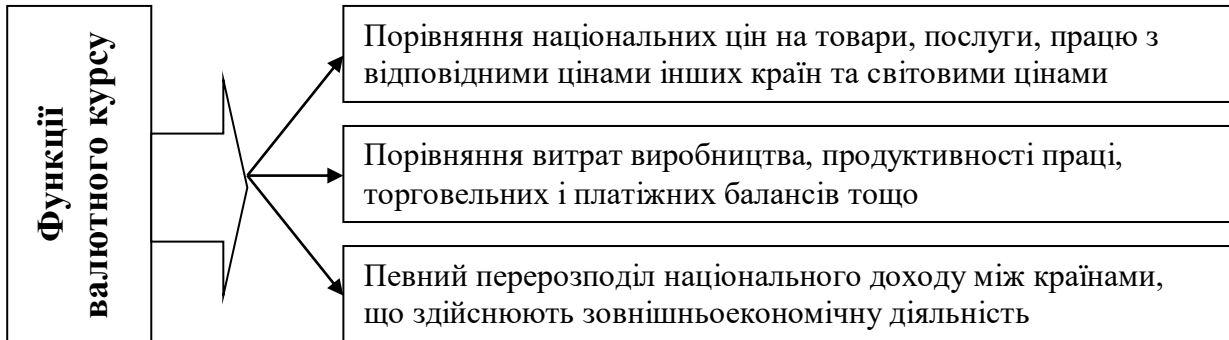

МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

ВАЛЮТА ТА ВАЛЮТНІ КУРСИ

Валютний курс – це співвідношення між грошовими одиницями різних країн, тобто ціна однієї валюти, виражена в грошових одиницях іншої країни

Види валютних курсів

Фіксований валютний курс – це офіційний курс валют, встановлений державою

Плаваючий або гнучкий валютний курс формується під впливом попиту і пропозиції на валютному ринку

Державне регулювання валютних курсів

Девальвація - дії уряду, спрямовані на зниження обмінного курсу національної валюти

Товари країни на світовому ринку стають дешевшими – інші країни платять за них менше валюти (зростає експорт). Знижується імпорт, оскільки товари, куплені за кордоном, стають дорожчими

Ревальвація – дії уряду, спрямовані на підвищення обмінного курсу національної валюти

Підвищення курсу національної валюти погіршує ситуацію для експортерів (зростають ціни на експортні товари) і покращує для імпортерів

Валютна інтервенція – це вплив центрального банку на курс національної валюти шляхом купівлі-продажу іноземної валюти

З метою підвищення курсу національної валюти ЦБ продає іноземну валюту. Для зниження курсу своєї валюти банк скуповує іноземну валюту

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЕТАПИ МІЖНАРОДНОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

Система золотого стандарту

Паризька система золотомонетного стандарту сформувалася в на Паризькій конференції 1867 р., проіснувала до початку 30-х років.

Основні принципи:

- функціонування золота як світових грошей;
- фіксація золотого вмісту національних валют;
- конвертованість валют у золото;
- фіксовані валютні курси

Бреттон-Вудська валютна система

Створена на міжнародній конференції держав у 1944 р. у Бреттон-Вудсі; Для регулювання валютних відносин було створено МВФ. Система проіснувала до 1971 р.

Основні принципи:

- Фіксовані курси національних валют до курсу долара.
- Курс долара фіксований відносно золота.
- Центральні банки підтримують стабільний курс національної валюти відносно долара.
- Організаційною ланкою виступають МВФ і МБРР

Ямайська валютна система

Функціонує з 1976 р. після підписання угоди між країнами-членами МВФ у м. Кінгстоні (Ямайка).

Основні принципи:

- Відмінено монетний паритет золота.
- Основою системи стали кілька валют (японська ена, англійський фунт стерлінгів), долар зберігає особливе місце.
- Обмін валют відбувається за вільним плаваючим курсом.
- Основний засіб розрахунків – вільно конвертована валюта, а також спеціальні права запозичення (СПЗ) – міжнародні кредитні гроші і резервні позиції МВФ

Європейська валютна система (регіональна)

Створена в 1979 р. в межах Європейського Союзу (ЄС).

Основні принципи:

- Країни ЄС в 1979 р. запровадили свою валютну одиницю – ЕКЮ, яка стала засобом встановлення курсів валют шляхом прирівнювання до неї курсів національних валют, а також засобом платежу в міжнародних розрахунках.
- В 1999 р. на зміну ЕКЮ запроваджено Євро. Ця нова світова валюта введена в обіг у 2002 р.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ

Міжнародна економічна інтеграція –
це процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн, спрямований на створення єдиного господарського механізму

Фактори, що зумовлюють інтеграційні процеси

Економічний розвиток країн і регіонів світу в умовах нерівномірного забезпечення економічними ресурсами

Закономірності розвитку науково-технічного прогресу

Підвищення ступеня відкритості національних економік

Поглиблення міжнародного поділу праці

Швидкий розвиток транспортно-комунікаційних мереж

Наявність глобальних проблем та необхідність їх вирішення

**Позитивні
наслідки
економічної
інтеграції**

- Ширший доступ до фінансових, матеріальних та трудових ресурсів і найновіших технологій.
- Сприятливі економічні умови для фірм країн-учасниць економічної інтеграції, які захищають їх від конкуренції з боку третіх країн.
- Виникає можливість її учасникам спільно вирішувати найгостріші соціальні проблеми

**Фактори, що
зумовлюють
необхідність
інтеграції
України у
світову
економіку**

Низький технологічний розвиток і недосконала структура економіки

Обмеженість енергетичних та сировинних ресурсів

Необхідність забезпечення екологічнобезпечного функціонування економіки

Неефективна структура зовнішньоторговельного обороту

Нестабільність економічного розвитку

МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Міжнародний валютний фонд

Міжнародна валютно-фінансова установа, що заснована на Міжнародній валютно-фінансовій конференції у 1944 р. в м. Бреттон-Вудсі (США) і має статус спеціалізованого закладу ООН.

МВФ є міжурядовою валютно-кредитною організацією, *метою* якої є сприяння розвитку міжнародних фінансово-кредитних і торговельних відносин.

Основними функціями МВФ є: вироблення правил регулювання валютних курсів і контролю за їх виконанням, сприяння конвертованості валют; надання країнам-членам Фонду короткострокових кредитів для покриття тимчасового дефіциту платіжних балансів; організація консультативної допомоги з фінансових і валютних питань. МВФ – організація акціонерного типу, його ресурси формуються із внесків країн-учасниць. Членами МВФ є понад 180 країн.

Україна стала членом МВФ у вересні 1992 року

Світовий банк

Найважливіша ланка світової валютної системи включає чотири пов'язані між собою міжнародні фінансові інститути: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР) і Агентство з гарантій багатосторонніх інвестицій.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) створений одночасно з МВФ у м. Бреттон-Вудсі у 1944 р. Це найбільша у світі фінансово-кредитна організація, яка надає кредити під низький процент на 15-20 років урядам і центральним банкам країн-учасниць МВФ з метою сприяння розвитку виробництва, приватного сектора економіки, малого бізнесу, а також на підтримку міжнародних зусиль з охорони навколишнього середовища.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) інвестує приватні підприємства в основному країни, що розвиваються, та надає консультативні послуги урядам і підприємствам у здійсненні приватизації.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) надає безпроцентні кредити урядам найбідніших країн, позики підлягають сплаті протягом 35-40-річного періоду.

Україна як член МВФ є членом Світового банку

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)

Міжнародний банк, який створений у 1991 р. для сприяння економічним реформам у країнах Східної та Центральної Європи в проведенні ринкових реформ. Засновниками банку є 40 країн, а також дві міжнародні організації – Європейське економічне співробітництво та Європейський Економічний банк.

Завданням ЄБРР є надання кредитів під великі проекти у промисловості, а також на розвиток галузей інфраструктури, зокрема, транспорту, зв'язку. Понад 60% кредитів цього банку спрямовано у приватний сектор економіки і до 40% - у державну інфраструктуру.

Україна стала членом Європейського банку реконструкції та розвитку у серпні 1992 р. Кошти, що отримала Україна від ЄБРР використовувались на реалізацію проекту «Програма суспільного розвитку України», розвиток телекомунікацій, впровадження газових лічильників, реконструкцію аеропорту «Бориспіль» тощо

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. В чому полягає суть інтернаціоналізації світової економіки? Які головні форми її прояву?

2. Яка роль міжнародного поділу праці в розвитку інтернаціоналізації та взаємозалежності економічного життя країн світу?

3. Які з наведених положень належать до міжнародного поділу праці?

а) міжнародний поділ праці виступає як економічний фундамент, на якому базується вся будівля світогосподарських зв'язків;

б) міжнародний поділ праці – це форма поділу суспільної праці, що переросла межі національних економік і призводить до спеціалізації окремих країн;

в) міжнародний поділ праці - це складна багаторівнева система світогосподарських зв'язків;

г) міжнародний поділ праці – це ефективне використання природних ресурсів;

д) міжнародний поділ праці характеризує високий рівень розвитку продуктивних сил країни;

е) міжнародний поділ праці відбиває рівень інтернаціоналізації продуктивних сил суспільства;

є) міжнародний поділ праці відображає наявність міждержавної торгівлі.

4. В чому суть міжнародних економічних відносин? Які Ви знаєте їх форми?

5. Які тенденції розвитку притаманні сучасним міжнародним економічним відносинам?

6. В чому сутність вивозу капіталу? Які його форми?

7. З наведених положень виділіть ті, які характеризують прямі інвестиції і портфельні інвестиції:

а) вивіз підприємницького капіталу;

б) короткострокові кредити;

в) вивіз позичкового капіталу;

г) експортер капіталу є повним власником підприємства; д) придбані експортером акції іноземного підприємства не забезпечують контролю над ним;

е) експортер капіталу володіє контрольним пакетом акцій підприємства.

8. Чим відрізняється світовий ринок від національного?

9. Що таке міжнародна валютна система, які її структурні складові?

10. Що зумовлює необхідність розвитку міжнародних валютних відносин?

Обґрунтуйте відповідь.

а) обслуговування зовнішньої торгівлі;

б) поширення вивозу капіталу;

в) надання позик і кредитів іншим країнам;

г) посилення самостійності національних грошей на зовнішньому ринку;

д) науково-технічний обмін між країнами;

е) розвиток туризму.

11. Які тенденції властиві сучасному періоду міжнародної міграції робочої сили?

12. Чому на сучасному етапі розвитку цивілізації окрема країна не може існувати окремо від інших? Виберіть із запропонованих відповідей ті, які ви вважаєте правильними:

а) у країні може загальмуватися технічний прогрес;

б) можуть виникнути проблеми з міграцією робочої сили;

в) країні буде важко долати митні бар'єри;

г) для задоволення потреб населення у товарах і послугах необхідно залучати більше ресурсів, і витрати виробництва будуть вищими.

13. В таблиці 14.1 наведено товарну структуру зовнішньої торгівлі України за I квартал 2009 року. Проаналізуйте структуру експорту та структуру імпорту. Який стан торгового балансу був в Україні?

14. Яким ви бачите майбутнє України у світовій економіці? Які перспективні галузі ви виділяєте в Україні? Які види товарів Україна повинна експортувати і імпортувати в майбутньому?

ТЕМА 15. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА ЗАГАЛЬНОЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

Перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не стане використовувати свій розум і свою працю на самознищення.

А.Маршалл

Характеристика світового господарства буде неповною, якщо розглядати її тільки як господарську структуру сучасної цивілізації, розвиток якої відбувається за умов розвинутої, інтенсивної міжнародної торгівлі, розгалуженого поділу й кооперації праці. Світова економіка є результатом господарської єдності цивілізації, що складається внаслідок неперервного поглиблення міжнародних економічних відносин. Суть даних явищ найповніше виявляється в процесах транснаціоналізації виробництва та глобалізації економічного, соціально-політичного та культурного розвитку людства.

Мета вивчення теми – з'ясування суті та значення глобалізації як нового етапу розвитку інтеграційних процесів у світовій економіці,

У результаті вивчення теми студент повинен

знати поняття: глобалізація, глобальна економіка, рівні глобалізації, концепція сталого розвитку;

вміти: пояснити об'єктивний характер процесу глобалізації світової економіки; порівняти і проаналізувати глобалізаційні процеси на різних етапах розвитку; проаналізувати фактори, що зумовлюють прискорення процесів глобалізації в сучасних умовах; обґрунтувати власну думку відносно того, які глобальні проблеми міжнародної економічної безпеки є сьогодні найбільш пріоритетними та визначальними для розвитку людства; сформулювати та аргументувати можливі варіанти та сценарії наслідків економічної глобалізації, визначити можливі ризики в економічній та соціальній сферах, які пов'язані із розвитком глобалізації.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА

Характерною ознакою сучасного розвитку світового господарства є процес глобалізації. Глобалізація – це якісно новий етап взаємозалежності національних економік на основі поглиблення інтернаціоналізації світового господарства, інтенсифікації міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, робочої сили і технологій. Поняття «глобалізація» увійшло в науковий обіг у 80-і роки ХХ ст., вона пов'язана з переходом від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку людства. Ознаками цього процесу є зростання взаємозалежності економік різних країн; посилення цілісності та єдності світового господарства на базі прогресуючої відкритості національних ринків; поглиблення міжнародного поділу та кооперації праці. Тенденція до глобалізації – найбільш характерна історична тенденція для сучасної епохи. Вона формує глобальну структуру політичних, економічних та культурних відносин, що

виходять за будь-які традиційні кордони та зв'язують окремі суспільства в єдину систему.

Глобалізація як одна із закономірностей, що визначають сучасний стан та перспективи розвитку світового співтовариства, відбувається під впливом соціально-економічних, технологічних, політичних та морально-етичних факторів. До технологічних факторів відносять науково-технічний прогрес, розвиток транспорту, телекомунікаційних технологій, виникнення єдиного інформаційного простору. Економісти вважають, що технологічні фактори глобалізацію зробили можливою, а соціально-економічні – реальною. Розвиток транснаціональних корпорацій, лібералізація торгівлі товарами, послугами, інтелектуальною власністю, поглиблення інтернаціоналізації економіки є найважливішими соціально-економічними змінами у сучасній світовій економіці.

Існують різні підходи до періодизації економічної глобалізації. Згідно із найбільш поширеним підходом, виділяють чотири етапи глобалізації. Перший етап – повільна глобалізація – розпочався ще до періоду Великих географічних відкриттів. Від епохи Великих географічних відкриттів до середини ХІХ століття вона перейшла у стадію повільно прогресуючої глобалізації. Період із середини ХІХ століття до 80-х років ХХ століття називають структурною глобалізацією, а сучасний етап – послідовною глобалізацією.

В результаті глобалізації формується глобальна економіка, як закономірний результат глобалізації економіки та формування єдиного планетарного господарського механізму. Глобальна економіка включає глобальне виробництво, глобальне просування товарів і послуг, глобальну фінансову систему, глобальні ринки робочої сили, капіталів, інформації та глобальну систему обміну результатами інтелектуальної власності.

Глобалізація як складна ієрархічна система відбувається на різних рівнях – світовому, окремої країни, галузевому та окремих компаній. Світовий рівень відображає суть процесу глобалізації, проте він зумовлює виникнення інших рівнів глобалізації. Зокрема, кожна окрема країна не може успішно розвиватися поза глобалізаційним процесом. Це зумовлює посилення відкритості її економіки і її інтегрованість у світову господарську систему.

В сучасних умовах глобалістські тенденції у світі прискорюються. Це зумовлено, по-перше, розвитком науково-технічної революції, по-друге, діяльністю транснаціональних корпорацій, по-третє, інформаційною революцією, по-четверте, соціалізацією економічного життя в різних країнах, по-п'яте, економічною політикою розвинених держав та міжнародних фінансово-кредитних організацій, по-шосте, діяльністю інституційних інвесторів (пенсійних та інвестиційних фондів, страхових компаній) та окремих видатних особистостей (науковців, лауреатів Нобелівської премії, відомих фінансистів, банкірів, підприємців), по-сьоме, функціонуванням великих міст, по-восьме, глобалізацією проблем безпеки (екологічної, сировинної, продовольчої, ядерної тощо). Підкреслюючи значення великих міст, зауважимо, що, наприклад, лише в Токіо виробляється більше товарів і надається послуг удвічі більше, ніж в усій Бразилії.

Проте слід зауважити, що економічна глобалізація розвивається суперечливо та нерівномірно, її вплив на розвиток окремих країн і регіонів набуває як позитивної, так і негативної спрямованості. Результати глобалізації більшою мірою використовують розвинуті країни, тоді як країни, що розвиваються, особливо найбідніші, часто потерпають від її наслідків.

Разом з тим, нагальною потребою, яка визначає динаміку глобалізаційного процесу в сучасних умовах, є об'єднання світового співтовариства з метою подолання цілої низки глобальних проблем. Глобальні проблеми – це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежать подальші соціально-економічні перспективи цивілізації, а також саме існування людства. Глобальні проблеми мають загальносвітовий характер, суттєво впливають на всі сфери суспільного життя, відображають ускладнення світогосподарських зв'язків і вимагають ефективних, невідкладних та колективних зусиль усіх держав у їх розв'язанні.

Глобальні проблеми зумовлені демографічними, екологічними, ресурсними, енергетичними та військовими причинами. Глобальні проблеми можна поділити на три групи. До першої групи належать проблеми, що виникають між різними державами та окремими народами (проблеми війни і миру, міжнародного тероризму, міжнаціональних конфліктів тощо). Друга група охоплює сучасні проблеми, пов'язані із розвитком людини і забезпеченням її майбутнього (боротьба із хворобами, бідністю, голодом тощо). Третя група – це проблеми взаємодії природи і суспільства (проблеми використання природних ресурсів, розвитку енергетичного потенціалу планети тощо). Саме третя група концентрує усі глобальні проблеми людства.

Екологічні чинники в сучасних умовах стають визначальними у формуванні та функціонуванні світового економічного простору, оскільки зростання антропогенного навантаження на оточуюче середовище веде до погіршення екологічної ситуації в глобальному масштабі. Це обумовлює необхідність міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища і природокористування. Мова йде про необхідність екологічного коригування соціально-економічного розвитку світової спільноти та окремих країн у контексті концепції сталого (стійкого) розвитку, яка була прийнята на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Сталий розвиток ґрунтується на узгодженні соціально-економічного прогресу із потребою збереження природно-ресурсного потенціалу та сприятливих екологічних умов з метою забезпечення життєвих потреб людства. У цьому контексті охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів розглядається як невід'ємна частина соціально-економічного розвитку. По суті модель сталого екологічнобезпечного розвитку означає виживання людства. Перехід до такої моделі може бути здійснений тільки за умови ефективного міжнародного співробітництва та гарантування інтересів кожної держави.

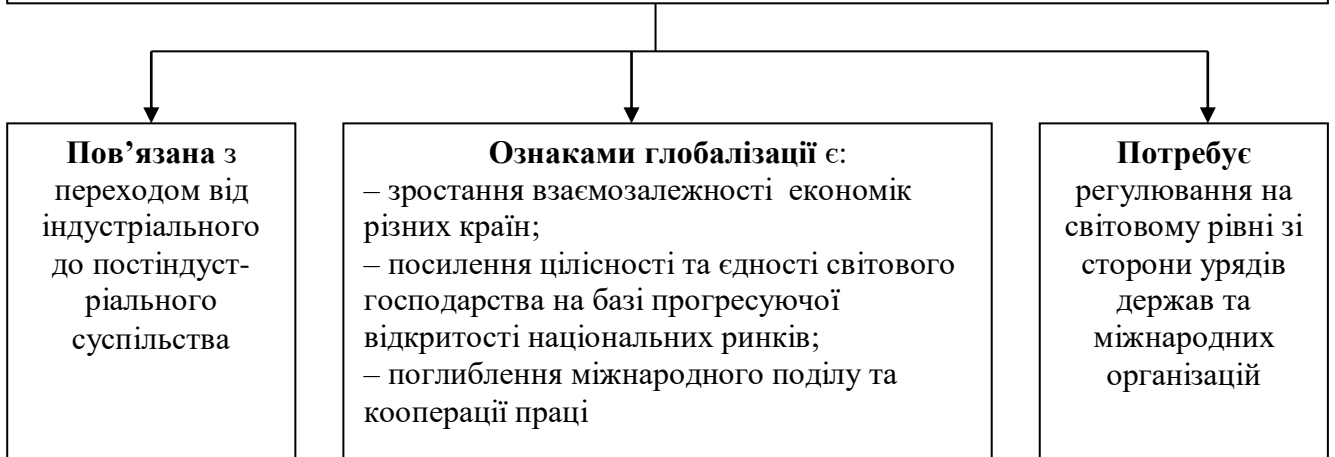
Сучасна стратегія сталого розвитку європейських країн ґрунтується на виконанні таких пріоритетних завдань: підтримання стабільного виробництва й високого рівня споживання, додержання гарантій соціальної рівноправності;

зниження забруднення навколишнього природного середовища; організація ландшафтів і охорона невідновлюваних природних ресурсів; збереження видового різноманіття.

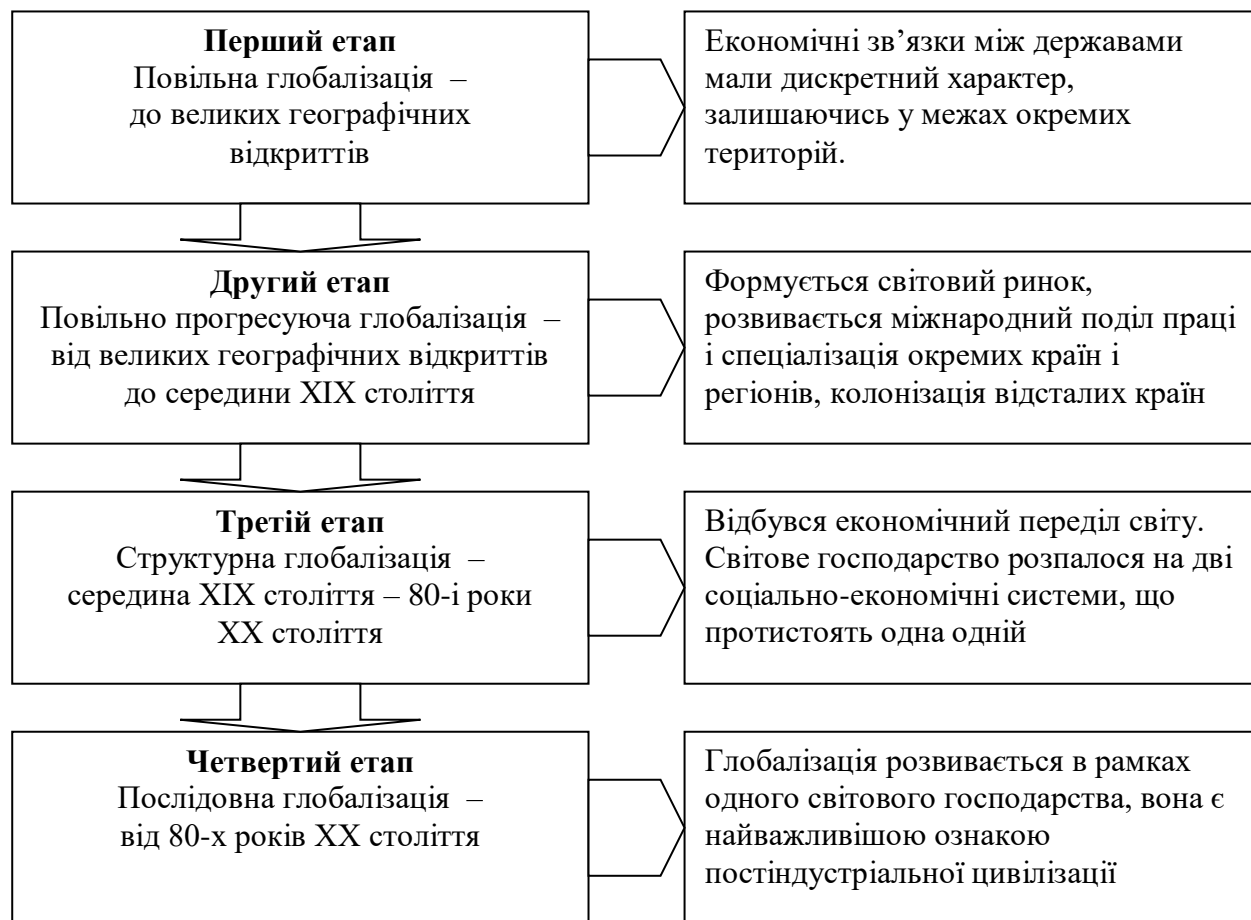
Перехід до сталого розвитку, необхідність якого вже усвідомили країни світу, є дуже важливими і для нашої країни. Справа в тому, що для реалізації його принципів в Україні є всі підстави. Це суттєво деградоване природне середовище, високий рівень забруднення, які проявляються у нераціональному використанні земельних, лісових, водних, біологічних ресурсів, поводженні з відходами, забруднені атмосфери, це також низький рівень життя населення та кризовий стан економіки.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАКОНОМІРНИЙ ПРОЦЕС СВІТОГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ

Глобалізація – складний багатогранний процес, який поширюється на всі явища суспільного розвитку і пов’язаний з поглибленням інтернаціоналізації світової економіки, зростанням взаємозалежності національних держав

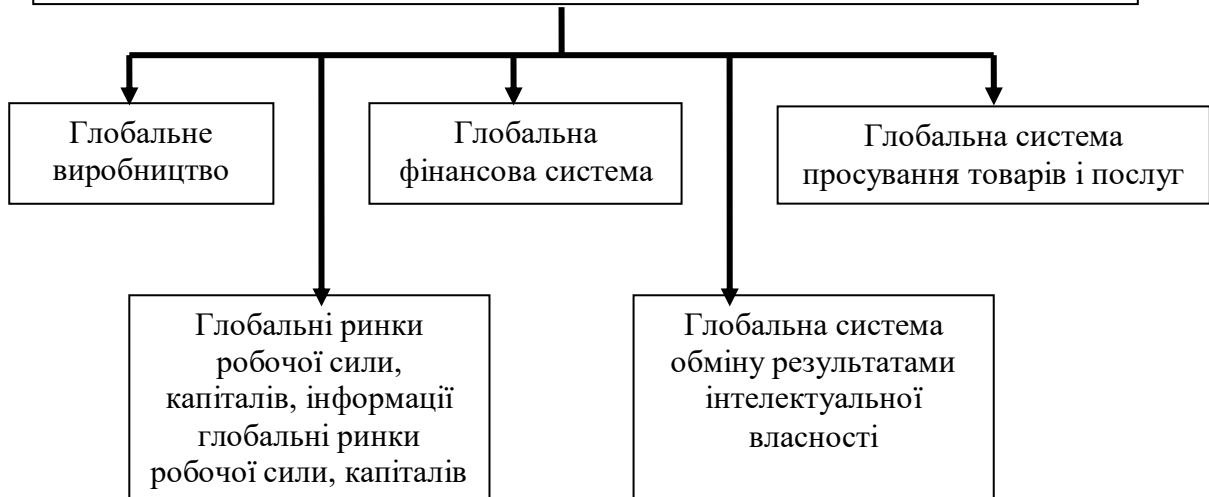
ЕТАПИ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

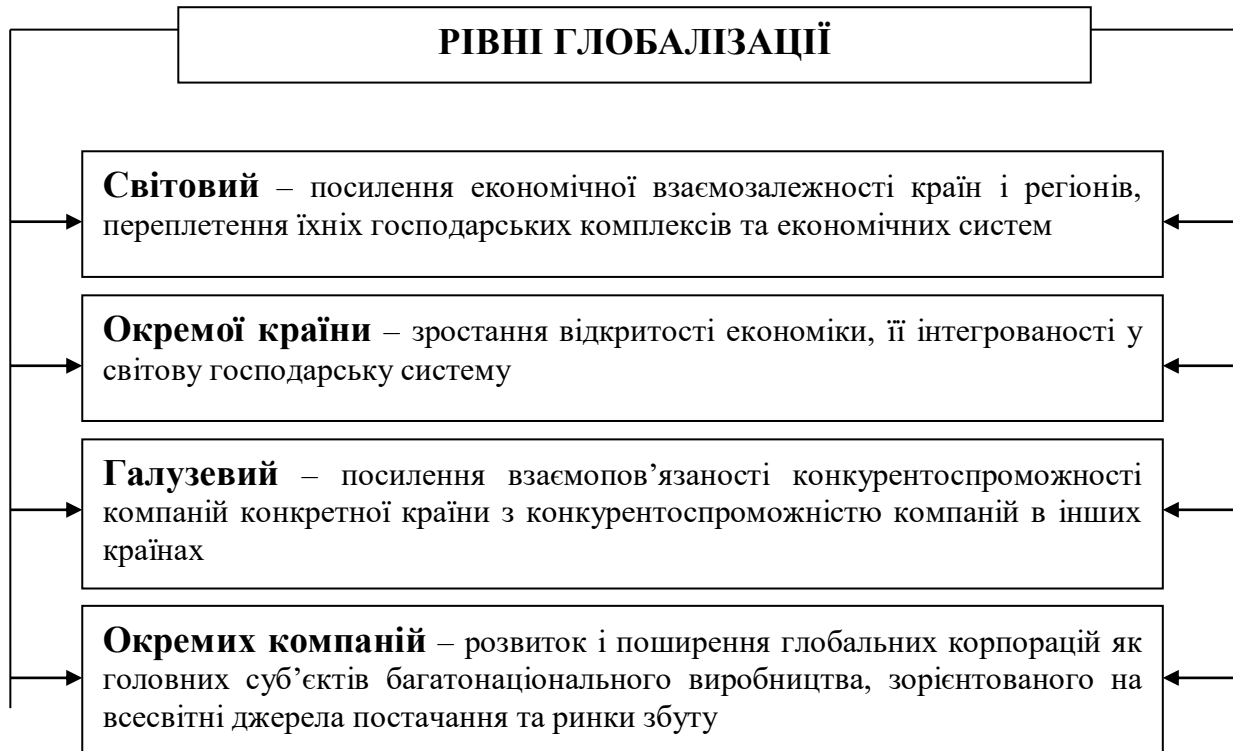
ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА –

якісно новий стан світової економіки, яка поступово перетворюється в цілісний глобальний організм, поєднаний гігантською виробничо-збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею

СКЛАДОВІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

РІВНІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

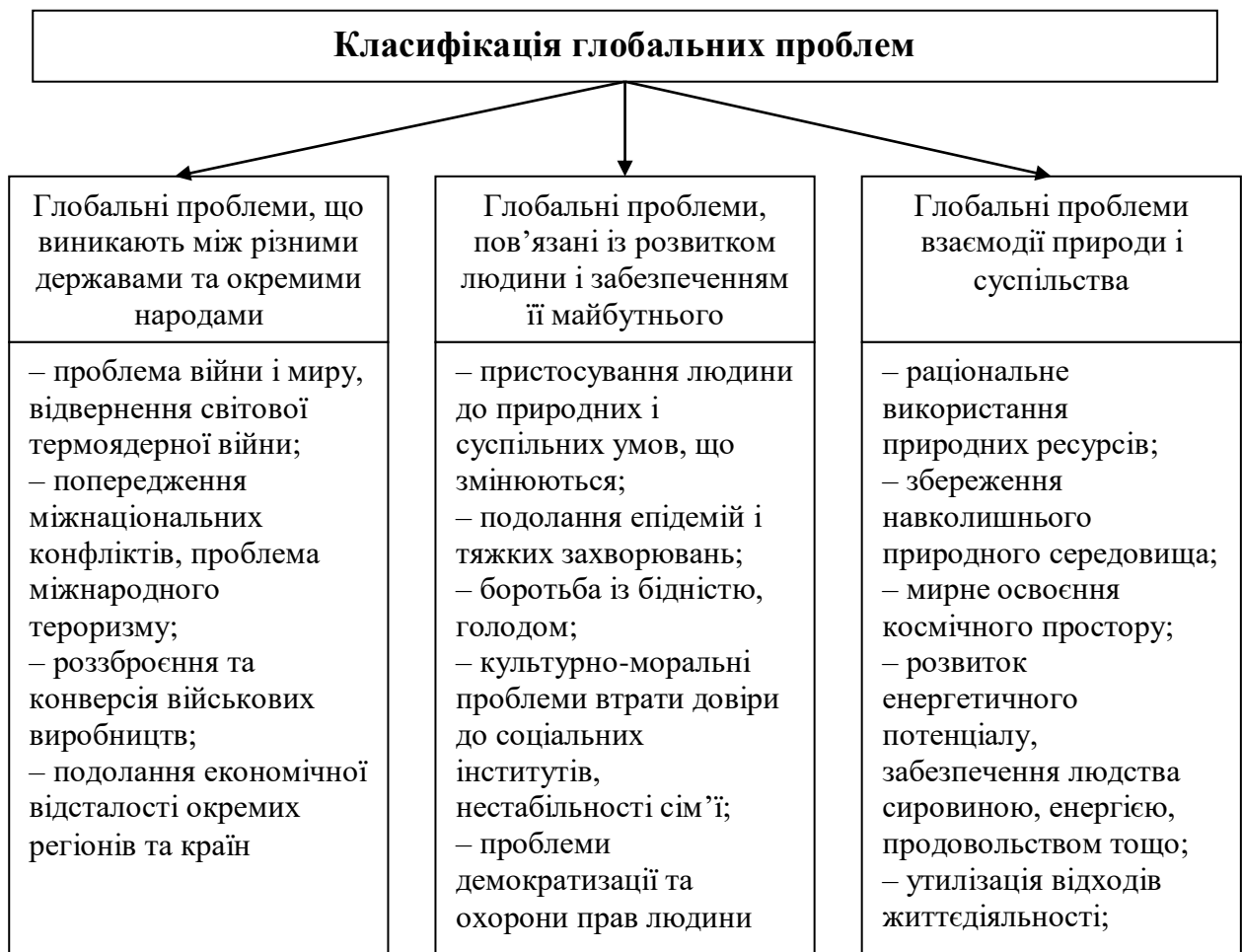
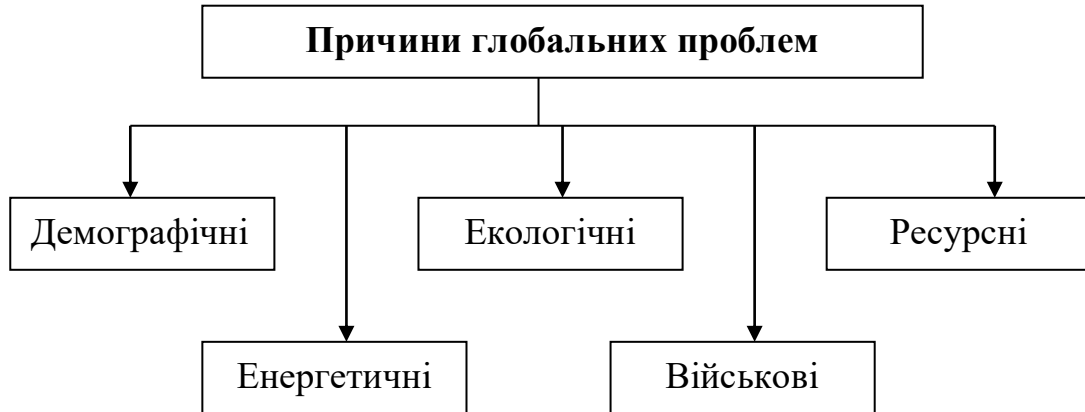

СУЧАСНИЙ ЕТАП ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ –

це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв’язання яких залежать подальші перспективи цивілізації, а також саме існування людства

ОСНОВНІ ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

→ Рациональне природокористування і збереження навколишнього природного середовища

→ Рациональне використання ресурсів світового океану та мирне освоєння космічного простору

→ Відвернення світової ядерної війни і забезпечення стабільного миру

→ Подолання економічної відсталості країн, що розвиваються, боротьба з бідністю і голодом

→ Демографічна проблема та швидка урбанізація

→ Паливно-енергетична та сировинна проблеми

→ Подолання епідемій та тяжких захворювань

→ Проблема розвитку самої людини, перспективи забезпечення їй гідного майбутнього

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО (СТІЙКОГО) РОЗВИТКУ

Концепція сталого (стійкого) розвитку була прийнята на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

Сталий розвиток згідно визначення, даного Комісією ООН із розвитку і навколишнього природного середовища, – це *такий розвиток, який забезпечуючи потреби нинішнього покоління, водночас не позбавляє майбутні покоління можливості задовольняти власні життєво необхідні потреби*. У цьому контексті будь-який соціально-економічний розвиток повинен узгоджуватись з рекреаційними можливостями навколишнього природного середовища і гарантувати нащадкам наявність повноцінного життєвого середовища й достатньої кількості природних ресурсів. Тому сталий розвиток *являє собою узгоджений розвиток економічних і соціальних процесів, а також навколишнього природного середовища*.

Пріоритетні завдання сучасної стратегії сталого розвитку європейських країн

Підтримання стабільного виробництва й високого рівня споживання, додержання гарантій соціальної рівноправності

Зниження забруднення навколишнього природного середовища

Організація ландшафтів і охорона невідновлювальних природних ресурсів

Збереження видового різноманіття

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО (СТІЙКОГО) РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В економічній сфері

- 1) утвердження механізмів, які мають створити необхідні передумови прискореного зростання;
 - 2) впровадження науково-технологічних інновацій та опанування інноваційного шляху розвитку;
 - 3) здійснення активної аграрної політики;
 - 4) зміцнення економічних передумов для глибокої перебудови соціальної сфери;
- інтеграція в європейські структури та світову економічну систему

В соціальній сфері

- 1) зростання інтелектуального потенціалу нації, всебічний розвиток освіти;
- 2) перебудова соціальної сфери, реформування системи оплати праці, скорочення безробіття, вдосконалення механізмів надання державної соціальної допомоги, запровадження державного соціального страхування;
- 3) поліпшення становища дітей, молоді, жінок, сім'ї; поліпшення охорони здоров'я населення, зниження смертності та збільшення тривалості життя;
- 4) зміцнення позицій середнього класу

В екологічній сфері

- 1) гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму негативного впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- 2) поліпшення екологічного стану Чорного та Азовського морів, річок України, зокрема, басейну р. Дніпро та якості питної води;
- 3) стабілізація та поліпшення екологічного стану в Донецько-Придніпровському регіоні;
- 4) формування збалансованої системи природокористування та екологізації технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті;
- 5) збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідної справи

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чому глобалізація є новим етапом інтеграційних процесів у світовій економіці?
2. Охарактеризуйте етапи економічної глобалізації.
3. Які є рівні глобалізації?
4. Які чинники прискорюють в сучасних умовах глобалізаційні процеси?
5. Назвіть основні ознаки глобальних проблем. Які сфери людської діяльності вони охоплюють?
6. Визначте фактори, що негативно впливають на процес інтеграції економіки України в економіку світового господарства в умовах глобалізації.
7. В чому полягає суперечливий вплив глобалізації на світогосподарський розвиток?
8. Які існують глобальні проблеми за сферами дії?
9. Що необхідно зробити для вирішення світової продовольчої проблеми?
 - а) законодавчо обмежувати зростання населення відповідно до можливостей національного виробництва;
 - б) надавати допомогу відсталим країнам з метою розв'язання цієї проблеми;
 - в) розвивати та підвищувати ефективність виробництва продовольчих товарів у слаборозвинутих країнах;
 - г) покращувати розподіл вироблених продуктів споживання серед населення;
 - д) збільшувати інвестиції та розвивати виробництво продовольчих товарів у високорозвинутих країнах.
10. В чому полягає необхідність міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем?
11. Які форми міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем?
12. Шляхами подолання проблем нераціонального природокористування є:
 - а) прийняття законів щодо охорони довкілля;
 - б) підвищення екологічних вимог при реалізації інвестиційних проектів;
 - в) розвиток нетрадиційних видів енергетичних ресурсів;
 - г) стимулювання раціонального використання ресурсів як у виробництві, так і у сфері побуту;
 - д) формування екологічного світогляду громадян.
13. У чому необхідність і суть переходу до сталого розвитку?
14. Охарактеризуйте стратегічні пріоритети сталого розвитку України.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Адміністративно-командна система управління економікою – жорстко централізоване, тотальне державне управління економічним розвитком країни на основі директивного плану.

Акціонерне товариство – форма об'єднання капіталів учасників акціонерного товариства. Акції дають право акціонеру на отримання доходу та участь в управлінні товариством.

Амортизаційні відрахування – сума зношення спожитого капіталу в процесі виробництва ВВП.

Амортизація – процес поступового перенесення вартості основного капіталу на новостворену продукцію в міру його зношування.

Антимонopolьне законодавство – це нормативні акти, які визначають організаційні і правові засади розвитку конкуренції, заходи попередження, обмеження і припинення монополної діяльності та нечесної конкуренції.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) - валютно-кредитна організація, організована в 1920 р. центральними банками Бельгії, Великобританії, Німеччини, Італії, Франції, Японії, групою банків США для спільного проведення міжнародних фінансових операцій.

Банкнота – це вексель банку, за яким пред'явник може в будь-який час одержати гроші і яким банк замінює комерційний вексель.

Бар'єр на шляху вступу до галузі – будь-які дії, що перешкоджають проникненню в галузь нових фірм.

Безробітні – це громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають місця праці, заробітку, зареєстровані в державні службі зайнятості, шукають роботу і здатні приступити до неї.

Безробіття – соціально-економічне явище, пов'язане з перевищенням пропозиції праці відносно попиту на неї, стан незайнятості частини працездатного (економічно активного) населення.

Бреттон-Вудська система – створена після Другої світової війни міжнародна валютна система, у рамках якої здійснювались заходи регулювання валютних курсів. МВФ сприяв стабілізації курсів іноземних валют, а золото і долар використовувалися як міжнародні валютні резерви.

Бухгалтерські витрати – це зовнішні витрати.

Бухгалтерський прибуток – це різниця між валовим доходом і бухгалтерськими витратами.

Валовий дохід – виручка від реалізації продукції.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених на території певної країни протягом року національними і іноземними виробниками.

Валовий національний продукт (ВНП) - ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених національними виробниками протягом року як на території певної країни, так і за її межами (використовується з 1987 р.).

Валютний курс – курс, за яким валюта однієї країни обмінюється на валюту іншої країни.

Валові приватні внутрішні інвестиції – витрати на нові машини, устаткування, інструменти і будівлі, а також на поповнення товарно-матеріальних запасів плюс амортизаційні відрахування.

Великих циклів теорія - висунута М. Кондратьєвим в середині 20-х рр. ХХ ст., який обґрунтував довготривалі коливання (хвилі через 40-60 років), як закономірність розвитку капіталістичного товарного господарства. Висхідна хвиля (піднесення) викликається суттєвими інноваціями і змінами в технології виробництва. Для нисхідної хвилі (спаду) характерна депресія, у першу чергу сільськогосподарського виробництва. Характер великого циклу впливає на хід середніх циклів в економіці.

Венчурне підприємництво здійснюється у сфері фінансування високотехнологічних проектів з метою отримання максимального прибутку.

Вивіз капіталу – сума витрат, здійснених громадянами і фірмами країни для придбання реальних активів і цінних паперів в інших країнах.

Види недосконалої конкуренції – монополістична конкуренція, монополія, олігополія, монопсонія, олігопсонія.

Види підприємницької діяльності – виробнича, фінансова, комерційна, інноваційна, посередницька, страхова.

Виробництво – це процес створення економічних благ, необхідних для задоволення різноманітних потреб людей.

Витрати виробництва – вартісна оцінка затрат економічних ресурсів, здійснених підприємцями задля виробництва продукції.

Відсоткова номінальна ставка – ставка відсотка за поточного курсу без поправки на інфляцію, яка сплачується власникові капіталу за використання взятих у позику його коштів.

Відсоткова реальна ставка – номінальна відсоткова ставка, очищена від впливу інфляції (за мінусом темпу інфляції).

Відсоток – плата за використання грошей або позики.

Вільно плаваючі валютні курси – валютні курси, які не контролюються, а тому можуть підвищуватись чи знижуватись в залежності від попиту на іноземну валюту та її пропозиції.

Власність – основа економічного ладу суспільства; це складні економічні відносини між людьми стосовно привласнення засобів виробництва та його результатів; це сукупність суспільних відносин – економічних, соціальних, політичних, національних, морально-етичних, релігійних тощо.

Внутрішні витрати – це витрати фірми, пов'язані з використанням власних ресурсів.

Галузь економіки - сукупність підприємств, установ і організацій, які виробляють однорідну продукцію або послуги і різняться характером виконуваних функцій.

Гіперінфляція – дуже швидке зростання цін.

Глобалізація – складний багатогранний процес, який поширюється на всі явища суспільного розвитку і пов'язаний з поглибленням інтернаціоналізації світової економіки, зростанням взаємозалежності національних держав.

Глобальна економіка – якісно новий стан світової економіки, яка поступово перетворюється в цілісний глобальний організм, поєднаний гігантською виробничо-збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею.

Господарський механізм – це сукупність форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів.

Гроші – продукт історичного розвитку товарного виробництва, товар особливого роду, який виконує роль загального еквівалента.

Гроші М1 – металеві і паперові гроші, а також чекові внески, що не є власністю уряду або депозитних установ.

Гроші М2 – М1 плюс нечекові ощадні внески і невеликі термінові внески.

Гроші М3 – М2 плюс великі термінові внески.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично склалася в певній країні й законодавчо закріплена державою.

Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в державі.

Грошові доходи населення - основний вид особистих доходів людей, отриманих у формі заробітної плати (головна форма доходу), пенсій, грошових допомог, стипендій тощо.

Держава – ринковий суб'єкт, формує правове середовище, через податки й трансферти перерозподіляє доходи, ресурси, забезпечує громадян суспільними благами, стабілізує розвиток економіки.

Державне підприємництво – це господарська або інша підприємницька діяльність державних підприємств з виробництва економічних благ.

Державне регулювання економіки – це управління соціально-економічним розвитком країни.

Державний бюджет – найважливіша ланка фінансової системи, грошовий фонд, який знаходиться в розпорядженні уряду.

Державний борг – загальний розмір заборгованості уряду, тобто сума позичених урядом коштів для фінансування бюджетних дефіцитів.

Державний сектор економіки - комплекс господарських об'єктів, які повністю або частково належать центральним чи місцевим органам державної влади і використовуються державою для виконання нею економічних, соціально-культурних і політичних функцій.

Державні закупівлі – урядові закупівлі.

Дефіцит державного бюджету – це стан бюджету, коли витрати уряду перевищують його доходи.

Дефлятор ВВП – індекс цін на всі готові товари і послуги, що використовуються для кореляції номінального ВВП з метою одержання реального ВВП.

Дефляція – зниження загального рівня цін в економіці країни.

Додана вартість – вартість проданого фірмою продукту мінус вартість матеріалів, придбаних і використаних фірмою для його виробництва, включає заробітну плату, орендну плату, відсоток і прибуток.

Домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, яка володіє ресурсами, постачає ними економіку і використовує отримані доходи для купівлі товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби його членів.

Досконала конкуренція – ринок, де велика кількість фірм продає стандартизовані товари, фірма не може контролювати ціну товару, ціну встановлює ринок.

Дохід – це грошова сума, яка регулярно і на законних підставах поступає в розпорядження суб'єктів ринку і використовується для задоволення їхніх потреб.

Економіка – це історично визначена сукупність економічних відносин між людьми у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ; це економіка суспільства, яка характеризується певним типом власності, метою розвитку виробництва, методами господарювання.

Економікс – термін, введений в кінці ХІХ ст., який в ХХ ст. в західних країнах витиснув традиційну назву економічної науки “політекономія”.

Економічна рента – ціна за використання землі та інших природних ресурсів, пропозиція яких абсолютно нееластична.

Економічна система – це спосіб організації національної економіки, тобто організаційний механізм, в межах якого відбувається виробництво, обмін, розподіл та споживання матеріальних благ.

Економічна система – сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Економічне зростання – це розвиток національної економіки протягом певного періоду, котрий вимірюється абсолютним приростом чи темпами приросту реального ВВП в абсолютних розмірах або в розрахунку на одну особу.

Економічний розвиток – це процес переходу від одного стану економіки до іншого, більш досконалого, тобто якісно нового на основі відповідних структурних та інституціональних зрушень.

Економічний прибуток – це різниця між валовим доходом і економічними витратами.

Економічний цикл – це регулярні коливання рівня ділової активності, коли за зростанням активності настає її падіння, яке знову змінюється зростанням.

Економічні блага – це засоби задоволення людських потреб.

Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу обміну і споживання економічних благ.

Економічні витрати – це сума зовнішніх витрат і внутрішніх витрат.

Економічні закони відображають постійні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності між економічними процесами і явищами.

Економічні інтереси – це усвідомлене прагнення економічних суб'єктів задовольнити певні потреби, які є спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності.

Економічні категорії – це абстрактні поняття, які виражають суттєві властивості економічних процесів і явищ.

Економічні потреби – це потреба в економічних благах.

Економічні ресурси – це земля, праця і капітал.

Економічні течії ХХ ст. – кейнсіанство, інституціоналізм, монетаризм.

Економічні цикли за тривалістю – це сезонні, короткі, середні та довгі цикли.

Екстенсивний шлях розвитку - спосіб збільшення обсягів виробництва лише завдяки кількісному приросту всіх факторів виробництва; додаткове залучення ресурсів за незмінного рівня технічної основи виробництва та інших факторів.

Еластичність попиту за ціною – це зміна обсягу попиту в процентах в результаті зміни ціни на один процент.

Еластичність пропозиції - це чутливість пропозиції до змін, що відбуваються в ціні товару, який підприємець готовий поставити на ринок.

Електронні гроші – це банківська система переказу грошових засобів за допомогою ЕОМ.

Ефективність виробництва – це результативність виробництва.

ЄС (Європейське співтовариство) – економічна регіональна організація Західної Європи (1957 р.). Мета – інтеграція національних господарств держав-учасниць ЄЕС з метою поступового усунення митних тарифів та імпорتنних квот у торгівлі між її членами, встановлення загальних тарифів на імпорт товарів із третіх країн, забезпечення вільного пересування у рамках асоціації робочої сили і капіталів.

Загальний попит на гроші – сума попиту на гроші для операцій і попиту на гроші як активи; співвідношення між загальним попитом на кількість грошей, номінальним ВВП і процентною ставкою.

Зайнятість – сукупність економічних, правових, соціальних, національних та інших відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатних індивідів робочими місцями та їхньою діяльністю з метою одержання доходу.

Закон Енгеля - вперше обґрунтований німецьким статистиком Енгелем (XIX ст.) тісний взаємозв'язок між рівнем доходів і структурою витрат сім'ї. Відповідно до закону із зростанням доходів сім'ї частка витрат на харчування знижується, частка витрат на придбання одягу, оплату житла та комунальних послуг змінюється не суттєво. Зате помітно зростає частка витрат на задоволення культурних, освітніх, юридичних та інших потреб та відпочинку.

Закон Оукена – перевищення фактичного рівня безробіття на 1% над природним безробіттям збільшує відставання реального ВВП на 2,5% від потенційного ВВП країни.

Закон попиту – зміна величини попиту перебуває в оберненій залежності до зміни ціни на цей товар.

Закон пропозиції - зміна величини пропозиції перебуває в прямій залежності до зміни ціни на цей товар.

Заробітна плата – ціна послуг праці, яку сплачує роботодавець найманому працівникові.

Здатність до підприємницької діяльності – здатність людини виконувати певне поєднання ресурсів для виробництва товару, ухвалювати послідовні рішення, створювати новинки та йти на ризик.

Земельна рента - дохід, який отримують землевласники, реалізуючи свою власність на землю, тобто це дохід фактора виробництва, пропозиція якого є абсолютно нееластичною

Земля, природні ресурси – природні ресурси («дармові блага природи»), які можуть бути використані для виробництва товарів і послуг.

Змішана система макроекономічного регулювання – система управління, яка базується на різноманітності форм власності і органічно поєднує переваги ринкових і державних регуляторів.

Змішаний тип економічного зростання - забезпечується шляхом збільшення кількості застосовуваних факторів виробництва, кращого їх використання та якісного вдосконалення.

Зовнішні витрати – витрати на економічні ресурси, які фірма купує на стороні.

Інвестиції в людський капітал – це витрати на здобуття освіти, кваліфікації, підготовку і перепідготовку працівників, підтримку здоров'я, інформаційне забезпечення тощо.

Індивідуальний розподіл доходів – це розподіл доходів між окремими домогосподарствами, фізичними особами або сім'ями.

Індивідуальні підприємства (одноосібне володіння) – це власність однієї особи, котра покладає на себе не тільки фінансовий ризик, а й відповідальність за управління.

Інжиніринг – система надання послуг фірмою-консультантом фірмі-клієнту при будівництві промислових та інших об'єктів.

Інтенсивний тип економічного зростання – збільшення виробництва товарів і послуг шляхом підвищення ефективності використання ресурсів – підвищення кваліфікації працівників, покращення використання капіталу, застосування нових технологій, кращої організації господарської діяльності тощо.

Інтернаціоналізація економіки – це формування стійких економічних зв'язків між окремими країнами на основі міжнародного поділу праці.

Інфляція – зростання загального рівня цін, яке проявляється в знеціненні паперових грошей, тобто зниженні їх купівельної спроможності.

Інфраструктура ринку – сукупність інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують динамічну стабільність ринкової економіки.

Капітал – це вкладення, які дають змогу отримати дохід.

Капітал фізичний – це капітальні (інвестиційні) товари, засоби виробництва.

Кейнсіанська економічна теорія – макроекономічна концепція, відповідно якої ринкова економіка не забезпечує повного використання ресурсів, для досягнення повної їх зайнятості слід застосовувати фіскальну і кредитно-грошову політику.

Кінцеві продукти – це товари і послуги, які купуються для кінцевого споживання, а не для подальшої обробки чи переробки.

Класична політекономія – система економічних поглядів епохи становлення капіталізму. Школа започатковує і розвиває трудову теорію вартості, ринок розглядає як саморегулюючу систему.

Класична теорія зайнятості ресурсів – макроекономічна концепція, з якою ринкова економіка здатна досягти повного використання своїх ресурсів.

Коефіцієнт Джині – показник, який визначається на основі кривої Лоренца і характеризує ступінь нерівності в розподілі доходів.

Комерційні банки – основа кредитної системи держави, головна їхня мета – це акумулювання вільних грошових коштів і надання кредитів.

Конкуренція – це економічне суперництво, головна ознака ринкової економіки.

Концепція сталого розвитку – прийнята на конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), обґрунтовує здатність постіндустріального світу до подальшого прогресу на основі використання власних ресурсів.

Короткострокові витрати фірми – це постійні і змінні витрати.

Кредит – це система відносин з приводу акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на основі повернення та платності у формі позичкового відсотка.

Кредитні гроші – це знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди і виражають відносини між кредитором і боржником.

Кредитно-грошова політика – зміна маси грошей в обігу з метою досягнення неінфляційного виробництва сукупного продукту за умови повної зайнятості.

Крива виробничих можливостей – це крива, яка вказує на можливість альтернативного використання економічних ресурсів і ефективного їх використання за умов повної зайнятості і повного обсягу виробництва.

Крива Лаффера – це крива, що показує зв'язок між розміром податкової ставки та обсягами податкових надходжень до бюджету.

Крива Лоренца – це крива, яка ілюструє фактичний нерівномірний розподіл доходів в суспільстві.

Людський капітал – це запас знань, навичок, здібностей і мотивацій людини, а також її здоров'я, які доцільно і ефективно використовуються у суспільному виробництві.

Макроекономіка – це розділ економічної теорії, який вивчає закономірності розвитку національної економіки та способи впливу держави на функціонування економічної системи.

Маржиналізм – теорія, яка пояснює економічні процеси, використовуючи граничні величини.

Меркантилізм – перша школа політекономії, яка виражає інтереси торгових працівників у період первісного нагромадження капіталу.

Методи державного регулювання економіки – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Основні методи: прямі, непрямі, правові, економічні, адміністративні.

Методи економічної теорії – це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються економічні процеси і явища.

Мікроекономіка – це розділ економічної теорії, який вивчає поведінку та взаємодію окремих економічних суб'єктів (фірм, домогосподарств).

Мінімальна заробітна плата - встановлюється національним законодавством і має забезпечити мінімальні потреби працівників та їх сімей і певний соціальний захист; найнижча заробітна плата, яку підприємці на законних підставах виплачують за годину роботи.

Міжнародна економічна інтеграція – процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн, спрямований на створення єдиного господарського механізму.

Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) – валютно-кредитна організація із статутом спеціалізованої установи ООН (1946 р.). Основне завдання – надання державам довгострокових кредитів, гарантування приватних інвестицій.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – фінансова організація із статутом спеціалізованої установи ООН (з 1947 р.). Мета – рівновага платіжних балансів членів МВФ і регулювання курсу їх валют.

Міжнародний золотий стандарт – діюча в ХІХ – на початку ХХ ст. міжнародна валютна система, відповідно до якої кожна країна визначала вартість своїх грошових одиниць у певній кількості золота, підтримувала незмінне співвідношення між своїм золотим запасом і масою грошей в обігу.

Міжнародний поділ праці – спеціалізація країни на виробництві певних видів товарів відповідно до їх природно-кліматичних, історичних та економічних умов.

Монетаризм – теорія зайнятості ресурсів і політика стабілізації економіки; вважає, що головною причиною змін у загальному обсязі виробництва і рівні цін є коливання пропозиції грошей.

Монетарне правило – маса грошей має щороку збільшуватися темпами, що дорівнюють потенційному темпу зростання реального ВВП; грошова маса має стійко зростати темпом від 3 до 5%.

Монополістична конкуренція – ринок, на якому багато фірм продає диференційований товар; доступ на цей ринок відносно вільний; тут діє нецінова конкуренція.

Натуральне виробництво – це тип господарювання, за якого продукти праці призначаються для задоволення потреб власного виробництва чи окремого виробника, членів його сім'ї.

Національне багатство - це сума нагромаджених матеріальних благ та нематеріального багатства, які створені працею за весь історичний період розвитку країни.

Національний дохід – це різниця між ЧВП і непрямими податками, це сума первинних факторних доходів.

Неекономічні блага – це такі блага, які надаються людині природою, тобто без прикладення праці, у необмеженій кількості (повітря, морська вода, сонячне тепло тощо).

Номінальна заробітна плата – сума грошей, яку отримує власник робочої сили за певний проміжок часу (годину, день, місяць).

Номінальний ВВП – ВВП, виражений в поточних цінах на момент вимірювання.

Номинальний дохід – це дохід, виражений в цінах поточного року.

Нормальний прибуток – мінімальний дохід, який втримує підприємця у певній сфері бізнесу.

Об'єкти державного регулювання економіки – сфери, галузі, регіони, а також соціально-економічне життя країни.

Об'єкти економічних інтересів – економічні блага (товари, послуги, інформація тощо).

Облікова ставка – ставка відсотка, який центральні банки стягують за позики, надані комерційним банкам.

Обов'язковий резерв – резерв комерційного банку, встановлений законом.

Оборотний капітал - частина промислового капіталу, яка функціонує у вигляді предметів праці, обертаючись і переносячи свою вартість на новостворену продукцію протягом одного виробничого циклу.

Олігополія – ринок, на якому кілька фірм продають стандартизований або диференційований товар, доступ на такий ринок ускладнений, контроль над цінами обмежений взаємозалежністю фірм (за винятком існування змови), на цьому ринку звичайно діє сильне нецінова конкуренція.

Операції на відкритому ринку – скуповування і продаж цінних паперів уряду комерційними банками.

Основний капітал – частина промислового капіталу, яка функціонує протягом кількох виробничих циклів, частинами переносячи свою вартість на новостворену продукцію.

Паперові гроші – номінальні знаки повноцінних (золотих) грошей в обігу.

Партнерство ґрунтується на спільному (пайовому) формуванні громадянами чи юридичними особами статутного капіталу, на розподілі прав та відповідальності залежно від частки у статутному фонді та місця у структурі управління товариством.

Перехідна економічна система України – це перехід від адміністративно-командної до соціально орієнтованої ринкової системи.

Підприємництво – як економічна категорія виражає відносини між суб'єктами господарської діяльності, спрямованої на досягнення такої комбінації економічних ресурсів, яка здатна максимізувати прибуток і підірвати монополію конкурентів.

Повна зайнятість – використання економікою всіх наявних ресурсів для виробництва товарів і послуг (за відсутності циклічного безробіття).

Податки – обов'язкові платежі фізичних і юридичних осіб, які вносяться в державні або місцеві бюджети.

Податкова система – сукупність податків, які визначені законодавчою владою, а також методи і принципи організації податків.

Подвійний рахунок – включення вартості проміжних виробів до складу ВВП.

Позичковий відсоток – це винагорода, яку одержує власник грошей за те, що надав їх суб'єктам господарювання для користування.

Позичковий капітал – це грошовий капітал, який надається його власниками або розпорядниками як позика з метою отримання доходу у формі процента.

Політекономія (економічна теорія) – це наука, яка вивчає економічні закони функціонування і розвитку економічних систем, діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на ефективне використання обмежених економічних ресурсів з метою максимального задоволення безмежних людських потреб.

Політика „дешевих” грошей – політика, спрямована на зниження відсоткової ставки в результаті збільшення маси грошей в обігу.

Політика „дорогих” грошей – політика, спрямована на підвищення відсоткової ставки в результаті зменшення маси грошей в обігу.

Політика доходів – урядова політика впливу на грошові доходи (заробітну плату) і на ціни товарів і послуг, а отже на реальні доходи.

Попит – це платоспроможна потреба у певному товарі.

Попит на гроші для операцій – кількість грошей, які необхідні людям для використання як засобу обігу (для платежів) і яка змінюється в прямому зв'язку із змінами номінального ВВП і в оберненій залежності від швидкості обігу грошової одиниці.

Попит на гроші як активи – кількість грошей, яку люди хочуть зберегти як заощадження (кількість фінансових активів у грошовій формі) і яка змінюється в оберненій пропорції до динаміки процентної ставки.

Правило величини 70 – метод визначення кількості років, протягом яких рівень цін може зрости удвічі.

Природний рівень безробіття – рівень безробіття за повної зайнятості.

Проблема економічного вибору – це вирішення протиріччя між обмеженістю економічних ресурсів і необмеженістю людських потреб.

Прогресивний податок – податок, середня ставка якого зростає зі збільшенням доходу платника податків.

Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників, науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що використовуються при виробництві економічних благ.

Прожитковий мінімум – це законодавчо визначений набір товарів і послуг, виражених у грошах, необхідний для забезпечення фізіологічних та соціально-культурних потреб людини та збереження їх здоров'я.

Проміжні продукти – товари і послуги, що купуються для перепродажу, первинного оброблення або виготовлення з них готового виробу протягом даного року.

Природна монополія – галузь, у якій економія, зумовлена зростанням масштабів виробництва, така велика, що продукт може виробити одна фірма з найнижчими середніми витратами, ніж якби його виробляла не одна, а кілька фірм.

Пропозиція – це кількість товарів, які виробники можуть і хочуть виробити за певною ціною, а також запропонувати їх покупцю.

Пропозиція грошей, маса грошей в обігу – у вузькому визначенні – M1, у ширшому – M2 і M3.

Пропорційний податок – податок, середня ставка якого не змінюється зі зміною доходу платника податків.

Реальна процентна ставка – номінальна процентна ставка з урахуванням інфляції.

Реальна заробітна плата – кількість товарів і послуг, які можна придбати на номінальну заробітну плату.

Реальний ВВП – ВВП з поправкою на зміну рівня цін; номінальний ВВП, поділений на дефлятор ВВП за цей же рік.

Реальний дохід – це дохід, виражений в цінах базового року.

Ревальвація – підвищення раніше встановленої вартості валюти.

Регресивний податок – податок, середня ставка якого зменшується у міру збільшенням доходу платника податків.

Ринкова економіка – система суспільного виробництва з переважним впливом ринку.

Ринкова рівновага – це ситуація на ринку, коли обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції.

Рівень бідності – частка населення з доходом, який є нижчим за встановлений урядом офіційний рівень бідності. Внаслідок відчутного зниження грошових доходів населення в 90-і роки ХХ ст. до 90% громадян України опинилися нижче офіційно встановленої межі бідності, а 10% - нижче від межі фізичного виживання.

Роздержавлення і приватизація – це ліквідація монополії держави на засоби виробництва, яка відокремлювала працівника від власності та влади; її метою є створення багатоукладної соціально орієнтованої ринкової економіки і забезпечення рівноправності усіх форм власності.

Рушійні сили економічного розвитку – взаємодія потреб та інтересів економічних суб'єктів.

Світова ринкова інфраструктура – це міждержавні банки, банки бірж, акціонерних товариств, загально регіональних органів економічного регулювання. До неї перш за все відносять: ЄЕС, МВФ, МБРР, БМР.

Світове господарство - внутрішньо суперечлива єдність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками.

Соціальна політика - комплекс соціально-економічних заходів держави та фірм, спрямованих на послаблення нерівності в доходах, захист від безробіття та підвищення цін, утвердження справедливості, забезпечення добробуту людей.

Споживчий мінімальний бюджет сім'ї – прожитковий мінімум, необхідний рівень споживання благ для забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Визначається у натуральній і в грошовій формі.

Споживчі блага – товари і послуги, призначені для безпосереднього задоволення людських потреб.

Стагфляція – стан економіки, що характеризується одночасним спадом виробництва, підвищенням цін і зростанням безробіття; поєднання економічної кризи з інфляцією.

Структурне безробіття – це безробіття, яке виникає через невідповідність між попитом і пропозицією праці внаслідок змін попиту на окремі професії в процесі структурних зрушень в економіці.

Суб'єкти державного регулювання економіки – законодавчі, виконавчі та судові органи різних рівнів (держава), фізичні та юридичні особи, громадські та політичні об'єднання, засоби масової інформації.

Суб'єкти економічних інтересів - окремі індивіди, сім'ї, домогосподарства, колективи, групи людей, держава, суспільство в цілому.

Суб'єкти ринку – домогосподарства, фірми і держава.

Суспільний поділ праці - це спеціалізація виробників на виготовленні певних продуктів або за певними видами діяльності.

Товарне виробництво - це тип господарювання, за якого продукти праці виробляються для продажу на ринку, для задоволення суспільних потреб, що визначаються ринком.

Торговий баланс – обсяг товарного експорту країни за вирахуванням її товарного імпорту.

Традиційна економіка – економічна система, у якій традиції та звичаї визначають практику використання рідкісних ресурсів.

Трансфертні платежі – це соціальна виплата фізичній особі або сім'ї, яку вона отримує із центрального або місцевого бюджету.

Фази економічного циклу - фази циклічного розвитку економіки. Основними є: криза (зниження реального обсягу виробництва), депресія («тупцювання» виробництва на місці), поживлення (відновлення економічного зростання), піднесення (вихід економіки на рівень, вищий за попередній).

Фізіократи – концепція економічної організації аграрно-індустрального виробництва в ХУІІІ ст. Джерело багатства – це праця в аграрному виробництві.

Фізіологічний мінімум – вартісна величина середньодушового сукупного доходу, що забезпечує такий рівень задоволення потреб у споживанні, нижче якого існування людини недопустиме.

Фіксований валютний курс – валютний курс, вільне підвищення чи зниження якого не допускається.

Фінанси – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з системою утворення та використання фондів грошових ресурсів для задоволення потреб розширеного виробництва.

Фінансова система – це фінанси домогосподарств, фінанси підприємств, установ та організацій, державні фінанси.

Фінансово-промислові групи – організаційна форма об'єднання великих промислових фірм із банківськими структурами, в якій кожен самостійно вирішує свої завдання, але не нехтує при цьому інтересами групи.

Фірма – організація, що використовує ресурси для виробництва товару або послуги з метою отримання прибутку; володіє або управляє одним або кількома підприємствами.

Фіскальна дискреційна політика – зміна урядом податків (податкових ставок) і обсягу урядових витрат (витрат на товари і послуги і програми

трансфертних платежів) з метою забезпечити виробництво неінфляційного ВВП за умови повної зайнятості.

Фіскальна стимулювальна політика – збільшення сукупного попиту, спричинене збільшенням державних витрат та товари і послуги або зменшенням податків, чи певним поєднанням цих заходів.

Фіскальна стримувальна політика – зменшення сукупного попиту, спричинене скороченням державних витрат та товари і послуги або збільшенням податків, чи певним поєднанням цих заходів. Види підприємств за розмірами – малі, середні і великі.

Франчайзинг – найпоширеніша форма інтеграції малого і великого підприємництва у галузі збуту.

Фрикційне безробіття – це безробіття, пов'язане з добровільним рухом населення з одного регіону в інший, зміною професій, необхідністю певного часу для пошуку відповідного місця праці, недосконалістю інформаційних потоків.

Функціональний розподіл доходів – це розподіл національного доходу між власниками економічних ресурсів, які виконують в національній економіці різні функції.

Центральний банк – це державна установа, яка є головною ланкою банківської системи держави, його головне завдання – управління емісійною, розрахунковою та кредитною діяльністю.

Циклічне безробіття зумовлене спадами ділової активності в умовах циклічних коливань.

Ціна – це грошова сума, яку одержує виробник за конкретний товар. Вона залежить як від затрат на виробництво, так і від попиту і пропозиції.

Ціна землі - капіталізована земельна рента.

Цінова війна – поступове зниження цін на продукцію фірм олігополістичної галузі, за допомогою якого фірми розраховують збільшити обсяги продажів і прибутки.

Чиста монополія – одна фірма виробляє і продає унікальний продукт, який не має на ринку замінників, фірма сама визначає ціну на свою продукцію, а доступ на такий ринок жорстко обмежений бар'єрами.

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – розраховується відніманням від ВВП амортизаційних відрахувань.

Чистий експорт – експорт мінус імпорт.

Швидкість обігу грошей – частота переходу грошової одиниці від одного суб'єкта товарно-грошових відносин до іншого у процесі виконання грошима своїх функцій.

«Шокова терапія» – комплекс радикальних, прискорених у часі заходів держави, спрямованих на досягнення глибоких перетворень в економічній, соціальній, політико-правовій та ідеологічній сферах суспільства.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навчальний посібник: У 2 кн. – Кн.1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка / За ред. С.Панчишина і П.Острроверха. – 4-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 723 с.
2. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навчальний посібник: У 2 кн. – Кн.2: Мікроекономіка / За ред. С.Панчишина і П.Острроверха. – 4-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 437 с.
3. Андрусь О.І. Економічна теорія: Практикум. Інтерактивні методи в модульному навчанні: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2008. – 480 с.
4. Баб'як М.М., Пешенкова Л.А., Рибчук А.В. Економічна теорія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005.– 208 с.
5. Башнянин Г.І., Шевчук Є.С. та ін. Політична економія. Навчальний посібник / За редакцією д.е.н., проф. Г.І.Башнянина і к.е.н., доц. Є.С.Шевчук. ; 4-е вид., перероблене і виправлене. – Львів, Новий Світ-2000, 2005. – 480 с.
6. Башнянин Г.І., Щедра О.В. та ін. Мікроекономічна теорія. Навчальний посібник / За редакцією д.е.н., проф. Г.І.Башнянина і к.е.н., доц. О.В.Щедрої. – Львів, Новий Світ-2000, 2007. – 640 с.
7. Воробйов Є.М., Грищенко А.А., Лісовицький В.М., Соболев В.М. Економічна теорія: Посібник для вищої школи. – Х: ТОВ «Корвін», 2003. – 703 с.
8. Вступ до економічної теорії: Підручник. Видання третє, доповнене. За ред. З.Г.Ватаманюка. – Львів, Новий Світ – 2000, 2007. – 504 с.
9. Гаршина О.К., Панков В.А. Практикум з політичної економії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – 208 с.
10. Горбачевська О.В., Мартин О.М. Мікроекономіка в задачах: розв'язки та пояснення: Навчальний посібник. – Львів, ЛБІ НБУ, 2004. – 295 с.
11. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії: навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 481 с.
12. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка та С.Панчишина. - К.: Альтернативи, 2001. – 606 с.
13. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д.Базилевича. – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2007.– 719 с.
14. Загальна економіка: Підручник / За ред. І.Ф.Радіонової. – К., 2000. – 224 с.
15. Злупко С.М. Основи історії економічної теорії. – Львів, 2001.– 626 с.
16. Манків Грегори Н. Макроекономіка. / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 588 с.

17. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика. Частина 1. Макроекономіка / Пер. з англ. - Львів: Просвіта, 1997.- 671 с.
18. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика. Частина 2. Мікроекономіка / Пер. з англ. - Львів: Просвіта, 1999.- 649 с.
19. Основи економічної теорії: Підручник / За ред. О.О.Мамалуя. – К.: Хрінком Інтер, 2005. – 480 с.
20. Основи економічної теорії: політ економічний аспект: Підручник / За ред. Г.Н.Климка. – 5-те вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2004.– 615 с.
21. Основи економічної теорії: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.О.Рибалкін та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. - 352 с.
22. Панчишин С.М. Макроекономіка: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2001.– 614 с.
23. Перехідна економіка: Підручник / За ред.. В.М.Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
24. Політична економія: Навчальний посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т.Кривенка. – 2-е вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2008.– 512 с.
25. Світова економіка: Підручник / За ред. А.С.Філіпенка. – К.; Либідь, 2001. - 582 с.
26. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка: Перекл. з англ.- К.: Основи, 1995. – 573 с.

Передмова	4
Розділ 1. Загальні закономірності економічного розвитку	
Тема 1. Предмет, метод та функції економічної теорії.....	5
Тема 2. Загальні проблеми організації економічного життя суспільства.....	15
Тема 3. Економічна система суспільства. Відносини власності.....	28
Тема 4. Теоретичні основи ринкової економіки.....	41
Розділ 2. Мікроекономіка	
Тема 5. Підприємництво в ринковій економіці.....	63
Тема 6. Капітал фірми. Витрати виробництва і прибуток.....	83
Тема 7. Доходи, їх джерела і розподіл.....	95
Тема 8. Визначення ціни і обсягу виробництва фірмою в різних ринкових структурах.....	113
Розділ 3. Макроекономіка (Національна економіка)	
Тема 9. Сучасна національна економіка як об'єкт макроекономічного аналізу. Основні макроекономічні показники.....	124
Тема 10. Макроекономічна нестабільність. Економічне зростання.....	137
Тема 11. Банківська система. Грошово-кредитна політика держави.....	159
Тема 12. Фінансова система. Фіскальна політика держави.....	172
Тема 13. Макроекономічне регулювання економіки. Роль держави в ринковій економіці.....	185
Розділ IV. Закономірності розвитку світового господарства	
Тема 14. Інтернаціоналізація господарського життя і світовий ринок.....	195
Тема 15. Глобалізація світогосподарських зв'язків та загальноцивілізаційні проблеми людства.....	218
Словник термінів і понять	231
Використана література	244